

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
С. ТОРАЙҒЫРОВ АТЫНДАҒЫ
ПАВЛОДАР МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ С. ТОРАЙҒЫРОВА**

**ЖАС ҒАЛЫМДАР, МАГИСТРАНТТАР,
СТУДЕНТТЕР МЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ
«XVI СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ, МАГИСТРАНТОВ,
СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ
«XVI САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»**

ТОМ 11

**ПАВЛОДАР
2016**

ӘОЖ 001 (063)
КБЖ 72
Ж 33

3 Секция. Тарих, этнология және өлкетану
3 Секция. История, этнология и краеведение

3.1 Тарих
3.1 История

1822 ЖЫЛҒЫ СПЕРАНСКИЙ ЖАРҒЫСЫ

АКШАМБАЕВА Т. Н.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Редакция алқасының бас редакторы:
Өрсариев А.А., с.ғ.д., С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ректоры

Жауапты редактор:
Ержанов Н.Т., б.ғ.д., профессор, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің Ғылыми жұмыс және инновациялар жөніндегі проректоры

Редакция алқасының мүшелері:
Ахметов Қ.Қ., Бегімтаев Ә.И., Бексейітов Т.К., Испулов Н.А., Кислов А.П., Күдерин М.Қ., Свицерский А.К., Тоқтағанов Т.Т., Эрназаров Т.Я.

Жауапты хатшылар:
Абдалимова Ж.С., Абдикакимов М.Т., Ажаев Г.С., Айгужинова Д.З., Айткенов З.Ш., Акильжанов Р.Р., Алдунгарова А.К., Андреева О.А., Артықбаева Г.Т., Батталов Қ.Қ., Богомоллов А.В., Елмұратов Г.Ж., Жүкенов М.Қ., Калиева А.Б., Камкин В.А., Карибаева Ж.К., Касенов А.Ж., Кодекова Г.Б., Қадырова Б.М., Қаскабасова А.А., Ленков Ю.А., Мошна Н.И., Мұрат Г.М., Омарова К.М., Рахметова А.М., Рахметуллина Ш.Ж., Самсенова Г.С., Сейтенова Г.Ж., Смагулова Б.Т., Титков А.А., Токжигитова А.Н., Токжигитова М.Ж., Шаймерденова А.К., Эргашева С.М.

Ж 33 «Жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушыларының «XVI Сәтбаев оқулары» атты халықаралық ғылыми конференциясының жинағы. – Павлодар: С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2016.

ISBN 978-601-238-587-8
Т. 11 «Студенттер». – 2016. – 323 б.
ISBN 978-601-238-598-4

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.
Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001(063)
КБЖ 72

ISBN 978-601-238-598-4 (Т. 11)
ISBN 978-601-238-587-8 (общ.)

© С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2016

XVI ғасырдың аяғында Ресейдің Сібірдің ішкі жағына саяси-экономикалық мақсатпен енуі Ресей империясының оңтүстік-шығыс, шығыс аймақтарының қазақтардың мекеніне жақындауына алып келді. Осы кезеңнен XVIII ғасырдың 30-шы жылдарына дейін Ресей мен Қазақ хандығының арасында саяси байланыстар орнады. XVIII ғасырдың 30-шы жылдарында Ресей билігі қазақтар қоныстанған территория жөнінде, экономикасы мен саясаты, әлеуметтік құрылымы, басқа мемлекеттермен қарым-қатынасы жөнінде аз хабардар еді. Ресей мемлекетінің қазақтардың территориясына байланысты өзара байланысты алғашқы міндеттерінің бірі мыналар болды:

– Ресейдің оңтүстік-шығыс шекарасына халықаралық-құқықтық анықтылығына қол жеткізіп, тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету;

– Қазақ жерлері арқылы өтетін жүйелі транзиттік сауда жолдарын орнату. Осы мақсаттарды іске асыру үшін орыс әкімшілігі қазақ хандарына қамқор, қорған болуды көздейді.

Хандық билік институтына қиын жағдай кезеңінде 1822 жылы патшалық билік Орта жүзде «Сібір кырғыздары туралы Жарғы» енгізеді. Оның негізгі мақсаты Шыңғыс хан ұрпақтарының дәстүрлі хандық билікті ликвидациялау болды. Бірақ қазіргі кезде бұл заңнамалық құжат оның құрамында Орта жүз қазақтарының Тобыл және Томск губернияларының ішкі аймақтарына көшіру жұмыстарын, тәртіптерін реттеудің құқықтық негіздері көрсетілген. Сондай-ақ бұл құжатта Ресей территориясындағы қазақтардың құқықтық статусы және сословиесін ауыстыру мәселелері де қарастырылады [2, 68 б].

XIX ғасырдың басында патша үкіметі қазақтарға, ортаазия аудандарына қатысты саясатын іске асыру үшін жаңа қадамдар

жасай бастайды. 1819 жылы Шет елдер істері министрлігі жанынан (менгерушісі К.В.Нессельроде) ортаазия халықтарына және қазақ жерлеріне бақылау жүргізетін Азия департаменті құрылады. Департамент директоры болып К. К. Родофиникин (1819-1837 жж.) тағайындалды. Дәл осы уақытта Орынбор аймағы тұрғындары мен орыстардың Азия елдерімен саудасына тікелей қатысы бар еркеше Азия комитеті құрылды. Осындай арнайы мекемелердің алдына орталық билік міндеттер қояды-жергілікті қазақтармен анағұрлым терең қатынасқа ене отырып, олардың болашағына, даму деңгейлеріне қорытынды жасау. Бұларды жүзеге асыру 1819 жылы Сібірдің генерал-губернаторы болып тағайындалған М. М. Сперанскийге жүктелді. «Құпия кеңестің екінші бөліміндегі 1819-1820 жж Сібірді қарастыру» құжаттарының және «Сібір жеріндегі қырғыз-қайсақ және т.б азия халықтары» атты құжаттар анализі М. М. Сперанскийді қызықтырған мәселелерді байқатады. Өз кезегінде бұл құжаттар ХІХ ғасырдың 20-жылдарындағы Ресей өкіметі мен қазақтар арасындағы қарым-қатынастың жалпы көрінісін сипаттайды.

Бірінші кезекте М. М. Сперанскийдің алдында анықтауын қажет ететін сұрақтар тұрды. Олар:

- ХІХ ғасырдың 20 жылдарындағы Сібір шебі арқылы өтетін Ресейдің сауда жағдайы және сауда дамуында тұрған кедергілер;

- Сібір шебі шекарасы аумағындағы тау-кен өнеркәсібінің даму алғышарттары;

- «Сібір шебінің» халықаралық-құқықтық беделі; осы шептегі мемлекеттік мекемелердің жағдайы [1, 56 б].

1821 жылдың 28 шілдесінде М. М. Сперанскийдің есебі мен ұсыныстарын қайта қарастыру үшін «Сібір комитеті» құрылды. Бұл комитетте граф Кочубей, граф Гурьев, Аракчеев, Голицын, барон Кампенгаузен мүше болды. Комитет қызмет барысында Сібірді басқару жайлы ғана емес, сонымен қатар «Сібір қырғыздары туралы жарғы» қабылдады.

Батыс Сібір генерал-губернаторлығына Тобыл, Омбы, Омск облыстарымен бірге, Сібір қазақтары мекен еткен аймақтар да кірді. Бұл жарғы бойынша батыс шекарасы Орынбор даласына, оңтүстігі Шу өзеніне дейін созылған. «Сібір қазақтары аймағы» сыртқы және ішкі аймақтарға бөлінді. 1822 жылы 22 маусымда Ресей Сібір губерниясы басқармасы құрылды.

Әкімшілік басқару жүйесін қайта құру барысында қазақ жері аймақтарға бөлінді. Бұл аймақтар Батыс Сібір және Орынбор генерал-

губернаторлығына ұарады, Орта жүз жекелеген әкімшіліктерге бөлініп, оны Омбы облысының ішкі аймақтары деп атауды ұйғарды. Болыстарды бөлудің негізінен жерге байланысты емес, рулық принцип алынды. Соның негізінде болыстардың атаулары қазақша аталатын болды [2, 120 б].

Сібір қырғыздарының өзін «ішкі» және «сыртқы» шептегілер деп бөлді. «Ішкі» жақтағыларға Омск, Петропавл, Семей, Өскемен қалаларына жақын аудандардың қазақтары жатқызылды. ХІХ ғасырдың 20-жылдарында осы ауданның тұрғындары Сібір тұрғындарымен жақсы қарым-қатынаста болып, мұндағы өнеркәсіпке, саудаға белсенді араласа білді, нәтижесінде орыстардың әкімшілік тәртіптеріне жақын болды.

Ал «сыртқы» жақтағы көшпелі қазақтар кең далалық аймаққа терең орналасып, орыстардың экономикалық және әкімшілік жүйесінің әсерінен аулақ болды, және олар біртіндеп өздерінің дәстүрлі қоғамдық құрылысымен осы жаңа тәртіптерге бағынуы керек болды. Былайша айтқанда олар әкімшілік жүйе жағынан үш звеноға бөлінуі керек болды: округ, болыс, ауыл.

Басқарудың төменгі жүйесі – ауыл болып есептелді. Бұл звеноның басында округтік приказ бекіткен және халық таңдауымен үш жылға сайланатын «ауыл старшыны» тұрды. Болысты «болыс басшысы» басқарды және оған 10 – 12 ауыл кіретін еді. Болыс басшыларын ауыл қоғамы сайлайтын және Омбы облыстық басқармасы бекітетін сұлтандар есебінен болуы қажет еді.

Округ 12-15 болыстан тұрды. Әр округтің территориясы белгіленіп қойылды, және бір округтен екіншісіне көшуге тыйым салынды. Барлық округтік приказдар Омбы облыстық басқармасына бағынды. Округтік приказды ашу не тарату жоғарғы билік үкімімен жүзеге асып отырды. Округтің жоғарғы әкімшілік бірлігі округтік приказ болды, ол өз алдына облыс басқармасы қарамағына қарады. Ал болыс басында сұлтандардан тағайындалған болыс басқарушылары тұрды. Биліктің төменгі буынында қырғыздардан сайланған ауыл старшындары басшылық етті, оларға ешқандай шен тағайындалмайтын болған. Сонымен қатар, «Жарғы» бойынша қазақ феодалдарына Ресей империясы қарамағындағы бодандардан құл жалдауға немесе олардың күшін пайдалануға тыйым салынған.

М. М. Сперанский дайындаған «Сібір қырғыздарының Жарғысы», кіріспеден, он тараудан және 319 баптан тұрады. Құжаттың мақсат-мұраты кіріспесінде-ақ айқындала бастайды.

Онда «Сібір қазақтары көшпенді бұратаналар тобына жатады, және олармен тең құқылы» – делінген. Әрі қарай, «Сібір бұратаналары туралы Жарғының» мына баптарымен ортақ деп жазылды:

1) Көшпенді бұратаналардың құқығы туралы (I бөлім, 5 тарау) (Мұндағы қырдағы басқарудың міндеті мен мазмұны шығарылып тасталды);

2) Қадірменді бұратаналар туралы (I бөлім, 7 тарау);

3) Заңдар мен әдет-ғұрыптары туралы (I бөлім, 7 тарау);

4) Бұратаналарды басқару туралы міндеттің жалпы негіздері (III бөлім, I тарау)

Міне сөйтіп, Сперанскийдің, қазақ халқын Сібірдегі халықтарға (бурят, тунгус, якут, остяк т.т осы секілді) теңеуі дұрыс емес. Себебі, географиялық орналасу территориялары бойынша, Сібірдегі ұсақ халықтардың өзіне тән халық шаруашылығы, саяси құрылысы және әдет-ғұрыптары болған еді. Ал қазақтардың бұл халықтардан айырмашылығы, әрине жер мен көктей өзіндік ерекшеліктері болды. Сондай-ақ, қазақтар Жарғыдағы кіріспеде айтылғандай тек қана «көшпенді» әрі «бұратана» болған жоқ. Шығыс Дешті қыпшақ өлкесіне және ондағы үйір-үйір жылқы, табын түйе, қой мен сиырға бай ата-бабаларымыздың дәстүрлі шаруашылық түріне сай көшпелі ғұмыр кешкені рас. Сонымен қатар, егіншілікпен де кенже қалмағанын атап айтуымыз керек. Қазақтардың егіншілікпен ежелден айналысып келе жатқанын дәлелдейтін салмақты деректер аз емес. Мысалы, 1830 жылы Орта жүзде болған полковник Броневскийдің естелік жазбасы осындай деректер санатында болғандықтан оны атап өтуді жөн санадық. Онда «Қазақтар мал шаруашылығымен қатар егіншілікпен де айналысады. Мен Бұқтырма бекінісінен алшақ жатқан Нарым тауынан әрірек жерден қолмен суару арқылы өсірілген егістік жерлерді көрдім. Нұра, Торғай, Қорғалжың көлі маңында кең алқапты қамтыған керемет бітік өскен тары егістігі бар», – делінді [4, 74 б].

Орта жүз хандығын саяси тәуелсіз еткен «Сібір қазақтары туралы Жарғы» 1822 жылы бекітіліп, қазақтардың бұрынғы еркіндігінен айырды. Беделді би-сұлтандар түрлі әдіс-тәсілдермен мемлекеттік биліктен ығыстырылды. Сөйтіп, қазақ жерінде патшалық Ресейдің әскери-оккупациялық тәртібі орнап, жаңа отарлық басқарманың тірек пункттері ретінде сегіз дуан құрылды. Дуан әкімшілігіне дәстүр бойынша қазақ қоғамының ақсүйек әлеуметтік топ өкілдерінен емес, қарасүйектен шыққан қазақтар да тартыла бастады. Бұл қоғамның ел билеу жүйесіндегі ғасырлар бойы

қалыптасқан тәртібін бұзып, қазақтардың екі топқа жарылуына, олардың өзара жауласып, рухани тұрғыдан бүлінудің ұрынуына алып келді.

Келесі бір аса толғандыратын мәселе – орыстық басқарудың рухани зардабы. Бұл жөнінде тоқталмау мүмкін емес. М. Сперанский «мырза» «Жарғыда» қазақ жерінде аурухана және дәрігерлік көмек үшін пункттер салынады, бұл қазақтарға арналады деп көлгірсіді. Алайда, қазақтар дәрігерлік көмек көрген жоқ. Себебі, әрбір округте небәрі екі-ақ дәрігердің бекітілуі тиіс болды. Бұл қазақ бұқарасы үшін тым аз. Екіншіден, әрбір округте жоғарыда атап өткеніміздей 300-дей казак әскерлері, онымен қоса приказ құрамында бірнеше орыс мүшелері болды. Осыншама, Ресей отаршылдарынан-ақ бұл медициналық көмек артылмайтын еді. Үшіншіден, орыстар қазақ тілін білмеді. Мұндай, қарама-қайшылықтан соң-ақ, дәрігерлер қазақтарға медициналық көмек көрсетіп жарытпайтыны белгілі жағдай. Сондай-ақ, дәрігерлік көмек қажет еткен қазақтар тілмәштарға жүгінуге мәжбүр болатын. Қазақтың басына түскен қиын жағдайды пайдаланып, тілмәштар, үстеме пайда тапқысы келіп, әрбір сөзі үшін ақы сұрап тіленетін де тұратын. Қазақта, бір науқас адамның қиналғанын былай дегені бар еді: «Бұл дәрігерді ұлықтар пайда келтіреді деп ойласа керек. Бұл біздің қазаққа пайдалы емес, әбден залал көрінеді, бір ішім дәрі тұрады азар болса 20, һәм тілмәшқа 30 тиын, ол түсіндіріп айтпайды да. Бұл фельдшерлер Баяннан (округ орталығы) ешқайда шықпайды, екі жыл болды еш қазақтар оның ішінде қазақтың жүргенін көрген емес, қайда барсын, қазақ тілін білмеген соң, біз ойлаймыз оны фельдшерлерге бір жаңа тілмәш патшалықтан қойса деп, сонда жақсы болар еді. Біздің қазақтар Баянда дәрігер бар екенін, әрі-беріден соң білмейді». Сондықтан, «Жарғыда» «заң жүзіндегі» қазақ үшін аурухана салыну керек деген тек желеу еді.

Рухани зардаптың басты көрінісі ол – қазақтарды христиан дініне тарту болатын. Айта кету керек, шірекулер қазақ даласындағы орыс-қазақтарының сан жағынан көбейген сайын саңырауқұлақша қаулай бой көтере бастады. Священниктер өз мектептерін ашып, онда діни наным-сенімнен өзге ағарту ісімен де айналысады делінді. Сөйтіп, бірте-бірте орыстар сұлтан, старшындардың балаларын орыстандыруға тартты. Осындай жолмен қазақта ежелден келе жатқан мұсылман мектептерін, орыс мектептері бірте-бірте ығыстыра бастады [5, 63 б].

«Сібір қырғыздары Жарғысының» колониалды сипат алғанына қарамастан, оның тиімді жақтары да болды. Анағұрлым

құрылымдық әкімшілік басқарма (сыртқы және ішкі округтер) құрылды. Жанадан құрылған округтегі қазақтарға көрші феодалды мемлекеттерден төне қалған қауіп болған жағдайда жасақталған орыс әскері тарапынан көмек көрсетілді [1, 73 б].

Жоғарыда айтып өткендей Жарғы бойынша әкімшілік-территориялардың округ, болыс, ауыл болып бөлінуі қазақтардың дәстүрлі қоғамында келіспеушілік пен қарама-қайшылық тудырған еді. Қазақтардың көшпелі қоғамдары, рулары өзінің көшіп жүретін маршруттарының болғандығына қарамастан, енді Жарғы бойынша бір территориядан екіншісіне көшуіне тыйым салынған болатын, нәтижесінде функционалды көшпелі мал шаруашылық жүйесіне кері әсер етті. Бірақ бұл өз кезегінде патшалық үкіметтің әкімшілік саясатына халықтарды өзіне бағындыру үшін қажет болған. Округтар мен ондағы приказдардың құрылуы XIX ғасырдың 30-шы жылдарының өзінде-ақ патша әкімшілігіне айтарлықтай нәтиже берді: қазақ қоғамында барымта мен ішкі ретсіздіктер жойылды [4, 78 б].

Сонымен, XIX ғасырдың 20-40-шы жылдарында Ресей империализмі бекіткен басқару жүйесі отарлық саясаттың түрлі тәсілдері арқылы іске асты. Жергілікті би-сұлтандарды отарлық билікке тарту арқылы, жаулап алу саясатын жеңілдетті, әрі оның қарқынды іске асуына жол ашты. Ел ішіне іріткі салу, бірін билікке тартып екіншісіне қарсы қою сияқты империалистердің әдеттегі қолданатын әдістері арқылы Ресей империализмі де өз саясатын «нәтижелі» орындап шықты.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Абдрахманова Б. М. История Казахстана: власть, система управления, территориальное устройство в XIX веке. Астана, 1998.- 137 б
- 2 Бекбаева Т. Сперанский және «Сібір қазақтарын басқару туралы» Жарғы// Ақиқат. - 2003. - №12. – 120 б
- 3 Кабульдинов З.Е. Регламентация порядка перехода казахов во внутренние губернии России по «Уставу О Сибирских Киргизах» от 1822 года // Исторические науки. Ученые записки ПГУ. – 2000 . - №3.- 61-66 б
- 4 Мырзатаева З.Б Сібір Империялық экспансияның рухани салдары//Қоғам және Дәуір. – 2012. - №12(34). – 71-80б.
- 5 Мырзатаева З.Б Сібір қырғыздары туралы Жарғының мазмұны //Отан тарихы. – 2005. - №14. – 63-74б.

ВЕЛИКАЯ ЯСА ЧИНГИСХАНА

БАЙБУРИНОВА Т. Б.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Образование Великого Монгольского государства в начале XIII в. вызвало необходимость выработки общих, закрепленных письменно правовых норм и законодательных уложений для управления обширной державой. К реализации этой цели было приспособлено обычное право, подвергшееся кодификации и изменениям, отвечающим новым условиям. Свод законов и установлений получил название «Великая Яса» или просто «Яса» Чингисхана.

Яса (более полная форма «ясак»; монгольское – дзасак, йосун) означает «постановление», «закон». «Яса» Чингисхана – санкционированный Чингисханом монгольский свод законов и установлений. Для всех монгольских племен Чингисова улуса «Яса» была опубликована, как полагают, на Великом курултае в 1206 году, одновременно с провозглашением Темучина Чингисханом всей Великой степи. Но и после этого «Яса» дополнялась и расширялась. Это произошло в 1218 г., перед войной с Хорезмийским султанатом, и в 1225 г. перед завоеванием Тангутского царства.

В монгольской летописи «Чиндаманин Эрихэ» говорится: «По изгнании Алтан-хана китайского и подчинения своей власти большей части китайцев, тибетцев и монголов, Чингисхан, владея великим просветлением, так Думал: законы и постановления китайцев тверды, тонки и непеременимы. И при этой мысли, пригласив к себе из страны народа великого учителя и 18 его умных учеников, Чингисхан поручил им составить законы (йосон), из которых исходило бы спокойствие и благоденствие для всех его подданных, а особенно книгу законов (хули-йосони билик) для охранения правления его. Когда, после составления, законы эти были просмотрены Чингисханом, то он нашел их соответствующими своим мыслям и составителей награждал титулами и похвалами» [1].

Наиболее подробные сведения о постановлениях «Ясы» мы находим у персидского историка XIII в. Джувейни и египетского писателя XV в. Макризи. По словам Джувейни, «Яса» Чингисхана была написана уйгурским письмом на свитках (тумар) и называлась «Великою книгою ясы» (йаса-наме-йи-бузурт). Эти свитки хранились у наиболее авторитетных царевичей – знатоков

«Ясы»; при вступлении нового хана на престол, отправлении большого войска, созыве собрания царевичей для обсуждения государственных дел и их решений приносили эти свитки, и на их основании вершились дела. «Яса» не сохранилась в подлиннике и известна лишь в отрывках и сокращенных изложениях у Джувейни, Рашид ад-Дина, Вассафа, Ибн Баттуты, Г. Абу-л-Фараджа, Макризи и т.д. Из сохранившихся фрагментов можно сделать заключение, что основной задачей постановлений Чингисхана было создание новой системы права, которая отвечала бы запросам и потребностям модернизирующегося монгольского общества.

В исторической литературе о названии закона Великая Яса существуют различные мнения. В частности, В.А. Рязановский, занимавшийся исследованием Великой Ясы Чингисхана, писал: «Слово Яса означает запрет, устав, закон... Великая Яса представляет письменный законодательный памятник, изданный Чингисханом [2]. Академик Б. Я. Владимирцов в книге Чингисхан (1922 г.) писал: «Чингисхан... оставил своим преемникам громадную империю и руководящие начала ее устройства, которые и были изложены им в его установлениях, Джасаке и его Изречениях – Билике». По мнению калмыцкого историка Эренжина Хара-Давана, Большой Джасак Чингисхана как бы состоял из двух крупных разделов.

Таким образом, в «Ясе» оказалось возможным закрепить и кодифицировать монгольское, обычное право и народные обычаи и воззрения. Все это вылилось в форму «Великой Ясы», которая включает в себя два крупных раздела:

1) «Билик» – сборник изречений самого Чингисхана, который содержал в себе мысли, наставления и решения законодателя. Они могли быть как общего, теоретического характера, так и в качестве высказанных им суждений по поводу конкретных случаев;

2) собственно «Яса» – это свод положенных законов, военных и гражданских, с установлением ответственности за их неисполнение.

Ряд исследователей XIX в., как, например, профессора И. Березин и В. Васильев, смешивали билики Чингисхана с «Ясой». Известный востоковед П. Мелиоранский в 1901 г. подверг билики Чингисхана специальному исследованию и установил, что разница между содержанием «Ясы» и «Биликами» Чингисхана состояла в том, что в «Ясе» перечислялись и описывались разные проступки и преступления, указывались наказания, которым должно было подвергаться виновных, а в «Биликах» определялся самый порядок следствия и судопроизводства в монгольском суде.

Иными словами, «Яса» представляла собой узаконенное предписание, которому должны были строго следовать Чингисиды, следовательно, и их подданные, а «Билик» являлся своего рода процессуальным кодексом, согласно которому вершился суд над нарушителями «Ясы» – действующего закона.

Со времени Чингисхана существовал обычай, говорится в «Сборнике летописей» Рашид ад-Дина, чтобы изо дня в день записывали слова хана, причем хан для этой цели часто говорил рифмованной прозой, «складно и со скрытым смыслом».

В монгольской «Ясе» – кодексе законов, которые были введены на территории всех улусов, было зафиксировано не безоговорочное подчинение власти, основанной на насилии, а острая необходимость обрести силу для самообороны, при этом даже жертвуя привычной независимостью и личной свободой. Поэтому монголы были людьми особого поведенческого настроения, закрепленного в «Ясе». На «Ясу» «монголы действительно смотрели как на евангелие или коран» [2].

«Яса» становится основной политической доминантой степного супер этноса в борьбе против католического и мусульманского миров до принятия ислама на территории Улуг Улуса.

Вместе с тем, соблюдение постановлений Чингисхана было обязательно не только для всех жителей империи, но и для самих ханов. Но «Яса», конечно, нарушалась как жителями империи, так и самими Чингисидами. Это объясняется тем, что «Яса» Чингисхана регламентировала лишь нормы кочевой жизни. В большинстве покоренных монголами стран, в частности, в Средней Азии и Иране, где издревле существовала своя правовая традиция, подчинить население новому праву было чрезвычайно трудно.

Правовая система монголов, выработанная на основе обычного права кочевников и преимущественно для кочевников, в иных условиях оказывалась крайне неудобной. Многие стороны социально-бытовой и общественной жизни оставались вовсе не регламентированы «Ясой», а отдельные ее положения вступали в противоречие с религиозным мусульманским правом и обычаями местного населения. На этой почве возникали столкновения между блюстителями «Ясы» и местным населением, оборачивавшиеся, как правило, трагедией для последних.

Вот как описывает Джувейни действия Чагатая, главного блюстителя «Ясы» Чингисхана: «Свое окружение и подчиненных он так сдерживал страхом «Ясы» и своею расправою за ее нарушение, что в его правление кто бы не проезжал поблизости его войска, не

нуждался ни в каком авангарде, ни в конвое и, как гиперболически говорят, если бы какая-либо женщина поставила себе на голову поднос золота и пошла одинокою, она бы ничего не боялась. Он издавал мелкие постановления, которые были невыносимы для мусульманского народа, вроде того, чтобы не резали скот на мясо, чтобы днем не входили в проточную воду, и т.п. Было разослано во все области постановление, чтобы не резали баранов, и в Хорасане продолжительное время никто открыто не резал овец: он понуждал мусульман питаться падалью» [3].

Однако не для всех «Яса» стала законом, который должен был неукоснительно соблюдаться. Это касалось, прежде всего, Чингисидов. Чингисхан повелел: «Если кто-нибудь из нашего уруга единожды нарушит Ясу, которая утверждена, пусть его наставят словом. Если он два раза ее нарушит, пусть его накажут согласно билику, а на третий раз пусть его сошлют в дальнюю местность Балджин-Кулджур. После того, как он сходит туда и вернется обратно, он образумится. Если он не исправился, то да определят ему оковы и темницу. Если он выйдет оттуда, усвоив адаб (нормы поведения), и станет разумным, тем лучше, в противном случае пусть все близкие и дальние его родичи соберутся, учинят совет и рассудят, как с ним поступить» [4].

Без полной копии Великой Ясы нельзя сказать наверняка в каком порядке размещались статьи. Предположительно, что они начинались с преамбулы. Затем, вероятно в порядке, очерченном Джувейни и Аб-уль-Фараджем, излагались общие принципы и статьи о международном праве и организации армии и государства.

Большинство историков-монголоведов отдают должное огромному значению, которое имело последовавшее на курултае 1206 г. обнаружение Великой Ясы, – для установления в государстве твердого правопорядка, а также благотворного влияния на нравы кочевых племен и на развитие законодательства в последующие годы. Дается следующее резюме сборнику законов Чингисхана: «Джасак (Яса) предписывает терпимость в вопросах религии, почтение к храмам, к духовным лицам и к старшим, а также милосердие к нищим; он устанавливает строгий контроль над семейной и домашней жизнью монгола...»

Влияние этого законодательства на народные нравы подтверждается свидетельством посторонних наблюдателей, например Плано Карпини и Гильома де Рубрука. Первый из них пишет: «Словопрения между ними (монголами) бывают редко или

никогда; войн, ссор, ран, человекоубийства между ними не бывает никогда. Там не обретается также разбойников и воров важных предметов... Один достаточно чтит другого и все они достаточно дружны между собою... Взаимной зависти, кажется, у них нет... Женщины их целомудренны, и о бесстыдстве их ничего среди них не слышно...» [5].

Период действия «Ясы» во всех монгольских улусах нам в точности неизвестен. Однако одержать полную, но не окончательную победу над традициями «Ясе» удалось только до трагических событий конца XIV в., когда принцип орды («народ-войско») возобладал над принципом «народ – союз племен». Только после «великой замятни» последовал политический распад Улуг Улуса и этническое разделение на татар казанских, крымских, астраханских, сибирских, ногайских и казахов. Почти все они в XIV в. вернулись к обычаям предков и в ряде случаев восстановили республиканский строй – племенные союзы, или жузы.

Сохранение монгольского права можно отметить в некоторых областях, ранее входивших в состав Монгольской империи. В государстве Тимура связанное с именем Чингисхана право чаще обозначалось старотюркским словом «туру» (переделанным в «тура»), чем монгольским «яса».

Об отношении к «Ясе» Чингисхана в государстве Тимура при последних Тимуридах можно наглядно судить по следующим словам Бабура. «Прежде, – пишет он, – наши отцы и родичи тщательно соблюдали постановления (тура) Чингисхана. В собрании, в диване, на свадьбах, за едой, сидя или вставая, они ничего не делали вопреки тура. Постановления Чингисхана не есть непреложное предписание (Бога), которому человек обязательно должен следовать. Как бы ни оставил после себя хороший обычай, этот обычай надлежит соблюдать; если отец издал хороший закон, его надо сохранить, если он издал дурной закон, его надо заменить хорошим».

В восточных областях Чагатайского улуса, в Могулистане, основные положения «Ясы» сохранили свои действия еще в XV – начале XVI в. И джучиды Восточного Дешт-и Кыпчака XVI в. – предводители узбеков и узбеков-казахов, согласно сведениям источников, при решении многих важных дел поступали по «установлению Чингисхана». Некоторые статьи, главным образом уголовного характера, перешли в кодифицированное обычное право последующих веков, в частности, в законы хана Тауке («Жеты жаргы») – памятник права казахов XVII в.

Таким образом, «Яса» диктовала во всем стремление монголов к победам, ибо в те времена только победа над врагом была способна избавить народ от постоянной угрозы и «установить в нем (мире) универсальное состояние мира». И войны за победу начались. Выход монголов на арену мировой военно-политической истории стал переломным моментом в истории всего Евразийского континента. С момента воцарения Чингисхана отдельные роды и племена монгольские, объединившись, стали народом историческим, а его герои и багатуры еще должны были удивить мир.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Хара-Даван Э. Чингис-хан как полководец и его наследие // Арабески истории. Пустыня Тартари. Вып. 2. М., 1995. С. 89–90.
- 2 Рязановский В.А. Великая Яса Чингисхана. Харбин, 1933. С.4
- 3 Джувейни. The Tarikh – I – Jahan gusha of Alaud – Din Ata Malik – I – Juwaini... edited by Mirza Muhammad idn Abdul – Wahhab – I – Qazwini. P. 1–2. Leyden – London, 1912–1916. P. 227.
- 4 Рашид ад-Дин. Сборник летописей: В 3 т. М.; Л., 1946–1960. Т.1, кн. 2. С. 263–264.
- 5 Путешествие в восточные страны Г. де Рубрука и П. Карпини. Алматы, 1993. С.30
- 6 Султанов Т.И. Поднятые на белой кошме. Потомки Чингизхана. Алматы, 2001.
- 7 Вернадский Г.В. О составе Великой Ясы Чингисхана. Брюссель, 1939.

РОЛЬ ХАНА АБУЛХАИРА В ПРИСОЕДИНЕНИИ КАЗАХСТАНА К РОССИИ

БОЛКOEBA M. Л.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

*Вся история казахов – это история величия
и история борьбы за свободу.
Казахи – народ, идущий исключительно
по пути единства и консолидации.*

Н. А. Назарбаев

Актуальность данной статьи не вызывает сомнения, поскольку всю суть и содержание всей многослойной и насыщенной прошлой

истории казахов сводится к одному-борьбе за свободу. Вся многовековая история со древних времен и до вчерашнего трагического Желтоксана – это летопись нашей борьбы за честь и независимость борьбы. Принятия казахами Российское подданство, пошатнуло самосознание и привело к пробуждению казахского народа. Прочитав многие источники и собирая данные для очерка о хане Абулхаире, многие ученые склоны считать, что: «Он был предателем казахов», «Он за пару шелковых халатов продал Казахстан России» [1,78]. С моей точки зрения Абулхаир не был предателем. Он обладал воинским мастерством, личной отвагой, полководческим талантом, приобрел опыт государственного деятеля, стал подлинным народом. Абулхаир заслуживает дань уважения, так как он взял на себя груз исторической и моральной ответственности за вступление в Российское подданство ради национального спасения перед лицом джунгарского порабощения, преодоления феодальной раздробленности и междоусобиц; за создание единого государства под российским покровительством. Если смотреть объективно, то можно понять, что он исходил из общенародных интересов, стремился обеспечить ему спокойную жизнь и надежную защиту от внешних врагов. К таким личностям, как Абулхаир, нельзя подходить по-обывательски, пытаться оценивать с современных позиций, вне конкретных исторических условий. Сейчас немало любителей истории, «политических археологов» [1,78], готовых как угодно переписать прошлое ради конъюнктурных родовых и жузовых интересов, а фантазия иных писак не знает границ в антиабулхаировской истерии. К глубокому сожалению, не все авторы хорошо знакомы с мировоззренческими и методологическими проблемами исторического познания, истории, ее научными принципами, такими как объективность, историзм, всесторонность, конкретность и др, чтобы раскрыть механизм того или иного исторического явления.

Хан Абулхаир счастливо сочетал и совмещал в себе такие качества как: мудрая дипломатичность, храбрость, ответственность за свой народ и за казахскую степь, отличался своей дальновидной политикой. Имя Абулхаира еще очень рано стало известным во всей Казахской степи. Еще летом 1710 года на народном собрании в Каракумах юный Хан был избран ханом главнокомандующим армией Младшего жуза [2,56]. Несмотря на свою молодость, хан прославился личной отвагой, воинским мастерством, полководческим талантам, приобрел также опыт государственного деятеля, стал подлинным вождем народа. И

действительно не случайно именно на него пал выбор, когда на общеказахском съезде в местности Ордабасы в 1726 году решался вопрос и выбор, кому возглавить народное ополчение. Мнение всех собравшихся ханов, султанов, биев и батыров было единодушным – только Абулхаиру! [2,69].

Я, как современник становления и развития нашего молодого независимого государства, рассматривая вопрос о правильности принятия решения Абулхаир ханом о присоединении Казахского ханства к Российской Империи, прежде, чем выразить свою позицию и сказать однозначное «за» или «против», обязательно должна рассмотреть сложную политическую и экономическую ситуацию, которая сложилась на тот момент. Тогда, как и сегодня, территория современного Казахстана лежала между двумя крупнейшими и сильными, как и в политическом, так и в военном плане, государствами – с одной стороны Российская империя, с другой – Китай. Абулхаир осознавал, что единственной реальной силой, способной оградить ханство, в ту пору являлась Российская Империя. Таким образом, вхождение Казахского Ханства в состав России явилось исторически оправданным шагом. Выбор был сделан в обстановке острой политической борьбы внутри казахского общества лишь после того, как исчезли последние надежды отстоять свою государственную независимость. Политический выбор Абулхаира учит, как жизненно важно вовремя ориентироваться в сложной международной обстановке, проводить умную геополитику, находить верных друзей и союзников, могущественных покровителей. Хотя и сегодня есть противники казахско-российского союза, нужно держать курс на создание с Россией единого экономического и оборонного пространства, военно-политического альянса двух суверенных государств.

Подводя общий анализ хотелось бы отметить и понять какую сложную и трагическую судьбу перенес казахский народ. Народ гордо перенес все тяжелые условия: голод, истребления и другие жизненные испытания. Весьма неординарно многие ученые показывали всю значимость и обстановку тех процессов, которые происходили на тот момент времени, показали всю правдивую картину. Описали огромное значение и вклад многих государственных выдающихся деятелей в жизни Казахской степи посредством. Исходя из этого я, как любой дееспособный индивид, воссоздала образ определенных личностей в своем внутреннем подсознании. Поэтому наибольший акцент и внимание

уделила великому хану и деятелю казахской степи – Абулхаир хану. Он далеко смотрел вдаль и совершил ответственный шаг. Он сыграл немаловажную роль в жизни казахского Народа. Хан Абулхаир дорог Казахстану не только, как выдающийся государственный и военный деятель, но и как основоположник династии, давшей целую плеяду ярких и талантливых личностей. Таков хан Абулхаир – государственный и военный деятель, верховный главнокомандующий казахскими войсками в войне с джунгарами, герой Буланты и Анракая, полководец и дипломат, первый маршал казахской степи, инициатор сближения Казахстана и России. Его имя должно быть в одном ряду с такими выдающимися деятелями прошлого, как ханы Касым Воинственный, Жангир Внушительный, Тауке Мудрый, Аблай Великий и Кенесары Грозный. Думается, самым более разумным в объективной оценке роли и места Абулхаира в истории казахского народа будет оставить последнее слово за учеными-историками, глубоко и компетентно раскрывающими эти роль и место как выдающиеся. В прошлом году исполнилось 300 лет со дня рождения хана Абулхаира, вся жизнь и деятельность которого поистине были «Триумфом и трагедией». Стоит отдать должное этой замечательной личности и весьма знаменательному юбилею. Никто и ничто не должно быть забыто из нашей истории.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Бекмаханов Е. Б. Присоединения Казахстана к России. – Алма-Ата, 1957 г, 342 с.
- 2 Касымбаев Ж. К. Государственные деятели Казахских ханств 18 века, Алма-Ата, 1999 г.

ӘБІЛҒАЗЫ БАҒАДҮР ШЕЖІРЕСІ ТАРИХИ ДЕРЕК РЕТІНДЕ

ЖИДЕБАЕВА С. Б.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Тоталитарлық саясат кезінде бұрмаланып, шындықтан алыстаған тарих мәселелерінің бірі ол – қазақ шежіресі. Шежіре институты көшпелілер өркениетіндегі құнды әрі ажырамас элемент болып табылады. Алайда, тарих ғылымы үшін аталған мәселе

тарихнамалық және деректану саласына сәйкес шексіз зерттелетін мәселеге айналып отыр.

Шежіре – (араб тілінде «шаджарат» – бұтақ, тармақ) халықтың шығу тегін, таралуын баяндайтын тарих ғылымының бір саласы. С. Мұқановтың анықтамасы бойынша «Шежіре» – деп кімдерден кімдер туып, қалай өрбігенін баяндайтын ерте заманнан атадан балаға мирас болып келе жатқан ауызша деректерді айтады.

Шежіре арқылы оның тегі, атамекені, елге тиген пайдасы, сол адамның басынан өткені мен адаи болмысы, дәрежесі білінетін болған. Қазақ халқы үшін шежіре – қазақ руларының тұқым қуалау кестесі ғана емес, ол халықтың сан ғасырлық тарихы, сол тарихты ұрпақтан ұрпаққа игі жақсылардан қалған аталы сөздері мен істері арқылы жеткізетін ұлттық сананың құрамдас бөлігі [3, 60 б]. Халыққа ауыздан ауызға тарап жеткен қазақ шежірелерінің өңі өзгеріп жеткен. Оны хат танып сауат ашқан соң, шежірешілер түрлі нұсқаларды жинақтап, ондағы деректерді тарихи құжаттармен салыстыра отырып қайта нақтылап, оған өз дәуірінің елеулі тарихи оқиғаларын қосып толықтыра түскен. Солардың қатарына Захир-ад-дин Бабырдың «Бабырнамасын», М. Х. Дулатидің «Тарихи Рашидин», Бейбарыстың Қыпшық шежіресін, Рашид-ад-Диннің «Жылнамалар жинағы», Қ. Жалайридің «Жамиғ-ат Тауарихы», Әбілғазының «Түркі шежіресін» және т.б. жатқызуға болады.

Бізге Әбілғазы Баһадүр ханның тарихтық екі еңбегі белгілі. Оның біріншісі – «Шежіре түркімен», екіншісі «Шежіре түрік». Осыған байланысты Әбілғазы тілі туралы түркологиялық еңбектердің кейбіреулерінде Әбілғазы шежіресі татар диалектісінде жазылды десе, екінші біреулерінде көне өзбек тілінде жазылған деп айтады. Ал Әбілғазының өзі жалпы түрік халықтарына түсінікті тілде жазуға тырыстым дегенді айтады [2, 102 б].

Әбілғазы 1603 жылы Хиуа хандығының астанасы Үргеніш қаласында Жошы ұрпағынан тараған Араб Мұхаммед хан отбасында дүниеге келген. Әбілғазының әкесі Араб Мұхаммедтің Хибаш, Жолбарыс, Аспандияр, Әбілғазы, Шәріп Мұхаммед, Хорезмшах, Ауған атты жеті баласы болған. Әбілғазының 6 жасында шешесі өліп, өгей шешесінің қолында тәрбиеленді. Әкесі салдырған Арысхан медресесінде оқып, ғұлама ғалымдардан дәріс алады. Осы жылдарда ол халық ауыз әдебиеті шығармаларын сүйіп оқып, тарихи тұрғыдан зерттейді, әскери өнер, мемлекет басқару ісін меңгереді.

Әбілғазы ханның «Түрік шежіресі» шығармасы әйгілі тарихи еңбек. Оны 1664 жылы Әбілғазы хан қайтыс болғаннан соң, әкесінің

тапсырмасымен Әбілғазы ханның ұлы Ануш Мұхаммед хан аяқтаған. Еңбек жазылғанға соң 50-60 жыл өткен соң, Тобылда айдауда жүрген шведтің тұтқын офицері Табберт (фон Сталенбург) «Түрік шежіресі» қолжазбасын тауып алып, ғылыми әлемге әйгілі етті.

«Түрік шежіресі» еңбегі ортағасырдағы белгілі шығармалардың негізінде жазылған. Онда әртүрлі түрік, моңғол халықтарының тарихы және олардың билеушілері жайында мағлұматтар жинақталған. Соңғы бөлім шығарманың ең құнды бөлімі болып табылады. Онда XV-XVII ғасырлардағы Шығыс Дешті Қыпшақта және Хорезімде болған саяси оқиғалар баяндалады [4, 195 б].

Ал көптеген зерттеуші ғалымдар бұл шығарманың түсінуге жеңіл түркі тілінде жазылғанын өз еңбектерінде дәлелдеп берді. Бірақ автор “араб, парсыдан, шағатай түркісінен бір сөз қоспадым” десе де, оның өзі өмір сүрген уақытындағы түркі халықтары қолданған жазба әдеби тілде қолданылуы дәстүрге айналған араб, парсы, шағатай элементтерін пайдаланбауы мүмкін емес еді [5, 66].

Әбілғазының араб, парсы сөздерін қолдануының өзіндік бірнеше себептері бар: 1) Арабтардың жаулап алуы мен ислам дінінің таралуына байланысты бұл тілдердің мәні басымырақ болды; 2) Араб тілінен түркі тіліне сөз ауысу үрдісі әсіресе түркі тілдерінің даму тарихына айтарлықтай үлес қосты; 3) Орта Азия және Таяу Шығыс халықтарының әдеби тілі тарихында классикалық араб тілі едәуір рөл атқарған.

XVII ғасырдағы түркі жазба ескерткіштерінің ішінен Әбілғазы Баһадүр ханның «Түрік шежіресі» кітабының алатын орны ерекше. Оның себебі, біріншіден, кітап авторының өз заманының білімді, жан-жақты адам болуында болса, екіншіден, оның шығармасының тарихи, әдеби тілдік жақтарының аса құндылығында. Әбілғазы Баһадүр ханның «Түрік шежіресі» – түрік тілінде жазылған төл деректердің бірі. «Шежіре» тілін зерттеуде Б. Әбілқасымов оның екі қолжазба көшірмесін, екі баспа нұсқасын және 1854 жылғы орысша аудармасын салыстыра отырып қарастырған [3, 23 б].

Әбілғазы Баһадүрдің «Түрік шежіресі» атты кітабы ғылым дүниесіне XVIII ғасырдың бас кезінде мәлім болады. Кітаптың қолжазбасын Ресейде тұтқында жүрген швед офицерлері Тобыл қаласынан кездестіріп, оны орысша аудартады. Одан швед Шенстрем неміс тіліне аударды, ол аударма кешігіп, 1780 жылы ғана басылып шығады.

«Шежіренің» баспа бетін көруі оны жан-жақты зерттеуге кең жол ашады. Академик Х.Френ бұл басылымды «Шығыстану

ғылымының даңқын шығаратын үлкен іс» деп бағалаған. Оның ойынша, бұл басылым Ресей мұсылмандарына өз ата-бабаларының тарихын білуге көмектесіп қана қоймайды, олардың жалпы тарих ғылымына деген көзқарасын оятады.

«Шежіренің» ғылым үшін, оның ішінде тарих, этнография және тіл ғылымдары үшін маңызы мен оның кейбір тіл ерекшелігі бұл еңбектің алғашқы аудармашысы Г. С. Саблуковтың кіріспе мақаласында сөз болады. Бұдан кейінгі Әбілғазы және оның шығармалары туралы толық мәлімет беретін зерттеу – А. Н. Каноновтың 1958 жылы жарық көрген «Родословная туркмен» атты монографиясы. Әрине, бұл еңбек, атына сай, «Түрікмен шежіресіне», оның тілдік ерекшеліктеріне арналған. Автор мұнда шығарманың жеті көшірмесінің негізінде оның сыни мәтінін құрастырып, орысша аудармасын және грамматикалық очеркін береді [2, 23 б.]

Мәшһүр-Жүсіптің «Мес» жинағындағы тарихи дерек көзінің бірі – Әбілғазының «Түрік шежіресі». Мәшһүр оны бала кезінен-ақ Баянауыл медресесінде Қамар (Хамереддин) қазірет кітапханасынан кездестіріп оқып жүргендігін әңгімелейді. Кейіннен «Мес» жинағын жинастырған кезде Әбілғазының шежірелік сипаттағы Орта Азиялық үлгілерін ресми баспада басылған нұсқасын да кеңнен пайдалана білген.

Әбілғазы да жастайынан халық ауыз әдебиетін, парсы тіліндегі тарихи шығармаларды сүйіп тындап, зерттеген. Араб және парсы тілдерін жетік білген. Бұған себеп кітабының кіріспесінде «Құдай бұйыртып, ажалдың үндеушісі келіп қалмаса, бұл кітапты парсы тілінде жазу ойымда бар», – дейді. Сонымен қатар Әбілғазы «Түркі шежіресі» шығармасын жазу барысында Рашид-ад-Диннің «Жамиғ-ат тауарих» шежіресіне және басқа да Шыңғыс хан ұрпақтарының тарихы жазылған кітаптарға сүйенгенін айтады. Ал «Жамиғ-ат тауарих» шежіресі парсы тілінде жазылған, одан аударылған жерлерде иранизмдердің жиірек қолданылуы заңды. Ендеше, Әбілғазы «Шежіресінің» лексикасында қолданылған араб және парсы сөздерінің бір себебін осыдан іздеу қажет сияқты.

Әбілғазы «Түркі шежіресін» жазуда көп тілді білуі нақты көрініс табады. Оның өз заманында араб, парсы тілдерін жетік меңгергенін шығармада көп сөздерге этимологиялық талдаулар жүргізіп, мағынасын ашуға тырысқанынан да байқауға болады.

Әбілғазының өзі еңбегінің кіріспесінде өз заманының білімді, жан-жақты даярлығы бар адам екендігін және Құдай тағаланың оған

берген қасиеті ретінде әскери өнерден, акындық өнерден, араб және парсы, моңғол тілдерінен, тарихи маңызды оқиғалардан да хабардар екенін және оларды жатқа білетінін баяндайды.

Бұл шығармадан түркілердегі ру, тайпа аттарының шығу тектеріне байланысты көптеген деректер кездестіруге болады. «Қаңқылы» сөзінің шығу тегін арба жасаған адаммен байланыстырса, ұйғыр елінің атын «ұю» сөзінен шығарады. Ұйғыр өз төрелерінің атын «йідікұт» дейді. Ол иіді (ию) және құт (арабша жан деген мағынада) сөздерінен құралғанын түсіндіреді.

Тарихнамалық және деректану саласына сәйкес қазақ қоғамындағы шежіре институтының және қазақ шежіресінің жазба дәстүрі зерттелуінің қажеттілігі ерекше маңызды. Қазақ шежіресінің тарих ғылымы тұрғысынан зерттелуіне қойылатын талаптар жеткілікті. Соның негізгілері – шежіре институтының көшпелі қоғамның саяси-әлеуметтік жүйесіндегі және қатынастарындағы орны, шежіредегі тарихи тұлғалар, олардың мифтік бейнесі, тарихи өмір сүрген кезеңі, тарихи қайраткерлігі. Қазақ шежіресінің толығынан зерттелмеген саласының бірі – шежіренің тарихнамалық-деректік құндылығы.

Шежіре – тарихи дерек көзі. Егер таратып айтар болсақ, мына мәселелерге тоқталғым келеді. Біріншіден, қазақ шежіресі – Қазақ мемлекеттілігінің тарихынан құнды дерек береді. Себебі, қазақ ру-тайпаларының тарихы қазақ хандығына негіз болған тайпалар тарихы болып табылады. Екіншіден, қазақ шежірелері ру тарихына, тарихи оқиғалар мен ірі тұлғалардың өміріне қатысты деректерден қашанда мол мәлімет беретін құнды дерек көзі. Үшіншіден, қазақ шежірелері ауызекі түрде жетіп, қазақ тарихына байланысты мәліметтерді толықтыра түседі. Қазақ шежірелері қаншалықты үстірт жазылғанымен, қазақтың ру батыр-билері, шежіредегі тарихи оқиғалар арқылы Қазақстанның этникалық территориясы, саяси, әлеуметтік жағдайынан деректер аламыз.

Қазақ шежіресін Қазақ тарихының дерегі ретінде пайдалана алуымызға толық негіз бар. Шежірені тек құрғақ генеологиялық тізбе ретінде түсінбей, қазақ ру-тайпаларының ғана емес, Қазақстан тарихының дерегі ретінде ашып көрсету. Осы орайда ғалым Ақселеу Сейдімбектің мына сөздері айтқым келеді: «Қазақ ру-тайпаларының тарихы түптеп келгенде, қазақ халқының тарихы. Оларды шежірелік мағлұматтарсыз ажыратып түсіну мүмкін емес. Қазақтың рулық жүйесі қазақ иелекестінің қалыптасуына негіз болған» [3, 60 б.]. Қазақ халқында негізінен ежелден белгілі «Жеті атасын білмеген

жетесіз», «Жеті атасын білген ер жеті жұрттың қамын жер, жалғыз ұлын білген ер құлағы мен қамын жер» деген сөздер бар. Шежіре айту, тарқату, жазу қазақ халқына тән қасиет.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Әбілқасымов Б. Әбілғазы ханның «Түрік шежіресі» және оның тілі. – Алматы: Арыс. – 2001. – 20-25б.
- 2 Жүсіпова Л. Қазіргі деректану ғылымы мәселелері (Әбілғазы шежіресі жарияланамы бойынша) //Қазақ тарихы. – 2006. - №6. – 23-25б.
- 3 Ережепова Р.Ф. Қазақ шежіресі – тарихи дерек көзі //Тарих тағылымы. – 2014. - №1. – 60б.
- 4 Әбілқасымов Б. Әбілғазы Баһадүр «Түрік шежіресі». Тарих-адамзат ақыл-ойының қазынасы (Ортағасырлық тарихи ой) ТЗ. – 2011. – 195б.
- 5 Сейтбекова А. Әбілғазы Баһадүр ханның «Түрік шежіресіндегі» араб және парсы сөздерінің қолданылу ерекшелігі. Алматы: Арыс. – 2007. – 26б.

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ МОДЕРНИЗМ

ЖҰМАҒҰЛ Ф. Б.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
БАТТАЛОВ Қ. Қ.
т.ғ.к., оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Тірі болсам хан баласында қазақтың хақысы бар еді, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын.

Әлихан Бөкейхан

XX ғасырдың алғашқы екі онжылдығында Қазақстан тарихына жататын көбінесе ең күрделі мәселелер мен қазіргі тарихи ғылымның қарама-қайшы мағына беретін өзекті мәселелердің қайта қаралуы үлкен сұрақтарды туғызады. XX ғасырдың басы қазақ тарихы аса маңызды және ерекше орында. Қазақ халқының тарихы мәселелерін қарау қалыптасқан тығыз байланысты, Қазақ халқы тарихына қатысты сұрақтардың кең түрде қаралуы 19-20 ғғ қалыптасқан біртекті емес, шығу тегі мен көзқарастары ерекше қазақ элитасымен байланысты.

Қазақ хандығының Ресей империясының боданына айналғаннан кейінгі соншама уақыттан бері патша үкіметінің қазақи дербестігін жою саясаты байқалады. Қазақ халқының мәдениетін, сал дәстүрін және идеологиясын жедел және жасанды түрде ауыстыру үлкен зардаптарға әкелді. Халықтарды отараудың түрлі амал тәсілдерін қолданды: қазақ экспансиясы, шаруалардың қоныс аударуы және тағы басқа. Отарлау саясатының басты себептерінің бірі қоғамды бірнеше өзара қырқасатын топтарға бөлу, осындай нәтижеге жетудің көптеген жолдары болды, ол жолдардың бірі қазақ балаларының Ресей оқу орындарында білім алуы, орыстануы, орыс тілінің ана тілінен жоғары ұстауы арқасында патшалық саясатының жемісі еді. Бірақ қазақтардың озық білім алып, патшалық биліктің ауыр саясатын түсінген қазақ интелегенциясы халықтың бостандығын армандап, саясаттың тепе теңдіксіздігіне қарсы шығып, белсенді түрде қазақ намысын қорғайды. Бұл тарихи маңызы алтынмен тең уақытқа А. Байтұрсынов, Ж. Ақпаев, М. Тынышпаев, Ж. Сейдалиев сынды тұлғалардың қосқан еңбегі зор.

Олардың біреуі – Бөкейханов Әлихан Нұрмұхамедұлы. Ақсүйекті сұлтан отбасынан шыққан тұлға. Омскінің техникалық училищесін бітірген. Содан кейін Санкт-Петербурда (1894) Императорлық орман институтының экономикалық факультетін бітірген. Ол тұлға өз заманында оқытушы, публицист, журналист, социолог, этнограф та бола үлгерді. Бірақ ол лауазымдар мен жұмыстардың ең бастысы ұлт азаттық қозғалысты қолдаған Алаш Орда үкіметінің негізін қалаушы мен басшысы. Сонымен Ә. Бөкейхановтың айналысқан қызметтері әртүрлі жән сан қырлы. алып тұлғаның саясаты мен оның дауындағы хронологиялық тізбегін құрастыру үшін кейіннен тарихқа шолу жасаймыз.

Қазақтың ұлттық элитасын стандарттау немесе ассимиляцияға түсру патшалық заманда өолға аса алмады. Себебі әр уақытта ойлау қабілеті ерекше адамдар тобы қалыптасып, өз халқының мүддесін қорғауға дайын болған. «Ондай элиталардың пайда болуының өзі модернизация құбылысының бір бөлігі: оларсыз ұлттық талаптардың буындалуы және саяси белсенділігі болмас еді» [1. б. 190].

Дәстүрлі қазақ қоғамында патшалық отаршылдық саясат билік құрылымдарын баяулатты. Патша биігінің ауданда жергілікті билік органын құру әрекеттеріне қарамастан нәтижеге қол жеткізе алмады. Ғасырдың ширегінде қазақ халқына үстемік жүргізуге орыс революциясына дейін кеңестік реформаторлар, қазақ төрешілері, мұсылман діни басқарушылары, түркі билігін қолдаушы топтар

талпынған. Бірақ та аталған топтардың әр қайсысы өз билігін орнатуға көптеген қиыншылықтарға тап болды.

Алайда интеллектуалды жағынан тек Далада ғана емес, сонымен қатар Мемлекеттік Дума және бұқаралық ақпарат көздері арқасында алдыңғы қатарлы қазақтың зиялы қауымы халықтың бүгінгі және келешек күні жайында көзқарастарын жариялаған.

Бұған ұлттық тепе теңдіктің мәні мен мазмұнын белгілейтін реформаторлық әрекеттердің рулық қатынастар мн діни басқарманың билігімен орындалды. «Қзақа қоғамындағы революция алдында кеңестік идеология мен діни модернистер арасында нақты бөлініс көрінді; бірінішілері қазақ қоғамын замануи құбылыстарға жетелесе, екіншісі ұлттық, қоғамдық, мәдени мінезді сақтап консервативті көзқарасты ұстанды. Бірақ екі топ та қазақ қоғамының дербестігін сақтау идеясымен ұқсас болды» [2, б. 189].

XIX ғасырдың соңында саяси аренаға жас рулық ақсүйектер өкілдер тобы әлемдік қоғамдастыққа кірудің орыс моделін жетік меңгере және қолдылса дағы қазақи ұлттық біркелкілікті сақтау негізінде ғана шығып, орыстандыру саясатына, ассимиляциясына түбегейлі қарсы болды. «1912 жылы қазақ зиялыларының көрнекті өкілдері Алашорда қозғалысын ұйымдастырды, оның бағдарламасы модернизация мен дамуға оң баға қойылды, бірақ сонымен бірге казактар үшін тең құқылық және қазақ жерлерінде отарлаудың тоқтатылуын талап етті» [16, б. 10].

Осы бағыттың көрнекті тұлғалардың бірі Әлихан Бөкейханов болды. Кезінде ол Мемлекеттік Думаның мүшесі, ал кадеттер партиясының белсендісі, содан кейін Алашорда негізін қалаушысы ретінде көптеген еңбектерде егжей-тегжейлі зерттелген. Қазақтардың Думада қатысуы қазақ қауымының сырттан келетін әсерге қарсы заңды негізде қорғанысы болса да, көптеген жағдайда сәсіздікке әкелген. Дегенмен, қазақтардың Думаға қатысуы қазақ халқының бірлігін нығайту мен саяси деңгейін көтеруге көмектесті.

1903 жылы Петербург қаласында 18 томдық «Россия. Полное географическое описание нашго края» еңбегі шықты. Ол томда Қазақстанға арналған тараудың авторларының бірі «Распределение населения киргизского (т. е. казахского) края по территории, его этнографический состав, быт и культура» мақаласын жазған Әлихан Бөкейханов болды. Осы тарауда қазақ халқының мәдениеті жайлы далпы сипаттама беріп, «Қозы Көрпеш пен баян» сынды халық әдебиетін ұсынды. Назар салатыны, ол әдейі Абайды ерекшелеп, қазақ поэзиясында жаңа ағымның тұлғасы деп жоғары бағалады.

кейіннен де Бөкейханов Абайды орыс оқырмандарына ұсынға тырысты. Себебі, кейінгі XX ғасырдың қазақ халқының дербес мемлекеттілігіне ұмтылған қазақ зиялы қауымдарының дерлігі өзінің идеялық ұқсастылығын белгіледі, өткеннен өзіндік ұлттық мәдени мұра ретінде кеңінен игеруге ұмтылып, оны дамытуға ынталандырды. Сонымен қатар Ә. Бөкейханов қазақ ағартушылар қатарымен жаңа методикалық мектептің ашылумен айналасты. Ондай мектептің мақсаты: ұлттық ағартушылық мәелесіне неғұрлым шығармашылық жағынан дамытып, дәстүрлі этнопедагогикалықты және орыс-еуропалық алдыңғы қатарлы идеяларымен үйлестіруге ұмтылды [3, 121 б.].

Автономия құру идеясынан кеңес үкіметі бас тартпағандықтан, Әлихан Бөкейханов мәдениет саласында жұмыс атқару маңызды деп санады. марксизм мен экономикалық материализм платформасы проретарлық халықтардың ынтымағымен жамылған, шындығында имперлік, орыстандыру, социализмді орнатудың жәбірлегіш репрессивті әдісті қолдаған ұлттық саясатқа сын жағынан келуге шарт беріпді. Дегенмен, Бөкейхановтың мәдениеттегі жұмысы ұлттық сана сезімнің қалыптасуы оппозиция мен басқаша ойлау еп қана емес, «кеңес үкіметіне қарсы контрреволюциялық күрес» ретінде таныды.

«Алаш Ордамен» байланыс сталиндік режимнің қазақтың зиялы қауымына қарсы әдеттегі айыбы бола тұра, нақты түсінікті келтіруге тура келеді. «Алаш» тарихи термині бүгінгі қазақ этнонимін алған ежелгі халықтар үшін жалпылауыш атауы болған. Әлихан Бөкейханов бастауы арқасында Ресей шеңберінде автономия деңгейіне көтерілуді мақсат еткен қазақтың саяси қайраткерлерімен құрылған. «Алаш» партиясының бағдарламасын негізінде 1918 жылы алғашқы өзіндік дербес мемлекет қалыптасты. Большевиктер мен Алаш Орда арасындағы болған ымыралар кейіннен келді, ал «Алаш Ордашы ұлтшыл, халық жауы» «халықтың бас сүйегі» болғандар үшін саяси қуғынның негізі еді [4, 19 б.].

Әлихан Бөкейхановтың саяси мұрасының ең негізгі қағидасы – мемлекет дәрежесінде өзін өзі билеу идеясы. Ол идея өзінің мақсатына жетуі үшін бар күшін салған нәтижесінде 1917 жылы Алаш Орда мемлекеті құрылып, кейін өз өмірлерімен құрбан еткен оның жақтастарымен жасалды. XX ғасырдың алғашқы он жыдығында мемлекет ауданында ұлт азаттық қоғалыс мазмұнында көшпелі қазақ қоғамы арасынан шыққан еуропалық білім алған қазақ зиялық маргинал жаңа саяси элитаның қалыптасуына жол ашылды.

Ол саяси элита кеңес режиміне саяси оппозиция болып, модернистік саяси тұғырында халық арасында белсенділікке ұмытқан топ болды [5, 175 б.]. Бұл элитаның пайда болуы саяси аренада XIX ғасырдың соңғы ширегі мен XX ғасырдың басы аралығындағы «Қазақ интеллектуалды ренессанспен» дайындалса, айналада дәстүрлі қазақ халқын басқарушы топтар мен бұрынғы дала мемлекетінің билеуші топтары («аға сұлтандар» мен «билеуші сұландар» ұлдары мен немерелері, байла мен болыстық басқарушылар, билер мен батырлар ұрпақтары), Ресейдің орташа және жоғары оқу орындарында еуропалық білім алған жаңа интеллектуалды мамндық игеріп, түрлі аудандық әкімшілік басқарушы және мәдени ағартушылық мекемелерге орналаса бастады.

Жартысынан көбі Шыңғыс ұрпақтары қатарынан болып, қалғандары қазақ қоғамын жайлаған «қара сүйек» өкілдері, билер мен баырлар топтарының қатарын құраған отбасынан шыққан. Бұл қазақ қоғамының кіші тобы өзінің аграрлы ортасынан «көшпелі мәдениетінен» дәстүрлі элементтерді бойына сіңіп, сонымен бірге өз бойына діни интеллектуалды еуропалық негізде қалалық мәдениетті де алды. Дәл осы топтан 1905 пен 1920 жылдар аралығында қазақ контрэлитасы қалыптасты. Оның саясаты «Алаш» партиясының бағдарламасында және Әлихан Бөкейхановтың, міжақып Дулатов пен Ахмет Байтұрсынов өмірбаянында көреміз.

Қазақ зиялылары этникалық емес негізде құрылуына қарсы болды. Джидизм негізінде тілдік тұжырымдама жайлы А. Байтұрсынов жазды: « өз дербестігімізді сақтау үшін, барлық күш жігерімізді ағартушылыққа және ортақ мәдениетке ұмтылу; ол үшін ана тілізде әдебиетті дамымүдделі» [6, 46 б.]. Сондықтан қазақ әліпбиін араб графикасымен енгізілуі мектептердің жемісті қызмет атқаруы мен қоғамның дамуы қазақ зиялылардың ұлттық үндестіру идеясымен байланысып, қазақ социумының саяси модернизациясының басы деп білеміз.

Ресейге қатысты Қазақстанның ұлтты мемлекеттік егемендігіне қол жткізуі бұл контрэлитаның қазақ халқы арасында үлкен қолдау тапқандығынан. Бірақ та оның қазақ автономиясы экономикалық және саяси болашағы жайындағы концептуалды ұстанысын негізге ала отырып, жеке меншік, еркін кәсіпкерлік пен нарықтық қатынастардың оранытлуына, демократилық институттардың және мекемелердің көшпелі аграрлы халықтар аймағынан қолдау таппады. алаштың зиялы қауымы модернизацины жақтаушы топтардың идеалы мен құндылықтарын және дәстүрлердің

өзгеруіне байланысты батыстық көзқарастарды бөліп отырғанда, халықтың көбі әлі де бұрынғы заңдарды, дәстүрлерді ұстанып тұрды.

XX ғасырдың басында Қазақстанның әлеуметтік саяси кеңестікте либерал демократиялық альтернативті құруда маңызы аз емес мәдениетралық бөгеуге айналды. Жақында Қазақстан азаматтары мемлекетіміздің тәуеліздігімізге 25 жыл толуы, халықтың егемендік және бостандық үшін табан тіресіп дамытқан көпғасырлық тарихымыз ғана емес, сонымен бірге ұлттық зиялылардың қызметі ешқашан тоқталмағанының жемісі. XX ғасырдың басында құрылған Алаш партисының бағдарламасы бүгінгі күннің нәтижесі. Шамамен жүз жыл бұрын Оралда бес облыстың делегаттық съезі болып, Конституциялық Демократилық партия құрылған. Ол өзін бірден Қазақстандағы Ресейдің филиалы ретіне жарияланып, оның лидері Әлихан Бөкейханов партияның ОК мүшесі болып сайланды. Қазақ Конституциялық демократтар - кадеттер, заң билігін Дума арқылы жүргізіп, мемлекетте президенттік жүйені енгізуді ұсынды. Сайлауда қатысу құқығына барлық халық ие болды. Делегаттарды сайлау тура, тең және құпия түрде дауыс беруге құқылы [7, 89 б.].

Қорыта келгенде, қазақ қоғамының жандайын ойлаған қазақ зиялы қауымының өкілдеріне бүгінгі ұрпақ мың тағзым етуді. Себебі, олардың сол заманның қиыншылықтарынан өтіп, елдің болашаған ойлап, қазақи ұлттық дәстүрлі мәдениетті сақтап, жаңа белестерді алуға итермеледі. Ә. Бөкейхановтың қазақтардың сауатын аштырту мен мәдени жетілудің модернистік бағытын көрсетіп, жол сілтеді. Сол заманда қазақтың бас сүйегін құраған азаматтардың өздерінің бүкіл өмірімен, қоғамдық-саяси қызметімен, ғылыми ізденістерімен, кітаптары мен мақалаларымен халық өмірін тәуелсіздік пен еркіндікке, шығармашылыққа жақындатты. Сондықтан да олар халқымыздың мақтанышы мен алтындай құндылығымыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Букейханов А. Исторические судьбы Киргизского края и культурные его успехи // Бөкейхан Ә. Таңдамалы. – Алматы, 1995. – 59 б.
- 2 Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. – Алматы: Атамұра, 2002. – Т. 3. – 768 б. (491 б.)
- 3 Әшкеев Н. «Ә.Бөкейхановтың ұлттық мемлекет құрудағы ұстанған негізгі принциптері» // Ақиқат, 2002, №3, 50-55 б.

4 Кенжебаев Б. Қазақ халқының XX ғасыр басындағы демократ жазушылары. – Алматы: Қазақ мемлекеттік баспасы, 1998. – 307б.

5 Қойгелдиев М. Алаш өткен жол // Ақиқат. 1994. №241-46-б.

6 Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита. Қызметі мен тағдыры (XVIII- XX ғғ.). – Алматы: Жалын, 2004. — 157-б

7 Байтұрсынұлы А. Ақ жол: Өлеңдер мен тәржімелер, публ. Мақалалар және әдеби зерттеу / Құраст. Р.Нұрғалиев.-Алматы: Жалын, 1991.-464 б.

ҚАЗАҚСТАНДА МҰРАЖАЙ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ

МОЛДАКЕЛЬДИНОВА Г. С.

студент, ПМПИ, Павлодар қ.

КУРМАНГАЗИНА Г. Ж.

аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Қазақстанда мұражай педагогикасының дамуы білім беру мекемелерінің тұсында мұражай санының өсуімен байланысты болды. Ғылым мен білім саласында жүргізілген реформалар орта және жоғарғы білім берудің мәдени аспектісінің дамуына әсер етіп, орта және жоғарғы білім беру мекемелерінің негізінде жаңа мұражайлардың қалыптасуына жол ашты. 2011 жылы жоғарғы білім беру мекемелерінің тұсында ашылған мұражайлар саны 67 болып, ал мектептік мұражайлар саны 1396 болды.

Бүгін өркениет дамуының негізгі факторы саналатын білімнің эволюциялық даму жағдайында өмір сүріп келе жатқан қазіргі қоғамның әлеуметтік-мәдени институттарының ішінде мұражайлар негізгі орынды иемденуде. Олар өткенді шолатын ақпараттың маңызды арнасы ретінде саналып, адамның заттай және табиғи аясын өзіндік түрде сақтап, бекітеді және танытады. Бұл арнаның нәтижелі қызмет етуі үшін мұражайлардың келушілерімен және қоршаған қоғаммен байланысын қамтамасыз ететін педагогикалық құралдардың кең аясын тарту керек.

Мұражайлар халықтың барлық санатына арналған ресми және бейресми білім берудің орталығына айналады. Мұражайлар негізінде білім беру, әлеуметтік қорғау органдары мен мәдениет, ғылым, өнер мекемелерімен әрекеттесуге бағытталған, жаңа ұйымдастырылған құрылымдар – мұражайлық мәдени орталықтар пайда болуда. Олардың аумақтық ерекшелігімен, мұражайлар мен

мұражай желісінің ерекшелігімен, аймақтың мәдени басымдығымен айқындалатын түрленімі көп. Ал олардың басты мақсаты адамға мәдениет арқылы білім беру болып табылады [1, 2].

Мұражай педагогикасының негізгі қағидалары қазіргі мұражайлық педагогикалық үрдістердің талаптарынан өздігінен пайда болуда. Қазіргі ғылымда «қағида» термині қандай да бір теорияның негізгі бастапқы жағдайы, басқарушы идея, тәртіп пен іс-әрекеттің негізгі ереже ретінде анықталады. Ғылыми ашылулардың көбі іргелес ғылыми салаларда, ғылымдардың тоғысында іске асырылады. Мұражай педагогикасы ғылыми білімнің жаңа саласы ретінде философия, әлеуметтану, психология, педагогика, тарихтану, мәдениеттанудан алынған нәтижелерге сүйенеді. Сондықтан мұражайлық-педагогикалық қызмет туралы сөз қоғамда «қызмет» секілді күрделі ұғымды түсіндіретін дәстүрлі теориялардың елеулі бөлігін ескермеуге болмайды.

Педагогикалық қызметтің мәнін ұғыну үшін мақсаттың, түртінің, әрекеттердің (операциялар), нәтиженің бірлігі ретінде елестетіп, оның құрылымының сараптамасына жүгіну керек. Мақсат қызметтің, соның ішінде педагогикалық қызметтің жүйелендіргіш сипаттамасы болып саналады.

Педагогикалық қызметтің мақсаты бүгінгі күннің өзінде көпшілікпен тұлғаның үйлесімді дамуының ертеден кележатқан жалпы адамзаттық идеалы ретінде қарастырылатын тәрбиелеу мақсаттарының іске асырылуымен байланысты. Бұл ортақ стратегиялық мақсат білім беру мен тәрбиелеудің түрлі бағыттағы нақты мәселелерін шешу нәтижесінде өз мәресіне жетеді.

Педагогикалық қызметтің мақсаты – тарихи құбылыс. Ол қазіргі заман адамының рухани және табиғи мүмкіндіктерін ескере отыра оған бірнеше талаптар қойып, әлеуметтік даму үрдісінің көрінісі ретінде қалыптасып жетілдірілуде. Оған бір жағынан түрлі әлеуметтік және этникалық топтардың қызығушылығы мен үміті жатса, екінші жағынан жеке тұлғаның қажеттіктері мен ынтасы жатады. Мұражай шеңберінде педагогикалық қызметтің бар қасиеттері көрінетін негізгі қызмет етуші бірлік ретінде мақсаттар мен мазмұн бірлігіндегі педагогикалық әрекет саналады.

Педагогикалық әрекет туралы ұғым педагогикалық қызметтің (дәрістер, экскурсиялар, жеке әңгімелесу және т.б.) барлық түрлеріне тән жалпылықты білдіреді, бірақ ешқайсысына да қосылмайды. Педагогикалық әрекеттің материяландану түрлеріне жүгіну мұражайлық-педагогикалық қызметтің логикасын көрсетуге

жәрдемдеседі. Мұражай педагогының педагогикалық әрекеті алдымен танымдық мәселе түрінде көрінеді. Бар білімдерге сүйене отыра, ол теориялық тұрғыда құралдарды, пәнді және жорамалды нәтижені қатынастырады.

Психологиядағы әрекетті құрамына мақсат, түрткі, әрекет және нәтиже жататын көп деңгейлі жүйе ретінде қабылдаудан, оның бөліктерінің өз бетінше қызмет атқаратын педагог әрекетінің түрі ретінде қарастыру тәсілі педагогикалық әрекетте басым.

Мұражай педагогикасының қағидалары мұражайлық -педагогикалық қызметтің ұйымдастырылуының негізгі талаптарын, оның даму бағыт-бағдарын көрсетеді және мұражайлық -педагогикалық үрдістің құрылуына шығармашылықпен қарауға жәрдемдеседі. Бұл жайлы 2012 жылы жарық көрген У. Д. Муцалбаеваның «Мұражай педагогикасы. Тарихы, теориясы, тәжірибесі» атты кітабында кеңінен айтылып өткен:

Ғылымилық қағидасы. Бұл қағиданың басты мақсаты - мұражайға келушілердің әрбіреуінің бұл әлемдегі барлығы заңға бағынышты және қазіргі қоғамда өмір сүріп жатқан әрбір адам табиғат пен қоғам дамуының заңдарын білуі қажет екендігін түсіну. Ғылымилық қағидасы ұсынылып отырған мұражай мәліметінің тарихи шынайылық жетістіктері мен ережелеріне сәйкес болуын талап етеді. Әсіресе, қоғамдық ғылым саласында жеке құбылыстардың ақиқатқа сай түсіндірілуі ғана емес, келушілердің оларға деген түрлі көзқарасымен танысу қажет.

Тұтастық қағидасы. Қазіргі ғылымда тұтастық ұғымы жүйелік тәсілдің негізгі бөлігі ретінде саналады. Тұтастық түсінігінің методологиялық мәні тұтас нысанының ішкі детерминациялық қасиеттерін айқындау қажеттігін және сыртқы (мысалы, қоршаған орта жағдайы) нысан ерекшелігін жеткіліксіз түсіндірілуін меңзеу болып саналады. Тұтастық қағидасына сүйене отырып, мұражайлық зат келушіге ортамен байланысының алуан түрлілігін көрсетуі керек, ықпалдасуы, толымдылығы, сапалық ерекшелігі мен оған тән арнайы қолдану ерекшелігімен байланысты автономиялықты көрсетіп, тарихи және мәдени оқиғаларға қатыстылығы туралы түсінік қалыптастырып, сонымен қатар берілген нысанның ғылыми санасының алғышартын ескеруі қажет.

Жүйелік қағидасы. Мұражай педагогикасында жүйелік қағидасының қолданылуы оның динамикалық табиғатын белгілейтін кез келген нысан (зат) элементтерінің көптеген басқа нысандармен өзара байланысын түсінумен байланысты. Бұл қағида көбінесе

өзара және құрушы бірлік (жүйе) арасында қарым - қатынас пен байланыстағы элементтердің бірігуін бейнелейтін экспозицияларды, экскурсияларды және мұражайлық – педагогикалық қызметтің басқа да түрлеріне қатысты қолданылады. Жүйелік қағидасы нысандарды зерттеуді жүйе ретінде қарастыратын жүйелік тәсіл негізінде құрылады.

Бірізділік қағидасы. Мұражай педагогикасында бұл қағида мұражайлық коммуникация және мұражайлық - педагогикалық әрекеттесуді ұйымдастырудан көрініс табады. Келушілердің мұражайлық ортамен қарым - қатынасы біртіндеп құрыла бастайды қарапайым және түсінікті құбылыстардан бастап, біртіндеп ақпаратты күрделендіріп, нәтижесінде күрделі мәселелер мен ғылыми қорытындыларға әкеледі. Ақпаратты ұсынуда себеп-салдарлық байланыстардың ойластырылуы мен орындалуы, мұражайлық құндылықтарды және экспозицияны сипаттауда ішкі логиканың болуы нәтижесінде мұражай келушілердің бойында ғылыми біл імін қалыптасуына септігін тигізеді. Үзілістер, реттіліктің бұзылуы және басқаруға келмейтін сәттер неғұрлым аз болса, соғұрлым мұражайлық коммуникация табысты және көбірек нәтиже әкеледі.

Адамгершілік қағидасы. Адамгершіліктің қазіргі түсінігі жалпы адамзаттың және ұлттық мәдениет құндылықтарының негізінде тәрбиелеудің жанару үрдісін, жоғары интеллектуалды, моральді және физикалық құндылығы бар тұлғаны тәрбиелеуін жолға қоюды айқындайды. Мұражай педагогикасында адамгершілік қағидасы адамның құндылығын тұлға ретінде тану деп санайды. Бұл қағида негізінде қоғамның, ғылымның жеке өндірістің дамуына жеке тұлғалардың қосқан үлесі, сондай-ақ мұражай құндылықтарының қоғамның шығармашылық мүмкіндіктерін жүзеге асыру мен ықпалдасуындағы мәні, осы қоғамдағы адамның толығымен өз орнын табуы мен өзін - өзі жұмылдыруын сипаттайтын барлық мұражай қызметі құрылады. Бұл қағида келушілерде қандай физикалық, материалды, әлеуметтік жағдайда болуына қарамастан, барлық адамдарға қатысты сыйлы қарым - қатынастың құрылуына, оларға құрметпен қарауға, қайырымдылықты адамдарға болысу ниеті ретінде түсінуге, қиыншылықтары бар адамдарды жеке топтарға бөлмеуге бағытталған мұражайлық – педагогикалық үрдісті ұйымдастырудан жүзеге асырылууда.

Ашықтық қағидасы. Мұражайлық - педагогикалық әрекеттесу ағартушылық және насихаттау қызметін алуан түрлерін қолдануды,

мұражайлық - педагогикалық қызметке бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникацияны қызықтыруды, жарнамалық өнімді жасауды, кең аудиторияға арналған жұмыстың қоғамдық түрлерін құруды, әлеуметтік жобаларды жетілдірулі көздейтін қоғам мен адамдар үшін ашықтық қағидасы негізінде құрылады.

Халықтың, қауымның, тұлғаның рухани тәжірибесіне сүйену қағидасы. Бұл қағида адамның әлемге қарым - қатынасын және оның күнделікті өмірлік жағдайларға байланысты әрекет ету амалын таңдауын айқындайтын белгілі әлеуметтік - психологиялық нұсқауларды, құндылық бағдарларды, шынайылықты қабылдау және түсіну ерекшеліктерінің мұражайлық педагогпен ментальды феноменін есепке алуды түспалдайды. Ментальдық индивидтің, қауымның, халықтың мұңын алдындағы әлеуметтік - мәдени тәжірибесін өзінде жинақтайды және адамның қандай да болсын әлеуметтік топқа жынысы, жасы, ұлты, мамандығы бойынша жатқызылуын анықтайды.

Субъективті даму қағидасы. Саналы және санасыз бастама адам болмысының қоғамдық сана-сезімі мен ұжымдық санасыздық түріндегі негізгі бөлігінен бастау алады. Жеке және қоғамдық сана арасында үзілмес байланыс және өзара шарттылық бар. Индивидтің әлеуметтенуінің алғашқы деңгейінде жетекші рөл қоғамдық сана мен санасыз бастамаға тиесілі. Өмір шындығына субъективті қарым - қатынас, «мен» көзқарасының қалыптасуы адамның әлеуметтік топты, құндылық пен нормаларды, басқа әлеуметтік топтар мен бірлестіктердің (қоныстар, ұлттар, халықтар, мемлекеттер және т.б.) мәдениетін еркін таңдауымен үзілместей байланысты болатын және өзінің көзқарасын басқалардың көзқарасына қарсы қоя алу мүмкіндігі субъективті дамудың деңгейі бойынша құрылады. Субъективті даму қағидасына сүйену жеке келушілермен немесе келушілердің кішігірім тобымен (3 адамға дейін) мұражайлық - педагогикалық жұмыс барысында жүзеге асырылады. Жеке адамның мұражайлық құндылықтарды қабылдауының субъективтілігін ескерген жөн, сондықтан оған сұрақ қоюға, талқылауға, ойластыруға және қорытынды жасауға мүмкіндік беру керек [3]

Осылайша, мұражайлық педагогиканың қағидалары мұражайлық-педагогикалық қызметін және мұражайлық коммуникацияны ұйымдастыруда негізгі талаптарды құрайды, мұражайлық-педагогикалық үрдістің мәні сипаттап, мұражайлық қызметкерлердің келушілерімен педагогикалық әрекеттесуінің бағыттарын айқындайды.

Біздің елімізде жаңа ғылым саласы ретінде дамып келе жатқан мұражай педагогикасының терминдері жоғарыда аталған «Мұражай педагогикасы. Тарихы, теориясы, тәжірибесі» атты кітапта топтастырылған: мұражай аудиториясы, мұражай тілі, мұражай саясаты, мұражайландыру, мұражай белсенділігі, мұражай ісі, мұражайлық оқыту, мұражай желісі, мұражайлық зат, т.б. көптеген атауларға түсініктеме берілген.

Елімізде қазіргі мұражай педагогикасы мұражайлық коммуникация бағытында дамып келеді және бірінші кезекте оқушылар тұлғасының шығармашылық қабілеттерінің белсенділік міндеттерін кеңейтуге бағытталған. Келушілермен бірлі - жарым және ауық- ауық байланыстардан мұражайлық білім берудің көп деңгейлі жүйесін құру, мұражай мен оның мәдениетіне жақындастыру мұражайлық педагогиканың жетекші үрдісіне айналып отыр. Бұл әлемдік мәдениеттен жаһанды түрде өтіп жатқан өзгерістермен түсіндіріледі. Білім беру қызметінің мұражайдың әлеуметтік-мәдени бағдарының қалыптасуын, жетілдіруі мен дамуын айқындаушы факторлардың біріне айналуы мұражайдың білім беру қызметінің отандық және шетелдік тәжірибесінің жүйелендірілуі және жалпылануымен, зерттелуімен дәлелденген. Соңғы уақытта мұражайлар мәдени тарихи диалогтың жүзеге асырылу, мәдени құндылықтармен қарым-қатынас жасаудың жаңа түрлерін іздестіру орнына айналуға. Осындай әрекеттестіктің негізін тұлғаның әлеуметтену және қалыптасу, құрылу аясына тәрбиелік әсер етудің тәсілдері мен заңдылықтарын зерттеуге арналған педагогикалық ғылым құрап отыр.

XXI ғасырда мұражай үшін гулдену кезеңі болады деп күтілуде. Бүгінгі күні білім беруді мұражай, мұражай ісінің өзіндік ерекшеліктерін жетік білетін сауатты оқушы мен білікті мамансыз елестету мүмкін емес.

Бүгінгі мұражайлық – педагогикалық үрдіс дамудың, тәрбиелеудің және білім берудің бірлігін қамтамасыз ете отыра, адамгершілік қағидаларға сүйенеді; тұлғалық бағдар, көрермен аудиториясының жас және жеке ерекшеліктерін есептеу, іс-әрекет барысында тұлғаның дамуы, мұражайлық-педагогикалық үрдіс қатысушыларының әрекетін қадағалау. Мұражайлық-педагогикалық үрдістің үш бөлігі (мұражайлық педагог, мұражайлық көрермен және мұражайлық зат) мұражайлық ортада жүзеге асырылатын, «ерекше білім беру құндылығына ие және әлеуметтік-мәдени ортаның бөлігі саналатын» бірінғай жүйені құрайды.

Коммуникативті қызмет педагогтың келушілермен және әріптестермен педагогикалық мақсатталған қарым-қатынасты құруға және педагогикалық техника құралдарының белсенді қолдануын көздейтін педагогикалық мақсатталған қарым-қатынасты орнатуға бағытталған.

Мұражайлық педагогтың әлеуметтік ұстанымы оның кәсіптік ұстанымын да анықтайды. Сол себепті мұражайлық педагог өз әрекетін нақты түсіне отырып кейде саналы оймен логикаға қарама-қайшы әрекеттерін не себепті осылайша басқаша істемегендігіне жауап бере алмайды. Егер де ол өз шешімін ішкі түйсікпен түсіндіретін болса, қалыптасқан жағдайда қандай да бір ұстанымды тандауда қандай қайнар көздердің басым болуын ешбір сараптама көрсете алмайды [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қозыбаев М.Қ. Ақтандақтар ақиқаты. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 272б.
- 2 Омарбеков Т., Омарбеков Ш. Қазақстан тарихына және тарихнамасына ұлттық көзқарас. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 388б.;
- 3 Қойгелдиев М.Қ. Алаш қозғалысы. – Алматы: Санат, 1995. – 368б.;
- 4 Қуанышпаев Т. Музей коллекцияларын жабдықтаудағы таптық ұстанымдар. Алматы, 2000.-118б.

1941-1945 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ТАРИХНАМАСЫ (1941-2010 ЖЫЛДАР)

МҰҚАШЕВА І. Б., БЕЙСЕМБЕКОВА Н. Д.
студенттер, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.
ҚАНАТҰЛЫ М.
оқытушы, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.

Қазақстан Республикасы 2010 жылы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерімен қатар Ұлы Жеңістің 65 жылдық мерейтойын атап өтті. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев 2010 жылдың 7 мамырында сөйлеген сөзінде Ұлы Отан соғысындағы Жеңістің 65 жылдығымен және Отан қорғаушылар күнімен құттықтап, «Екінші дүниежүзілік соғыста біздің ержүрек

отандастарымыз жауынгер бабаларының даңқты жолын лайықты жалғастыра білді. Олар қазақтың қайсар, рухы биік, батыр халық екенін дүние жүзіне дәлелдеп берді. Арын-байрақ, намысын- найза еткен ерлердің қаһармандығы аңызға айналды. Жасанған жауды біз жұмылған бірлігімізбен жеңдік. Қанқұйлы соғыс жылдарында бүгінгі Қазақстан халқының мызғымас бірлігі қалыптасты. Біз ел басына түскен зұлмат жылдардың зілдей салмағын жан-жүрегімізбен сезініп өстік. Сондықтан біз адамзат баласына орны толмас қайғы-қасірет әкелген сұм соғыстың жер бетінде енді қайталанбауын тілейміз» деп айта келе, Елбасы соғыста қаза тапқандардың рухы мен Ұлы Отан соғысының қазірде көзі тірі майдан және тыл ардагерлеріне ерекше құрметпен қарауға шақырады. Ұлы Отан соғысының тарихнамасын кезеңдестіру мәселесі бойынша А. В. Карасев, А. П. Беляков, А. В. Митрофанова, В. Т. Анисков, П. А. Жилиннің және отандық тарихшылардан М. К. Қозыбаев және басқа да тарихшылардың көзқарастары қарастырылады.

Тарихнамалық деректерді талдау және алдыңғы тәжірибелерді есепке алу Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Қазақстан тарихының мәселелерін жасаудағы негізгі үш кезеңді бөліп көрсете отырып, келесідегі кезеңдестіруді ұсынуға мүмкіндік береді. Біріншісі 1941 жылдан 1950 жылдардың ортасын қамтиды, бұл берілген мәселенің кеңестік тарихнамасының туындаған уақыты. Ол өзіне екі кезеңді енгізеді: бірінші кезеңде – 1941-1945 жылдар және соғыстан кейінгі алғашқы онжылдығы, екінші кезеңде – хронологиялық шеңбері 1950 жылдардың екінші жартысы – 1991 ж., оның өзін екіге бөлуге болады: 1950 жылдардың екінші жартысынан – 1960 жж. ортасы, 1960 жылдардың екінші жартысынан – 1991 жылға дейін, үшінші, қазіргі кезеңі – 1991 жылдан басталып бүгінге дейін жалғасуда. Ол қарастырылушы мәселенің тарихнамасының дамуындағы маңызды өзгерістермен сипатталады.

Ұлы Отан соғысы тарихнамасын кезеңдестіруді жасаудың қолдағы бар тәжірибесі соғыс жылдарындағы Қазақстанның дамуының мәселелері бойынша ғылыми білімдердің қалыптасуындағы сәйкесінше кезеңдерді бөліп көрсету үшін нақтылы негіз болып қызмет ете алады. Кезеңдестірудің ұсынылған нұсқасы біріншіден, отандық тарихнаманы үш кезеңге дәстүрлі бөлуді сақтауға мүмкіндік береді, сонымен қатар олардың хронологиялық шеңберлері өзіндік ерекшеліктерге ие. Екіншіден, қарастырылушы кезеңдестірудің жеткілікті толық сипаты бір жағынан, соғыс жылдарындағы Қазақстанның тарихының

тарихнамасын барынша негізді зерттеу үшін мүмкіндік береді, басқа жағынан, әрбір кезең мен сатыларды бір біріне қарсы қоймай-ақ, бірегей тарихнамалық үрдіс шеңберінде өзіндік қырларын қамтуға мүмкіндік береді.

Ұлы Отан соғысына қазақстандықтардың қатысуының тарихы, кеңестік және отандық тарихнамадағы қарастырылу кезеңдері айқындалып, олардың ерекшеліктері мен басты зерттелу бағыттары анықталды.

Ұлы Отан соғысы тарихының тұжырымдамасын қалыптастыруға елдің соғысқа кіру жағдайын кеңестік ресми түсіндіру, соғыс жылдарындағы Қарулы Күштер мен елді басқарудың әдістерін ресми бағалау да өз әсерін тигізді. Нақтылап айтсақ, соғыстың бастапқы кезіндегі және 1942 жылғы Қызыл Әскердің көп шығынға ұшырауын фашистік Германияның кеңес еліне кеңеткен басып кіріп, әділетсіз соғыс бастауымен, оның соғысқа ықтиятты дайындалуымен түсіндірілді. Ал соғыс барысында кеңес әскерінің жеңіске жетуі «армияны басқарушылық құрамның ұйымдастырушылық қабілеті, тылдың мызғымастығы, армияның моральдық рухы, қарулануы, дивизиялардың саны мен сапасы, социалистік құрылыстың жарқын қасиеттері мен тиімді тұстары, социализмнің артықшылығымен» түсіндірілді. Міне, осы тұжырымдаманың негізгі ойлары соғыс жылдарындағы және соғыстан кейінгі кезеңде жазылған еңбектердің бәрінде, қазақстандықтардың Ұлы Отан соғысына қатысуы туралы еңбектерде де сол кездің идеологиялық тұрғыдан қойылған талаптарына сай осы тұжырымдар көрініс тапты.

Қазақстандықтардың соғысқа қатысуына арналған зерттеулердің дамуындағы екінші кезең деректанулық базаның кеңеюімен, жанрлық әртүрлілік және жұмыстардың ғылыми теориялық деңгейінің біртіндеп жоғарылауымен сипатталды. Бұл біздің қоғамымыздың барлық өміріндегі хрущевтік жылымық кезеңнің нәтижесі болды, Сталиннің жеке басына табынушылықтың жойылуы мен саяси қысымның басылуымен, ғылымға жаңа күштердің келуімен байланысты болды. 1980 жылдардың ортасында қайта құру, жариялылық пен демократия басталғаннан кейін тарихтың ақтандақтарына ерекше назар аударылып, бұрын жабық тақырып болып келген 1937-1938 жылдардағы репрессия мен Ұлы Отан соғысы кезіндегі адам шығыны туралы мәселелерге ерекше мән беріліп, қайта қарала бастады. Алайда барынша сенімді қорытынды берілгендерді бекіту анықтау саяси өзгерістермен байланысты болды және әлі де болса сезіліп тұрды.

Тәуелсіздік алумен басталған үшінші кезеңде берілген тақырып жанаша қырынан зерттеле бастады. Отандық тарихшылар М. Қ. Қозыбаев, Т. Балақаев, П. Белан, Қ. Алдажұманов және басқа да тарихшылардың еңбектерінде, жекелеген диссертацияларда қазақстандықтардың соғысқа қатысуының, ұлттық әскери құрамалардың тарихының түрлі аспектілері жан-жақты зерттелді. Ондағы зерттеуді қажет ететін мәселелерді анықтауда М. Қ. Қозыбаев ерекше үлес қосты.

Отандық тарихнаманың дамуының әр кезеңінде қазақстандықтардың Ұлы Отан соғысына қатысуы, республикада жасақталған әскери құрамалардың, бірлестіктердің, бөлімшелердің тарихы тарихи зерттеулерде жаңаша деңгейде, зерттелуші мәселелердің ауқымының кеңеюімен, ғылыми зерттеулер деңгейінің жоғарылауымен кеңінен қарастырылды. Қазақстанда жасақталған әскери құрамалардың құрылу тарихын, олардың шайқас жолын зерттеуде көлемді деректік және тарихи білімдердің базасы жасақталды. Дегенмен, біздің ойымызша, әлі де болса зерттелуді қажет ететін бірқатар мәселелер бар, атап айтқанда: 1) соғыс жылдарындағы қазақстандықтардың майдандағы ерліктері көп жағдайда әділетті бағаланбағаны белгілі, сондықтан берілген тақырыптың ақтандақ тұстары әлі де толық зерттеуді қажет етеді. 2) қазақстандық әрбір арнайы әскери құрамалардың тарихы кәсіби тұрғыдан, яғни әскери тарих тұрғысынан зерттеуді қажет етеді. 3) Қазақстанның соғыстағы адам шығыны, хабарсыз кеткен жауынгерлер, неміс тұтқынында болып, хабарсыз кеткендер, соғыс жылдары құрылған мұсылман легиондарының тарихы. Соғыста хабарсыз кеткен қазақстандықтарға қатысты елмізде іздестіру жұмыстарының бастамасы жасалынған, осы істі республика көлемінде, аймақтық деңгейде одан әрі өрістетуге бүгінде өзекті болып табылады. Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Қазақстанның әскери тарихына қатысты тарихи зерттеулердің қазіргі кезеңдегі тарих ғылымының талаптарына сай жазылуы өскелең ұрпақтың, жалпы қоғамымыздың Ұлы Отан соғысы туралы объективті білімдерінің жинақталуында, патриоттық тәрбиелеуде ерекше орын алады.

Қазақстандықтардың Ұлы Отан соғысы жылдарындағы партизандар қозғалысы мен шетелдегі қарсыласу қозғалысына қатысуының тарихи зерттеулерде қарастырылуы тарихнамалық тұрғыдан талданып өтеді. Партизандар туралы Кеңес Ақпараттық Бюросының хабарламаларында, мерзімдік басылымдарда айтылды.

Соғыс жылдарының өзінде-ақ кеңестік партизандардың әскери әрекеттеріне қысқаша шолуларды Б. Волин, П. К. Пономаренко, Р. Р. Сидельский жасаған. «Кеңес Одағының Ұлы Отан соғысының тарихы» атты көлемді ғылыми еңбектің алтыншы томында жау тылындағы кеңес халқының ерлігі, коммунистік партияның ұйымдастырушылық рөлі көрсетіледі. Партизандық қозғалыстың маңызды қорытындылары «Советские партизаны», Л. Н. Бычковтың «Ұлы Отан соғысы жылдарындағы партизандар қозғалысы» атты еңбектерінде берілген. Қазақстандықтардың партизандар қозғалысына қатысуы туралы Қазақ КСР кеңестік дәуіріндегі, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы дамуы туралы жазылған бірқатар ұжымдық еңбектерде қысқаша сипаттамалар беріледі. Бұл бағытта маңызды жұмысты партизандық қозғалысқа қатысушылардың өздері жасаған. Олар партизандар туралы естеліктер мен әңгімелер, күнделіктер, деректік повестер жазған. Мәселен, Т. Жангелдиннің «Партизан күнделігі», «Жолданбаған хаттар», «Партизандық жорық», Қ. Қайсеновтың «Партизан соқпақтары», «Жау тылында» тағы басқаларын айтуға болады. Партизан қозғалысына және Европа елдерін азат ету шайқастарына қатысқан қазақстандықтар туралы көлемді мәліметтер Н. Е. Едігенов, П. С. Белан, А. Алданазаров, И. И. Маляр және басқа да тарихшылардың еңбектерінде берілді. Жалпы, берілген тақырып бойынша жазылған тарихи еңбектерде неміс-фашист әскерлерімен басып алынған территориядағы кеңес адамдарының қаһармандық күресі ауқымы, саяси және әскери нәтижесі бойынша фашизмді талқандаудың маңызды әскери саяси факторы мағынасына ие болды деген тұжырым жасалынды.

Сонымен партизандар қозғалысына қатысқан қазақстандықтар туралы кеңестік және отандық тарихнамада біршама жетістіктерге қол жеткізілді. Қазақстандықтардың шетелдегі қарсыласу қозғалысына қатысуы мәселесі, біздің ойымызша, бүгінгі күнге дейін жекелеген тарихи зерттеу нысанына айнала қойған жоқ. Бұл олқылықты толтыру Ұлы Отан соғысына қазақстандықтардың қатысуына қатысты бірқатар беймәлім тұстарын ашуға мүмкіндік береді.

Соғыс уақыты жағдайындағы жұмысқа сай халыққа білім беруді қайта құру, жалпы білім алу туралы Заңды орындау үшін күштер мен ресурстарды жұмылдыру бойынша партиялық және қоғамдық ұйымдардың қызметі, оқушы жастар арасындағы тәрбие және саяси жұмыс тақырыбы А. Сембаевтың, Н. М. Итбаевтың, М. К. Қозыбаевтың, М.П. Лайгердің еңбектерінде көрініс тапты. Соғыс жылдарындағы Қазақстанның көркемөнер

интеллигенциясының тарихының жекелеген жақтары С. А. Куандықованың диссертациясында, соғыс жылдарындағы Қазақстан мәдениеті тарихының мәселелері А. К. Бисенбаевтың диссертациясында қарастырылды. Біздің ойымызша, соғыс кезеңіндегі мәдениет тарихының қазақстандық тарихнамасы үшін өзекті болып Р. Б. Сулейменовтың соғыстың қатан сынағы жылдарындағы республиканың мәдениетінің жағдайын кешенді арнайы зерттеу қажеттігі туралы айтқан пікірі қала береді. Соғыс кезеңіндегі Қазақстан мәдениетінің дамуы Жеңіске жетуге шақырған патриоттық насихатқа негізделгенімен, сонымен қатар, өзінің баяу болса да, бірақ өнімді қозғалысын жалғастырды.

Болашақта Қазақстанның көпұлтты интеллигенциясының майдан қажетіне республиканы жұмылдыру міндеттерін идеологиялық және насихаттық қамтамасыз етудегі үлесін, республиканың әлеуметтік-экономикалық және мәдени келбетіне эвакуацияланған шығармашылық интеллигенция, ғылыми және мәдени мекемелердің ықпалы, тыл еңбеккерлері мен майдандағы жауынгерлердің патриоттық санасын қалыптастыруда

Соғыс жылдарындағы ғылымның дамуы қарастырылады. Ұлы Отан соғысы жылдары республикаға 20 ғылыми-зерттеу институттары эвакуацияланып, олардың 15-сі Алматыға орналастырылды. Сол кезеңнің атақты ғалымдары В. Г. Фесенков, Г. А. Тихов, М. И. Горяев және басқа да ғалымдар елдегі ғылыми жұмыстың біршама жандануына ықпал етті және ғылыми зерттеулердің жаңа бағыттарының қалыптасуының бастамасын жасап берді. 1941 жылдың соңында, Ұлы Отан соғысының басталуымен, Алматыға КСРО Ғылым Академиясының корреспондент мүшесі А. М. Панкратова бастаған мәскеулік және ленинградтық тарихшылар көшірілді. Ғалымдардың Қазақстанға эвакуацияға келуімен ғылыми қызметкерлерді аспирантура арқылы даярлау кең қанат жайды. Мәселен, 1942 жылы желтоқсанда аспирантураға 57 орын бөлінеді, оның ішінде екі орын тарих ғылымы бойынша болды. Елдің бас тарихшыларының Алматыға келуі, олармен тікелей қарым-қатынас қазақ жастарына тарихи шеберліктің нағыз мектебінен өтуге мүмкіндік берді. 1941-1945 жылдары Қазақстан тарихы бойынша алғашқы диссертацияларды қорғау жүзеге асты. Ғылыми кадрлардың тез өсуі, республикаға келген көрнекті ғалымдар тарапынан әсер ету және жан-жақты ғылыми көмек гуманитарлық ғылымдар бойынша өзіндік ғылыми зерттеу мекемелерін ұйымдастыру үшін жағымды жағдай жасады.

Соғыс жылдарындағы ғылымның дамуының көптеген мәселелері отандық тарихшылардың зерттеулерінде қарастырылды. Қазақстанға эвакуацияланған ғалымдар мен ұлттық интеллигенция өкілдерінің әскери-техникалық маңызы бар ғылыми міндеттерді шешуі, Жеңіске жетудегі бүкілхалықтық күреске қосқан үлесі, шикізаттық ресурстар мен өндірістік қуаттарды жұмылдырудағы қызметі туралы М. Қ. Қозыбаевтың мақаласында сарапталды. Н. Е. Едігенов пен Ш. Е. Есеновтың мақалаларында қазақстандық ғалымдардың 1941-1945 жылдардағы жұмыстарының негізгі нәтижелері қорытындыланды. Республиканың жоғары оқу орындарының аталған кезеңдегі дамуы мәселесі Ш. Ю. Тастанов, Ю. Пачин, Ц. Р. Розенберг, М. Қ. Қозыбаевтың еңбектерінде де қарастырылды.

Сонымен, тарихи еңбектерді талдау Ұлы Отан соғысы жылдарындағы Қазақстан ғылымының дамуы, оның майдан мен тылды жұмылдырудағы қосқан үлесі және ұлттық интеллигенцияның қызметі туралы көлемді еңбектің, арнайы зерттеудің жоқтығын көрсетеді. Соғыс жылдарында бастау алған, отандық тарихтың өзекті мәселелерімен айналысқан тарихшыларға идеологиялық қысымның көрсетілуі, Е. Бекмахановтың қуғындалуы мысалында талқыланады.

Ұлы Отан соғысы жылдары Қазақстан тарихының зерттелуі үшін маңызды уақыт болды. Өйткені, эвакуацияға келген одаққа белгілі тарихшылардың көмегімен қазақ тарихының зерттелуі, ұлттық тарихшы мамандардың даярлануы ерекше маңызға ие болды. Баршаға белгілі ақиқат, Е. Бекмахановтың «Қазақстан ХІХ ғасырдың 20-40 жылдарында» атты еңбегінде Кенесары Қасымұлы бастаған қазақтардың қозғалысын «буржуазиялық-ұлтшылдық» тұрғыдан ашып көрсетпегені үшін 1952 жылдың соңына қарай 25 жылға бас еркінен айрылып, сотталған болатын.

Тарих ғылымында бүгінге дейін қазақстандық ғалымдардың Е. Бекмахановтың «Қазақстан ХІХ ғасырдың 20-40 жылдарында» атты монографиясын талқылаудағы көзқарастарын терең де жан-жақты талдау толық қолға алына қойған жоқ. Бұл бағытқа алғашқы қадамдар жасалды, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы тарих ғылымының дамуын отандық тарихнамада кешенді қарастыру, оның тарихи арнайы зерттеудің нысанына айналдыру берілген кезеңдегі тарихи ойлардың дамуын талдауға мүмкіндік береді. Осы оқиғаға байланысты барлық деректерді жинап, сараптау қажеттігі туып отыр.

Кеңестік дәуірде 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы кезеңіндегі Қазақстан тарихы тақырыбы қазақстандық тарихнамада отандық тарих мәселелерін жасаудың басты бағыттарының бірі болды. Бұған келтірілген тарихи зерттеулердің сандық және сапалық сипаттамалары дәлел бола алады. Тәуелсіздік кезеңінде қазақстандық зерттеушілердің Ұлы Отан соғысының тарихы тақырыбына деген қызығушылығы біршама төмендеді. Біздің соғыс сынағы жылдарындағы Қазақстан тарихының мәселелеріне жүргізген талдауымыз, жарық көрген зерттеулердің санының көптігіне қарамастан, көптеген мәселелердің одан әрі зерттеу мен өңдеуді қажет ететіндігін көрсетті. Біз елдің тарихының бұл кезеңіндегі партияның басқарушылық рөлін теріске шығармаймыз. Ең алдымен, біздің ойымызша, барынша тырысушылықсыз, артық түсініктемелерсіз және дәріптеушіліксіз КОКП партия ұйымдарының қазақстандықтарды ел қорғау ісіне жұмылдырудағы рөлін зерттеу қажет.

Жұмыс нәтижесінде мынадай қорытынды жасауға болады:

1. Кеңестік тарихнаманың бірінші кезеңінде (1941-1956 жылдар) Қазақстанның Ұлы Отан соғысы жылдарындағы тарихын зерттеуге арналған жалпы одақтық және қазақстандық тарихшылардың еңбектері идеологиялық тұрғыда жазылған. Қатаң идеологиялық қысым, жеке басқа табынушылық орын алған кезеңде маңызды тарихи зерттеулерге қол жеткізілмеді, соғыс тарихы біржақты жазылды.

2. Берілген кезеңде соғыс жылдарындағы республиканың дамуы туралы жазылған, жарық көрген қазақстандық тарихшылардың еңбектері өз деңгейінде жазылған алғашқы кешенді зерттеулер болды. Дегенмен оларда идеологияның ықпалы айқын сезіліп тұрды.

3. Тарихнамада қазақстандықтардың ірі соғыс қимылдарына қатысуының және Қазақстан жерінде құрылған әскери бөлімдердің, құрамалардың және бірлестіктердің құрылу тарихы, соғыстағы ерлік жолдары жеткілікті зерттелген. Тарихнаманың үшінші кезеңінде бұл мәселеде біршама жетістіктерге қол жеткізілді.

4. Соғыс жылдары шетелдегі Қарсыласу қозғалысына қатысқан қазақтар туралы тақырып та толық зерттелмеген.

5. Соғыс жылдарындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық, саяси дамуы туралы тарихи зерттеулер жеткілікті. Алайда мұнда да зерттеушілердің назарын аударатын мәселелер бар.

6. Тарих ғылымының соғыс жылдарындағы дамуында үлкен орын алған «Бекмаханов ісін» кешенді зерттеп, саралау сол кезеңдегі

идеологияның, партия саясатының ақ-қарасын ажыратып, тарих ғылымының даму тарихындағы маңызды белестің ақиқатын ашуға көмектеседі деп ойлаймыз.

7. Тәуелсіздік алғаннан бергі кезеңде соғыс жылдарындағы Қазақстан тарихына қатысты ақтандақ мәселелер бірқатар тарихшылардың еңбегінің арқасында көтеріліп, зерттеушілердің назарына ұсынылып жатыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Төлеуханқызы А. Ұрпақтарымыз ұмытпайды. // Егемен Қазақстан. 8 мамыр, 2010 ж. № 178-180.

2 История и историки. Историографический вестник. К 100 летию академика М.В. Нечкиной. М., 2001. с.7

3 Казахстан в первый год Отечественной войны против немецко-фашистских захватчиков.-Алма-Ата, 1943.-325с. История Казахской ССР с древнейших времен до наших дней.-Алма-Ата: Наука, 1943.-485с.

4 История Казахской ССР. Т. II. – Алма-Ата: Наука, 1959. -736 с; Қазақ ССР тарихы . - Т.2. – Алматы: Ғылым, 1963.

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ЗЕРТТЕУДЕГІ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ АҚТІЛЕРІНІҢ РӨЛІ

ОМАРОВА Н. Д.

студент, ПМПИ, Павлодар қ.

ӨТЕПОВА Г. Е.

т.ғ.д., профессор, ПМПИ, Павлодар қ.

Қазақстанның қосылуының алғашқы күндерінен-ақ Ресей оны өзінің дамып келе жатқан өнеркәсібі үшін шикізат көзі және сату нарығы ретінде қарастырды, яғни Ресейдің өзімен дамушы тауар-нарық қатынастарына арналған ең көп табысты алу үшін қажет келешектегі отарлық ретінде.

Қосылудың бастапқы кезінде патша үкіметі саяси бағыттағы сұрақтарға, яғни қазақ танымалдарымен қарым-қатынасты реттеу, оны өз жағына шақыру, түрлі қазақ тайпалары мен руларының ресей бодандығын қабылдау сұрақтарына көңіл бөлді. Осы мәселеге 100-ден астам заңнамалық құжаттар арналған. Осы кезде Ресей бодандығындағы қазақтар мен басқаларының, сонымен қатар қазақтар арасындағы жанжалды реттеу туралы сұрақ тұрды.

XX ғасырдың басында Ресейдің өзінде басталған өзгерістерге қатысты Мемлекеттік думаға таңдау үшін көп саяси сипаттағы заңнамалық құжаттар пайда болды.

Қазақстан аумағына патшалықтың өтуімен, қазақ жерлерін тартып алумен байланысты үкімет осы нақты оқиғаларды заңды түрде бекітуге мәжбүр болды. Бұл қосылған өлкелер аумағындағы жерлерге байланысты сұрақтарды реттейтін жаңа заңнамалық құжаттардың пайда болуына әкелді. Бірақ олардың негізі бөлігі қазақтарға нақты бір жерлерге көшіп-қонуды тыйым салуға бағытталған болатын. XIX ғасырдың ортасынан жерге байланысты сұрақ тек басталған қоныстандыруға байланысты ғана патша құжаттарында қарастырылды.

Қазақ хандықтарын ыдыратып, қазақ сұлтандарын басқарудан алып тастап, патша үкіметі осы арқылы қазақтардың мемлекеттік дербастігін жоғалтты және сол кездегі Қазқатанды Ресей империясының қатарындағы шет аймаққа айналдырды. 1869 жылға қарай патшалық Қазақстанның бар аумағын және Орта Азияның көп бөлігін жаулауды аяқтады. Осы кезге дала аймақтары туралы Уақытша Ереже жатады, содан кейін Түркістан және Дала өлкесін, Торғай және Орал облыстарын басқару туралы Ережелер басылымы шықты.

1869 жылы патша үкіметі Далалық басқару реформаларымен белгілі дәрежеде қазақ қанаушы топтарын бекіту ережелері арқылы қайта жаулап алынған отарлық жерлерге төрелігін орнатуға ұмтылды, оларды өзінің агенттерінің тікелей бақылауына және басқаруына қойды. Губернатор, уезд бастықтары, жасауылдары тұлғасындағы әкімшілік аппараттың жоғарғы буындары мен олардың басқармалары қазақтардан кіші әкімшілік мекемелерден тікелей «таңдау» алдында қойылды: болыс басқарушылармен, халықтық соттармен (билермен) және ауыл ақсақалдарымен. «Халықтың өкілдігі осымен шектелді. Далалық облыстарды басқару туралы ережелерде басқарудың берілген ұстанымдарын енгізу себептері осылай құрастырылған: «Қырғыздарды басқа да бөтен ұлттардан айрықшалайтын ерекшеліктер қатты және бітіспелі болса да, толық негізде әкімшілік үшін де, халық үшін де, шаруашылық және көшпелілердің қазіргі кезде қиын емес жүріс пен малшылық тұрмысына қатысты басқару жүйесіне жақындатылған (мұнда іске қосылған Орал мен Торғай облыстарының «Дала Ережесі» туралы) және үйренген ең тиімді полициялық және қоғамдық ұйымның екі дәрежелі жүйесі, осы негізбен, отырықшыл жергілікті

адамдардан тұратын сол жердің диқаншылық халқының ең күрделі жағдайларына қолданылу керек» [1, 173].

Жаңа уақыттың көптеген жарлықтарында заңның мағынасы, оның мүлтіксіз орындалу қажеттілігі көрсетілді, сонымен қатар заңның кері күші жоқ екені туралы айтылды. Әсіресе бұл өзге ұлттарға, қосылған аумақтың табиғи кенішін өңдеуге, жер сұрақтарын шешу мен империяның мүддесімен байланысты басқа да барлық мәселелерге қатысты іс болғанда нақты орындалды. Абсолютті монархияның дамуынан басқа заңнамалық актілерде үкіметтің осы немесе басқа да істерінің заңдылығын көрсету үшін орақшан осы немесе басқа да заңға сілтеме көрсетіледі.

Көптеген мемлекеттік мекемелер, саяси қайраткерлер, түрлі әлеуметтік топтар оны жасауға қатысты және оған түрлі әсер етті, және тек патшаның осы жобасын бекітуі мен жариялануынан кейін ғана ол заңның құқықтық мәртебесіне ие болды. Осыдан, заңнамалық дереккөздердің пайда болуымен және қалыптасуымен, нақты тарихи дәуірде қолданылуымен байланысты барлық мәселелер кешенін зерттеу мазмұнын талдауға, ақпаратты және толықтай дереккөзін бағалауға көшуде мүмкіндік береді. «Шексіз биліктің осы немесе басқа да ішкі саясатының актілерін түсіну және дұрыс бағалау үшін тек осы немесе басқада заңды оқу ғана керек емес, сонымен қатар оның пайда болуына әкелген ішкі серіппесін де оқып білу, заңның өту кезеңдеріне сәйкес құжаттамалық кешендерді егжей-тегжейлі талдау қажет, яғни әр кезеңінде қоғамдық күштердің өзіне ыңғайлы мазмұны, жеке баптар мен заң тармақтарының құрылымы үшін қайратты күресі болды», – деп И. Д. Ковальченко ерекшеледі.

Заңнамалық актілер болған оқиғалардың бар нысаналы көрінісін көруге көмектеседі және оның дамуының тарихи үрдісін көрсетеді. Шығуы мен бекітуінің күрделі жолымен шығарылған заңнамалық актілерді қабылдаумен өзінің әрі қарай зерттеуін қажет ететін өте зор мәліметтер қабаты байланысқан. Әсіресе, патша үкіметінің ресми мемлекеттік ұйымдарының мәліметтері маңызды, олар заңның осы немесе басқа да шығу кезеңдерінде қалған (мұндағы айтылып отырғаны- түрлі жобалар, хаттар, баяндамалар, отырыстардың хаттамалары және тағы басқалары). «Одан басқа, заңнамалық акт ресми құжаттардың үлкен массасына апаратын өздігінен кілті ретінде, сол заңнамалық акт ресми құжаттардағы жол көрсеткіш ретінде зор мағынаға да ие. Мұрағаттық мәліметтердің көптеген санаты үшін дәл осы заңнамалық акт негіз болып табылады. Одан бастап біз бізге қызықты болып келетін сұрақтар бойынша барлық қалған хаттарға

барамыз. Осында жаңа дереккөздертану мен заңнамалық актілерді талдаудың қажеттілігін артық негіздеу болып тұрды» [2, 321].

Заңнамалық актілердің үлкен көлемді өсуі, заңнамалық реттеу кеністігін кеңейту, заңнамалық актілер санының көбеюі тек жаңа уақыттағы заңнамалық дереккөздердің анықталған қасиеттеріне ғана шартталмайды, және де оларды зерттеуде бірқатар мәселелерді туғызады. Зерттеу үшін сол кездің барлық заңнамалық актілерін қамту мүмкін емес, олардың ерекшеліктерін, жұмыс істеу заңдылықтарын, және олар осы немесе басқа да қоғамды дамытуда қандай мәнге ие болғанын анықтау қажет.

XVIII ғасырдың басында орыс құқығының дамуы абсолютті монархияның ішкі және сыртқы саясаты бейнеленген елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына сай болды. Заңнамалық актілерде толық көрінісі бар құқықтың қоғамдағы мағынасы мен рөлі біртіндеп күшейді. Адамдар дамуының ерте кезіндегі қатынастарын реттейтін бұрынғы құқық екінші жоспарда қалды. Салыстырмалы өзіндік дамуы кезіндегі жаңа уақыттағы ресейлік заңнама үшін басты ерекшелік болып құқық дереккөзі ретінде ырым мен заңның қатынасын өзгерту табылады. Ресейлік заңнаманың жаңа ұстанымдары орнатылады – олар, «заңды білмеу жауапкершіліктен босатпайды», «заңның кері күші жоқ».

Біртіндеп мемлекеттің басшысы заңнамалық биліктің жоғарғы таратушысы ретінде қарастырылады. Заңдар абсолюттік монархияның өз дегенін қорғауда басты және белсенді рөл атқаратын болды. Бұл жағдай қосылған аумақтар, соның ішінде Қазақстан үшін заңдарды жасау және қабылдауда нақты бір өз ізін қалдырды. «Заң, жалпыға міндетті, мемлекеттік билікпен шығарылған, норма бола тұра сонымен бірге, төрешілдік топтың нақты бір еркіндігі, мемлекеттің нақты кластық саясатының құралы бар» [2]. Осы кездегі заңнамалық дереккөздердің ерекшеліктерінің бірі - заңның нақты бір шындыққа ие болмауы, онда император бекіткен нормалар ғана бар, оларды бұзу кезінде жазалау туралы.

Осы кездегі тарихи дереккөздердің сипаттамалық белгілерінің бірі – заңнама түрлерінің санын жоғарлату. Осы кездегі заңнама үшін нақты айрықша нысандар болған жоқ. Заңдар мен әкімшілік өкімдердің ерекшеленуі анықталмаған, соңғысы да жарлық нысанына ие. Орыстың құқық зерттеушісі Н. М. Коркунов белгілегендей, XVIII ғасырдағы заңдар, және жоғарғы жарлықтар деп айтылатындары бір-бірінен айрықшаланбайды, және заңнама үшін ешқандай нақты ерекшеленетін нысан болған жоқ. Заңдар жарлықтар, жарғылар,

регламенттер, инструкциялар, манифесттер, жазалар және тағы басқа сипатта болды. Негізінде заңнамалық актілердің түрі көптеу болды, бірақ олардың қатынастары өзгеріп тұрды. Осы кезде заңнамалық актілер аттарының нақты шектеулі ұғымдары болған жоқ. Басты ереже осы: «патшаның қандай да болсын бұйрығы - заң», яғни жаңа заңдарды шығару патшаға ғана тән болды. Императорлық билік заңның жалғыз дереккөзі болып саналды. Осы ерекшелік қазақ өлкесін басқару бойынша қабылданған заңнамада да өзінің кәрінісін тапты.

Петр I билеуіндегі ірі масштабты мемлекеттік аппараттың өзгерісі, бұйрықтар жүйесінің жойылуы, және оның нәтижесі ретінде, іс жүргізу жүйесінен тыс құжаттарды арнайы сақтауды ұйымдастыру қажеттілігі мұрағат қызметін құруға әкелді. Бұл әрине, тарихи дереккөздердің сақталуына жағымды әсер етті. Біртіндеп жазбаша ресімдеу мен заңды міндетті түрде баспаға шығару, оның кең таралуы мен хабардар ету талаптары пайда болды. 1714 жылы Петр I «бар халық хабарландыруларға арналған жарлықтарды бұйыру, басылымға шығару және барлығына сату» қаулысын шығарды. Заңнамалық актілер шіркеулерде және басқа да қоғамдық жерлерде дауыстап хабарланды, ең маңызды заңдар нақты уақыт аралығында көп рет оқылды. Осыдан басқа, сол кездің заңнамалық құжаттары барлық мемлекеттік мекемелерге орындау үшін жіберілді. Сол кездегі барлық заңнамалық құжаттарда, заңның соңында міндетті түрде жазылады: «Мемлекеттік кеңес көзқарасымен жоғарыда бекітілген, кімге орындауға қатысты болса, соған мәлімет пен міндеттеме үшін, барлық губерниялық, әскери губернаторларға, Әулиелі Басқарушы Синодтың, Басқару сенаттың барлық департаменттерін және олардың жинағындағыларға мәліметті жеткізу, ал әділет министрлігінің департаментіне анықтамамен көшірмесін, Басқару сенатта шығарылған жарлықтар Жинағын 2 бөлімде басып жинау» [3]. Мұрағатта сақталған патша жарлықтары басылып, жеке мемлекеттік ұйымдар мен басқармаларға жіберілді. Заңнамалық актілерді жариялау, тарату біздің кезімізге дейін жақсы жағдайда жеткеніне әсер етті. Бұл зерттеушінің онымен жұмысын жеңілдетеді.

XVIII ғасырдың екінші жартысында заңнамалық қызмет әлсірегенімен, ол орыс қоғамында қарым-қатынастарды реттеуде басты рөл атқаруын жалғастырады. Бастысы ол тек мемлекет қызметінің барлық негізгі бағыттарын ғана анықтаған жоқ, және өте мардымсыз болды. Солай қайтыс болған адамдарды

патша сарайының жанынан өткізуге тыйым салу туралы, астана маңайына қояндарды көбейтпеу туралы, шылдам атпен шабуға тыйым салу туралы және тағы басқалар. Мемлекет басындағы монархпен қоғам өмірінің барлық жақтарын регламенттеуге тырысып, өзін демократиялық жақтан қандай да болсын шығуларынан сақтауға тырысты. Қазақстан аумағындағы мәселелерді шешуге байланысты сұрақтарды қарастыру кезінде патшалық заңнама қазақ қоғамның өмірін де барлық жақтан реттеуге тырысқаны тан қалдырады. Осы қорытындыға келесі құжаттарды оқып келуге болады: «Сібірлік қырғыздарды Шекаралық басқаруда ассесорды тағайындау, қызметпен далалық аймаққа барғанда тәуліктік ақша жіберу туралы», «Қырғыз даласында тұратын сарайларды тұрғызуға рұқсат туралы», «Ішкі қырғыз ордасында кіндік шеше тұрмысын қамтамасыз ету айлығы туралы», «Семипалатинск слободасында тұрмыстық құрылыстарды тұрғызу тыйымын жою туралы», «Ішкі Қырғыз ордасында қырғыздардан шешек егуші қызметін құру» [3] және тағы басқалары. Патшалық шексіз билік тек қана қазақ қоғамы өмірінің барлық негізгі жақтарын реттеген жоқ, және де қазақтардың жеке өміріне де баса-көктеп араласты, сонымен ол қарапайым нақты құқықтарына қысымшылық көрсетті.

Сол кездегі заңнаманың басты сипаттық ерекшелігі төрелік топтарының мүдделерін, Ресей мемлекеті жағын қорғай шығарылды, бірақ халық мүдделеріне қатысты шығарылғандай сипатталады. Сондықтан заңнамалық құжаттарда осындай мағыналар жиі қолданылады: «мемлекет және жалпы пайдасына», «мемлекеттік құрылыс игілігі үшін», «мемлекет мүддесі мен пайдасына», «Оның Императорлық Мәртебесі мүдделері үшін» және тағы басқалары. Заңнамалық дереккөздерде шынайы нақтылықты көрсетпейтін сөздер мен мағыналар жиі қолданылды. Заңның жеке баптарын немесе толықтай заңды нысандардың ерекше тәсілдері көмегімен патша үкіметі құжаттың түпкі ойын жасыруға, бір тезисті басқасымен ауыстыруға тырысты. Сол үшін де заңның жеке баптары, ережелері түсініксіз, қос мағыналы, қарсылықты түрде жазылды.

Қазақ жерлеріне қатысты қабылданған барлық құжаттарда қазақ халқы жайына деген қамқорлық жазылғандай, бірақ шынайы мақсаты төрелік топтардың мүдделерін қорғау болып табылады. Ашаршылық пен сұмдық жаман жағдайдан құтылу үшін өз балаларын құлдыққа сатуға мәжбүр болған қазақ халқына «қамқорлық» көрсете патша үкіметі арнайы жарлық қабылдады. Осы жарлықта қазақ халқына көмек көрсетіп, оның жағдайын

ойлай тек ресейлік бодандықтарға ғана сатып алуға рұқсат беру туралы жазылған. «Әскери Орынборлық губернатордың жеткізуін және басқа да бізге жеткен мәліметтерді біз қарастырдық, Орынбор тізбектерінің маңайындағы және Каспий теңізінен бастап Сібірге дейінгі барлық шекара бойымен көшіп-қонып жүрген біздің бодандықтағы қырғыздар тамақтануға жағдайлары болмай, олардың көпшілігі өз балаларын сол жаққа сауда қатынасымен келетін хивинецтерге құлдыққа сатуға дейін барады. Сол адамдардың жеребесін жеңілдету үшін тек ру басындағылармен қалдырылғандар емес, және де туыстарымен тасталғандарды Біз Орынборлық әскери губернаторға оларды мүмкіндігінше магомандық және де христиандық құлшылықтарына қоныстандыру туралы қамқор көрсетуге тапсырдық, Орынборлық әскери губернатор бізден сол жайлы ерекше бұйрықпен қамтылған. Осы кезге дейін болған жамандықтар толықтай жойылсын деп, әр түрлі жағдай бойынша адамдарды хивинецтерге құлдыққа сату жойылды, одан басқа да біз келесі жалпы ережелерді қабылдауды дұрыс көрдік: 1) Барлық еркін жағдайдағы Ресейлік бодандықтарға тізбектердегі қырғыз балаларын сатып алуға немесе айырбастауға рұқсат етіледі, бірақ осы шартпен, 2) осы сатып алынған немесе айырбасталған екі жыныстағы да қырғыз балалары 25 жасына толған соң бостандығын алады; 3) қырғыз балаларын сатып алушылардың және айырастушылардың барлығы осы сатып алу туралы Орынборлық шекаралық комиссияға келіп айту керек» [4, 173-174]. Қазақ халқына қатысты шынайы «қамқорлық пен қайырымдылық» көрсету!

Осындай секілді бодандықтағы қазақ халқына патшалық билік жағынан «қайырымдылық» көрсету қандай да болсын жерге, аймақтық құрылымға немесе ханды сайлауға байланысты сұрақтарды шешу патша билігінің барлық заңнамасы арқылы жүргізілген. Мысалы, Орта жүздегі жаңа ханды сайлау жағдайы бойынша 1781 жылғы 23 тамыздан шыққан жарлықты оқысақ: «Біз, Ұлы мемлекет, Біздің Ұлы Император, біздің қырғыз-қазақ халқындағы адал бодандықтарға қайырымдылықпен қарай, оларды басшысыз қалдырмау ойымен және соған байланысты себептен жағымсыз және зиянды салдар туғызбау үшін және оны кедейлендірмеу үшін қайырымшы бола барлық сұлтандарға, ағалықтарға және барлық халыққа бұрынғыша лайықты және біздің Ұлы Императорға ізгі ниетті ханды таңдауға рұқсат етеміз, ол өзінің мейірімді және саналы іс-әрекеттерімен қырғыз-қазақ халқына жағдай жасап, тыныштықты сақтайды, сондықтан да біздің ауқымды және ауқымды

сопыларымыздың рақымшылығына және мархабатына ие болады.» [5, 104]. Осы құжаттар патшалық заңнамасы антидемократиялық және халыққа қарсы мінезде жазылғанын айтады.

XIX ғасырда орыс құқығының тағы бір ерекшелігі көртеген басқару ұйымдарының бюрократиялық аппараты патша үкіметінің заңнамалық қызметіне үлкен әсерін тигізу болып табылады. Заң император үстеліне жеткенше дейін көп жол жүрді. Сонымен қатар ресми бекітілген заңнама орындарымен әрқашан сәйкес келіп отырмады, ал кейде жергілікті ырымдар мен шариат заңдарына да қарама-қайшылықта болды. Сондықтан Қазақстан үшін жасалған заңнама мазмұны мен мәніне жергілікті губернаторлар мен жергілікті әкімшілік зор әсерін тигізді. Дәл осылардың ұсыныстары, баяндамалары, хаттары деп аталған тапсырыстары бойынша «өлкедегі істің шынайы жағдайының» көрінісін құрастыра, осылардың негізінде осы немесе басқа да заңдастырулар қабылданды және бүкіл халықтың тағдыры шешілді. Көптеген құжаттарда осы ой ашық түрде жарияланады: «Олар әрқашан да осы жақтан бағынышты болғандықтан, олардың губернаторларының ойынша, қырғыздар мен қазақтардың қанағатына олардың сөздері бойынша, олардың губернаторлары, хандары мен сұлтандары губернатор болғандықтан осы сұранысты қарау мен анықтауды сұрайды және де қырғыздар мен ақазақтарға нанды сатуды, осыған дейін болған жағдайдай жеткізіліп тұруын өтінеді» [5]. Губернаторлар сол жерлерде ешкіммен және еш нәрсемен шектелмеген билікке ие болды, осы жерлердің барлық сұрақтарын олар өздігінен шешті және осы немесе басқа да заң ережелеріне өзгерістер енгізуіне мүмкіндіктері болды. Осы ережелер ресейлік заңнамамен расталды. Мысалы, «Сол жерлерде жақын уақытта осы ережелерді орындауды айта тұра, кейде қандай да бір алып тастауларды талап ететін жағдайлар кездессе, саяси түрде Комитет Батыс Сібір генерал-губернаторына өз билігімен, кездесетін барлық қиыншылықтарды жою мақсатымен ережеде алып тастау қажеттілігіне мүмкіндік береді» [5]. Осыдан басқа, 1866 жылы губернаторға берілген аумақта оның бірегей билігін заңды бекітетін «Губернатор билігінің кеңістігі мен шектері туралы» арнайы жарлық шықты, «ол губернияда жоғарғы үкімет билігінің өкілі ретінде болды, ол арқылы заң бойынша жергілікті бақылау сондағы барлық губернияда бар әкімшілік мекемелер мен қызметтік тұлғалардың азаматтық ұйымына баса назар аударды» [5].

Толықтай патшалық шексіз билеу идеологиясы өзінің тікелей бейнесін XVIII-XIX ғасырдың басындағы заңнамада

тапты: заң алдында ешқандай тепе-теңдік болған жоқ. Ол толықтай қызметтік ұстанымда құрылды, яғни төрелік топтар үшін қызметкерлердің ерекше артықшылықтарынан тұрды, бір жағынан, қарапайым халық үшін қызметтік шектеулерден, екінші жағынан-басқа ұлттар үшін де. Қазақ жерлерін басқаруға байланысты заңдарды жасау мен талқылауда жергілікті тұрғындар қатыспады. «Қазақстанға байланысты метрополияның өзінде жүргізілген патшалықтың барлық әкімшілік, саяси, соттық және құқықтық реформалары қазақ халқының өкілдерінің қатысуынсыз өтті» [6, 106 б.]. Абсолюттік монархия тек өзінің құқықтары мен төрелік топтарының құқықтарын қорғады, шаруалардың, басқа қызметкерлердің, және де, әсіресе, ұлттық шет аймақтарда өмір сүретін халықтардың мүдделері толықтай шектеулі болды және есепке алынбады.

Қазақтың ағартушылары тарихи дереккөздер негізінде өз халқының тарихына байланысты сұрақтарды зерттеуге үлкен көңіл бөлді. Өлкедегі үдемелі жаңа өзгерістердің жақтаушысы әйгілі қазақ ғалымы Ш.Уалиханов елде тек қазақ халқының жағдайын жақсартатын ғана емес, сонымен қатар оның көркеюіне бағытталған заңнамалық реформалар қажет деп санады. Сондықтан ол қазақ халқының олсыз да қиын жағдайын бекітетін саяси реформаларға қарсы шықты. Ол «Халық реформалары туралы сұрақ сияқты аса маңызды сұрақ жоқ. Заң шығарушылар мен реформашылар қоғам пайдасы туралы айтатынына күмән жоқ, бірақ қоғамның дамуы үшін не пайдалы және не зиянды екені әр түрлі ғасырда әр түрлі және олардың арасында көптеген жабайы гипотезалар жүр, олар қолданбайтын аксиома ретінде ескішіл және әдет бойынша өткенге көптеген сеніммен қабылданады, бірақ ғылымдар олардың қателігін және шамасы жоқ мүмкіншілігін нақты дәлелдеді. Қазіргі кезде халық үшін халықтың бар қажеттілігіне тікелей қатысты ең маңызды және жақын болып экономикалық және әлеуметтік реформалар саналады, ал саяси реформалар керекті экономикалық нысандарды жүргізу үшін қажет құралдар ретінде қабылданады, яғни әр адам немесе барлық қоғам ұжымдаса өз дамуында бір нақты қорытынды мақсатқа ұмтылады, ол-өзінің әл-ауқатын жақсарту, және ілгерішілдік осымен қорытындыланады. Осы көзқарас бойынша, адам тұрмысын жақсартуға әсер ететін реформалар ғана пайдалы, ал түрлі жағдайға соқтықпай, қоғам қажеттіліктері мен құралдары белгілі болғанда, осы мақсатқа жету үшін кедергі жасайтын реформалар зиянды деп аталады», - деп жазған [7, 319].

Көптеген кеңестік және қазақстандық зерттеушілер зерттеу кезеңіндегі Ресей және Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және саяси тарихын зерттеу үшін заңнамалық дереккөздердің мағынасын аса зор бағалады. Қазақтың С. Д. Асфендияров, М. Тынышпаев, Е. Бекмаханов, Г. С. Сапарғалиев, С. К. Жақыпбек, С. З. Зиманов сияқты ғалымдары заңнамалық құжаттарды оқып-білу қажеттілігі туралы сұрақтарды көп рет көтерді және олардың өздері заңнаманың көптеген деректерін ғылыми айналымға енгізді. Жеке жағдайда М. Тынышпаев қазақ даласын басқару ерекше ресейлік заңдармен жүргізілетініне көңіл аударды: «Қырғыз даласы өте ерекше мәдени, әлеуметтік-саяси және қоғамдық-экономикалық жағдайда тұр және ерекше заңды ережелер негізінде басқарылады. Әкімшілік өкімдер мен істегі заңды ережелер бойынша қырғыздар басшыларының рұқсатынсыз қозғалмайтынына жеткізілген. Қырғыздарда қарапайым адамның құқықтары болған жоқ; тұрғындардың өмірі мен ар-ұяты толықтай әкімшілікпен басқарылды». Сондықтан да патша заңнамасын үндемей және ескермей қалмау керек, оның барлық отаршыл мәні мен бағыттауларын көрсете отыра, оқып-білу, басылымға шығару және келесі ғылыми зерттеулерде қолдану керек.

Осымен, патшалықтың заңнамалық құжаттарының мысалында Қазақстанның Ресей құрамындағы отаршылдық беделінің құқықтық бекітілу үрдісі біртіндеп жүргізілді және толық бір ғасырға созылғанын көруге болады. Қазақстанның әкімшілік-аумақтық құрылымына байланысты сұрақ өте күрделі және созылмалы болды, өйткені Қазақстанның Ресейге қосылу үрдісінің өзі қарсылықты және бір мәнді болған жоқ. Тартып алынған аумақтарда өзінің басқаруын тезірек бекіту мен енгізуге тырысу, жергілікті ерекшеліктерді, қазақ жерлерінің кендігін білмеу және оны есепке алуды қаламау, жүргізілген реформаларға қазақ халқы жағынан ашынулы қарсыласуы, тез өзгертін тарихи жағдайлардың осы өзгерістерге сәйкес келмеуі, осылардың барлығы патшалықтың әкімшілік реформалары тарихи шындыққа сәйкес келмеуіне, өлкені дамытудың жергілікті ерекшеліктерін ескермеуіне әкелінді. Бұл өз кезегінде көптеген заңнамалық актілердің қабылдануына әкелді, олар толықтырылды, осының алдындағыларын болдырмады немесе бір-біріне қарама-қайшылықта болды. Толықтай зерттеліп отырған кезеңдегі Ресей империясының заңнамасы патшалық шексіз билік тұрағын нығайту мен кеңейтуге, ресейлік басқару жүйесін енгізуді және оны нақты отаршыл шет аймаққа айналуын негіздеуге бағытталған болатын.

Сонымен, Ресей империясының заңнамалық актілерін талдау негізінде біз зерттелген уақыт аралығында Қазақстан аумағындағы империяның сот жүйесі қалай енгізілгенін және біртіндеп өзгертілгенін байқай аламыз. Жоғарыда айтылғаннан осындай қорытындыға келуге болады. XVIII ғасырдың соңында ресей империясының жалпы заңдары негізінде басқару және сот ісінің жаңа жүйелерін енгізудің бірінші талпынысы жасалды. Бірақ бұл талпыныс сәтті болды. Сот ісінің сол бір сұрақтары бірнеше құжаттарда көрініс тапты. Бұл патша үкіметінің көп ғасырлар бойы келе жатқан қазақтардың қарапайым құқықтар жүйесін бір уақытта өзгертуге күшінің жеткіліксіздігін көрсететін дәлелмен расталады. Сондықтан, «бағындырылған мемлекетте күрделі сот жүйесін құра, үкімет Қазақстанда арзан және үкіметтің мақсаттарына жауап беретін сот аппаратының болуына ұмтылды. Патшалық патша үкіметінің отаршыл саясатын жүргізуге және қазақ қоғамы ішіндегі патриархаттық-феодалдық қатынастарды сақтауға әсер ететін осындай аппаратқа қызығушылық білдірді. Осы себепті патшалық жалпы ресейлік сот жүйелерімен қатар өзінің билікте тұрған кезінің соңғы уақытына дейін билер сотын сақтап қалды».

XIX ғасырдың ортасына қарай Қазақстанның қосылуы толықтай аяқталды. Патша үкіметінің өз қажеттілігі алдында қосылған аумақтарда бірегей басқару жүйесін құру туралы міндет қойылады. XIX ғасырдың 60-шы жылдарындағы реформалар жалпы империялық сот жүйесіне және жалпы империялық заңнаманың әрі қарай таралуына әсер етті. Осы реформалар жаңа күрделі сот жүйесін енгізді, олар орыстар, казактар және казактар тұрғындары үшін әр түрлі болды. Е. Бекмахановтың анық айтуынша: «Қазақтың даласын басқару жүйесі анық көрсетілген әскери-басқыншылық сипатта болды».

Жарлық нәтижесінде 1867 жылдың 11 шілдесінде Түркістан генерал-губернаторлығы пайда болды және «Жетісу және Сыр-Дария облыстарын басқару туралы» ереженің жобасы қабылданды. Осы аумақтар тікелей Әскери министрлікке бағынды. Генерал-губернаторлықтағы жоғарғы билік генерал-губернаторда болды, ол әкімшілік, соттық, саяси, әскери және тағы да басқа кең өкілеттіліктерге ие болды. Ол тікелей патшаға есеп берді және патшаның өзінен ерекше өкімдерді алды, яғни генерал-губернатор орталық билік ұйымдары мен жергілікті билік ұйымдары арасындағы делдал қызметтерін орындады.

Уездік соттар әлемдік соттар мен соттық із кесерлердің құқықтарымен қолданы және міндеттерін орындады. Әлемдік

соттар ретінде олар мүлікке деген құқықтарды жою мен шектеуге байланысты емес барлық сот істерін және 2000 рубльден аспайтын шағымдар бойынша облыстық басқармалар мен уездік бастықтармен сотталғандарды санамай, азаматтық істерді талқылайды және шешеді. Егер өкім ретінде сендіру, ескерту, 1 айдан аз уақытқа қамау және 100 рубльден аспайтын соманы ақшалық төлету шығарылса, соттар өкімі қорытынды болып саналады. Соттық із кесерлер ретінде уездік соттар әскери-соттық комиссияларға сотталу істердің барлығы бойынша тергеу жүргізеді.

Заңдарды қарастыра, салыстыра және бағалай отыра, олардан көптеген пайдалы, нысаналы және де жасырмалы ақпаратты алу мүмкіндігі бар. Ресей империясының заңнамалық актілерінде жергілікті басқару мекемелерін ұйымдастыру бойынша және олардың орталық билік ұйымдарымен өзара байланысы туралы біршама мәліметтер бар, сот ісіне, өлкенің аумақтарға өкімшілік бөлінуіне мінездеме береді, салық жүйесінің өзгерістерін ашып көрсетеді, аграрлық және көшіп-қону саясатының, шенеунік аппараты қызметінің және тағы басқа да сұрақтардың мәнін табады. Бұл дереккөздер тек жай ғана құнды тарихи мәліметтерді берген жоқ, сонымен қатар олардың даму эволюциясын қарауға мүмкіндік береді, олардың қалай дамығанын, жетілдірілгенін және өзгерілген тарихи жағдайларға бейімделуін көрсетті. Патшалық шексіз биліктің саясатын, және де қазақ халқындағы экономикалық және құқықтық жағдайларда болған өзгерістерді зерттеу заңнамалық дереккөздерге кең назар аудармай және оны қолданбау мүмкін емес.

ӘДЕБИТЕТТЕР

1 Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін //Бес томдық. 3-т. – Алматы: Атамұра, 2002.

2 Өтепова Г.Е. Полное собрание законов Российской империи как исторический источник по истории Казахстана //XVIII- начала XX века. Вестник ЕНУ, № 5, 2007г.;

3 Омарбеков Т., Омарбеков Ш. Қазақстан тарихына және тарихнамасына ұлттық көзқарас // – Алматы: Қазақ университеті, 2004.

4 Өтепова Г.Е. Законодательные акты Российской империи о системе налогообложения в Казахстане в XVIII-XIX веках // Отан тарихы, № 2, 2008г.;

5 Өтепова Г.Е. Казахстан в системе государственного управления Российской империи// Вестник КазНУ. Серия историческая, № 1, 2008 г.;

6 Өтепова Г.Е. Законодательные акты Российской империи о системе налогообложения в Казахстане в XVIII-XIX веках // Отан тарихы, № 2, 2008г.;7. История Казахстана в русских источниках XVI-XX веков // Т. I-IX. – Алматы, 2007.

ҚАЗАҚСТАН МЕН ҰЛЫБРИТАНИЯ ЕЛДЕРІНІҢ ШАЙ ІШУ ДӘСТҮРІНДЕГІ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ МЕН ҰҚСАСТЫҒЫ

СЕКЕБАЕВА К. О.
студент, Павлодар қ.
МУСИНА Ж. А., КАНИЕВА Д. А.
ғылыми меңгерушілері

Осы сұрақтардың көпшілігіне тарихшылар жауап бермеді. Бірақ қазір бұл сұрақтар шешіледі деп ойлаймын.

Адамдар бұрынғы заманнан бері шай ішіп келеді. Осы бір ғажайып сусын туралы алғашқы деректерді біздің заманымыздан бұрынғы дәуірден – ақ кездестіруге болады. Оның тарихының ең кереметі – шайдан біздің күні бүгінге дейін күпті болмай келе жатқанымызда болса керек. Тіпті жерімек былай тұрсын, шай – жиырмасыншы ғасырдың ең кең таралған сусыны саналады.

Шай ішудің де өзіндік сыры бар. Баяғы заманнан бері өз рәсімдері мен дәстүрлері қалыптасты. Мысалға, ол ағылшындар мен қазақтар үшін ұлттық тұрмыстың, тіпті қала берді, ұлттық қасиеттің елеулі белгісіне айналды.

Император Шен Шуе – шайдың ашылуы:

Осы аңызда шай шамамен 5000 мың жыл бұрын ашылды деп айтылған. Шен Шуе қытай медицина ғалымы, әкесімен бірге ауыл шаруашылығының негізін қалаушылар болды. Аңыз бойынша императордың денесі «нефрит тәрізді мөлдір болған», ол шөптердің дәмін көргенде, ішінде не болып жатқанын көре алған. Император жарлықтары бойынша барлық ауыз су гигиена себептері бойынша қайнатылсын деп талап етті. Бір күні императордың құлдары шөлді қандыру үшін су қайнатып жатты. Сол қазандықтың жанында ағаш өсіп тұрды. Сол ағаштан бірнеше жапырақ қайнап жатқан суға түседі. Сонымен су қызыл түске боялады. Бұл сусынның иісі императорды еліктіреді. Ол дәмін көргенде өзінің денесінде қуат пайда болғанын сезеді. Осы кезде шай пайда болды деп айтуға болады.

Шай ағашының пайда болуы туралы аңыз:

Ертеде Қытайдың аңызында шай өсімдігінің пайда болуы былай әңгімеленеді:

Қытайда Даррама атты данышпан монах тұрған екен. Бір күні түсінде Будду құдайын көріп, таңғалғанынан оған арнап күні – күні, көз ілмеуге, сыйынуға серт береді. Күндердің күнінде Даррама шыдай алмай кірпіктері ілініп қалғып, қатты ұйқыға кетеді. Монах құдайға берген серті үшін қорқыныштан оянып кетеді. Даррама өзінің кірпіктерін қиып, жерге лақтырып тастайды. Ал көктемде данышпанның кірпіктері түскен жерге жасыл бұтқтар өседі, оның жапырақтары керемет ұйқы аштыратын қасиетке ие болады.

Шай ішу дәстүрі қалай пайда болды:

5 мың жыл бұрын Қытай императоры орманда демалып жүріп, ішу үшін шай қайнатуын бұйырады. Кенеттен жел тұрып кесеге бірнеше шайдың жапыртары түсіп кетеді. Император сусынды ішіп, өзін сергек сезінді. Осылай шай ішу дәстүрі басталған [1, 193 б].

Басқа шай туралы аңыздар бар. Шайдың отаны – Қытай делінген. Шай – мәңгі жасыл шай өсімдігінің арнайы өңделген жапырағы, сондай – ақ осы жапырақтан әзірленген сусын. Шайдың өңіне тән хош иісі, тіл үйіретін дәмі, шөл қандырып, сергітетін қасиеті бар.

Жас жапырақшалар қытайша «тчайей» дегенді білдіреді. Осыдан «шай» атауы шыққан. Байха шайы да қытайша «бай – хоа» аударғанда «ақ кірпекшелер» дегенді білдіреді. Шынында да шай жапырақшаларының бір беті ақ кірпікшелерге ұқсас жіңішке күміс талшықтармен қапталған. Қазіргі уақытта байха сөзі үгітілген деген мағынаны береді.

Алдымен Қытай шай өндірушілерден жалғыз ел болғандықтан, оның құпиялары мықты қорғалған. Дегенмен, бір ағылшындық шай тұқымын ұрлап қана қоймай, оны өңдеудің күрделі жолын да біліп алған. Осының арқасында еуропалықтар шайды ө мекендерінде де егуді білген. Шайды тек әйелдер ғана еккен екен. Себебі, әйелдің нәзік қолдары шайдың иісін одан сайын күшейтеді деп есептеген. Қытай императоры үшін шайды тек 16 жасқа дейінгі қыздар жинаған.

Шай өсіру орнына қарай:

Қытай, Үнді, Цейлон, Грузин және Краснодар болып бөлінеді. Шайды плантациядан алыс емес шай фабрикаларында дайындалады. Себебі, шай жапырақтары өзінің құнды сапасын жоғалтпау үшін алыс тасымалдауға болмайды.

Шайдың емдік қасиеттері:

Шай және денсаулық. Ежелгі шығыс данышпаны Ибн Сина шай хақында: «Шай денені сергітеді, көңілінді көтереді, жүрекке жылу ұялатады, ой салады, еріншектіктен арылтады».

Шайдың емдік қасиеттерін зерттей келе, ғалымдар оның пайдасын білді. Шай тек шөлді басу үшін ғана емес, қан айналымына, жүрек – тамыр жүйесіне, аскорьтуды жеңілдетеді.

Жас шай жапырағының шырынымен немесе ұнтақталып, үгітілген кепкен шаймен дененің күйген жерлерін емдейді. Кепкен көк шайды шайнау – жүрек айнығанды басуға жақсы көмектеседі. Көк шайдың қою тұнбасы денедегі сыртқы жараларды, тіпті жүйелі пайдаланған кезде асқазан мен аш ішек жараларын жазады. Көк шай тұнбасы қан қысымын түсіреді. Шайды тіл ойылғанда, экземаға, теріге жарақат түскенде, ірінді жараларға ем ретінде қолданады. Таңертеңгілік және кешкі уақытта тіс тазалар алдында шай тұнбасымен ауызды шайса, тістің түбі нығаяды. Халық шайды бұрынғы заманнан – ақ «өмір зәм – зәмі» деп атаған. Бірақ бұл шайды өлшеусіз іше беру керек деген сөз емес. Біріншіден, егер оны көп ішетін болсақ, жүрекке, қантамырларына, бүйрекке күш түседі. Ал мұның организм үшін қауіпті екені белгілі. Екіншіден, шайды тым қою етіп әзірлеуді де қажет жоқ. Өйткені оның құрамындағы кофеин нерв жүйесінің қызметін қоздырып, жүректің соғу қалпын бұзуы, қан қысымын күшейтуі ықтимал. Тіпті денсаулығы жақсы адамдардың өзіне ұйықтар алдында шай ішуге болмайды. Бұдан басқа да дәрігерлердің айтуынша, шайды ішудің талаптары бар [3, 58 б].

Кесте 1 – Қазақ халқы мен ағылшындардың шай ішуіндегі айырмашылықтары мен ұқсастықтары:

Айырмашылығы «Қазақстанның шай ішу дәстүрі»	Ұқсастығы	Айырмашылығы «Ұлыбританияның шай ішу дәстүрі»
<ol style="list-style-type: none"> 1.Кез келген уақытта шай ішеді. 2.Алыс қонаққа төмен дөңгелек үстелге шай жасайды. 3.Шайды бірден сүт қосып әпереді. 4.Қонаққа көптеген тәттілер алдына қояды және қонақ өзінің қалауынша жейді. 5.Шай кесеге құйылады. 6.Шайды тек үйдің иесі құяды. 7.Самаурын кайнатады (жанған отынға қыздырады) 8. Жылы Қазақстанда шай салқындау, шөл қандыру сусыны. [2, 171 б] 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Шай ішуді жақсы көретін халықтар. 2.Келген қонақпен ең бірінші қол беріп амандасу. 3.Сүтпен ішкенді жақсы көреді. 4.Көптеген тәттілерді үстелге қояды. 5.Ыстықтай ішеді. 6.Дәстүрлі дайындайтын нан түрлері бар. 7. Шайды соңына дейін ішіп бітірмеу, үй иесіне деген құрметсіздігін көрсетеді. 8.Екі елде де шай өсірілмейді.Шайды басқа елдерден әкеледі. 9.Екі елде де шай ішу салт – дәстүрлері бар. 	<ol style="list-style-type: none"> 1.Шай ішу уақыты: таңертеңгі 11:00 және түскі 17: 00. 2.Отырған кезде аяққа шүберек төсеу. 3.Шайға қосатындарын белгілі бір тәртіппен қосады.Мысалы, ең бірінші қант содан кейін сүт. 4.Шайға берілетін тағамдарды жеудің де тәртібі бар.Мысалы, бірінші ащшы тағамдар, содан кейін «scones» наны, міне осыдан кейін ғана кампит пен печенье жеуге болады. 5. Шай кішкентай шынаяққа құяды. 6. Шынаяқты қолға алғанда кішкентай бармақты көтеру жаман әдет болып саналады. 7. «scones» нанын дайындайды. 8.Суық Британияда шай жылыну құралы. [1, 253 б]

Теориялық материалды зерттей келе, мен группаластарымнан кішігірім тест алдым. Қорытындылай келе:

Сен қазақ халқы мен ағылшындардың арасында қандай ұқсастық пен айырмашылық бар екенін білесің бе?

Иә жауабымен – 75 % жоқ жауабымен – 25 %

Сен қандай шай ішкенді жақсы көресің?

Қазақша – 55% ағылшынша – 40 % шай ішуді ұнатпаймын – 5 %.

Шайды немен ішкенді жақсы көресің?

Әртүрлі тәттілермен – 75 % Қазақ халқының тағамдарымен – 25 %.

Түрлі ақпарат көздерін зерттей отырып, біз Ұлыбритания мен Қазақстанда шай пайда болу тарихында қызықты фактілер көп таптық. Соңында мыналарды айтып кетуге болады:

Екі ел үшін де бірнеше ғасыр аралығында шай ұлттық мәдениеттің теңдесіз бөлігі болып саналады.

Қазақстанда да, Ұлыбританияда да, шай ішу дәстүрі көп кездеседі, мысалы, Қазақстанда қазақша шай, яғни кілегеймен және оған кішкене бұрыш пен бидай қосылып ішіледі.

Бірақ бір ел үшін ғана тиесілі дәстүрлер де бар:

Тек Британияда шай бөлек тағамға жатады.

Тек Қазақстанда шай пиаладан ішіледі.

Тек Британдықтар шай көзден сақтайтынына сенеді.

Бізге бұл тақырыпта жұмыс істеу өте ұнады және де осы жұмыс барысында біз өзіміздің қойған мақсатымызды орындағанымызға сенімдіміз. Біз екі елдің, яғни Ұлыбритания мен Қазақстан елдерінің шай ішу дәстүрлерін зерттедік. Басып шығару жұмысымен қатар, біз ғаламтор ресурстарымен қолдануды, керекті және маңызды ақпараттарды үлкен көлемде табуды үйрендік. Сондай – ақ группаластарға тест құрауды және оларды жүргізуді, қорытынды шығаруды үйрендік.

Біздің ойымызша, бұл өзекті тақырып, өйткені шай біз зерттеген екі елдің ғана емес, басқа да көптеген елдердің негізгі сусыны болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 В. Тимошинов. «Культурология. Казахстан Евразия Восток Запад» Алматы 2003г.

2 С. Кенжеахметұлы. «Қазақ халқының салт-дәстүрлері» Алматы 2006

3 «Шайдың үлкен кітабы», 2015 ж.

МЕМЛЕКЕТ БИЛІГІНДЕ ҚАЗАҚ БИЛЕРІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

УМБЕТОВ Ә. М.
студент
КОЛУМБАЕВА З. Е.
т.ғ.к., доцент

Қазақ билері — ерте заманда осы күнгі соттың да, тергеушінің да қызметін атқарған. Қазақтың билер соты өзінің шынайылығымен халыққа ең жақын құқықтық орган болған. Құқықтық құрылымы және сот ісін жүргізуде өзіндік қалыптасқан бай тарихы бар, әлемдік үлгідегі классикалық соттарға қай жағынан да үйлесе алатын бірегей сот жүйесі екеніне дүниежүзіндегі ғалымдар нақты көз жеткізді.

Қазақ елінің мыңдаған жылдардан бері ғасырдан - ғасырға ұласып келе жатқан мемлекеттік билігінде билер сотының алар орны ерекше. Шынайы халықтық үлгіде құрылып, ежелден елдік әдет-ғұрыпқа негізделген дәстүрлі құқық нормаларын берік ұстанған бұл сот жүйесі ұлттық санамыздағы ұзақ жылғы даму эволюциясында тек әділдік пен ақиқаттың айқын көрінісі ретінде мызғымай келді. Ұлтымыздың өзіне тән осындай құқықтық мәдениеті, оның халық алдындағы беделі мен рөлінің жоғары болуына билер сіңірген өлшеусіз еңбекті барлық қырынан танып білу қажет. Оның тарихи тұлғасын көне заманнан келе жатқан Рим, Эллада, Египет, Вавилон сынды елдер жеткендей құқықтық дәрежеге көтеруді осылай ғылыми тұрғыда тиянақтау өте орынды, әрі еліміздің құқық тарихы үшін өте қажетті нәрсе.

Би – бірінші кезекте халыққа сот төрелігін шынайы, әрі турашылдықпен жүзеге асыруда әділ билігімен танылған, соттық функцияны атқаратын мемлекеттік қызметші. Ол сот ісін жүргізгенде өзі қадағалайтын тәртіптілікті қатаң сақтай отырып, істің күрделілігі мен екі жақ тараптардың ықылас-мүдделеріне баса назар аударған. Сонымен бірге, іске қатысатын тараптардың өкілдері мен өзге де қатысушылардың мүмкіндігін шектемей, жариялықты қатаң сақтайтын әділ төреші болған. Бұл туралы академик Салық Зиманов өзінің еңбегінде «Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі» деген кітабында: «Қазақтың билер соты өзіне жүгінген тараптардың дауларын қарастыра отырып, тараптардың арасында, рудың арасындағы бітімгершілікке және бірлікке қол жеткізуге тырысатын. Билер сотының осы асақ мұраттарының

талабына жауап беру үшін билер дала даналарының мектебінен өтуге, алдыңғы ұлы билердің сынынан сүрінбеуге тиіс болған» дейді.

Хатқа түскен тарихи жылнамалар мен ауызша жеткен дерекнамаларға зер салып көрсек, мемлекеттік билікте, ел басқаруда халыққа етене жақыны, біліктілігімен сұңғыла шыққандары – билер ғана. Өйткені, саф таза шынайы өмір тіршілігін қалаған, соған лайықты көшпелі қоғамды мемлекет тірегі деп ұққан ата бабаларымыз табиғаттың өзі сыйға тартқан тазалықты, адалдықты – ар-ұжданның серті деп білген. Өресі биік данышпандар айтқан «Табиғатты – құдай жаратқан» деген қағиданы көшпелілердің мыңдаған жылдар бойы берік ұстауы, соның белгісі. Содан болар, ата-бабаларымыз құдай алдында жаманатты болмауы үшін ізгілікке шаң жұқтырмайтын имандылықты – беттің ары, жүректің сенімі деп ұққан.

Хан тағына отырған сұлтандар мен бектердің бәрі бірдей сұңғыла, көреген болмаған. Оларға ұлыстың билік істерін үйлесімді жүргізуде елге кеңінен танылған билер қолға алып, ақыл-кеңес беріп отырған. Ал мемлекеттік дәрежедегі ел таныған би болу үшін терең ақыл, жүйрік ой, асқан біліктілік пен кемеңгерлік қажет. Бидің бойынан табылатын ондай асыл қасиеттерге алдымен: имандылық, әділдікке қылау түсірмейтін турашылдық, ұлттың ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүр-салтын, әдет-ғұрпын, шежірелі тарихын, елдің шарушылық ісін, жер-судың қадір-қасиетін, бітім-болмысын ерекше білетін ой-өрісі өзгеден жоғары, кісілік келбеті елден ерек, көкірек-көзі ояу, өмірден көргені көп білікті, майдан қыл суырғандай дәл, әділ сөйлейтін шешендігі жатады. Бойындағы мұндай асыл қасиетін халыққа таныта алған, дауға түскенде топ алдында алмастай жарқылдап, қабілет-дарынын көрсете білген адам ғана «би» деп танылған. Қызыл сөзді судай сапырғанның бәрі бірдей би атана бермеген.

Сонымен, би және билер соты көшпелі, жартылай көшпелі қоғамдағы мемлекеттік билік саласында қандай рөл атқарған деген ой туады. Олар билік дәрежесінде қандай сатыда отырып ел басқарды, мемлекеттің құрылым жүйесіндегі бедел-дәрежесі қалай бағаланған деген сауалдарға тоқталайық.

Көшпелі қоғамда өмір сүрген Қазақ елінің арғы тегінде мемлекет басқару, оны жүйелеу, құқықтық қарым-қатынасты реттеу, сот ісіне билік айту туралы заңнамалық жазба мұралары болғаны ежелгі Скиф, Сақ, Ғұн, Үйсін мемлекеттері туралы жазбаларда

сақталған. Соларға бірден-бір мұрагері болып отырған бүгінгі Қазақ елі. Бізге тым әріден жақындығы бар көне елдердің бірі – ежелгі Шумерлер. Қадім заманнан-ақ қос өзен арасында мәдениеттің алтын бесігін тербеген Бабыл (Вавилон), оның ішінде Шумер мемлекетінің қалдырып кеткен мұралары ұшан-теңіз. Осы шумерліктер сақтармен, сақтар қазақтармен етене туыс екенін бүгінде тарихшылар, археолог ғалымдар дәлелдеу үстінде. Зерттеуші А. Бахти өзінің «Шумерлер, Скифтер, Қазақтар» деген танымдық еңбегінде біз сөз етіп отырған екі елдің арасында тілдік, дәстүрлік ұқсастық көп екенін ғылыми тұрғыдан нақты мысалдармен дәлелдеп берген. Осы орайда тағы бір қызықты дерекке назар аударайық.

Қазіргі жыл санауымызға дейінгі он жеті мыңыншы жылда пайда болған, сол Шумерлер өмір сүрген Бабыл мемлекетінің Ата заңы – «Хаммураби» деп аталған. Кейбір мемлекеттік құқық тарихында бұл заң «Хаммурапи» деп бұрмаланып жазылған. Бірақ түпнұсқада жоғарыдағыдай «Хаммураби» деп аталғаны, осы құқықтық құжаттың толық нұсқасы жарияланған «Шет елдердің мемлекет және құқық тарихы жөніндегі христоматиялық» оқулықта айна-қатесіз көрсетілген. Онда: «Вавилон патшасы Хаммурабидің заң жинақтары (сот ісін жүргізу кодексі) жыл санаудағы біздің дәуірге дейінгі 1792-1750 жылдарда елге билік етудегі «ғұмырлы бақыт және мейрімді басқаруда» өзіндік мерейге қол жеткізген және сонымен бірге, келешектегі ел басқаратындардың жаза тағайындаудағы құқық қолдану саясаты мен заң шығару шығармашылығындағы негізгі принциптердің ұғымы жинақталған» деп көрсетілген.[3, 4] Қазіргі ғылыми айналымда, 282 баптан тұратын осы заңды шығарған Вавилон патшасы Хаммураға «БИ» атауы тектен текке қосылмаған тәрізді деген осындай пікір бар.

Осындай тарихи фактілерді ескере отырып, Қазақ елінің мемлекеттік құрылым-жүйесіне ежелден қызмет еткен билік иелерінің қоғамдық рөлін, берілген лауазымға сай функционалдық міндеттерді атқарудағы билердің көп салалы мемлекеттік қызметтерін терең тұрғыдан талдап көрсету өте орынды болмақ.

Қазақтың дәстүрлі құқығындағы билер сотының және ел тұтастығы үшін билердің атқарған қызметі орасан зор. Бір сөзбен айтқанда, бұрынғы билер бүгінгі мемлекеттік биліктің функционалдық қызметтерін толықтай атқарып келді десек, қателеспейміз. Олар атқарушылық, заң шығарушылық, билік айтып ел басқару қызметтерінің барлық түрлеріне араласты. Оған қоса мемлекеттің ұлттық идеологиясы мен ел бірлігі, әлеуметтік тұрмыс

жағдайы туралы даналық ойлар айтып, ел болашағын күнілгері болжауда, оған қажет қандай келелі істерді ынтымақтасып істеудің сара жолын дидактикалық нақыл сөздерімен халыққа түзу бағыт беріп отырды.

Қазақ елінің әр салаға бөлінген мемлекеттік билік орындарына қызмет көрсеткен билердің және дәстүрлі құқықтағы билер сотының атқарған жұмыстары туралы жан-жақты зерттеу – өте қажет нәрсе. Өйткені, билер Қазақ елінің мемлекеттік билік ісіндегі барлық құқықтық жауапкершілікті көтерген. Яғни, мемлекеттік құқық нормаларының бірлігін, әлеуметтік-саяси, тұрмыстық-мәдени, әсіресе заң орнына жүрген әдет-ғұрып, салт-сана, жол-жора сынды халықтың болмыс-бітіміне қатысты тәртіп пен әдептілікті, кісілік пен имандылықты, ор-ұжданды сақтауда және оны жас ұландарға үйретуде биден артық билік тұтқасын ешкім ұстамаған. Және де қандай қиын жағдайда бидің алдын кесе-көлденеңдейтін басбұзарлар ешқашан болмаған.

Қазақ елі ұлт болып ұйысқан ерте дәуірден-ақ төрт құбыласы тең мемлекет құрып, қол астына қараған ұлыстар мен ру-тайпаларды басқаруда, оны билеуде билердің ақыл-парасатына жүгінген. Ел басқаруда қоғамда туындаған саяси шиеленістерді ақыл-парасатпен бүкпесіз шешіп, бұқара халықты сүттей ұйытып, бірлікте ұстай білді. Ғасырлар бойы қалыптасқан бай дәстүр-салт, жосықты заң ережелері мен даналық ой-толғамдар, қоғамдық қатынастағы құқықтық норманың айнымас қағидасы болды. Көшпелі қоғамның тұрмыс-тіршілігіне негізделген осы әдет-ғұрыптың алтын діңгегі, яғни ұстанымы – аталы сөз еді. Одан ешкім асып түспеген, ауа жайылмаған.

Әлімсақтан ұлт санасына дарыған, қазақтың болмыс-бітіміне әбден сіңісті болған, «Өнер алды қызыл тіл» деген ерекше қасиетке ие сөз қадірі — қазақы ұғым мен салт-санада орны бөлек, мәртебесі биік мемлекеттік қатынас құралы деп танылған. «Айтылған сөз – атылған оқ», «Сөз сүйектен өтеді, таяқ еттен өтеді», «Ердің құны – екі ауыз сөз» деген мақал-мәтелдер, жалпы, адам баласы менгерген ақыл-ойдың ішінде сөз күдіретіне ерекше мәртебе бергенін аңғартады. Осы ретте ата-бабмыз ежелден қолданып келе жатқан мына бір тәмсіл сөздің астарына үңіле кетелік. Жас ұрпақты ата дәстүр мен патриоттыққа баулуда және халықты отаншылдық рухқа тәрбиелеуде билердің алар орны ерекше болған. «Билердің сөзі – ақылдың көзі» деген халық даналығы осындай дәйекке сүйеніп айтылғаны шүбәсіз. Сондықтан да ел билеуде, әсіресе қоғамдағы

тәлім-тәрбие мен тәртіп-низамдарды және құқықтық дәстүр-салтты ел мүддесіне сай қалыптастырып, жетілдіруде билердің атқарған рөлі аса зор [1, 2].

Би басына дау келсе, билігі кетер басынан [5].

Билердің аузынан шыққан даналыққа толы дидактикалық ой тол-ғамдар елді жақсылыққа жеткізетін ұлылық – ар-намыстың алтын арқауы деп танылған. Білікті сөйлеп, кесімді пікірін айтқан, әділдікті аттамай, тек иманға ұйыған, жүрегін шындыққа бөлеп, тура сөйлейтін билердің ел алдында беделді болуы, оның бойына біз айтып отырған даналық өлшемдердің мейлінше молынан даруында.

Осы тұрғыда академик Салық Зиманов ерекше белсенділік көрсетуде. Қазақ еліндегі билер сотының әлемдік құқық тарихынан алатын өзіндік орнын танып-білуде, оның мәдени құндылығын жан-жақты ашып беруде және мемлекеттік сот функциясын атқарудағы рөлін айқындауға үлкен үлесін қосқан.

Мындаған жылдар бойы көшпелі және жартылай отырықшы қоғамда өмір сүрген Қазақ елінің әлеуметтік-саяси құрылысында, мемлекеттік билік ісінде билер атқарған қызмет түрлері өте көп. Тек қана мемлекеттік билік саласына қатысты қызмет саласын саралап шықсақ, төмендегідей болады.

Ең алдымен би – қай заманда да өзінің елден асқан ақыл-парасат, біліктілігімен қабырғалы қалың елге көшелі ісімен қызмет етуші ірі тұлға. Бұдан кейінгі лауазымдық дәрежеде би – ауыл-үй арасындағы ақсақалдық биліктен ең жоғарғы сатыдағы сот билігінің тізгінін ұстап, Хан кеңесінде төрелік айтқан аузы дуалы ұлылық иесі. Мемлекеттік аса жоғары дәрежеде би елі үшін осы тақылеттес тағы бір лауазымды атқарған. Ол – халықаралық дәрежеде мемлекет атын зор беделге жеткізетін, еліне береке-ырыс, жақсылық пен тыныштық әкелетін бітістіруші дипломат – елшілік қызметкері. Қазақтың «Елдестірмек – елшіден, жауластырмақ – жаушыдан» деген аталы сөзі соған куә. Билердің қалың бұқара халықтың арасындағы беделі мен атақ даңқын дүйім елге мәлім еткен тағы бір ерекше қасиеті – қара тілден май тамызған шешендік өнері. Елі мен жеріне бақ-береке, ынтымақ-ырыс бұйыртқан, ел қорғаны батыры мен бағланына Алладан тілеу тілеген даналық ойдың алтын кені – батагөй абыздығы.

Бұған халықтың келешегі мен елдің ертеңін болжай білетін, жаман қылығын жазбай танып, сын тезіне салатын көрегендік қасиетімен ұлт тағдырын темір қазықтай тура болжап беретін кемел ойлы білгірлігін, көрегендігін қосыңыз. Ел мүддесі мен бірлігі үшін атқарған бұл қызметтің ауқымы кең, мәні зор болған. Сонымен

бірге, ел ішіндегі бүкіл қоғамдық қарым-қатынастағы құқықтық нормаларға, ұлттық мінез-құлыққа тән әдет-ғұрыптар мен салт-санаға қылау түсірмей сақтау, жетілдіру, қазіргі тілмен айтқанда құқықтық тұрғыдан тәлім-тәрбие беру, заң ретінде жүзеге асыру сынды ұлттық идеология мен патриоттыққа баулу да билерге жүктелген.

Билер – өз заманының дәстүрлі құқықтары мен әдет-ғұрып ережелерін заңи тұрғыдан реттеп, заман ағымына қарай жаңартып отыратын білікті заңгерлер. «Заманына қарай – заңы, орманына қарай – аңы болады» деген қағида ізімен тозығы кетіп, озығы жеткен заңнама үлгілерін уақытына сай жаңғыртып, елді біртұтас білікті заң ережелерімен қамтамасыз етуді де өз мойнына алған. Мемлекеттік істерде заң саласын жетік білетін сұңғылалығымен ел мүддесіне қажет ереже-қағидаларды нормашығармашылық және заң талқылау қабілеттілігімен иін қандырып, құқықтық қолданысқа енгізетін білікті заң маманы бола білді.

Қазақ халқының тарихында «Қара қылды қақ жарған», еліміздің ынтымағы үшін күрескен кемеңгер үш бидің орны ерекше. Халықтың осы үш би жөнінде: «Атақты қазақ үш биі, Онан өткен Әйтеке Бірінші әзіз Төле еді Таудай сөзге тарыдай Бұзылмайтын сөз айтқан Қию тауып сөйлейді Шешеннен шешен демегі Қанша ділмәр дегендер Және де әзіз киелі Ширегіне келмейді. Босатқан буын, жүйені Бұл үш бимен тең емес Қаз дауысты Қазыбек. Қазақтың мінсіз билері» Үш бидің ел тыныштығы, оның бақытты келешегі, тәуелсіздігі үшін қауіп-қатерді елемей, бастарын бәйгеге тіккен осы шынайы отаншыл сезімі, ынтымақ- бірлігі басқаларға да ықпал етіп, қазақ халқын бір мақсатқа жұмылдыра түскен. Бүгінгі бақытты өміріміз осындай бабалар арқасы екенін түсініп, үш биіміздей ұлыларды, еліміз деп еңіреген батырларымызды ұрпақ ешқашан ұмытпауы қажет деп білемін. Үш биге қойылған мүсін ұрпағының оларға деген құрметінің бір белгісі деп түсінемін.

Біз осы ойымызды қорытындылай келе Қазақ елінің ежелгі заманынан берігі көшпелі және жартылай отырықшы тұрмыс-салты мен әлеуметтік-саяси дамуындағы ұзақ жылдарда әртүрлі қоғамға қызмет еткен мемлекет билігіндегі билердің рөлі мен билер соты және олардың әлеуметтік мәртебесі осындай үлкен ғылыми конференцияда жан-жақты талқыланып, аса құнды баға берілуі – билер сотының ұмытылуға айналған мәртебесін қайта жаңғыртуға мұрындық болады деп үлкен сенім артамыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 С. Зиманов «Қазақтың билер соты-бірегей сот жүйесі»/АтаМұра, 2008 жыл
- 2 www.zharar.com/kz/shygarma/2178-biler.html
- 3 Қайрат МӘМИ, Заң ғылымдарының докторы «Егемен Қазақстан». 17 мамыр 2008 жыл
- 4 «Шумерлер, Скифтер, Қазақтар» Б. Асан. - Алматы : «Көшпенділер» баспасы, 2003 жыл
- 5 Хрестоматия по истории государство и права зарубежных стран. Том 1, Древний мир и Средние века, 12 стр. НОРМА, 2003 г.
- 6 Билер сөзі-нақылдың көзі/93-94 бет/Алматы, 1987 жыл

БЕРЕЛ ҚОРҒАНЫНЫҢ САЙЫПҚЫРАН ҚАЗЫНАЛАРЫ

ХИДИРОВА М. Ш., ДОСЫМЖАНОВА С. Р.
студенттер, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.
АКШАЛОВ А. Г.
оқытушы, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.

Берел қорғанының тарихи археологиялық ескерткіштері ғалымдардың назарын әу бастан аударып келеді. Алайда олардың жаңа әдістер мен технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеу жүргізу әрекеттері әлі қалыптасу кезеңінде жатыр. Тоң басқан немесе, керісінше аса ыстық климатта, шөлді жағдайларда жақсы сақталынған адам мумияларымен бірге кәдімгі обаларда сақтала бермейтін органикалық материалдардан жасалған құнды бұйымдар мен киім-кешектер өркениеттің даму тарихы мен мәдениетіне көптеген қызықты ақпараттар берері анық. Мәдени мұраның көне қазыналары мен жазбаша қайнар көздерін табу Қазақстанның ежелгі және ортағасырлық тарихында жарқын беттердің ашылуына мүмкіндік береді. Зерттеу тақырыбының өзектілігі тұтас мәдени мұраға ғылыми түсіністік және тұжырымдамалық бағалау жүргізу қажеттігіне байланысты.

Мәселенің ғылыми-зерттелу деңгейі. Берел қорымы обалардан табылған ақсүйектер мен скиф-сібір аң стилінде жасалған заттарының нәтижесінде әлемге әйгілі болды. Берел қорымындағы тоң басқан обалардың беретін мәліметтері де ерекше. Берел қорымындағы үлкен обаларда табиғат пен климаттың және обаны үйген материалдар мен ескерткіш құрылысының үйлесімінен пайда болған тоңның нәтижесінде органика, яғни киім, ат әбзелдері, ағаш

бұйымдары, ер тоқым, тері мен киізден жасалған заттар шірімей жақсы сақталған.

Берел қорымынан табылған заттарды зерттеуде алғаш рет жаратылыстану ғылымдарының әдістері пайдаланылды. Бұл зерттеулердің нәтижесінде ерте көшпелілердің ДНК-ын анықтауға болатын, сонымен қатар Берел даласының палеоэкологиясы, палеозоологиясы мен антропологиясы бойынша құнды мәліметтер алынды. Бұған, сонау 1993-ші жылдан бері Қазақстанның оңтүстігі мен Жетісу өлкесінде ЮНЕСКО жобасының негізінде жартастар суреттерін бірге зерттеп жүрген француз мамандары да кірістірілді [1, 58-80].

1997-ші жылы, Катонқарағай ауданының Маймер ауылының маңында қазба жұмыстарын жүргізіп жатқан кезде, ҚазҰУ-дың профессоры А.Төлеубаев, Кемеров университетінің профессоры Я. А. Шер, француз археологы А. П. Франкфор және басқа мамандармен бірге Үкек қыратына бара жатқан жолда Берел жазығына бас бұрып, сондағы қорғандардың ішінен ең үлкені таңдалып, соны келешекте қазу ұйғарылды [4].

Зерттеудің әдістемелік негізі. Берел қорғанында халықаралық туризм мен дайвингті жетілдіру. Бұл мемлекеттің тарихи-мәдени мұрасының толық бейнесін құрастыруға жол ашады. Сәйкесінше, Қазақстанның қаржылық жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді.

Берел қорғаны Қазақ Алтайында, Шығыс Қазақстан облысының Катон-Қарағай ауданында, Берел ауылынан 7 км батысқа қарай орналасқан. Қазіргі таңда Берел қорғаны Қазақстан территориясындағы органикалық қалдықтар сақталған жалғыз ескерткіш болып табылады.

Аталмыш қорған әр түрлі көлемдегі 70-тен астам жерлеу-аза тұту құрылысынан тұрады. Ол 1120 м биіктікте, биік таулы алқапта орналасқан. Ақ Берел сарқырамасымен шектелген. Шығысы мен батысын баурайы аралас орман (қайың, бал қарағай, шарша, май қарағай, көктерек) мен шалғынды шөптерге толы таулар қоршаған. Бұл аймақта сол кезеңде өскен қайың мен балқарағай қалдықтары сақталған.

Зират төрт параллель әр түрлі қорғандармен салынған. Оның негізін солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай созылған бірнеше параллель орналасқан қорғандар тізбегі құрайды. Ең үлкен тізбек қайық іспетті қорғандардан, ал қалған тізбек дөңгелек қорғандардан тұрады. Үлкен Берел қорғаны 1865ж В. В. Радлов ашқан және С. С. Сорокин терең зерттеген (1969), және оған жақын

нысандар кішкене болса да жеке топ құрап тұр. Бұндағы әрбір қатар осында жерленген адамдардың әр түрлі топтарға бөлінгендігін көрсетуі әбден мүмкін. Қорғандардың әр түрлі болып орналасуы, олардың аксүйектер, орташа және төменгі топтарға бөлініп, көшпенділер қоғамының әр түрлі болғандығын көрсетеді.

Б.д.д. I мыңжылдықта Еуразияның кең алқабын, Ордостан Дунайға дейінгі аралықты антикалық және ежелгі шығыс жазба деректерінде скифтер, сақтар, сарматтар деген атаулармен танымал болған тайпалар мекен етті. Олар сол кездегі жарқын мәдениетті қалыптастырушылар. Көптеген қорғандар мен тастан жасалған қабірлерде адамдармен бірге жерленген шаруашылық құралдары, аң стилінде жасалған зергерлік бұйымдары оған дәлел. Бұл тайпалар тек қана қабілетті жауынгерлер емес, сонымен қатар білгір шеберлер болған. Скиф-сақ әлемінің көптеген тұрмыс заттары (қарулар, жылқы әбзелдері, зергерлік бұйымдар, киім-кешектер, ыдыс-аяқтар) көмкерілген қайталанбас аң стилі, бүкіл ежелгі шығыс және кіші Азия шеберлеріне үлгі болды.

1997 жылдан бастап зерттеліп келе жатқан Берел қорғандары осы кезеңге тән. Мұндағы табылған сайыпқыран қазыналардың арқасында ескерткіш дүниежүзіне танымал болды.

Қазақ Алтайында б.д.д. I мыңжылдықтың ортасында және екінші жартысында орын алған мәдени-тарихи процестерді қалпына келтіруде көшпелілер аксүйегінің жерленімдеріндегі аса көркем бұйымдар – скиф-сібір аң стиліндегі делінетін ежелгі көшпелілер өнеріне тән ерекше мәнерде жасалған дүниежүзіне мәшһүр берелдік қорғандардың материалдары елден ерек [2].

Микроауданның табиғи ауа-райлық ерекшеліктеріне орай ірі блоктардан тұрғызылған кейбір қорғандардың астында тоңазу линзасын құрайтын белгілі бір жағдайлар жасалған, сондықтан жерлеу камераларында көшпелі сақ аксүйектеріне о дүниеде серік болуға тиісті заттар – киімдер, ат әбзелдері мен ағаш бұйымдар, ер-тоқым мен маталар, ағаш ыдыстар мен тері және киізден жасалған бұйымдар едәуір жақсы сақталған. Бұндай ескерткіштердің бірегей ерекшеліктері осындайында. Көне көшпелілер өз көсемдерін жерлеу үшін Қазақ Алтайының осы бір табиғаты тамаша әсем жерін кездейсоқ таңдамаған. Қорғандар орналасқан аңғар, әдетте, төңірегінен едәуір биіктеу, жан жағы жасыл желекке толы таулармен көмкерілген жерде болады.

Берел даласының көне тұрғандары өз әміршілеріне қайтыс болғандардың денелерінің ұзақ уақыт бүлінбей сақталуына

мүмкіндік беретін керемет қабірлер салынған. Олар бальзамдау құпияларын білген, ал олардың тас құрылымдардан құрылыс салу тәжірибесі жерлеу камераларында маусымдық тоңазу линзасының қалыптасу мүмкіндігін қаперде ұстаған. Сірә, осы мақсатқа жету үшін жерлеу рәсіміне қатысты іс-шаралардың бәрі марқұмды тек белгілі бір кезеңде – жылдың белгілі бір уақытында ғана о дүниеге шығарып салуға рұқсат беретін қатаң ережеге бағындырылған болуы керек. Қорғанның тауда, тау өзенінің жағасында жоғарғы һәм төменгі әлемдерді байланыстыратын жерде орналасуы – астары терең нышанның белгісі. Аңғар мен жерленім құрылысы – қорған храмның рөлін атқарған [3].

Ең үлкен қорған №1 қорған. Онда 17 жылқының қалдықтары табылған.

Үлкендігі бойынша екінші орынды алатын № 11 қорғанда патшалық құрған ер адам мен әйел жерленген; оларды жуан бал қарағайдың діңінен шабылған және қиманың ішіне жайғастырылған науа-табытқа жатқызған. Қиманың солтүстік қабырғасының сыртында 13 жылқы қойылған. Табыт балқарағайдың діңінен жасалған қақпақпен жабылған. Оның беті тегістеліп өңделген, ерекше беріктік беретін арнайы құраммен сіндірілген. Көшбасшының басында күрделі шаш үлгісі сақталған. Зерттеулер бойынша оның шашы қысқа қиылған, шүйде бөлігінде біраз шаш болған, оның өзі жылқының жалымен өріліп жгут ретінде оралған болуы ықтимал. Бұл кісінің тірі кезінде сақал мен мұрты болған.

Әйел адам ер адамға қарағанда кештеу жерленген болуы мүмкін. Ер адамның самай бөлігінде аяқталмаған трепанацияның (ота) іздері байқалған. Бұны өз кезегінде екі түрлі жолмен түсіндіруге болады – не бұл бальзамдау жүзеге асырылған кездегі миды шығарып алу үшін қолданылған манипуляцияның нәтижесі, яки соғыс кезіндегі алған жарақаттарының зардабынан басындағы сүйек сынықтарын шығарып алу мақсатымен жасалған ота нәтижесі. Сонымен қатар ер адамның омыртқасы мен қабырғаларында өмірінің әр кезеңінде алынған бірнеше сынықтар бар.

Ер адамның жасы антропологтардың айтуы бойынша 30-40 жас аралығы. Жерленген ер адамның антропологиялық типі – айқын монголоидтік ерекшеліктерге ие европеидтік тип, ал әйел адамдікі – монголоидтік тип.

Аттар екі деңгейде үлестіріліп жатқызылған: төменгі қатарда 7 жылқы, жоғарғыда 6 жылқы. Аттар жүгендеулі және ерттеулі, кейбірінің басына тау текенің мүйізі орнатылған маска кигізілген.

Ат әбзелдерінің құрамдары – жүген, өмілдірік пен құйысқан, ертоқымның бөлшектері – тоғалар, сулықтар, салпыншақтар, ағаштан жасалған, кертпелі оюмен әшекейленген және алтынмен апталып, қалайымен қапталған. Ат әбзелдеріне орналастырылған жануарлар бейнелерінің ішінде мысық тектес жыртқыштар, таутекелер мен тау қойлары, бұғылар, жыртқыш құстар және фантастикалық мақұлықтар – грифондар, өсімдіктік желілер бар. Көне көшпелілер өнерінде бірнеше жануарлардың түр-сипатын біріктірген фантастикалық мақұлықтың бейнесі үлкен орын алған [5].

Ағаштан ойылған жануарлардың көркемдігі жоғарғы деңгейдегі бейнелерімен қоса, берел қорғандарынан шыққан жәдігерлердің арасында көшпелілер үшін үйреншікті материал – киіз және, сондай-ақ, жүн жіптерінде анималистік бейнелердің аппликациялары, өсімдіктік және зооморфты желілерге құрылған ұлы суретшілердің туындылары да бар.

Берел қорғандары коллекциясында жүн жіптерінен біз сияқты арнайы ілмектің көмегімен жасалуы мүмкін қанатты тұлпардың мүйізді масканы фигурасы тың жаңалық болып табылды. Даярлаудың жоғары технологиясының, сүйекті бейнені жаңа қырынан көрсетудің және бояу гаммаларын таңдаудың өзара үйлесімі бұл туындыға ерекше тартымдылық дарытқан.

Қайтқан әміршілердің денелерін бұзбай сақтауға тырысушылық сияқты көшпелілер ақсүйектерінің молаларында мініс аттарын үйір-үйірімен жерлеу, сөз жоқ, олардың жоғары әлеуметтік статусын айғақтайды. Берелде байқалатын өлгендерді бальзамдау және олар үшін қималар мен ғасырлық бал қарағайдан ойылған арнайы құдықтарды салу Алтайдың көне көшпелілерінің жерлеу тәжірибесінде кеңінен орын алған үрдіс. Мумификацияның ұзақ уақытқа сақталуын, мүмкін, тіпті, қайтқандардың дүниедегі өмірлерін жалғастыра берулерін қамтамасыз етуге талпыныстан туындағаны анық. Жерүсті және көр ішіндегі құрылыстардың құрылымдық ерекшеліктері, заттық кешен, жерлеу рәсімінің көптеген элементтері мәдени анықтаушылық тұрғысынан қарағанда берелдің ерте көшпелілер қорғандарын Алтайдағы пазырық мәдениетінің соңғы кезеңіне жатқызуға мүмкіндік береді.

Егер осы ескерткіштердің мәдени төркіні зор сеніммен «пазырықтық» деп анықталғанымен, олардың этникалық анықталуы әзірге пікірталас туғызады. Аттары аңызға айналған «алтын қорыған грифтер» аримасптар, аргипейлер, исседондар және басқа да аталмыш мәдениетті жасаушылардың Алтай өңірі мен оған

жақын аумақтардағы орындарын дәл анықтауда осы күнге шейін бірауыздылық жоқ.

№ 10 қорған – көлемі және маңыздылығы бойынша үшінші орынды алады. Бұл жерде 10 жирен түсті жылқылар жерленген. Артқы жақтағы жылқылардың басы алдыңғы жақта жатқан жылқыларға қойылған. Ал ең алдында жатқан 4 жылқының басына арнайы тастан жасалған плиткалар қойылған.

№ 31 қорғанда да жерлену салтына, жерленген заттарына байланысты көшбасшының жерленгені анықталды. Ол табыттың шығысына қарай, аяқтары тізесіне жиналған, оң жақ қырымен жатқызылған. Қасында екі жылқы бірге жерленген. Жылқыларды үлкен ұзындау келген тас бөліп тұрады. Табылған заттар: жылқылардың тістерінде сақиналы ауыздықтар, керамикалық құмыра, қамшы, темір қанжар, семсерге арналған сүйек қаптаулар, т.б. Жерленген адамның бас жағында ағаш кесе мен темір пышақ табылған.

№ 36 қорған үлкен қызығушылық тудырады. Себебі, онда табылған жылқы бб заттан тұратын шерулік әшекейлермен көмкерілген. Олар маралдың мүйізінен жасалған. Жәнеде бұл сүйек кесу өнерінің таңқаларлық әдісінің айқын бейнесі болды [6].

Қорытындылай келетін болсақ, Қазақ Алтайының еуразиялық құрлықтың ортасындағы, мәдениет пен көші-қон жолдарының тоғысындағы ерекше географиялық жағдайына орай және адам өміріне қолайлы құтты өңір болғандықтан, бұл жақта адамзат тарихының әуелгі кезінен аңшылар мен терімшілердің мәдениеті қарыштай дамып, ол кейінірек неолит дәуірінде өндірістік шаруашылық-мәдени түрде өрбіді. Осынау буырқанған заманның ең көрнекті ескерткіші Берел болып табылады.

Берел, сөз жоқ, орта ғасырлардың алғашқы кезеңінде әртүрлі түркілік этностардың бас қосқан және көне түркі империяларының құрылуы мен ыдырауына куә болған аймақ екені даусыз.

Өз тарихының әртүрлі кезеңдерінде небір зұлматты басынан өткерген осы бір киелі де құтты өңір қазіргі таңда тәуелсіз Қазақстанның бір бөлігі ретінде буырқанған экономикалық һәм мәдени өсу үстінде және де Ресей, Қытай, Моңғолия мемлекеттерінің территориялары түйісетін жер Қазақ Алтайы болғандықтан, халықаралық қарым қатынастардағы маңызды түйіткіл болып табылады.

Осылайша, Берелден табылған бірегей олжалар біз қарастырып отырған дәуірдегі Қазақ Алтайы тұрғандарының мәдениеті мен

өнерінің биік деңгейде болғанын айғақтайды. Ата-бабаларымыздың бай мұрасын зерттеу – өте қиын, әрі жауапты іс, деседі зерттеушілердің тынымсыз еңбегінің тамаша зейнетінің болары да сөзсіз.

Біздер үшін көне көшпелілердің өнері қазіргі кездегі түркі халықтарының, олардың ішінде қазақтардың бейнелеу өнері мен қолданбалы қолөнерінің түпкілікті үлгісі болғаны өте маңызды.

Халықтардың ұлы көшінің уақытындағы ескерткіштерді зерттеу осы тарихи кезеңдегі әлеуметтік-саяси жағдайды бағамдауға болатынымен өзекті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Самашев З., Ермолаева А., Куш Г. Қазақ Алтайының көне қазыналары. – Алма-Ата, 2008. - 58-80 б.

2 Арсланова Ф.Х. Шығыс Қазақстандағы түрік заманының жерлеу салттары. – Алма-Ата, 1969.

3 Куш Г.А. Шығыс Қазақстан облсындағы археологиялық ескерткіштер. – Өскемен, 2006. 300 б.

4 Максимова А.Г. Шығыс Қазақстанның қола дәуірі. – Алма-Ата, 1959.

5 Самашев З., Толеубаев А., Жумабекова Г. Дала көшбасшыларының қазыналары. – Алма-Ата, 2004. - 176 б.

6 Черников С.С. Алтын қорғандағы жұмбақ сыр. «Скифтік мәдениет» қайда, қашан пайда болды. – 1965, 189 б.

3.2 Этнология

3.2. Этнология

ТІЛЕКТЕС АУЫЛЫ: КЕШЕ, БҮГІН, ЕРТЕҢ

ӘБДИҒАЛЫМОВ Қ. С.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.

Тілектес ауылы – менің туған жерім, балалық бал дәуренім өтіп жатқан құтты мекенім. Қара Ертістің дәл жағасында орналасқан ауылдың қалың тоғайы жазда сыңсыған жеміс-жидектен көрінбейді. Ахмет тоғайы мен Мағалдың жазығындағы қарасулар көктемде Ертіс тасығанда арнасынан шығып, айналаны топан суға толтырып, ауыл тұрғындарын балыққа бір кенелтіп тастайды. Ертістің ақ

шабақтары мен тайдай тулаған ақ шортандары, алабұғалары мен қызыл балықтары, жайындары мен сазандары жаз бойы балалардың, балықшылардың кимас қызықты күндерінің думанына айналады.

Сол Ертістің жағалауында орналасқан Тілектес ауылының тарихы сан мыңдаған жылдар қойнауына сүңгіп жатыр десек те артық болмас.

Аңыз бен ақиқат, ақиқат пен шындық бір-бірімен қат-қабат астасып жатқан күрделі ұғымдар. Халық тарихы тәрізді мәңгілік категорияға бой ұрған әрбір адам білсе керек: бұл ұғымдарды ажыратып алу қаншалықты күрделі болса, соншалықты қажет, қаншалықты қажет болса, соншалықты күрделі. Тарихтың шымырлап шығар бастауы – аңыз. Тілектес ауылының тарихы да аңыз бен ақиқаттан өрілген.

Менің зерттеуімше, осы уақытқа дейін Тілектес ауылында 4 атау болған екен: Қарауыл, ТОЗ, Жас қайрат, Тілектес ауылы. Жердің аттары мен атаулары жай әншейін қойыла бермейді. Олардың әрқайсысының белгілі бір себебі, мағынасы бар.

Тілектес ауылының ең көне атауы «Қарауыл». Тарихи деректерге сүйенсек, сол көптің қатарында күн-көрістің камына орай тұрмысын қалыптастырған шаңырақтың бірі – Арғын-Атығай-Қарауыл руы. Ру – қалыптасқан рулық бірлестіктер мен тайпалардың негізі болды. Өйткені олардың барлығы рулардан құралды. Құралғанда, ең алдымен, туысқандық негізде құрылды. Байлау, Үркінші, Құндызбай ұлы аталарымыз. Олар шамасында сонау Көкшетау өңірінен келіп, Ертістің оң жақ жағалауында қоныстаған екен. Сол кезде өңір Семей губерниясы, Павлодар уезі, Сейтен болысына қарасты болған. Қарауыл ауылсовет № 3 құрамына енген. Сол жылдары ауылда 8 шаруашылық болған. Мал басының өсуі, оның үстіне қыста да тебіндеп жайылым ауыстырып көшіп отыруды қажет етті. Қарауыл ауылының қыстауы «Түбек» деп аталған, ал жазғы жайлауы «Қималы-Тобылғылы-Миялы» деп атаған екен. Әлі күнге дейін саманнан салынған қыстаудың орындары төмпешік болып жатыр.

Ата көрші болып қоныстаған қозбақтардың қыстағы «Жанысбай» деп аталған. Оларда бастапқыда 6 шаруашылық болған.

Кеңес өкіметіне дейін негізгі кәсібі мал өсірумен сінірі шыққан ел ішінде небір мың айдаған байлар болған. Солардың бірі мың жылқы біткен Тыным және Қодар, олардан тараған Исабек, Темірғалы, Шәкіл-дәулетті адамдар болған, дейді қазіргі қариялар. Досай-орта шаруалы, ең кедей атанған-Омар-Оспанның

шаруашылығында 20 шақты жылқы, 50 шақты қой және 20 шамасында сиыр болған екен. Ертістің ар жағында аталарымыздың атымен аталған Исабек кара суы бар. Менің атамның айтуынша, Исабек Ертістің үстіндегі 2 шақырымдай мұздың үстіндегі қарды тазалап, мұздың үстінен Құбақан деген атты үйреткен. Әуелі аттын 4 аяғын тағалап, содан кейін пәуескеге жегіп, көк мұздың үстімен жүріп, жай атты жорға ғып шығарған. Сол жорғамен Тұзғалада өтетін жәрмеңкеге барып отырған. Бай болғаны соншалық, ер тоқым, басқа да ат өззелдері күміспен әшекейлеген екен. Досайдың үлкен ұлы Омар-атқамінер, шешен, ағайындар арасында қандай болса жік немесе дау туса тез арада шешіп беретін әділ, ақылды адам болған.

Тарихи дерек көздерінің негізі болып табылатын этнографиялық мәліметтерді біз археологиялық қазбалар кезінде ашылған ертедегі адамдардың мекенжайларынан, тұрақтарынан, мола-қорым, зираттарынан табылған заттарды зерттеу, салыстыру арқылы аламыз. Ертедегі жерленген адамдардың жерлеу дәстүріне қарап, олардың діни наным-сенімдері, салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптары туралы көп білуге болады.

1879 жылы ұлы атамыз Тыным қайтыс болады. Қодардың ұлы Исабек жылқының қылынан, шілік, түйенің жүнінен сиырдың сүтімен илеп Тыным тамын салып жерлеген екен. Сол бай атамыз көзінің тірісінде:

Егер мен олай-бұлай бола қалсам, кең дүниемен қоштасар күнім туса – мені осы төбенің үстіне жерлендер және менің айтқанымды істендер. Мағал – құйқалы, шымды жер. Маған осы Мағалдың шымын ойып, кірпіштен қырнап мола соғындар. Оның арасына әрбір шымды қалағанда жас саумал сүтпен Ертістің тұнып тұрған біркелкі көктал шыбықты шауып қосып қаландар. Сонда ол мәңгілік болады. Осыны жасасандар – құдайға да, сендерге де ризамын – деп, балаларына, туыстарына өсиет айтыпты. Соны ұрпақтары орындаған екен. Тыным тамы осы күнге дейін сол қалыпта сақталған, бірақ ақ пен қызылдар соғысқанда адамдар сол тамға тығылған деп, Ертіс үстіндегі параходтан зеңбірекпен атып, тиген жерін ойып түсірген. Аталарымның айтуынша, Қарауыл ауылының тұрғындары Тұзқала ауылында өтетін жәрмеңкесіне қатысқан. Тұзқаланың жәрмеңкесі желтоқсанның 23-25 кезінде басталып, қаңтардың басына дейін кем дегенде 10 күндей өтетін болған. Жәрмеңке ашыларда Ту көтеріліп, жабыларда түсіріліп отырады екен. Соған Станицаға көршілес ауылдардан ақындар, күйшілер, палуандар, әншілер келіп

тұратын. Негізінен жылдың желтоқсанының 25-нен қаңтардың басына дейін өтетін әсіресе соғым айларына дәлме-дәл келетін кезеңдер болған, өйткені әсіресе товар айналымынан түсімі тек мал терісінен болатын. Бұл төнірекке өмірін жүргізуші Сібір және Солтүстік Қазақстанды игеруге келген орыс атамандары болған.

Тұзқаланың жәрмеңкесі соңғы рет 1928 жылы өтті. Ақыры, осы өңірде кеңес үкіметі орнап, алғаш ТОЗ-дар құрыла бастайды.

«Қызыл қоғам» ауылы қарияларының айтуынша, бертін келе 1927 жылы алғашқы колхоздар құрыла бастады. Соның ішінде «Жас тілек», «Жаңа талап», «Жас қайрат» колхоздары ұйымдастырылды. Соңынан Қаракесек ауылында 1936 жылы мектеп салуына байланысты төрт колхоз біріктіріліп, «Қызыл қоғам» деп аталынды. Осы жылдың шілдесінен Шалдай орманынан ағаш тасыла бастады. Жағалай отырған Мағал, Қозған, Сырым, Күшік, Қарауыл тұрғындары көлік сайлап, ағаш тасуға жұмылды. Құрылыс комиссиясы құрылды. Оразалин Оспан, Қасқырбаев Құттыбай, Оспанов Хамит, Тәшімов Махмет, Макин Хамза, Жолдыбаев Ильяс, Теміржанов Сыздық, Дүкенбаев Хамит, Манабаев Тас, Сәрсенов Жағыпар, Ыдырысов Дінке тәрізді азаматтарымыз белсенді қатысты».

1928 жылдың қыркүйек айының 25-і күнгі ақпар бойынша орталық көмпеске көмесіесі Павлодар (Кереку) өкірігінен 33 кісінің мал-мүлкін көмпескелеп, өздерін жер аударуды жоспарлаған. Соның ішінде біздің аталарымыз да бар. Осылай жылдар өз ағынымен өте берді. Еліміз ашаршылық, колхоздастыру кезеңін, коллективтендіру және қулачествоны жоюды бастан кешті. 1929 жылы Тілектес ауылы ТОЗ [32]- жерді бірлесіп пайдалану серіктестігі деп аталған.

Сол жылдары ТОЗ-дың тұңғыш төрағасы Теміржанұлы Сыздық болған.

Мектептегі өлкетану мұражайындағы деректерге қарағанда «Тілектес» ауылының іргетасы Ұлы Қазан төңкерісінен бұрын қаланған делінген. Алғашқы кезде төрт үй болатын. Бастапқы кезде ауыл «Тоз» (жерді бірлесіп пайдалану серіктестігі) деп аталып, кейінен 1931 – 32 жылдары «Тілектес» колхозы деп өзгертілген.

Сол кезде «Қызылқоғамның» акционерлік қоғамына қарайтын жер аттарын келесі тізімнен қарауға болады:

1. Тұзқала. 2. Қималы. 3. Дөңгелек. 4. Бесқұдық. 5. Ащы құдық. 6. Тілектес / ескі аты «Қарауыл»/ 7. Миялы. 8. Мағал 9. Ақ тоғай немесе Күшік тоғай. 10. Қасқыр соққан. 11. Шалғылы көл. 12. Сасық оба. 13. Бес диірмен көлі. 14. Тобылғылы көлі.

Кейіннен 1933-35 жылдары Исқаков Айдархан осы аталған колхоздың төрағасы болды.

Ал «Тілектес» колхозының аты соғыс жылдары 1940 жылы қойылған. Бұл деректі «Лебяжі Қиық -Аққу өңірі» кітабынан алдым. Ауылдың 20 шақты қадірлі ақсақалдары жиналып, ұзын жолдың бойында балаларын әскерге аттандырып жатқанда ақ баталарын беріп, біз «тілектес», «тілеуқор», «тілектес» болайық, аман-есен оралындар деп атаған. 40-тан аса жігіттер соғысқа кетіп, содан тек жартысынан астамы оралмаған. Олардың аты-жөндері «Боздақтар» кітабында жазылған. Содан бастап біздің ауыл «Тілектес» деп аталып кетті.

Ал В. Н. Попованың «Словарь географических названий Казахстана. Павлодарская область, часть 2» атты кітабында колхоз Тілектес «сочувствующий» деген мағынада берілген екен. 1990 жылғы 13 қыркүйек айында шыққан «Ленинский путь» газетінде соғыс жылдарына дейін Тілектес ауылы «Жас қайрат» деп аталған екен деп жариялаған.

Мақалада: «Бұл ауылдан Лебяжі әскери комиссариат арқылы Каменов Галып, Махметов Қапан, Ибадуллин Сейтжан, Жұмабаев Хамза, Жагипаров Қайса, Темірғалиев Шәкіл, т.б. 17-18 жасындағы жас жігіттер Отанды қорғауға аттанған екен дейді.

1954 жылы тың жерлерді игеруде колхозшылар көп ат салысты.

1957 жылы «Қызыл қоғам» совхозы құрылып, «Тілектес ауылы» осы совхоздың екінші бөлімшесі болып қалды. Совхоз болғаннан кейін ауылда тұрғын үйлер салына бастады. Ертіс өзенінің баурына электр станциясы салынып, шам жарығы берілді. Ал одан бұрын колхоз кезінде ұсталық болған жерде мотор тұрды, сол моторды іске қосып, ауылға жарық беріліп тұратын.

– 1958 жылдың күзінде жұмысшыларға арнап асхана салынды. Ол 2 бөлмеден тұратын осы жылы ауылға дүкен салынып, оған сатушы Сейсекеұлы Омар тағайындалды.

– 1960 жылы клуб салынды, оның меңгерушісі болып менің атам Шакилов Машрап орналасты.

– 1961 жылы жаңа мектеп пен монша салынды.

– 1964-66 жылдардың аралығында кітапхана мен дәрігерлік пункт ашылды.

1972 жылы жаңа мектеп салынды, типтік емес 2 пәтер үйден. (қазіргі көрініс) Осы жылы жаңадан дүкен салынды, сатушылары Құсаинова Сағила және Дәулетова Қарлығаш болды.

– 1979 жылы жаңа мәдениет үйі, 1979 жылы мал мен сүт комплексі, 1983 жылы жаңа кітапхана, дәрігерлік пункт салынды.

Осылардың бәрі 1991 жылға дейін жұмыс істеп тұрды. 1994 жылы атақты жерлесіміз кезінде облыстың көп аудандарында басшы партия, кеңес қызметтерін атқарған Уақап Бекұлы Сыздықовтың туғанына 70 жыл толу құрметіне осы кісінің атымен аталған акционерлік қоғамға айналады.

– 2002 жылы ауылға жазғы су құбыры тартылды.

– 2004 жылы – КМБ салынды.

– 2005 жылы Ұлы Жеңістің 60-жылдығына арналған монумент салынды. Оның ашылуы салтанатты түрде сәуір айында өтті. Бұл монументті ашуға ұсыныс жасап, көп үлес қосқан Бекпауов Сейтқұл Есенбайұлы.

– 2007 жылы мамырдың сегізінде салтанатты түрде ауылдың тыл иегерлеріне тақтайшалар ашылды.

1950 жылдары ауылда 120 тұрғын үй болса, қазір 60 үй ғана. Тұрғындардың саны – 226 адам. Бірлікте, татулықта әртүрлі ұлт өкілдері өмір сүруде: қазақтар, орыстар, украиндар, молдавандар, ингуштар, немістер. 2008 жылы Тілектесте бұрын аталмаған, 4 көше пайда болды.

Уақап Сыздықов көшесі. 2. Бәшір Әубәкіров көшесі. 3. Айдархан Исақов көшесі. 4. Сағындық Бейсебаев көшесі.

Осы аталған адамдардың атымен аталу себебі де бар. Колхоздың құрылу кезінде, Ұлы Отан соғысы кезінде ауылдың дамуына мол үлес қосқан осы адамдар болды. Ауылда 1972 жылда салынған, 37 жыл тарихы бар мектеп, бір мәдениет үйі, ауылдық және мектеп кітапханасы бар, медпункт бар.

Ауылда 4 жеке шаруа қожалықтары жұмыс істеуде. Олар сиыр, жылқы, қой асырайды. Мектепте, ауылда өткізілген іс-шараларға демеуші болып жүреді. Ауыл тұрғындары таза ауыз сумен қамтамасыз етілген. 2004 жылдан бастап КБМ жұмыс істеуде. 2006-шы жылы Монғолиядан 1 отбасы көшіп келді, 2010-шы жылы тағы да 4 отбасы келді.

Ауылдың азаматтары жұмыспен қамтылған, жастардың көбі жоғары немесе арнаулы оқуларын бітірген соң, ауылға келіп орналасады, ауылдың дамуына, көркеюіне өз үлестерін қосады. Өлкеміздің тарихы – еліміздің тарихының бір парағы. Ауылдың кешегісі мен бүгінгісіне қатысты жәйттерді ел аузындағы аңыздар, көнекөз қариялардың естеліктері желісіне құрып, еркін жеткізуге ұмтылдым.

Егер 1950-2011 жылдар аралығындағы деректерді салыстырсақ: 1950 жылдары ауылда 120 тұрғын үй болса, қазір 60 үй ғана.

1950 ж. – 500 адам тұрса, қазір 226 адам тұрады. Бірлікте, татулықта әртүрлі ұлт өкілдері өмір сүруде: қазақтар, орыстар, украиндар, молдавандар, ингуштар, немістер. Тілектес ауылынан көптеген атақты адамдар шыққан. Олар: Сыздықов Уақап Бекұлы- партия басшысы, кеңес қызметкері. Ташимов Қаят – инженер, аудан әкімі. Ибадуллин Тұрсынбай- журналист. Алибаев Қабидолла Алиұлы- аудан бөлімінің басшысы, ұстаз. Ал ауылдың қазіргі жағдайы қандай екенін анықтау мақсатында ауыл тұрғындарымен сауалнама жүргіздім, интервью алдым. Сауалнамаға 50 адам қатысты. Мен өзімнің туған жерім туралы көп білгім келеді, бұл мен үшін маңызды. Көнетоз қарияларымыз өмірді, тарихты көрген адамдар. Олар барда сұрап, жазып алмасақ, өзіміздің туған жерімізді сыйламағанымыз. Аталарымыз бізге өнеге, үлгі. Олар көп қиындықты көрген, бейбітті өмір үшін жанын да берген. Сондықтан оларға қарап үлгі-өнеге алсақ, біз кез келген қиындықты жеңе білуге, төзімді болуға үйренеміз, қарияларымызды құрметтейміз, бағалаймыз. Зерттеу нәтижесінде ауылдың шешілмеген мәселелері баршылық екені анықталды. Бастаған жұмысымды әрі қарай жалғастыру және де білгенімді кіші інілеріме, қарындастарыма түсіндіру, олардың да қызығушылықтарын арттыру, ояту – менің мақсатым. ”Өткенсіз бүгін жоқ”, – деп жұмысымды аяқтаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ч.Валиханов «Избранные произведения». А. 1952 г. 210, 215 б.
- 2 Н.Қайдаров .Лебяжі ауданының тарихы. / 1939-1999 ж./ Павлодар қаласы. 1997 ж. 35, 37 б.
- 3 Қазақстан тарихы. 1 том. Атамұра. Алматы. 1996 ж.
- 4 Т.Жеңіс. Шежіре/. Ертіс-Баянаула өңірі/ Павлодар. Дауа.
- 5 Қазақстан. 1995 ж. 62 б.
- 6 Қабыш Исаұлы Бердаллин. Шежіре. Арғын./ Павлодар өлкетану мұражайының материалдары/
- 7 Қ.Жылқыбаев «Көне тарих куәлары». 4, 8 б.
8. Шежіре. Қазақтың ру-тайпалық құрылысы. Рауан. 1991 ж. 29 б.
- 9 Т.Ибадуллин. Аққу елінде. Павлодар. 2003 ж.
- 10 Хасенов Н.Х. Өткеннен ұлағат, үмбетке мұрағат. Павлодар. 2005ж.
- 11 Н.Есім., Р.Ібіжан. Лебяжі-Қиық Аққу өңірі. Алматы. Атамұра. 2002 ж. 15, 17б.
- 12 В.Н.Попов. Словарь географических названий Казахстана. Павлодарская область. Часть 2. стр 22.
- 13 Районная газета «Ленинский путь». 1990 г. от 13 сентября. 2 стр.

ОТНОШЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ К МЕЖЭТНИЧЕСКИМ БРАКАМ (НА ПРИМЕРЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ ПГУ ИМЕНИ С.ТОРАЙГЫРОВА)

ВАЙГАНДТ Е. В.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

МОШНА Н. И.

магистр, ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Проблема межэтнических браков всегда привлекала внимание общества. В наши дни интерес к данной проблеме обусловлен рядом обстоятельств. С одной стороны, показатели межэтнической брачности являются отражением тех фундаментальных качественных изменений, которые происходят с институтом семьи и брака в современном обществе. С другой стороны, исследование этносмешанного брака раскрывает многообразие форм и проявлений межкультурного взаимодействия. Последнее обстоятельство особенно актуально в условиях растущей полиэтничности, мультикультурности населения [1, 149 с.].

Тема научной статьи нами выбрана не случайно, так как именно сейчас мы находимся на жизненном этапе, когда уже необходимо выбирать партнера для брака. Существуют различные критерии брачного выбора такие как: социальный статус, образование, взаимная симпатия и др. Интересным и содержательным представляется критерий брачного выбора по этническому признаку, когда в качестве брачного партнера выступает представитель другого этноса. На основании этого в обществе имеет место такая форма брака, как межэтнический брак, при котором брачные партнеры принадлежат к разным этническим группам.

В современном мире межэтнические браки – нередкое явление. Наличие таких браков свидетельствует о межэтническом взаимодействии в рамках отдельной семьи.

Межэтнические браки возникли очень давно и с каждым годом таких браков становится все больше и больше. Но это не говорит о том, что проблем в межнациональной семье меньше, чем между людьми, принадлежащих к одному этносу.

Одной из проблем является самоидентификация ребенка, рожденного в смешанном браке. В таком браке часто ребенок не может определиться, с каким этносом он себя будет

идентифицировать. К тому же, сделать свой выбор мешает и нежелание обидеть кого-то из родителей.

Во-вторых, существуют и проблемы, связанные с культурой той страны, к которой принадлежит тот или другой член семьи. Не всегда кто-то из супругов может привыкнуть к чужой, вообщем-то, культуре. Чуждые нормы поведения, традиции, культурные и духовные ценности не всегда нам понятны и не всегда нами принимаются. Много примеров, когда девушка, выйдя замуж за иностранца, не могла привыкнуть к тому образу жизни, который ведёт её муж, его семья. Существенное количество смешанных браков распадается именно по этой причине.

В-третьих, наиболее серьезной проблемой является выбор религии. Создавая семью, мы вроде бы принимаем (уважаем) религию супруга, но не всегда меняем ее сами. Конечно, воспитываясь в семье, например, мусульман, вряд ли мы примем христианство или католичество или какую-либо другую религию. А что же делать ребенку, рожденному в межнациональной семье? Ведь каждому человеку свойственно склоняться к чему-то одному, а тут два разных мира со своими особенностями. Наверное, эта проблема решится, когда уже сам ребенок будет вступать в брак, и примет религию супруга/супруги [2].

Эти вопросы актуальны для всех смешанных браков, где религиозный и культурный аспекты воспитания играют главенствующую роль.

В Казахстане, как и во многих странах ближнего и дальнего зарубежья с полиэтничным населением национально-смешанные браки стали распространенным явлением. Если раньше такие браки были характерны, в основном, для европейского, преимущественно восточно-европейского населения нашей республики, то впоследствии они стали встречаться и среди коренного казахского населения, преимущественно среди руководителей и специалистов высшего и среднего звена, интеллигенции и служащих.

Статистические материалы дают возможность увидеть тенденции в сфере межэтнических браков. По данным Республиканского агентства по статистике в 1999 году таких браков было 18 402, тогда как в 2015 году – 25 669 браков. Чаще всего в брак с представителями другой национальности вступают русские и казахи – 8841 и 4246 браков соответственно [3].

Являясь многонациональным государством, полиэтничное общество Казахского государства должно строиться на принципах интеграции, когда каждый гражданин, принадлежащий

к той или иной национальности, тем не менее осознает себя казахстанцем и не испытывает неприязни к представителям других народов. И не стоит забывать, что иногда мы сами провоцируем конфликт. Конечно, конфликты между народами будут возникать всегда, этого не избежать, но в-первую очередь, такого рода конфликты не должны возникать в семье, ведь семья - это то, с чего начинается общество.

Национально-смешанные браки и семьи отражают в себе многие этносоциальные и этнодемографические процессы. Их изучение позволяет порой лучше понять данные процессы, глубже раскрыть их закономерности и последствия. Таким образом, изучение межнациональных браков становится важным не только с академической точки зрения, но и для решения практически значимых проблем современной молодежи [4].

Исследование межэтнического брака в системе ценностных ориентации молодежи дает возможность выявить ее репродуктивный потенциал и степень адаптации к новым социальным условиям.

Автор предпринял попытку изучить специфику отношения студенческой молодежи к межэтническим бракам как социальному явлению современности и выявить причины такого отношения. Нами было проведено мини-опрос среди студентов нашего ВУЗа.

В данном опросе использован метод сбора информации – анкетирование.

В данном исследовании приняли участие студенты Павлодарского Государственного Университета им. С. Торайгырова. В ходе социологического опроса было опрошено 50 респондентов, из них 29 парней и 21 девушка. Среди опрошиваемых число лиц казахской национальности составило-35 человек, русских –7 человек, немцев –3, татаров – 2, 1 респондент являлся болгаром, 1 респондент – румыном, и 1 – ингушом.

Среди анкетированных 6 человек - люди, уже образовавшие семью, и 44 человека – люди, не состоящие в браке. Из 6 респондентов, уже образовавших семью, 4 человека состоят в однонациональном браке, и 2 человека в межэтническом браке.

На вопрос «Что для Вас является показателем успешного брака?» 84 % респондентов ответили «теплые и взаимные отношения между супругами», 8 % опрошиваемых ответили, что в настоящее время особую роль играет материальная обеспеченность семьи, и 8 % считают показателем успешного брака, брак ориентированный больше на мнения окружающих, чем на собственные отношения.

16 % опрошенных считают, что межнациональные браки недолговечны, 34 % относятся положительно, 48 % респондентов считают, что брак есть брак, каким бы он не был, и 2 % относятся отрицательно к межэтническим бракам.

На вопрос, в чем вы видите основные проблемы межнациональных браков, 34 % опрошенных ответили, что не видят никаких проблем, 40 % ответили - в непонимании, упреках со стороны общества, родителей, родных, остальные 26 % видят проблемы таких браков в противности национальных, религиозных традиций и обычаев.

По результатам исследования можно заметить, что некоторые участники опроса, которые выделяют проблемы межнациональных браков, все же готовы осуществить брак с лицом другой национальности. Так на вопрос «Готовы ли вы сами осуществить брак с лицом другой национальности?», 72 % опрошиваемых ответили – «да, если между нами существует взаимопонимание и любовь», и 28 % респондентов ответили – нет.

На вопрос, влияет ли поддержка со стороны друзей и родных на взаимоотношение между членами разнонациональной семьи, 64 % респондентов ответили – безусловно влияет, так как семья строится на понимании и любви не только ее членов, но и окружающих, 22 % считают, что скорее влияет, и остальные 14 % респондентов ответили – «нет, несколько, семья – это обособленная единица общества».

14 % опрошиваемых видят положительные стороны межнациональных браков в традиционной насыщенности, 18 % считают, что самые одаренные и красивые дети у родителей разных национальностей, 56 % респондентов ответили, что положительная сторона всех браков одна – рождение новой семьи, и остальные 12 % затруднились ответить.

И последним вопросом в нашем анкетировании был «Чьим мнением вы руководствуетесь при выборе пары для брака?», на который 58 % опрошиваемых ответили, что руководствуются личным мнением, 6 % – мнением родных и близких, и остальные 36 % респондентов стараются совмещать мнения для выбора партнера.

По проведенному нами исследованию можно сделать выводы о том, что существуют ряд причин, которые характеризуют межнациональные браки с отрицательной стороны: во-первых, несоответствие религиозных взглядов, традиций, обычаев и культур, из-за чего возникают такие разногласия: какую веру будут исповедовать дети, какие ритуальные, религиозные обычаи должны будут соблюдены во время похорон и т.д., во-вторых, могут

возникнуть упреки со стороны окружающих, близких, родных, так как при межнациональном браке теряется тот род, который возродили наши предки, происходит слияние генов. Хотя, напротив, некоторые считают, что межнациональные браки преимущественны тем, что дети от таких браков получают такое разнообразие генов и часты случаи рождения вундеркиндов, талантов, более приспособленных к жизни детей, происходит так называемый отбор. По мнению молодежи, межнациональные браки в определенной мере способствуют укреплению отношений между народами, в налаживании социального сотрудничества. Они считают, что семья должна строиться на взаимопонимании и любви, а не на изживших себя предрассудках.

Нам кажется, что проблемы межэтнического брака, так же и как другие, можно решить, относясь друг к другу с уважением, пониманием, пытаясь найти точки соприкосновения, проявляя интерес к этносу супруга/супруги. Обмен ценностями не может привести к потере этноса, наоборот, поможет найти что-то общее, поможет не привести союз к конфликту. Главное – найти то общее, что нас объединяет. И тогда уже эти проблемы не будут казаться такими неразрешимыми, глобальными. Такие союзы дают нам возможность легче понять друг – друга, сочувствовать друг – другу, испытывать чувство солидарности и пробуждать чувство сострадания. И это укрепляет наши отношения во всех сферах нашей жизни. Эти союзы сближают нас, помогают уничтожить национальную неприязнь. И это особенно актуально в наше время, когда мир захлестнули национальная вражда, расизм, терроризм. Таким образом, слияние культур можно ускорить только через межэтнические браки.

Мы считаем, какой бы не была семья, однонациональной или разнорасовой, долголетие и благополучие ее зависит только от членов этой семьи. Если будет достигнуто взаимопонимание, любовь между членами семьи, будут приняты традиции, обычаи и культуры как одной стороны, так и другой. Если эта семья будет поддерживаться со стороны родных и близких, то такие семьи станут успешными, имея равные права в нашем современном обществе.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Межэтнические браки: Состояние, динамика, проблемные ситуации / В.В. Мархин, И.В. Удалова. – М.: Знание, 2011. - 236 с.
- 2 <http://www.allbest.ru/>
- 3 <http://tengrinews.kz/>
- 4 <http://www.kazedu.kz/>

4 Секция. Философия және мәдениеттану 4 Секция. Философия и культурология

4.1 Философия 4.1 Философия

«НЕОЕВРАЗИЙСКИЙ» ПРОЕКТ А. Г. ДУГИНА В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСТВА: ФИЛОСОФСКО- МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ

ДЖУМАДИЕВА Н. М.
студент, ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

Неоевразийцы, к которым часто относят и российского общественного деятеля, политолога, социолога, философа А. Г. Дугина, взяли на вооружение основные положения классического евразийства, приняли их в качестве платформы, отправной точки, теоретической базы и основы для дальнейшего развития, и практического применения. В теоретической области неоевразийцы значительно развили основные принципы классического евразийства с учетом широкого философского, культурного и политического контекста идей XX века.

Неоевразийство осуществило радикальное и системное развитие идей классического евразийства. Неоевразийство претерпело сложную политическую эволюцию. Оно началось как крайне странное образование, похожее на оккультный кружок. Необходимо подчеркнуть, что неоевразийство возникает и развивается, преломляясь через судьбу его единственного основателя и идеолога А. Г. Дугина.

Неоевразийством предпринято переосмысление понятия Евразия, которое получило более широкий геополитический смысл. Евразия у классических евразийцев была географическим ареалом, почвой, базисом для русской империи. В неоевразийстве Евразия – это не почва, а будущий поликонфессиональный и полиэтнический, континентальный союз народов и стран, супергосударство, суперимперия, равной которой история не знала. Ядром этой империи должен стал по Дугину русский народ (заметим, что А.Г. Дугин русский народ пишет с заглавной буквы), но реально в условиях равенства религий и этносов ядром империи может стать только общая идеология.

А. Г. Дугин – автор многих монографий и лидер «Евразийской партии России», которая стремится реализовать некоторые свои идеи в российском обществе. В настоящее время он является лидером так называемого Международного евразийского движения, основоположником неоевразийства и президентом «Центра геополитических экспертиз». Дугин предлагает концепцию евразийства, которую он готов реализовать на практике. Наиболее полно эти идеи выражены в одной из его книг – «Проект Евразия». По мнению А. Г. Дугина, евразийство – это политическое учение, утверждающее, что Россия представляет собой не просто одну из стран, но особую, не имеющую в мире аналогов цивилизацию, в которой нераздельно переплелись западные и восточные, европейские и азиатские черты. «Евразийство, – подчеркивает он, – что к паре Запад – Восток должна быть добавлена третья сила – Россия- Евразия» [1, с. 228].

По мнению А.Г. Дугина, евразийский проект как национальная идея может быть представлен в виде тезисов, разбитых на три блока [1, с. 49–54]. Первый – это исторический ракурс, определение того, чем исторически является Россия (со всеми ее особенностями). Второй – социальный, цивилизационный контекст, в котором существует и будет существовать Россия в будущем, как она может вписаться в «новый мировой порядок». Третий – описание того, каким образом не дать тенденциям, описанным во второй части, реализоваться. Это даст возможность реализации реальной евразийской политики современного Российского государства.

В своей монографии «Проект Евразия», а именно в главе «Евразийский путь как национальная идея», А. Г. Дугин пишет о том, что у России – свой собственный путь. Во все эпохи прослеживается общая линия – евразийская направленность, евразийская сущность русской истории. Россия есть Евразия, и это предопределяет ее географическое, культурное, цивилизационное, стратегическое и хозяйственное бытие. У России есть либо евразийское будущее, либо никакого. Русская история представляет собой движение народа к выработке принципов особой цивилизации со всеми характерными признаками. Разные эпохи подсказывали разные формы для выражения этой цивилизационной миссии.

Таким образом, идея евразийства является значимой и перспективной. Она нуждается в серьезной научной проработке. Проект Дугина «Евразия» представляется утопичным. Он утопичен и в теоретическом отношении, и в практическом. Необходимо

создание евразийской конфедерации, во главе которой встанет Россия, – вот основной тезис данного проекта. Это полная утопия, которую предлагали еще поздние славянофилы. Проанализировав проект А.Г. Дугина «Евразия», можно сказать, что его проект выпадает из контекста евразийства.

Рассматривая проект «Евразия» А. Г, Дугина академик НАН РК Ж. М. Абдильдин говорит, что проект Дугина, безусловно, имеет право на жизнь – как всякая теория. Но это не значит, что эта теория жизнеспособна. Александр Гельевич пытается обосновать особую, мессианскую роль России в глобальном мире, согласно которой она ни в коей мере не является региональным государством. Но «является синтетическим единством евразийского Запада и евразийского Востока» [1, с. 267].

Одной из важнейших ценностей евразийства была и остается толерантность, открытость к другим культурам. Толерантность, открытость, многовекторность характеризуют политику нашего государства. И если классические евразийцы говорили о положительной комплиментарности, переплетении культур народов внутри России-Евразии, неоевразийство А. Г. Дугина говорит о невмешательстве, в определенной степени замкнутости культур, и одновременно о приоритетности русской культуры, то теория и практика евразийства на основе идей Н. А. Назарбаева – распространяет принцип толерантности, открытости на межцивилизационный диалог. Это расширяет возможности взаимообогащения цивилизаций, способствует тесному взаимодействию культур при сохранении уникального облика каждой из них.

Уточним разницу двух позиций: если евразийская идея нашего Президента – способ интеграции независимых государств с целью укрепления их экономических, научных и культурных связей, как мы показали выше, то идея Дугина оправдывает концепцию сверхгосударства в лице России.

В противоположность идеи Н. А. Назарбаева, который, утверждая евразийство, предложил конкретные решения, возникающие в процессе развития независимого Казахстана, его народа при уважительном, толерантном отношении к другим народам, поднимается над национальным контекстом, А. Г. Дугин утверждает приоритет русского этноса, считая, что во главе Евразии должен стоять сильный этнос.

Лидер Международного Евразийского Движения, А. Г. Дугин, выступает не за реставрацию, а скорее за сотворение совершенно новой империи. Дугинская «Евразия» не была бы ни воссозданием царского, ни продолжением советского государства. Дугин, вопреки своему сегодняшнему самопозиционированию как «консерватора», желает не консервации или восстановления старого состояния. Суть его программы, наоборот, заключается в полноценной внутри- и внешнеполитической революции и далеко заходящем отрицании не только настоящего, но и прошлого России.

Идеал Дугина и его последователей представляет собой скорее не возрождение нации в смысле возвращения к какому-то предыдущему состоянию, а новое рождение, в данном случае, русско-евразийской цивилизации. Воссозданный в новом качестве и очищенный от всего «западного» суперэтнос в своем новом состоянии будет, правда, опираться на предполагаемые архаические ценности русских-евразийцев. Но все же, новая цивилизация воплотит в жизнь сверхсовременный проект, связывающий фантастическое будущее Евразии с «лучшими» эпизодами ее прошлого. Цель дугинцев – полностью переделать как Россию, так и евразийский континент, а, в конечном счете, весь мир.

А. Г. Дугин на пресс-конференции в городе Алматы, на которой в качестве оппонента принял участие Азимбай Гали, говорит: «Международное евразийское движение – это успешная тема, а партия «Евразия», которая предшествовала – это был лишь этап пути. Сейчас необходимо расширять формат от внутривнутриполитического до международного, выступать на тех уровнях и в тех государствах, где понимают, о чем идет речь». Также на базе Международного Евразийского движения, А. Г. Дугиным был создан Евразийский союз молодежи. Целью Евразийского союза молодежи является – Евразийская Империя, где жить будут разнообразные народы, но править будут избранные. Идет активная пропаганда молодежи вступить в этот союз. Они пишут в своей программе: «Наша цель – абсолютная власть. Мы Союз Господ, новых повелителей Евразии. Мы утвердим свою волю суверенно, непоколебимо, безотзывно. Господство начинается с себя, потом переходит на ближних, потом на дальних, и так – кругами – все шире и шире, пока не дойдет до морских границ континента. Мы евразийцы именно поэтому: наша воля опрокидывает границы, она заведомо шире, чем отведено, позволено, отмерено, допущено» [2].

Таким образом, через евразийский союз молодежи, неоевразийцы влияют на мировоззрение молодежи. Завтра эта молодежь повзрослеет и они, уже будучи взрослыми, могут занять ключевые позиции в политике, экономике, образовании, культуре, будут влиять на власть и народ. Идеи А. Г. Дугина достаточно популярны в среде русской молодежи. Об этом можно судить по социальным сетям. Вызывает тревогу и даже опасение нетерпимость, агрессия, которую оказывает дугинское молодежное движение через официальный сайт Евразийский союз молодежи. Мировоззрение молодых людей, которое формируется под влиянием идей А.Г. Дугина, на наш взгляд, характеризуется интолерантностью, односторонностью, монизмом, антидемократичностью и т.п., что не может способствовать развитию подлинно евразийской интеграции. По существу, это является диссонансом идеям Н. А. Назарбаева и его сторонников. Воспитание молодого поколения всегда находится в поле зрения Президента Казахстана. Выступая перед молодежью наш президент говорит о полиэтничности, дружбе народов, призывает к полиязычности. В Казахстане существуют культурно-этнические центры, которые передают культуру и традиции этносов, проживающих на территории республики. При этом посещать, знакомиться с культурой определенного этноса, может любой гражданин Казахстана, независимо от его этнической, религиозной принадлежности, социального статуса. Мировоззрение молодых людей, включенных в атмосферу толерантности, взаимопомощи, культурного и религиозного многообразия вполне соответствует содержанию евразийской идеи Н. А. Назарбаева. Н. А. Назарбаев, обращаясь к молодежи говорит: «Мы сделали ценности единства и согласия фундаментом общества, основой нашей особой казахстанской толерантности. Мы должны бережно передавать эти ценности каждому будущему поколению казахстанцев».

Требуется не только критический анализ идей А.Г. Дугина с политологической или геополитической позиции, но и философский. Нельзя забывать, что идеи овладевая активными слоями общества, к которым относится и молодежь, могут изменить мир и не всегда к лучшему. Следует отметить, что идеи А.Г. Дугина, которые можно даже назвать псевдоевразийскими, во многом и по существу противоречат евразийскому учению.

А. Г. Дугин и его последователи довольно активны. Логическим следствием рефлексии А. Г. Дугина о мире, геополитике, Евразии стал новый проект 2014 года «Ноомахия». Именно с таким

названием выходит цикл книг А. Г. Дугина, которые посвящен теме множественности логосов и мифо-символических парадигм, определяющих основное содержание той или иной цивилизации. При этом сам А. Г. Дугин проблему типов сознания связывает с базовой идеей евразийства – плюральностью цивилизаций и необоснованностью западной претензии на универсализм [3]. Новый проект А. Г. Дугина требует специального исследования, что не входит в задачу данного научного проекта.

Таким образом, мы рассмотрели проект А. Г. Дугина в контексте философского мировоззрения. Сравнивая предложения Н. А. Назарбаева и А. Г. Дугина видно колоссальную разницу в их понимании евразийства. Идеи евразийства являются актуальными еще с начала XX века и по сегодняшний день. Сегодня мы видим, что проект Н. А. Назарбаева реализуется, об этом говорит создание Евразийского союза. При этом проект А. Г. Дугина активно пропагандируется в России, и влияние на молодое поколение вызывает тревогу. Н. А. Назарбаев уделяет молодежи Казахстана особое внимание и говорит: «Молодежь – основа нашего будущего, получает новые возможности строить свое будущее. Это новые возможности, которые открываются перед каждым из вас, перед вашей семьей, перед нашей страной».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Дугин А.Г. Проект «Евразия». М.: 2004. – 512 с
[2 http://www.rossia3.ru/](http://www.rossia3.ru/). Режим доступа 4.12.2015
- 3 Александр Дугин: Мы все участвуем в проекте Ноомахия. / <http://evrazia.org/article/2552>. – Режим доступа 6.12.2015
- 4 Назарбаев Н.А. Выступление в МГУ им. М.В.Ломоносова (Москва, март, 1994г.)
- 5 «Н.А.Назарбаев и евразийство: сборник избранных выступлений, интервью и статей Главы государства» / по ред. Е.Б. Сыдыкова. – Астана, 2012. – 50 с.

4.2 Мәдениеттану 4.2 Культурология

СВАДЕБНЫЕ ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАИ КАЗАХСТАНА И АНГЛИИ

АРГЫМБАЕВА С. Р., ИКАНОВА А. Т.
студент, медицинский колледж, г. Павлодар
МУСИНА Ж. А.

научный руководитель, преподаватель английского языка

Свадебные церемонии – священное и знаменательное событие в жизни каждой любящей пары. Естественно, что любовь понятие общее для всех людей на планете, а вот традиции у всех разные. Нам могут показаться некоторые обычаи странными, смешными и нереальными, но они всё-таки есть. Многим молодым парам будет любопытно – как женятся в других странах и культурах. Возможно, даже захочется почеркнуть что-то для себя и сделать свою свадьбу необычной и оригинальной.

Свадебные традиции – дело тонкое, в каждой стране и даже в каждом отдельном регионе они отличаются, но по своей сути все запрограммированы на благополучие, любовь и счастье.

В наши дни многие из них переплетаются, разные народы делятся и обмениваются своими секретами, и часто очень сложно определить, какая традиция какой стране принадлежит.

Лингвисты и историки до сих пор не пришли к единому мнению о том, откуда пошло это слово «Свадьба». Но все варианты весьма любопытны. Есть, например, такая точка зрения: «свадьба» происходит от древнеиндийского «свас», что означает «свой». Подразумевается, что муж и жена становятся друг другу «своими людьми», родными.

А по другой теории, «свадьба» родилась от древнеславянского корня «вед» и изначально звучала как «свадьба» – сведение жениха и невесты в одну семью. Кстати, слово «невеста» тоже произошло от этого корня, но приобрело другое значение – «не издававшая».

Отдельные учёные разбивают слово «свадьба» на три слога и получают целую концепцию: «сва» – просветление, небеса, «дь» – добро и «ба» – уважение. Конечно, ни одной абсолютно достоверной теории на этот счет нет. При этом ясно, что «свадьба» издавна заключала в себе светлый смысл: благословение на счастливую совместную жизнь.

В своей работе мы хотим вам рассказать, о свадебных традициях и обычаях в Англии и Казахстане.

Традиции казахской свадьбы.

Казахские свадебные традиции и обычаи передаются из поколения в поколение с давних времен. Вам известно, что свадьба у казахского народа проходит в несколько этапов, каждый из которых имеет свое название. Брак сына и дочери волнует родителей, как ничто другое. Будущую невесту, как правило, сватали задолго до совершеннолетия сына. Свадьба в Казахстане начинается не за долго до торжества, первым делом проводится сватовство – куда тусу. В назначенный день в дом невесты приезжают родственники жениха. Невесты с родными накрывают для гостей богатый достархан с традиционными угощениями. Также родственники невесты готовят подарки по случаю сватовства – Куйрык баур. [1, 10 с.]. По казахской традиции жених и невеста не должны присутствовать в доме во время «Куда тусу». Сватовство у казахов проходит помпезно и торжественно. Главный сват со стороны жениха ведет разговор с шутками и поговорками. В этот же день родители обсуждают расходы на свадьбу, проведение проводов невесты из дома- Кыз узату. А саму свадьбу - Жигиттен той. Калым за невесту уже не так распространен среди современных пар, как это было в прошлом. Вместо него родители обсуждают помощь молодым в обустройстве семейного гнездышка, денежную помощь и подарки. Некоторые родители имеют возможность преподнести в качестве подарка молодоженам дачу, квартиру или машину, а кто-то дарит кухонную утварь, посуду, постельное белье и другие бытовые мелочи. Следующий по хронологии свадебный обычай казахов – проводы невесты из родительского дома – Кыз узату. Для этого праздника по традиции невеста выбирает национальный свадебный наряд – Той койлек, камзол и саукеле. Современные девушки могут выбрать вечернее платье. Саукеле – символический головной убор для казашки. Надев его, невеста прощается с беззаботной жизнью в стенах родного дома. В продолжении Кыз узату жених с невестой едут в мечеть или приглашают муллу за достархан. Мулла читает Бата - свадебную молитву для соединения жениха и невесты. После этого молодожены считаются новобрачными. Родители жениха надевают невесте сережки Сыргалар в знак принятия ее в семью. После угощения и конкурсов невеста может исполнить песню Коштасу жыры, а музыканты или тамада исполнить Жар-жар или Аушадияр – традиционные песни для Кыз узату. И вот невеста прощается с родными и идет по белой дорожке (Ак жол), в конце которой ее

встречают жених с родителями. Считается, что невеста, проходя по Ак жол, ни разу не оглянется на родителей, то ее замужество будет счастливым. Через некоторое время после Кыз узату по казахскому обычаю родители жениха закатывают Жигиттер Той, который проходит примерно по такому же сценарию. Накрывается богатый стол с мясными и сладкими угощениями. Все тосты жених и невеста слушают стоя, склонив голову. После свадебных торжеств принято ходить в гости – это называется Есик Ашар. Первыми приглашения получают родители жениха, они едут в гости к сватам. Все близкие родственники невесты считают за честь пригласить жениха с родителями к себе в гости. Ответные приглашения получает и невеста с родней. Такие гостевые визиты могут длиться до полугода после свадьбы [2, 95 с.].

Традиция английской свадьбы.

Великобритания, как не каждое европейское государство, славится любовью и почтением к своим обычаям и традициям. Однако какими бы не были обычаи, как бы высоко не ценилось у нации приверженство традициям, но время берет свое. Особенно хорошо тенденция ощущается на примере современной английской свадьбы. Вот уж где можно пронаблюдать, с одной стороны, скрупулезную педантичность, желание все сделать в лучших вековых традициях, а с другой стороны желание не погрязнуть в уже давно непонятных обычаях. К примеру, белоснежный наряд невесты появился в Англии совсем недавно. Его ввела в обиход королева Виктория. В до Викторианскую эпоху невесту наряжали в серебряные цвета. Некоторые современные англичанки желающие блеснуть оригинальностью, теперь смело меняют белое свадебное платье на серебряное. При этом не без оснований утверждая, что они полнее поддерживают многовековые традиции. Просто эта традиция более древняя, чем последующая за ней.

Знакомый каждой английской девушке с детства Свадебный Пирог – культовое кулинарное творение, олицетворяющее свадьбы в Британии уже многие и многие века. Кусочек этого торта молодожены хранят до крестин своего первенца. Все так же незамужние участницы торжества кладут кусочек этого торта после свадьбы под подушку и все так же считают, что уже после этого – жених точно обеспечен!

Знаменитая английская традиция – невесте иметь при себе три вещи, одну старую, одну взятую взаймы и одну новую – распространена до сей поры.

Легко осуществить примету – монетка в туфельке у невесты. В Англии не забыли и «пользуются ею до сих пор, а вот в старых ношенных ботинках, как это было когда-то, женихи на церемонию бракосочетания теперь приходят крайне редко.

Правило в начале поесть и выпить, а уже после начинать молодым подарки- актуально и теперь, как многие века назад. Видимо, британцы считают, что сытый и пьяный гость более щедр, чем трезвый и голодный. А вот правило, делать молодым большие скидки во время приготовления к свадьбе актуально все в меньшей и меньшей степени. Наверное, утерян сам смысл этой традиции. Так же в Англии до сих пор действует традиция рассаживать на заранее отведенные места. Каждому конкретному гостю – его индивидуальное место. Все так же, как когда-то, на этом месте выставляется табличка с именем гостя. По-видимому, такая традиция изрядно «облегчает жизнь» обслуживающему персоналу и помогает правильнее организовать сервировку стола [3,253-258 с, 117 с.].

Таблица 1 – Сравнение свадебных традиции Казахстана и Англии

Традиция	Казахстан	Англия
Регистрация	Регистрация в ЗАГСе является юридическим законом. Обмен кольцами обязателен.	Юридически законным является и церковный брак, и брак, зарегистрированный в местном Town Hall. Государственная регистрация проводится в деловой обстановке, без музыкального сопровождения. Обмен кольцами не обязателен.
Составление брачного контракта	Составляется редко.	Обязателен.
Вечание	В мечети по желанию.	Обязательно в церкви.
Подарки	Той бастар (подарки всем гостям)	Нет подарков для гостей.

Наряды подружек	Подружки невесты наряжаются самостоятельно.	Наряды подружек оплачивает невеста, они должны быть такого же цвета как жилет и галстук жениха.
Клятва	Роли жениха и невесты ограничены: клятву они повторяют за муллой.	Молодожёны могут произносить клятвы, текст которых они напишут самостоятельно.
Кольцо	Кольцо новобрачные надевают на безымянный палец правой руки.	Кольцо надевают на безымянный палец левой руки.
Праздничная еда	Куйрык бауыр-это обрядовое блюдо казахов из печени и курдючного сала.	Свадебный Пирог – культовое кулинарное творение, олицетворяющее свадьбы в Британии уже многие и многие века.
Традиции	Невеста прощается с родными и идет по белой дорожке (Ак жол), в конце которой ее встречают жених с родителями.	Невеста на свадьбе имеет при себе три вещи: одну старую, одну взятую взаймы и одну новую – распространена до сей поры.

Свадьба как для девушки так же и для парня играет важную роль в жизни каждого из них. Со свадьбой у многих народов связано множество поверий, примет и обрядов. Свадьба – это ничто иное, как целая жизнь. Витающая в воздухе романтика, звучание прекрасных слов, красивых стихов вокруг влюбленных. Невероятный по своей красоте взгляд, который просто горит влюбленностью, сжимание сердца и нежное его трепетание в груди любимого человека. Что еще вокруг? Сплошная любовь.... И еще кое-что. Конечно же, еще любовь, любовь, любовь! Именно любовь, это чувство толкает на совершение безумных, но таких прекрасных поступков. Ради чего? Да даже просто ради улыбочки, такой родной и нежной улыбки нашего любимого человека. В день свадьбы состояние влюбленной души с легкостью имеет силы изменить то, что находится вокруг, изменить этот мир и сотворить некий новый, загадочный, сказочный и прекрасный мир. Да, не стоит бояться этих слов, именно создание нового мира, на это способно сердце влюбленных.

Однако, несмотря на весьма ощутимые различия в свадебной обрядности, есть и немало схожих черт, что определяется единством взглядов на статус свадьбы как на праздничное торжество, которое отмечается как рождение новой семьи, несущее радость, надежду и счастье.

В данный материал вошли свадебные обряды двух стран, ведь знакомство с обрядами и традициями других народов и наций будет продолжаться и далее.

В наше время любят сокращать традиции, собственно, молодым это было свойственно всегда. Однако, как показывает жизнь, традиции при этом никуда не деваются. Так всё и должно быть, ведь так поддерживается связь времён, связь ушедших поколений с поколениями будущими.

ЛИТЕРАТУРА

1 С. Кенжеахетулы. «Национальная кухня казахов», Алматы 2007 г.

2 С. Кенжеахметұлы. «Қазақ халқының салтөдестурлері» Алматы 2006 г.

3 В. Тимошинов. «Культурология. Казахстан Евразия Восток Запад» Алматы 2003г.

ANCIENT KAZAKHSTAN AND THE GREAT SILK ROAD

KAIDAROVA T. K.
S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

For thousands of years the Great Silk Road was connecting China to the Mediterranean and facilitating cultural exchange between two major civilizations of that time - the Eastern and the Western one. For thousands of years numerous caravans with expensive silk, exotic spicery and gems were moving along this famous trading route, immense caravanserais, majestic mosques and madrassas were rising along the road. And now you have got a possibility to follow that same ancient route yourself.

The Silk Road is a system of ancient caravan routes leading from China to the countries of the Near East and Europe. It is one of the most important achievements in the history of world civilization [1].

The Silk Road is a historical route without a juridical status, transcending many national borders. Hundreds of big and small towns

fallen into oblivion or still in existence witness to grandeur of the Silk Road.

The Great Silk as a trade route was not unchangeable and stable route. As time went on, some parts gained primary importance, other the contrary, died away and formerly prosperous market towns lost their fame giving ways to new ones. The choice of routes largely depended on political and economic circumstances the Eurasian continent.

An original culture had developed and formed by both nomadic and settled tribes which were rather similar in ethnic respects or were united in similar ethnopolitical formations. The interrelations and the mutual cultural enrichment were the main elements of human progress. This synthesis has resulted in a number of achievements created by the people of Kazakhstan and Central Asia. Thus, in the 12th to the 3rd century B.C. there were nomadic and semi-nomadic tribes of the Saks living on the territory of Kazakhstan whose high culture has become known thanks to numerous excavated burial grounds among which figure Besshatyr, Issyk, Tegisken, Uygarak. By that time there were contacts with China, India, The Near and the Middle East. This is evidenced by objects found in the burial mounds of the Sak nobility, such as China looking-glasses and beautiful articles of art-dried bricks suggest that the artians must have been recruited from foreign countries. At the time of the state of the Usunys and the Kayus in the 2nd century B.C.. In the first half of the current millennium, when the Silk Road started operating, Roman glass and coins, Chinese silk, looking glasses and lacquered dishes, European fibulas. Clasps, different gems and sidnets from Sasanidi Iran were brought into the coutry [1].

This was the time when small towns and settlements were founded in the Chu, the Talas and the Syr Daria valleys. Many centers like that were located in the Tien Shan zone, in the Arys river valley and in the middle and the lower stretches of the Syr Daria. The towns in the dry desert zone of the Aral area and the Dzhetyrsar gorge are well preserved. One can still see their sun-dried yellow walls and necropolises.

In the second half of the 11th century, Semirechie and South Kazakhstan became members of the Tiurk Kaganat, a large nomadic empire embracing an area from Korea to the Black Sea.

At the end of the 11th century, Kaganat- the East Tiurk Kaganat and the West Tiurk Kaganat were divided. Semirechie became a central part of the latter with Suyab as its capital.

It was at that time that there was a busy life on the Silk Road in Semirchie and South Kazakhstan, which played an importnt role in

the development of town culture. New town centers were founded in Semirechie and the South Kazakhstan began to develop quickly.

If in the first half of the current millenium there were records only of Chigu and Semey- the residence of the Usuns rulers and Bityan (in South Kazakhstan)- the capital of Kanguis, then at begining of the XII century records existed of several dozen of towns. The largest of them were Cuyab, Taraz and ‘the town on the White river’’, later colled Ispidzhab. In Chinice road guide books of the XII-XIII centuries and in the Arab route guide books one can find numerouse names of towns that were built along the Silk Road. The Silk Road passing through Central Asia, South Kazakhstan and Semirechie was used until the XIV century [2, 10].

Along the Silk Road, caravans carried silk to the counties of the West, which, alongside totzars and ambassadors, the hired military units were paid with silk and also the state debts were settled in ‘silk currency’.

In their turn, Rome, Buzantia, India, Iran, Iraq, the Arab caliphate and later Europe and Russia sent goods to the East. The list of their exotic goods is innumerable. These were myrrh and frankincense, jasmine water and ambergris, cardamom and nutmeg, ginseng and gall of gython, carpets and cloths, dyes and minerals, diamonds and jasper, amber and corals, ivory, ingots of gold and silver, furs and coins, bows, swords and spears and many other things.

It was along the Silk Road where the famous Fergana, Arab and Niss fast horses, camels and elephants, rhinoceroses, lions, leopards and gazelles, eagles, falcons, peacocks and ostriches were transported as well as grapes, peaches, melons, spices and sugar, vegetables and fruits. As time went on, these cultural plants were distributed and cultivated along the road elsewhere.

The archeological excavations of ancient monuments give numerous examples proving the development and mutual enrichment of different cultures in applied arts, architecture and painting, musical and theatrical activities. There are the Timurid style ceramics, objects and terracotta clay mask of an actor of the X-XI centuries was found in the excavations of the Syr Daria town of Keder.

The Silk Road was also a highway for religious ideas. Different missionaries carried their belief to distant countries. Thus Buddhism came from India, Christianity via Central Asia and East Turkestan and Islam from Syria, Iran and Arabia.

As a result of the interaction of European and Asian civilizations, the settled townspeople and the nomadic tribes of South Kazakhstan were able to create wonderful works and objects of art [2, 23].

Thus the grandeur of the Silk Road does not only lie in the tremendous barter between different countries, but also in the mutual penetration and enrichment of different civilization and cultures. This was the factor which attracted the attention of the UNESCO which in 1987 approved a project ‘The Silk Road is a Road of Dialogue’.

For centuries the Great Kazakh steppe accepted caravans of the Silk Road in oases of its cities and settlements.

On the territory of Kazakhstan the Silk Road started from the borders of China. Merchants of Celestial Empire carried silk, weapons, medicines, rice, exotic goods such as tusks across Kazakh steppes to the West, to Europe. Steppe governors offered their services of safety provision for trade caravans; in exchange they demanded a share of the goods or cash. That was how quitrents or taxes and customs duties emerged.

The main line of the Silk Road on the territory of Kazakhstan lay across the country’s south; from the border with China trade caravans moved through the cities of Sayram, Yassy, Otrar, Taraz and further to Central Asia, Persia, to the Caucasus and from there to Europe.

The reason that all those cities emerged is that the merchants traveling across the enormous Kazakh steppes made stops which turned into caravanserais and those in turn grew into settlements which further became cities.

The main route of the Silk Road in the region went across Semirechye and South Kazakhstan. The first time this sector started functioning was in the second half of the 6th century when Semirechye and South Kazakhstan became parts of Turkic Khaganate, the huge nomadic empire stretching from Korea to the Black Sea. In the late 6th century the Khaganate broke up into Eastern Turkic and Western Turkic ones. Semirechye became the center of Western Turkic khaganate with the capital in the city of Suyab. A variety of new cities emerged in Semirechye, and in the south of Kazakhstan the cities which were built on the Silk Road or were connected with it by trade relations grew the most. The largest of them were Suyab, Taraz and Ispidzhab [2, 38].

The Silk Road across Semirechye and South Kazakhstan functioned until the 14th century when the civil strife and wars destroyed the city. Its last revival occurred in the middle of the 13th century when the route was used by trade and diplomatic embassies moving to Korakorum, the capital of Mongolian Empire. You have an opportunity to visit five Asian republics, through the territory of which camelcades were passing long ago, and those are China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan,

Turkmenistan and Iran. This tour is unique from the beginning to the very ending: starting from the grandiose Chinese wall, mystical Forbidden City and the Temple of Heaven in China to Azadi Tower and numerous palaces of majestic Iran. As you are en route the ruins of ancient cities give place to large-scale modern megapolises, exciting local legends are significantly amplified by the impressive surrounding landscape, and spicy atmosphere of the charming East hides at each dastarkhan, in every madrasah and is reflected as a subtle sparkle in the eyes of each passer-by.

Uzbekistan, Kazakhstan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Tajikistan – these are the places we long to explore, where the heartbeat of ancient civilization provides the backdrop for newly independent nations. Experience everything you've ever dreamed of: soaring minarets, desert sands, opulent traditional silk and silver, intricate designs on ancient mosaics and carpets, and colors and exotic offerings in the bazaars. Enjoy the warm welcome of the people in my homeland.

Kazakhstan is a great country, and as proverb says, “a great ship needs deep waters”.

ЛИТЕРАТУРА

1 Озерова Н.Г. «Великий шелковый путь: формирование и развитие» (научно-методическое пособие). Т.: издательство ТЭИС. Стр. 2-8

2 Аскарлов А.А. История народов Узбекистана. Т.: «Узбекистан», 1997, стр. 48

ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ И ИСЛАМ КАК КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ

ҚАБДЕН Р. А.

студент, Павлодарский медицинский колледж, г. Павлодар

АДИРИСОВА Г. К.

преподаватель, Павлодарский медицинский колледж, г. Павлодар

Без историко-культурного наследия немислимы современная жизнь независимой страны и перспективы её всестороннего развития. «В период, когда Казахстан вступил в новый этап строительства суверенного государства, – пишет глава государства Н. А. Назарбаев, – необходимо, чтобы народ консолидировался вокруг идеи национального развития, чтобы историческое наследие стало символом единства народа и целостности страны» [1].

Одной из важнейших задач системы образования является приобщение студентов к достижениям отечественной и мировой культуры. На изучение культурного наследия направлена следующая основная задача студенческого исторического образования: «содействие приобретению студентами системных знаний, раскрывающих исторический путь развития человечества с древности до нашего времени, его социальный, духовный и нравственный опыт» [2].

Цель данной работы – отследить влияние ВШП и ислама как культурного наследия на формирование мировоззрения человека, которое связано с его размышлениями над путями исторического развития не только своей Родины, но и других стран и народов, с попыткой отделить прогрессивные традиции от реакционных [3].

В условиях века глобализации в международных отношениях процесс интеграции государств Центральной Азии, расширение участия в международных программах необходимо рассматривать не только как историческую неизбежность, но и как мощный фактор устойчивости, стабильности как отдельных регионов, так и всей планеты. Одним из неперемных условий развития общества является активный обмен информацией между народами и цивилизациями. Достижения культуры распространялись благодаря контактам между народами – через торговлю, завоевания, переселения. На благодатную почву пересаживались целые культурные пласты, и здесь начинался новый цикл развития в условиях иной исторической действительности. Особую роль в этом процессе играл ислам и караванные дороги, в частности Великий шелковый путь, который связывал в древности и раннем средневековье Китай, Индию, Среднюю Азию, Средний и Ближний Восток, Средиземноморье. В свете этой концепции возрождение традиций Великого шелкового пути имеет важное значение не только для Центральной Азии, но и для всего мира, ведь это был самый сложный культурно—экономический мост между Востоком и Западом, соединявший народы в их стремлении к миру и сотрудничеству.

Возникновение Великого шёлкового пути относится ко II в. до н. э. А сам термин «Великий шёлковый путь» был введён в историческую науку учёными XIX столетия, после того как в 1877 году немецкий путешественник и историк К. Рихтгофен написал свою работу «Китай», в которой он впервые и определил этот торговый путь по восточным странам названием «шелковый путь».

Следует заметить, что еще задолго до образования Великого шёлкового пути на территории Центральной Азии и Древнего Востока существовали пути, которые служили целям войны и мира. По ним продвигались большие армии и малые отряды, разгорались кровавые битвы, расположенные вдоль них города подвергались нападениям; в мирное же время эти пути служили связующими нитями политической, торговой и культурной жизни. Именно эту их функцию всегда ценили народы.

Один из древнейших путей – «лазуритовый» – сложился еще в 3-2 тысячелетиях до н.э. Он начинался в горах Памира, проходил через Иран до Передней Азии и Египта. Полудрагоценный камень лазурит (ляпис-лазурь), добываемый в районе верхней Амударьи на Памире (в Бадахшане), высоко ценился ювелирами древневосточных государств, таких как Шумер (Двуречье) и Египет. При раскопках гробниц в них были обнаружены изделия из бадахшанского лазурита. Другой путь – знаменитая «царская дорога» Ахеменидов – связывал в VI-IV вв. до н.э. малоазийские города Эфес и Сарды на берегу Средиземного моря с одной из столиц Ирана и городом Сузы. Ещё один путь вёл из Ирана через Бактрию, Согдиану, Ташкентский оазис и территорию Казахстана до Алтая. Сохранялись связи между Средней Азией и культурами Индии и восточного Средиземноморья. И около III в. до н.э. стали устанавливаться контакты и с Китаем. Известно, что Китайский император Ву Ди в 138 г. до н.э. отправил своего посла Чжан Цяня. Возвращаясь из путешествия, он представил императору подробный доклад о своём пребывании в Средней Азии, указал удобные пути для торговли, которые впоследствии стали основой Великого шелкового пути. Император дал ему титул «Великий путешественник».

В VII в. н.э. на Аравийском полуострове образовалось новое государство – Арабский халифат, начавшее вести завоевания, благодаря которым уже в VIII в. н.э. оно занимало территорию от берегов Атлантики до Средней Азии. Буддийские храмы в Средней Азии были превращены в мечети. Арабский язык стал государственным и литературным языком. Период IX-XII вв. в Средней Азии в политическом плане был периодом существования нескольких централизованных государств – Саманидов, Караханидов, Газневидов, Сельджукидов и Хорезмшахов. А что касается уровня культурного развития, то период IX-XII вв. получил в исторической литературе определение «восточного ренессанса».

Именно Великий шелковый путь использовал в своих целях в XIII в. Чингизхан, покоряя народ за народом. Но завоевание – это один из способов, хотя и неблагоприятный, установления контактов между народами. Продолжал существовать и Великий шелковый путь, хотя его торговые функции были ограничены, и он несколько изменил своё направление.

Караваны пути становились одновременно не только стимулом развития народных ремесел, но и носителями культуры. Образование и культура одних стран передавались в другие, так как часто они везли с собой путешественников, ремесленников, мастеров, художников, ученых, дипломатов.

История Великого шелкового пути – это история широкого культурного взаимодействия и взаимообмена между народами Востока и Запада. Она доказывает, что только тесное сотрудничество и взаимообогащение культур являются основой мира и прогресса для всего человечества. Именно благодаря им росло влияние мусульманского духовенства на территории Казахстана. Поэтому можно считать, что караваны являлись распространителями религии ислама. Обязанность совершать в течение жизни паломничество способствовала развитию новых торговых путей, так как множество желающих очиститься и приобщиться к святыням ислама присоединялись к караванам, так как это был самый безопасный путь в Мекку. Такие путешествия расширяли кругозор людей, они изучали местности по пути следования, приобщались к древним культурам, изучали языки других народов.

История нашей страны уже много столетий неразрывно связана с исламом. Эта религия стала одним из главных источников становления самобытной духовности и культуры казахского народа. Древние тюрки, предки казахов, непосредственно участвовали в становлении исламской цивилизации и причастны ко многим ее достижениям. Проникновение мусульманских идей на территорию Центральной Азии и земли Казахстана датируется VII-VIII вв. н.э. Первое знакомство жителей региона с исламом происходило еще в 670-ые гг., когда здесь появились первые арабы-миссионеры. В начале VIII в. в Центральной Азии отмечается еще один подъем миссионерской деятельности.

История свидетельствует о том, что исламизация региона носила мирный характер. Внедрение ислама среди местного населения шло мирным путем и не привело к притеснениям и насилию, его добровольно принимали представители разных сословий и народов.

В литературных памятниках, эпосе и исторических документах не были зафиксированы случаи неприязненного отношения к мусульманству.

Деятельность арабских проповедников и сегодня может служить образцом приобщения людей к вере путем убеждения и доброго примера. Идеалы ислама утверждались в Центральной Азии с помощью благих дел. Коренное население региона стало органической и неотъемлемой частью мусульманского мира. Установление исламских ценностей, безусловно, сыграло положительную роль в приобщении народов к гуманистическим традициям одной из мировых религий, однако местные культурные и духовные традиции прошли испытание и со временем возродились.

Пророк Мухаммад при своей жизни не давал указаний о том, чтобы его изречения и поступки были записаны, как это он делал в отношении Сур и Аятов Корана. Но вместе с тем, он и не запрещал своим сподвижникам делать этого. Все это было обусловлено тем, что Пророк не хотел, чтобы произошло смешивание текстов Корана с Хадисами. Он хорошо знал о том, что у арабов прекрасная память и в те времена они больше полагались на нее, чем на записи, и после передачи знаний говорил так: «Идите обратно к своему народу и обучайте его этому».

Неотъемлемой частью распространения ислама являлись хадисы, в частности о признаках Судного дня. Например, «Судный час не наступит до тех пор, пока мусульмане не сразятся с турками. Это – народ с лицами, подобными окольцованной кожей щитам. Они носят шерсть и обуваются в шерсть». Хадис достоверный [4].

А сами сподвижники Пророка следовали принципу получать и распространять знания ради Аллаха, относясь к своему делу одновременно настойчиво и трепетно, и сохраняли хадисы в своем сердце: “Дарует Аллах силу людям, которые слышат мои слова и хранят их в сердце, затем передают их другим точно такими, какими они их слышали”

Монгольские правители проявляли веротерпимость, не навязывая мусульманам собственные верования. Положение ислама упрочилось после принятия мусульманства Золотой Ордой при хане Берке (1255-1266 гг.), а также принятия его последующими ханами (Тудеменгу, Узбеком). К примеру, при хане Узбеке (1312-1342 гг.) в золотоордынской столице, городе Сарае, было уже 13 мечетей, а сам хан молился 5 раз в день. Религия превратилась в

один из инструментов, обеспечивающих единство общества. Велась целенаправленная пропаганда ислама среди кочевников.

Ислам был признан официальной идеологией Казахского ханства, основоположниками которого в XV веке стали султаны Жанибек и Керей. С образованием казахской народности внедрение ислама способствовало укреплению верховной власти ханов и слиянию различных казахских племен в единую этническую общность. Жители Казахского ханства придерживались суннитского ислама ханафитского мазхаба, но при этом в общественной и частной жизни складывался своеобразный синтез ислама с элементами тенгрианства и шаманизма. Свою приверженность шариату утверждали все казахские ханы от Керей и Жанибека до последнего общеказахского хана Кенесары. Значительное влияние шариат оказал на кодексы степного государственного права, принятые Касым ханом и Есим ханом. Значительным шагом к внедрению ислама в общественную жизнь и юридическую практику стал кодекс законов «Жеті Жарғы», утвержденный ханом Тауке, охватывающий почти все стороны жизни общества. Например, земельный, военный, семейно-брачный, судебный, уголовный законы и т.д. В “Жеті жарғы” вошли также некоторые установления шариата, духовного и мусульманского права, в частности предусматривающие меры защиты ислама и определяющие наказания за богохульство и переход в другую веру.

Вместе с тем, юридические нормы еще в значительной степени были связаны со сложившимся в степи обычным правом – адатом, либо представляли собой синтез адата с шариатом. Известно, что ислам освятил многие нормы и традиции адата, что нередко затрудняло выявление четкой грани между адатом и шариатом. Это можно проследить и в нормах «Жеті Жарғы». В казахском обществе сохранялось смешение элементов ислама и древних народных традиций. Например, ислам не отверг древний обычай сватовства детей («Бесік құда»). Согласно этому обычаю, когда степень родства становится отдаленной, заинтересованные стороны связывают новыми брачными узлами своих детей, близких родственников. Ислам проявил лояльность к такому древнему обычаю, как калым.

Таким образом, укрепление позиций мусульманской религии в регионе происходило на фоне сохранения позиций и определенного взаимодействия с языческими верованиями. Сложился так называемый религиозный синкретизм, когда следование исламу вероучению сочеталось с сохранением в культовой практике древних

языческих традиций, заметным оставалось влияние анимизма, шаманизма, поклонения предкам. Таким образом, в степи получил распространение так называемый народный ислам, включавший элементы доисламских верований. Соответственно, хотя и сложилась прослойка всеми признаваемых представителей ислама в лице имамов, кади, мулл, мударрисов и других, организационно оформленные структуры мусульманского духовенства были все же развиты слабо.

Развитие мусульманской культуры происходило в течение ряда столетий. Определенное ослабление темпов и форм исламизации было связано с присоединением Казахстана к Российской империи в XVIII-XIX вв. Утрата политической самостоятельности привела к тому, что ханы и султаны лишились ведущей роли в обществе. Вслед за этим снизилось влияние мусульманского духовенства, особенно ишанов – традиционных суфийских авторитетов. Царские власти решили создать удобную для них модель по образцу распространенного среди татар и лояльного правительству ислама. Колониальная администрация направляла в степи татарских мулл, платила им жалованье, выделяла деньги на строительство мечетей и медресе. Поддерживались и представители духовенства из числа казахов, поскольку власть рассчитывала на их поддержку в проведении собственной политики. При этом государство стремилось жестко контролировать деятельность мулл, не допуская их возможного участия в национально-освободительном движении. Тем не менее, в борьбе за восстановление государственности казахов активное участие принимали представители духовенства, которые сыграли заметную роль в организации знаменитого восстания под руководством Кенесары Касымова и сами возглавляли многие массовые выступления казахов, что отражало их неравнодушие по отношению к своей Родине и положению ханства в целом.

На рубеже XIX и XX вв. в общественной жизни Казахстана происходили глубокие изменения. Позиции ислама из года в год становились более прочными, усиливалась религиозность населения. Постепенно росло число мечетей, их построению содействовали частные лица, отчасти и правительство, поддерживающее ислам в казахских степях. В организационном плане казахское духовенство не было самостоятельным и подчинялось Оренбургскому муфтияту. Точное количество мечетей в Казахстане того времени определить трудно, поскольку данные по ним приводятся разрозненно, по

областям или уездам. К примеру, в Семиреченской области к 1915 г. насчитывалось 52 мечети. А в г.Туркестане в конце XIX в. действовали 26 мечетей. Мечети, как правило, не имели земельных наделов и содержались на добровольные пожертвования.

В годы советской власти государство осуществляло атеистическую политику, а принцип свободы совести, провозглашенный в Конституции, действовал лишь формально. Тем не менее, целенаправленная политика советской власти по искоренению религии так и не привела к полному ее вытеснению из общественной жизни. Результаты исследований, проведенных в Казахстане в конце 1980-х гг., показали достаточно высокий уровень религиозности. Доля людей, назвавших себя верующими и сочувствующими религии, составила в различных регионах республики от 20 до 70 %.

Ислам – мировая религия, которая призывает людей к миру и добрососедству, ее цель – создать и воспитать в человеке добрые качества и добрые отношения ко всем религиям, а в нашей стране он стал влиятельной общественной силой. «Для нас, казахов, ислам – это, в первую очередь, высокий идеал и фактор, определяющий наше мировоззрение, своего рода Символ, позволяющий воздать должное памяти наших предков и богатой мусульманской культуре, которым некогда угрожало полное забвение», – пишет Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев [1].

Подытоживая материал, можно утверждать о том, что Великий шёлковый путь на протяжении многих столетий служил сближению различных народов, обмену идеями и знаниями, взаимному обогащению языков и культур. Неистребимая тяга к общению, к разумной выгоде и более высокому благосостоянию постоянно брала верх над политической и религиозной конфронтацией. Поэтому при создании модели будущих взаимоотношений народов и сотрудничества необходимо использовать столь убедительный пример, ведь история Великого шёлкового пути доказывает, что только тесное сотрудничество и взаимообогащение культур являются основой мира и прогресса для всего человечества.

ЛИТЕРАТУРА

1 Н. А. Назарбаев «Критическое десятилетие», программа «Культурное наследие».

2 Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 г. №319-III.

3 К. А. Кульжанова Республиканский научно-методический педагогический журнал, с 5, 2002 год”.

4 Передатчики хадиса Муслим 2912, Абу Дауд 4303 и ан-Насаи 6/44.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ-БОЛАШАҚ КЕПІЛІ

МҰХАМЕТЖАН С. Қ.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, қ. Павлодар
УЫЗБАЕВА А. А.

доцент, PhD докторы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, қ. Павлодар

*Тәрбие болмаған жерде шын ақылды,
мәдениетті өмір де болмақ емес.*

Ж. Аймауытов

Қазіргі заманда өркениетті қоғамға ілесе алатын ұрпақ тәрбиелеу – бүгінгі күннің басты талабы. Ғаламдық жаһандану кезінде өз мәдениетімізді жоғалатпай сақтап қалу біздің мақсатымыз. Сырттан келіп жатқан шет мәдениеттер, әсіресе Батыс мәдениетінің лебіне еріп кетпей, заманауилықпен бірге ұлттық мәдениетімізді ұмытпауымыз керек. Оның алдын алу үшін бастаманы жас буыннан бастаған жөн, себебі елдің ертеңі-жастар. Туған жердің тұғырына қонар жас ұрпақ тәрбиесіне аса мән берген дұрыс. Қазіргі таңдағы еліміздің әлемде дамыған мемлекеттердің қатарына қосылуы ұлттық тәрбиеге, мәдениетке және білімге байланысты. Ұлттық тәрбиені бойына сіңіріп өскен жеткіншек шет ел мәдениетінде адаспай, өз мәдениеттің алға шарықтатып деңгейін көтере алады. Ал, білімнің қуатына тең келетін рухани күш, қуат көзі жоқ екенін жақсы түсінеміз. Ғұлама жазушы М. Әуезовтың: «Халықты халықпен, адамды адаммен теңестіретін білім» [1], – деп атап көрсеткеніндей білімді елдің жастары тәуелсіздікті нығайтады, ұлттық тәрбиемен сусындаған ұрпақ болашақты гүлдендіреді. Білім – биік елдермен терезесі тең мемлекет болудың құрамдас бөлігі, ілгерілеудің қайнар көзі. Оған қол жеткізудің алғы шарттарының бірі – ұлттық тәрбиеге арқа сүйеу. Ұлттық тәрбие – адам өмірінің алтын арқауы. Жалпы «ұлттық» деген сөздің астарында елге-жерге, тілімізге, дінімізге деген құрмет жатыр. Ұлттық тәрбие атауын алғаш әдеби-педагогикалық оқулықтарға енгізген Мағжан Жұмабаев болды. Ол педагогиканың ұлттық тәрбиеден бастау

алатыны жайлы айтқан. «Педагогика» атты еңбегінде былай дейді: «Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақпақ жол болғандықтан, әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет ететін болғандықтан, әрбір тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» [2]. Сондықтан келешек ұрпақты ұлттық, халықтық тұрғыдан тәрбиелеу қажет. Олай болса, басты мақсат – жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани-мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу.

Ал, ұлттық тәрбиенің көздері фольклор, ауыз әдебиеті, ұлттық әдебиет, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, ұлағатты қағидалар, шешендік сөздер, өнеге өсиеті бар мақал-мәтелдер, туған топырағымызда дүниеге келген ойшыл ғұламаларымыздың еңбектеріндегі тәрбие қағидалары болып табылады. Сонымен бірге отбасы тәрбиесінің ұлттық ерекшеліктері, туыстық қарым-қатынас, жеті ата туралы түсінік, перзенттік парыз бен қарыз, ұлттық намыс, ұлттық сана-сезім, ұлттық адамгершілік, отансүйгіштік, еңбексүйгіштік қасиеттері, ізгілік сынды тағы басқа сапалық белгілер ұлттық тәрбиенің негізгі көрінісі болады. Одан басқа жаһандану жағдайындағы ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті, толеранттық-төзімділік қасиеттер де ұлттық тәрбие дәрістерінде көрініс табуы тиіс деп ойлаймын.

Ұлы ойшыл Әл-Фарабидің: «Адамға ең бірінші білім емес тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» [3], – деген сөзі даналықпен айтылғанын өмір өзі дәлелдеп келеді. Тәрбиені дұрыс жолға қою ата-анаға және ұстаздарға тікелей қатысы бар. Оның ішінде отбасының рөлі ерекше.

Отбасының басты қазығы, алтын тіреу дінгегі – бала. Бала – жасы кәмелетке толмаған, жан - жақты тәрбиені қажет ететін, болашағынан көп үміт күттіретін жеке тұлға. Ал, баланың жеке тұлға болып қалыптасуына ықпал етіп, тәрбие берушілер ата-ана, жанұя, араласатын ортасы, жолдастары, тәрбиешісі, ұстаздары.

Жеке баланың бойындағы ар-ұяты, ақыл-ойы, адамгершілігі, басқа адамдармен қарым-қатынасы, мәдениеттілігі жанұядан алынады. Сондықтан жанұя – бала тәрбиесінің ең алғашқы ұжымы. Осы ұжымның әрбір мүшесі өзара сүйіспеншілікпен, береке-бірлікпен, сыйластықпен бала тәрбиесіне араласса, кәмелетке толғаннан кейін саналы, тәрбиелі жеке тұлға пайда болады. Ал, баланың тәрбиелі болып өсуіне берекелі, тату, берік отбасының әсері мол, себебі оның ер жетіп өсуі, бойындағы алғашқы адамгершілік белгілер отбасында қалыптасады. Сондықтан,

отбасы өте қажетті, басқадай ешнәрсемен ауыстыруға олмайтын баспалдақ [4].

Қазақстан Республикасының Ата Заңында «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы, әрі парызы» – делінсе [5], «Қазақстан – 2030» бағдарламасында: «Әкелер мен аналардың, аталар мен әжелердің өз балалары мен немерелеріне сонау алыс болашақта, олар біздің жасымызға жеткен кезде қандай күйде көргіміз келеді...» – делініп, ұрпақ тағдыры айтылады [6]. Бала – ата-анасының игі істерінің жалғастырушысы, болашағы. Бала тәрбиесі – ата-ана үшін күрделі де, жауапты міндет. Жас шыбық иілгіш болса, жас адам да сондай жақсыға да жаманға да бірдей бейім болатыны баршымызға мәлім. Ата-ананың үйіндегі әрекеті балаларының көз алдында өтеді, сондықтан жақсы, жаман әдетіміздің бала тәрбиесіне ықпалы зор. Әрбір ата-ана – өзінің баласын Отанға пайдалы, өзіне мейірімді, еңбекқор, адамгершілігі мол адам етіп тәрбиелеуге халық алдында да, мемлекет алдында да жауапты. Бірде-бір ата-ананың бала тәрбиесіне немқұрайды қарауға еркі жоқ. Егерде ол, бала өсіруде қате жіберсе, осалдық байқатса, қартайғанда опық жейтіні, өкінішке ұрынаатынына ешбір дәлелдеп жатуды қажет етпейтін ақиқат. Бала тәрбиесі туралы сөз болғанда: «Баланы жастан» – деген халық даналығын ұмытуға ешкімнің хақысы жоқ.

Сондықтан, «Бала жас, әлі ешнәрсені білмейді, өсе келер бәрі түсінеді» – деп қарау – барып тұрған қателік. Бала тәрбиесі – әр сағат, әр күн сайын тынымсыз жүргізіле беретін аса жауапты, күрделі процесс. Тәрбие отбасынан басталады, оны қоғамдық тәрбиенің қандай саласы болса да алмастыра алмайды.

Жүйелесек, қазақ баласын үш-ақ ауыз сөзбен тәрбиелеген, жақсыдан үйрентіп, жаманнан жирентіп отырған.

Оның алғашқысы: ұят болады.

Екіншісі: жаман болады.

Үшіншісі: обал болады.

Ұят болады дегені – өлімнен ұят күшті, ұятты істі істеме дегені; жаным арымның садағасы дегені еді;

Жаман болады дегені – жақсы сөз жарым ырыс, жамандықтан аулақ жүр дегені; жақсының шарапаты, жаманның кесапаты тиеді деген еді;

Обал болады дегені – әр нәрсенің сұрауы бар, саған түкке тұрғысыз болған бір нәрсе басқа біреуге өте қымбат болуы мүмкін дегені, ешкімге көлеңке түспесін дегені еді.

Жаман боладыға жақындамай, ұят боладыға ұрынбай, обал болады дегенге ойлана қарайтын текті ұлт болған едік, бүгінгі күнгі осы үш сөзге тоқтаймыз ба?!

Кейде осы ұлттық тәрбие жастардың бойында жоқ-ау деген ойға да келемін. Себебі қазіргі жастар бойындағы арсыздық, ұрлық, надандық, жезөкшелік, арақ ішу мен нашақорлық, нәпсі, күйеуімен ажырасу, аборт жасап нәресте өлтіру, темекі тарту, қылмыс жасау, әке шешесін тастау, туған баласын тастау жылдан жылға артып келеді.

Өсіресе соңғы уақытта, елімізде көкек аналар толып кетті. Бұл қай қылығымыз?! Торғай екең торғай да, Балапанын қорғайды. Ана безсе баладан, Бәрінен де сол қайғы, – деп Алтынбек Қоразбеуын «Бозторғай» әні тыңдаушыларының жанарына еріксіз жас үйіртіп, жүректерін елжірететін. Тастанды балалар мәселесі сол кезде-ақ бар болатын. Ал, қазір бұл мәселе, тіпті, ушығып кетті. Статистикалық мәліметтерге назар аударсақ, жыл сайын елімізде дүние есігін ашқан 1200 қазақ баласы тастанды атанып, жетімдіктің қамытын киеді екен. Олардың біразы балалар үйінде тәрбиеленіп, қазына нанын жеп өссе, енді біразы шетел асып, сатылып кете барады. Шетел асып, аты да, заты да өзгерген қазақ балаларын былай қойғанда, өз еліміздегі балалар үйлерінде тәлім-тәрбие алатын сәбилердің өзі ұлтжандылықтан, қазақтық қасиеттен ада болып өсетінін уақыт көрсетіп отыр. Уақыт өткен сайын тастанды балалар санының көбейіп бара жатқандығын ескерсек, мұның өзі қазір осы елдің иесі болып отырған қазақ халқы үшін ұлттық қасіретке айналып бара жатқанын бағамдауға болады.

Жыл өткен сайын Қазақстанда қарияларға арналған интернат-үйлердің саны көбейіп келеді, демек, сұраныс артып отыр. Өзге жетістіктерімізбен мақтансақ та, бұл мақтанатындай көрсеткіш емес, әрине. Жетімін жылатпаған, жесірін қаңғытпаған қазақ қазір сол жаққа ақ сақалды аталары мен ақ жаулықты аналарын ойланбастан апарып өткізіп жатыр. Көпке топырақ шашудан аулақпын, бірақ қазақ мәдениетіне жат қылықтар біздің бойымызға қайдан келіп жатыр?! Бұл дәстүр індетке айналып бара жатырған секілді. себебі ұлттық тәрбие де әлсіздеу ме қалай, бұрын намыс деген қазақтың қанын қыздырып, ата-анасына құрақ ұшып, қасы-қабағына қарап отыратын еді. Бұрын баба өсиеті мен ана қасиетін піріндей ардақтайтын балаларымыздың санасы уланып, қазақи құндылықтарымыздың құнын бағаламайтын тәрізді. Рухы биік ұрпақ ата-анасын қарттар үйіне көзі тірісінде апарғаны қасірет қой.

Отбасы – шағын мемлекет десек, оның өмірдің бір дауылынан соң керегесі кирап, уығының опырылуының себебі неде? Үйленгенше есіл дертін алған сүйгенінен жыл өтпей-ақ суық жылан көргендей жеріп шығу қазақтың тарихында болмаған қасіретке айналды. Бауырында бала қалған жалғызбасты әйел мен соқа басы сопайған ер-азаматтың артуы қоғамның алаңдауына негіз болатын-ақ себеп. Шынымен өркениет деп ұлттық болмысымыздан жүрдай болып тоналып қалдық па деп қорқамын.

«Тәрбие жалаң болмауға тиіс. Жалаң тәрбие қауқарсыз. Кез келген адамды тәрбиелеудің ұлттық негізі болуы керек. Сонда ғана тәрбие шынайылыққа айналады. Тәрбиенің мақсаты – елдік сананы қалыптастырып, ұлттық рух пен ұлттық патриотизмді негіздеу, ұлтсыздықпен күресу болса керек. Сондықтан тәрбиенің жүзеге асуының технологиясы қалай дегенде де ұлтымызға ұстын, болашағымызға тұғыр болатын ұлттық тәрбиеде жатыр деп нық сеніммен айта аламыз» [7], –деп, жаһандану дәуірінде ұлт ретінде жұтылып кетпеу үшін С. Пірәлиевтің пікіріне де мән беру абзал.

Қорытындай келе, «Дәстүр мен мәдениет – ұлттық генетикалық коды. Біз өзіміздің ұлттық мәдениетіміз бен дәстүрлерімізді осы әр алуандығымен және ұлылығымен қосып қорғауымыз керек, мәдени игіліктерімізді бөлшектеп болсада жинастыруымыз керек» – деп Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында атап көрсеткен [8]. Салт-дәстүр сабақтасын сақтау – саналы ұрпақтың бәріне ортақ парыз. Осы тұрғыда бастамысы қолға алынып келе жатқан «Ұлттық тәрбие» деген пәнді мектеп бағдарламасына енгізсе, нұр үстіне нұр болар еді.

Ұлттық тәрбиеден нәр алған адам – рухани құндылықтарды бойына сіңіріп биік дәрежеге көтеріледі. Оның ең маңыздысы адамды ойлануға бағыттайды, жеке тұлға болып қалыптасады. Тұлға болғаннан кейін қоғамдағы орнын терең сезінеді, ұлттық сана мен мүдде, ұлттық идея мен мінез қалыптасады. Халқымыздың маңдайына біткен ұлттық құндылықтарымызды, сонау өткен ғасырлардан өшпес мұра болып қалыптасып келе жатқан дархан халқымыздың таратқан үлгі-насихаты – асыл мұраларымызды бойымызға сіңіріп, ұлттық мәдениетімізді сақтай білейік!

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd ЖШС», 2009. – 656 б.
- 2 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1994. – 112 б.
- 3 Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010. – 535 б.
- 4 Журнал «Отбасы және балабақша». – Алматы: 2009. – 22 б.
- 5 Қазақстан Республикасының Ата Заңы 27 бап 2-тармақ. – 161 б.
- 6 «Қазақстан – 2030» бағдарламасы. – 65 б.
- 7 Пірәлиев С. Ұлттық тәрбие және жаһандану // «Егемен Қазақстан», 2015. – 12 б.
- 8 ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2012. – 42 б.

ҚАЗАҚСТАН МЕН ҰЛЫБРИТАНИЯ ЕЛДЕРІНІҢ ШАЙ ІШУ ДӘСТҮРІНДЕГІ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ МЕН ҰҚСАСТЫҒЫ

СЕКЕБАЕВА К. О.
 медициналық студенті, Павлодар қ.
 МУСИНА Ж. А., КАНИЕВА Д. А.
 ғылыми меңгерушілері

Осы сұрақтардың көпшілігіне тарихшылар жауап бермеді. Бірақ қазір бұл сұрақтар шешіледі деп ойлаймын.

Адамдар бұрынғы заманнан бері шай ішіп келеді. Осы бір ғажайып сусын туралы алғашқы деректерді біздің заманымыздан бұрынғы дәуірден – ақ кездестіруге болады. Оның тарихының ең кереметі – шайдан біздің күні бүгінге дейін күпті болмай келе жатқанымызда болса керек. Тіпті жерімек былай тұрсын, шай – жиырмасыншы ғасырдың ең кең таралған сусыны саналады.

Шай ішудің де өзіндік сыры бар. Баяғы заманнан бері өз рәсімдері мен дәстүрлері қалыптасты. Мысалға, ол ағылшындар мен қазақтар үшін ұлттық тұрмыстың, тіпті қала берді, ұлттық қасиеттің елеулі белгісіне айналды.

Император Шен Шуе – шайдың ашылуы:

Осы аңызда шай шамамен 5000 мың жыл бұрын ашылды деп айтылған. Шен Шуе қытай медицина ғалымы, әкесімен бірге ауыл шаруашылығының негізін қалаушылар болды. Аңыз бойынша императордың денесі «нефрит тәрізді мөлдір болған», ол шөптердің

дәмін көргенде, ішінде не болып жатқанын көре алған. Император жарлықтары бойынша барлық ауыз су гигиена себептері бойынша қайнатылсын деп талап етті. Бір күні императордың құлдары шөлді кандыру үшін су қайнатып жатты. Сол қазандықтың жанында ағаш өсіп тұрды. Сол ағаштан бірнеше жапырақ қайнап жатқан суға түседі. Сонымен су кызыл түске боялады. Бұл сусынның иісі императорды еліктіреді. Ол дәмін көргенде өзінің денесінде қуат пайда болғанын сезеді. Осы кезде шай пайда болды деп айтуға болады.

Шай ағашының пайда болуы туралы аңыз:

Ертеде Қытайдың аңызында шай өсімдігінің пайда болуы былай әңгімеленеді:

Қытайда Даррама атты данышпан монах тұрған екен. Бір күні түсінде Будду құдайын көріп, таңғалғанынан оған арнап күні – түні, көз ілмеуге, сыйынуға серт береді. Күндердің күнінде Даррама шыдай алмай кірпіктері ілініп қалғып, қатты ұйқыға кетеді. Монах құдайға берген серті үшін қорқыныштан оянып кетеді. Даррама өзінің кірпіктерін қиып, жерге лақтырып тастайды. Ал көктемде данышпанның кірпіктері түскен жерге жасыл бүтқтар өседі, оның жапырақтары керемет ұйқы аштыратын қасиетке ие болады.

Шай ішу дәстүрі қалай пайда болды:

5 мың жыл бұрын Қытай императоры орманда демалып жүріп, ішу үшін шай қайнатуын бұйырады. Кенеттен жел тұрып кесеге бірнеше шайдың жапырттары түсіп кетеді. Император сусынды ішіп, өзін сергек сезінді. Осылай шай ішу дәстүрі басталған. [1, 193 б.]

Басқа шай туралы аңыздар бар. Шайдың отаны – Қытай делінген. Шай – мәңгі жасыл шай өсімдігінің арнайы өңделген жапырағы, сондай – ақ осы жапырақтан әзірленген сусын. Шайдың өңіне тән хош иісі, тіл үйретін дәмі, шөл кандырып, сергітетін қасиеті бар.

Жас жапырақшалар қытайша «тшайей» дегенді білдіреді. Осыдан «шай» атауы шыққан. Байха шайы да қытайша «бай – хоа» аударғанда «ақ кірпекшелер» дегенді білдіреді. Шынында да шай жапырақшаларының бір беті ақ кірпікшелерге ұқсас жінішке күміс талшықтармен қапталған. Қазіргі уақытта байха сөзі үгітілген деген мағынаны береді.

Алдымен Қытай шай өндірушілерден жалғыз ел болғандықтан, оның құпиялары мықты қорғалған. Дегенмен, бір ағылшындық шай тұқымын ұрлап қана қоймай, оны өндеудің күрделі жолын да біліп алған. Осының арқасында еуропалықтар шайды ө мекендерінде де

егуді білген. Шайды тек әйелдер ғана еккен екен. Себебі, әйелдің нәзік қолдары шайдың иісін одан сайын күшейтеді деп есептеген. Қытай императоры үшін шайды тек 16 жасқа дейінгі қыздар жинаған.

Шай өсіру орнына қарай:

Қытай, Үнді, Цейлон, Грузин және Краснодар болып бөлінеді. Шайды плантациядан алыс емес шай фабрикаларында дайындалады. Себебі, шай жапырақтары өзінің құнды сапасын жоғалтпау үшін алыс тасымалдауға болмайды.

Шайдың емдік қасиеттері:

Шай және денсаулық. Ежелгі шығыс данышпаны Ибн Сина шай хақында: «Шай денені сергітеді, көңіліңді көтереді, жүрекке жылу ұялатады, ой салады, еріншектіктен арылтады».

Шайдың емдік қасиеттерін зерттей келе, ғалымдар оның пайдасын білді. Шай тек шөлді басу үшін ғана емес, қан айналымына, жүрек – тамыр жүйесіне, асқорытуды жеңілдетеді.

Жас шай жапырағының шырынымен немесе ұнтақталып, үгітілген кепкен шаймен дененің күйген жерлерін емдейді. Кепкен көк шайды шайнау – жүрек айнығанды басуға жақсы көмектеседі. Көк шайдың қою тұнбасы денедегі сыртқы жараларды, тіпті жүйелі пайдаланған кезде асқазан мен аш ішек жараларын жазады. Көк шай тұнбасы қан қысымын түсіреді. Шайды тіл ойылғанда, экземаға, теріге жарақат түскенде, ірінді жараларға ем ретінде қолданады. Танертенгілік және кешкі уақытта тіс тазалар алдында шай тұнбасымен ауызды шайса, тістің түбі нығаяды. Халық шайды бұрынғы заманнан – ақ «өмір зәм – зәмі» деп атаған. Бірақ бұл шайды өлшеусіз іше беру керек деген сөз емес. Біріншіден, егер оны көп ішетін болсақ, жүрекке, қантамырларына, бүйрекке күш түседі. Ал мұның организм үшін қауіпті екені белгілі. Екіншіден, шайды тым қою етіп әзірлеуді де қажет жоқ. Өйткені оның құрамындағы кофеин нерв жүйесінің қызметін қоздырып, жүректің соғу қалпын бұзуы, қан қысымын күшейтуі ықтимал. Тіпті денсаулығы жақсы адамдардың өзіне ұйықтар алдында шай ішуге болмайды. Бұдан басқа да дәрігерлердің айтуынша, шайды ішудің талаптары бар [3, 58 б.].

Қазақ халқы мен ағылшындардың шай ішуіндегі айырмашылықтары мен ұқсастықтары:

Айырмашылығы «Қазақстанның шай ішу дәстүрі»	Ұқсастығы	Айырмашылығы «Ұлыбританияның шай ішу дәстүрі»
1.Кез келген уақытта шай ішеді. 2.Алыс қонаққа төмен дөңгелек үстелге шай жасайды. 3.Шайды бірден сүт қосып әпереді. 4.Қонаққа көптеген тәттілер алдына қояды және қонақ өзінің қалауынша жейді. 5.Шай кесеге құйылады. 6.Шайды тек үйдің иесі құяды. 7.Самаурын қайнатады (жанған отынға қыздырады) 8. Жылы Қазақстанда шай салқындау, шөл қандыру сусыны. [2, 171 б]	1. Шай ішуді жақсы көретін халықтар. 2.Келген қонақпен ең бірінші қол беріп амандасу. 3.Сүтпен ішкенді жақсы көреді. 4.Көптеген тәттілерді үстелге қояды. 5.Ыстықтай ішеді. 6.Дәстүрлі дайындайтын нан түрлері бар. 7. Шайды соңына дейін ішіп бітірмеу, үй иесіне деген құрметсіздігін көрсетеді. 8.Екі елде де шай өсірілмейді.Шайды басқа елдерден әкеледі. 9.Екі елде де шай ішу салт – дәстүрлері бар.	1.Шай ішу уақыты: танертенгі 11:00 және түскі 17: 00. 2.Отырған кезде аяққа шүберек төсеу. 3.Шайға қосатындарын белгілі бір тәртіппен қосады.Мысалы, ең бірінші қант содан кейін сүт. 4.Шайға берілетін тағамдарды жездің де тәртібі бар. Мысалы, бірінші ашшы тағамдар, содан кейін «scones» наны, міне осыдан кейін ғана кампит пен печенье жеуге болады. 5. Шай кішкентай шынаяққа құяды. 6. Шынаяқты қолға алғанда кішкентай бармақты көтеру жаман әдет болып саналады. 7. «scones» нанын дайындайды. 8.Суық Британияда шай жылыну құралы. [1, 253 б.]

Теориялық материалды зерттей келе, мен группаластарымнан кішігірім тест алдым. Қорытындылай келе:

Сен қазақ халқы мен ағылшындардың арасында қандай ұқсастық пен айырмашылық бар екенін білесің бе?

Иә жауабымен – 75 % жоқ жауабымен – 25 %

Сен қандай шай ішкенді жақсы көресің?

Қазақша – 55 % ағылшынша – 40 % шай ішуді ұнатпаймын – 5 %

Шайды немен ішкенді жақсы көресің?

Өртүрлі тәттілермен – 75 % Қазақ халқының тағамдарымен – 25 %.

Түрлі ақпарат көздерін зерттей отырып, біз Ұлыбритания мен Қазақстанда шай пайда болу тарихында қызықты фактілер көп таптық. Соңында мыналарды айтып кетуге болады:

Екі ел үшін де бірнеше ғасыр аралығында шай ұлттық мәдениеттің теңдесіз бөлігі болып саналады.

Қазақстанда да, Ұлыбританияда да, шай ішу дәстүрі көпесті кездеседі, мысалы, Қазақстанда қазақша шай, яғни кілегеймен және оған кішкене бұрыш пен бидай қосылып ішіледі.

Бірақ бір ел үшін ғана тиесілі дәстүрлер де бар:

Тек Британияда шай бөлек тағамға жатады.

Тек Қазақстанда шай пиаладан ішіледі.

Тек Британдықтар шай көзден сақтайтынына сенеді.

Бізге бұл тақырыпта жұмыс істеу өте ұнады және де осы жұмыс барысында біз өзіміздің қойған мақсатымызды орындағанымызға сенімдіміз. Біз екі елдің, яғни Ұлыбритания мен Қазақстан елдерінің шай ішу дәстүрлерін зерттедік. Басып шығару жұмысымен қатар, біз ғаламтор ресурстарымен қолдануды, керекті және маңызды ақпараттарды үлкен көлемде табууды үйрендік. Сондай – ақ группаластарға тест құрауды және оларды жүргізуді, қорытынды шығаруды үйрендік.

Біздің ойымызша, бұл өзекті тақырып, өйткені шай біз зерттеген екі елдің ғана емес, басқа да көптеген елдердің негізгі сусыны болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 В. Тимошинов. «Культурология. Казахстан Евразия Восток Запад» Алматы 2003г.

2 С. Кенжеахметұлы. «Қазақ халқының салт-дәстүрлері» Алматы 2006

3 «Шайдың үлкен кітабы», 2015 ж.

5 Секция. Саясаттану және әлеуметтану
5 Секция. Политология и социология

5 Секция. Саясаттану
5 Секция. Политология

ТЕРРОРИЗМ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

ТОКТАСЫНОВА Т. Б., АККАЗИН А. О.
студенттер, Шығыс Қазақстан технологиялық колледжі, Семей қ.

Лаңкестік – гректің «terror» сөзінен алынып, «үрейлі», «қорқынышты» деген мағыналарды білдіреді. Бұл атауды ең алғаш Аристотель қолданған. «Террор» сөзі өз мақсатына жету үшін ешнәрседен тайынбай, зорлықпен үкімін жүргізуді көздеген саяси күрес деген мағынада түсіндіріледі. Лаңкестердің қарулы әрекеттері мен бүлік шығару іс-әрекеттері олардың бүкіл болмысын айқын көрсетеді. Түрлі этникалық және діни қайшылықтар, кедейлік пен мемлекеттегі түрлі келіспеушіліктер де лаңкестіктің шығуына себеп болуы мүмкін. VII ғасырда Ислам әлемінде пайда болған діни, саяси, экстремистік әрекет саналатын харижиттер («хулафа-и рашидин») хазреті Омар (ғ.с.) мен Оспанға (ғ.с.) қарсы қастандық ұйымдастырды. Олар умәуилер салтанаты кезінде үлкен саяси күшке айналып, елде әрдайым іріткі мен дау-жанжал ұрығын септі. VIII ғ. екінші жартысында Ирак, Бахрейн, Йемен, Сирия, Мысыр және Хорасан жерлерінде лаңкестік әрекеттер жасаған карматилер де діни, саяси, экстремистік ағым саналған. Карматилер шиға мәзһабындағы исмаилиттердің негізгі тармағының бірі ретінде VIII ғ. ортасында Иракта пайда болған. Олар ислам шарифатын мойынсұнбай, тіпті Қағбаны зиярат етуді бидғат деп санаған. 899 жылы Бахрейнді басып алып, шығыс Арабияда өз мемлекетін құрған. 930 жылы қажылық маусымында Меккеге баса көктеп кіріп, қаланы талан-таражға салып, бірнеше мың қажылар мен жергілікті тұрғындарды өлтіріп, көптеген мұсылмандарды тұтқындаған [1, 756 б.].

Қазіргі таңда дүниеде 500-ге жуық лаңкестік ұйым бой көрсетуде. Олардың саяси, діни бағыты, әлеуметтік және этникалық құрамы, шабуылдау дәрежесі бойынша ең үлкендері мыналар: «әл-Кайда», «Абсат әл-Ансар» (Ливан), «Ал-Жиһад», «Жәмағат әл-Ислами», «әл-Ихуан әл-муслимин» (Мысыр), «Хизб-ут-тахрир әл-Ислами», «Тәибә», «Жамағати-Ислами» (Пәкістан).

Лаңкестіктің бірнеше түрлері бар:

Ядролық лаңкестік – ядролық жарылғыш заттарды жару немесе онымен қорқыту, радиоактивті заттармен улау, ядролық нысандарды басып алу мақсатын көздейді. Қазір дүниенің 30 мемлекетінде 450-ге жуық ядролық объектілер, 100-деген ядролық реакторлар, он мыңдаған ядролық қарулар бар.

Хайджекин – ірі көлік құралдары: ұшақ, пойыз, автомобиль және кемелерді ұрлауды мақсат етеді. Бірінші әуе лаңкестік 1930 жылы жасалған. Лаңкестер тарапынан 1969 жылы 91, 1972 жылы 59 жолаушы ұшақтарына шабуыл жасалған. Тіпті, 1971 жылы қыркүйек айында 4 ұшақ лаңкестер тарапынан қиратылды.

Гиперлаңкестік – арнайы хакер тәсілдері бойынша компьютер басқару жүйесін иеленіп алу, компьютер вирустары арқылы интернет жүйесін істен шығару көзделеді.

Биолаңкестік – вирус, ұнтақ сияқты бактериялық қоспаларды пайдалана отырып лаңкестік әрекет жасау.

Химиялық лаңкестік – улаушы және тұншықтырушы газдарды лаңкестік мақсатқа пайдалану.

Ақпараттық лаңкестік деп теракт жасауға алып келетін мағлұматтарды БАҚ (бұқаралық ақпарат құралдары) арқылы тарату, экономикалық жағынан дамыған мемлекеттердің өз техникалық мүмкіндіктерін басқаларға зиян тигізу үшін пайдалануды айтады [2, 19 б.]. Мысалы, бір өтірік кейде, бүкіл дүниедегі мемлекеттерді қарама-қайшылыққа түсіреді, миллиондаған адамдардың санасын улайды, оларды жолдан тайдырады. Сол үшін БАҚ арқылы әсіресе, интернет жүйесі арқылы таралып жатқан теріс хабарлар әртүрлі жаман нәтиже беруі мүмкін. Мұндай зиянды хабарлардың «ақпарат лаңкестігі» делінуі ғажап емес. Бұл іс-әрекет саяси лаңкестіктің ажырамас бір бөлігіне жатады.

Қазіргі кезде ең көп таралған лаңкестік – дінді бетперде еткен түрі. Олардың негізгі мақсаттары – әртүрлі діни сенімдерді пайдалана отырып, адамдардың пікіріне әсер ету, билікті ұстап қалу, ұлтаралық соғыстар, талас-тартыстар ұйымдастыру, дінді саяси құрал ретінде пайдалану. Лаңкестікке қарсы күресудің мақсаты рухани және материалдық, экономикалық тұрғыдағы нысандарды залалсыздандыру [3, 98 б.]. Сол үшін лаңкестіктің пайда болу тарихын, оның түрлері мен алуан көріністерін, сондай-ақ қауіпін алдын алуды да білген абзал.

Жалпы, елді дүрліктірген лаңкестік оқиғалардың қайдан өрістеп отырғанын, сипатын, себеп-салдарын айқындамай тұрып

нәтижелі іс-қимыл жасай аламыз деу – берісі әбестік, әрісі – көрсоқырлық, біліксіздік деу орынды. Елбасымыз діни экстремизм және терроризммен күрес мәселелері жөнінде кеңесте: «Қазақстанға қарсы жасалынған терроризмді, оны ымырасыз басып-жаншуға мемлекеттің мүмкіндігі жетерлік. Мемлекеттің қолында күш те, қуат та, жігер де бар. Біз лаңкестікті түбірімен жоқ қыламыз. Мен сондай-ақ барлық қазақстандықтарды қырағылыққа шақырамын. Егер лаңкестікке қатысты деректер байқалатын болса, онда дереу тиісті құқық қорғау органдарына хабарлау қажет», – деген еді. Бұл сөздің астарында тек ескерту ғана емес, нақты талап та жатқанын пайымдағанымыз жөн болмақ. Шындығына келсек, терроризм – жаһанға төнген зор қатер. Лаңкестік (терроризм) – негізінен, саяси-әлеуметтік себептерге байланысты жеке адамға, көпшілікке немесе мемлекетке қысым жасау, үрей туғызу мақсатында қасақана жасалатын қылмыстық іс-әрекет. Бұл ұғым XVII ғасырдағы француз революциясынан кейін кеңінен қолданыла бастаған болатын. Адам жанын түршіктіретін қатыгез зұлымдыққа толы лаңкестік әрекеттердің формасы да, тактикасы да әр түрлі, олар: кепілге адам алу, қоғамдық орындарда жарылыстар ұйымдастыру, кісі өлтіру, бопсалау, шетелдік елшіліктерге, халықаралық ұйымдардың бас пәтерлеріне шабуылдар жасау, ұшақ жару, қару-жарақ қоймаларын басып алу, т.б. Статистикалық деректерге сүйенсек, XX ғасырдың 70-80 жылдарында күллі дүниежүзінде 5500-ден астам лаңкестік әрекет жасалып, төрткүл әлемде 500-ден астам лаңкестік ұйымдар әрекет еткен екен. Лаңкестердің жаппай қырып-жоятын ядролық, бактериологиялық, химиялық қаруларға қол жеткізу мүмкіндігі – әлемдік қауіпсіздікке зор қауіп төндіретін, күллі адамзат қауымын алаңдататын фактор. Көп елдерде лаңкестікке қарсы ымырасыз күрес жүргізу үшін арнайы органдар құрылған. Мәселен, Ресейде сыбайлас жемқорлық пен терроризмді бақылау жөніндегі комитет 2010 жылдан бері жұмыс істейді. Кавказ-Ауғанстан-Шыңжаң қауіпті белдеуіне қоңсы қонған Қазақстанға да іргені бекемдеп, ұлттық қауіпсіздікті сетінететін экстремистік және лаңкестік әрекеттердің алдын алу аса қажет. Терроризм жеке тұлғалар мен тұтастай елді қорқытып-үркітіп, жайы келсе күштеу арқылы елдегі билікті ауыстыруды, маңызды билік органдарын басып алуды, өз мемлекетін құруды, тұтастай территорияда өз заңын орнатуды мақсат етеді [4,21 б.]. Қазіргі күні желілік террористік құрылымдарға әскери бөлімше, жабық тасымал жүйесі, жасырын ақша аудару мен насихаттау жүйесі, мәліметтерді жеткізу мен идеологиялық

орталықтар, ұяшықтар, жаттығу алаңқайлары, эмиграциядағы көшбасшылар кіреді. Олар сыртқы күштердің ұйымдастыруымен немесе жәрдемімен әрекет етуі де мүмкін. Бұған аяқ астынан пайда болып, ғаламтордан қайта-қайта доқ көрсетіп отырған «Джунд-әл-Халифат» (Халифат сарбаздары) лаңкестік ұйымы мысал бола алады. Шынымен де саяси ахуалы тұрақсыз аймақтардан келетін лаңкестік қауіп-қатерді байыпты бағамдамаудың соңы орны толмас өкініштерге ұрындыруы ғажап емес. Мәселен, саясаттанушы Досым Сәтпаев 2014 жылы АҚШ өз әскерін Ауғанстаннан әкетсе, Қазақстанда лаңкестік қауіп-қатер күшейе түсуі әбден мүмкін екенін алға тартады. Ресейлік сарапшылар да: «Орталық Азия төңірегінде туындап жатқан локальді және аймақ-тық жанжалдар Америка әскерлерінің Ауғанстанды тастап шығуымен әлем елдерінің алаңдаушылығын тудыратын ауқымды соғысқа ұласуы мүмкін. Біз бұған дайын болуымыз керек», – дейді. Қалай болғанда да геосаяси тұрғыдан лаңкестік қауіптің алдын ертерек алған абзал болмақ.

Ел аймақтарында өткен қаралы оқиғалар соның айқын дәлелі. Қайсыбір сарапшылардың айтуынша, (мәселен, Марат Шибұтовтың пікірінше), еліміздегі лаңкестік әрекеттер такти-касына қарай дағыстандық, шешендік, ирақтық және латынамерикандық түрлерге үкәс болып келеді екен. Қазақстанда тактикалық жағынан ең ықтималы дағыстандық әдіс деседі. Бұл әдіске күштік құрылым қызметкерлері мен шенеуніктерді нысанаға алу тән болса керек [5, 82 б.]. Дағыстандық лаңкестіктің мақсаты – мемлекеттік аппараттың аяқ-қолын тырп еткізбестен «матап тастау». Біз оған қарсы тұруға мүлде дайын емеспіз. Себебі, еліміздегі құқық қорғау органдары мен қауіпсіздікті сақтауға жауап беретін лауазымды шенеуніктеріміз ондай лаңкестік оқиғалар орын ала қалса, олардың алдын алуға ешқандай сақтық шараларын жасамаған. Ал шешендік әдіспен әрекет ететін лаңкестерге тұрғын үйлерді жарып, қоғамдық мекемелерге шабуыл жасап, адамдарды кепілге алу үрдісі тән. Бұлардың алға қойған басты мақсаттары – халық арасында үрей туғызып, тұрақтылықтың іргетасын шайқалтып, елді бейбіт өмір сүру ырғағын жаңылту. Ең өкініштісі, мұндай тосын оқиғаларға қарсы тұруға біздің қоғамдық мекемелеріміз мүлде дайын емес. Ондай мекемелердің қауіпсіздігі қаншалықты денгейде деген сауалға тірі пенденің нақты жауап бере алмасы көміл. Бір-ақ мысал. Айталық, еліміздегі ең ірі мегаполис саналатын Алматы қаласында тұрғын үйлерге тақап салынған жанар-жағармай бекеттері жыртып айырылады. Егер лаңкестер соларды нысанаға алса, күніміздің не

боларын ойлаудың өзі қорқынышты. Ал ирактік лаңкестікке ден қойған жанкешті шахидтер әкімшілік ғимараттар мен шетелдік елшіліктерді, шетелдік ірілі-уақты компания кеңселерін жарып жіберуге әуес. Ондағы мақсаттары — мемлекеттік аппаратты есінен тандыра қорқытып, қатты састыру, инвесторларды шошыту арқылы халықаралық жанжал шығару, соның арасынан өздеріне пайда табу деседі. Латынамерикандық лаңкестікке бүйрегі бұратындар саясаткерлер мен балаларды ұрлап әкетіп, артынан оларды мерт етіп, жұртты жаппай қырып-жоюмен айналысады екен. Ондағы мақсат — билік төңірегінде жүрген зиялы қауым өкілдері мен қоғамның қаймағы саналатын элитаға қатты қысым жасау арқылы оларды өз дегендеріне көндіріп, лаңкестер мақсаты үшін жұмыс істеуге мәжбүрлеу болса керек [6, 21 б.]. Бұрындары тек шетелдерде ғана орын алатындай көрініп келген лаңкестік оқиғалар ақыры Қазақстан жеріне де келіп жетіп, қалың бұқара халық күндіз күлкіден, түнде ұйқыдан айырылған пұшайман халге түсті. Ағымдағы жылы ел көлемінде орын алған лаңкестік оқиғалардың сипаты мен белгілеріне үңілсек, лаңкестікті жасағандардың барлығының дерлік еліміз тәуелсіздік алған кезеңде ер жеткен өрімдей жас жігіттер екендігіне көз жеткізер едік. Бұған тұрмыстық-әлеуметтік жағдайдан басқа асқынған діни факторлардың да айтарлықтай ықпалы барлығы байқалады. Сосын, лаңкестердің барлығы дерлік қазақ ұлтының өкілдері, ең өкініштісі де, міне, осы. Ендеше, зайырлы мемлекетіміздің саяси-қоғамдық құрылысы мен сипатына, мемлекет құзырына қарайтын азаматтардың өмірі мен құқығына зор қауіп төндіретін лаңкестік мақсатта іске асырылатын қанды оқиғалар мен құбылыстарға құқық қорғау мен ұлттық қауіпсіздік органдары, барша қоғам жіктері бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, тізе қоса отырып бірлесіп әрекет етулері қажет-ақ. Қоғамда, әсіресе мектеп жасындағы балалар мен жасөспірімдер, жастар арасында идеологиялық, мәдени-ақпараттық мақсаттағы үгіт-насихат жұмыстарын жүргізіп, оларды саяси-танымдық тұрғыдан «тағалау» керектігі дау туғызбас деген ойдамыз. Елдегі лаңкестік қауіп-қатерлерге қарсы тұру үшін ислам атын жамылған жат ағымдардың қызметіне тосқауыл қойып, шетелдік эмиссарларды ел территориясынан күштеп аластау қажет. Шетелдік діни әдебиеттер мен компьютердегі сайттарды заңдық тұрғыда қатаң сүзгіден өткізіп, оларды ел ішіне әкелуге, насихаттауға, таратуға үзілді-кесілді тыйым салу керек. Жастарға дәстүрлі исламды, тарихи-рухани құндылықтарымызды насихаттап, ел ішінде лаңкестікке қарсы қауіпсіздік шараларын күшейтуіміз

қажет. Ең бастысы, лаңкестікке қарсы заңнамаларымызды бекемдеп, күзиретті органдардың терроризмге қарсы қызметін оңтайландырып, еліміздің ұлттық қауіпсіздігі мәселесімен айналысатын органдардың іс-әрекеттерін үйлестіріп, бір ізге салуды қолға алуымыз керек, бұл – өте маңызды шаруа. Сосынғы бір билік тарапынан ескерілуі тиіс өзекті мәселе – ой-санасы толық тұрақтанып орнықпаған, бұғанасы бекіп, қабырғасы қата қоймаған жастарды шетелдерге діни оқуға жіберуге белгілі бір дәрежеде шектеу қойылғаны жөн сияқты. Өйткені, шетте жүрген оларға біздің тарапымыздан ешқандай бақылау жасалмайтындықтан, ертеңгі күні әлгі жастарымыз туған еліне қандай пиғылдағы адам болып келетіндігі бір Алланың өзіне ғана аян дүние. Сол себепті, ел ертеңіне алаңдаушылық білдірген азамат ретінде билік тізгінін ұстаған марқасқаларымыздың осы жағын да қаперлеріне алғанын қалар едік. Төңірі елімізді алда болуы ықтимал лаңкестік әрекеттер мен ұлт қауіпсіздігіне қатер төндіретін қатыгез террористік арандатушылықтардан сақтасын деп тілейік!..

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ағыбаев, А.Н. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексіне түсіндірме [Мәтін]: жалпы және ерекше бөлімдер / А.Н. Ағыбаев.- Алматы: Жеті жарғы, 2010.- 808бет.

2 Амреева, А.А. Діни экстремизм мен терроризмнің саяси-әлеуметтік негіздері (орта азия мемлекеттері мысалынан) : Саяси ғ.к.... дис. автореф. - 23.00.02: Саяси институттар, этносаяси конфликтология, ұлттық және саяси процестер мен технологиялар / Ақтолқын Айтханқызы Амреева; Ғылыми жет-сі: саяси ғ. к....-д-ры, проф., Т.С.Сәрсенбаев.- Алматы: ҚазҰПУ, 2005.- 29б.- (На правах рукописи).

3 Ибах, А.Қ. Қазақстанның аймақтық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және оның экономикалық құқықтық реттелуі: Заң ғылымдары магистрі академиялық дәрежесін алу үшін дайындалған / А.Қ. Ибах; Ғылыми жетекші: э.ғ.к., Джолдасова О.К.- Тараз, 2013.- 107б.- (Қолжазба құқығында).

4 Ибах, А.Қ. Қазақстанның аймақтық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және оның экономикалық құқықтық реттелуі: Заң ғылымдарының магистрі академиялық дәрежесін алу үшін дайындалған / А.Қ. Ибах; Ғылыми жетекші: э.ғ.к., доцент Джолдасова О.К.- Тараз, 2013.- 23б.- (Қолжазба құқығында).

5 Турысбекова, Г.Д. Терроризм: қылмыстық -құқықтық және психологиялық аспектілері : Құқықтану магистрі академиялық

дәрежесін алу үшін магистрлік диссертациясы / Г.Д. Турысбекова; Ғылыми жетекші: з.ғ.к., доцент Сагинбеков К.С.- Тараз, 2012.- 84б.- (Қолжазба құқығында).

6 Турысбекова, Г.Д. Терроризм: қылмыстық-құқықтық және психологиялық аспектілері: Құқық магистрі дәрежесін алу үшін / Г.Д. Турысбекова; Ғылыми жетекші: з.ғ.к., доцент Сагинбеков.Қ.- Тараз, 2012.- 23 б.- (Қолжазба құқығында).

ТРЕХЪЯЗЫЧИЕ В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА – ЗАЛОГ УСПЕШНОГО БУДУЩЕГО

БАЛТАШЕВА Ж. Е.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

МОШНА Н. И.

магистр, ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Многообразие культур и языков, их равное сосуществование являются безусловным достоянием нашей страны, а проводимая языковая политика как обеспечивает соблюдение языковых прав всех этносов, так и предоставляет свободный выбор языка для общения, получения образования, реализации творческих потребностей. Позитивность развития трехъязычия для казахстанского сообщества возможна при условии единой политической, идеологической, культурной платформы. И эта платформа уже задана Президентом в разъяснении сути проекта «Триединство языков» – изучение казахского языка как государственного, русского – как языка межнационального общения и английского – как языка успешной интеграции в глобальную экономику.

Автор статьи предпринял попытку на основе проведенного мини исследования студенческой молодежи на базе Павлодарского Государственного Университета им. С. Торайгырова выявить реальную языковую ситуацию в молодежной среде, узнать, насколько студенты осведомлены о проводимой языковой политике в стране и как они воспринимают и развивают идею триединства языков.

Как подчеркивает президент РК Н. А. Назарбаев: «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, – население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык – государственный язык, русский язык – как язык

межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1].

Язык – средство человеческого общения, мышления и выражения. Язык является специфически социальным средством хранения и передачи информации, а также управления человеческим поведением. Благодаря языку осуществляется специфически человеческая форма передачи социального опыта, культурных норм и традиций, через язык реализуется преемственность различных поколений и исторических эпох [2, с. 190].

Для нации обязательным является наличие языка в письменной форме, т.е. литературного языка.

Как правило, каждый народ говорит на одном языке. Вместе с тем довольно широко распространяется двуязычие, когда какая-то часть народа или даже целый народ постоянно пользуется в обиходе двумя языками. Так, состояние одновременного владения двумя и более языками называется билингвизмом, или полилингвизмом [2, с.191].

В современном мире существование моноязычных государств, где большая часть населения говорит на одном языке – довольно редкое явление, большинство же социумов характеризуется многоязычием. Казахстан не является исключением. В стране сосуществует два языка – казахский и русский. Современная языковая ситуация в Казахстане также позволяет говорить о триединстве языков, как о существенном факторе укрепления общественного согласия.

Республика Казахстан – полиэтническая страна, где проживают представители 130 этносов. Так, согласно официальной статистике, по состоянию на начало 2016 года составила более семнадцати миллионов человек. Этнос казахи составляет большинство населения – 66,01 %. Следующими крупными этносами населяющими страну, являются русские – 21,05 %, узбеки – 3,07 %, украинцы – 1,7 %, уйгуры- 1,44 %, татары – 1,17 % и другие. Согласно статистическим данным переписи наиболее распространенным языком в Казахстане является русский язык: 94,4% населения страны указали, что понимают устную русскую речь, 84,8% населения умеют и читать и писать по-русски, 3,4 % только читать. В то же время понимают казахскую устную речь 74% населения страны, умеют читать и писать по-казахски 62 % населения, а 2,9 % только читать.

Декларация о степени владения английским языком у разных этносов достаточно заметно варьирует, при этом наивысшие

показатели владения английским языком продекларировали корейцы: 24,2 % понимают устную речь, 11,4 % умеют читать и писать, 3,5 % только читать. Группу этносов продекларировавших относительно высокую степень владения английским языком составляют также казахи (17,5 % понимают, 9 % читают и пишут, 2,9 % только читают), уйгуры (15,7 % понимают, 7,2 % читают и пишут, 2,6 % только читают), киргизы (12,6 % понимают, 5,8 % читают и пишут, 2% только читают).

У русских самый высокий среди славянских народов и немцев декларируемый уровень владения английским языком: 12,6 % понимают, 5,6 % читают и пишут, 2,1% только читают.

При этом самый низкий уровень владения английским языком продекларировали белорусы и поляки: 6,8 % понимают английскую речь, лишь 3 % умеют читать и писать, 1 % только читать [3].

Языковая ситуация в Казахстане регулируется Конституцией Республики и Законом о языках в РК. Согласно статье 4 Закона РК от 11 июля 1997 года в Казахстане государственным языком является казахский язык [4].

Государственный язык – язык государственного управления, законодательства, судопроизводства и делопроизводства, действующий во всех сферах общественных отношений на всей территории государства. Долгом каждого гражданина Республики Казахстан является овладение государственным языком, являющимся важнейшим фактором консолидации народа Казахстана.

Правительство, иные государственные, местные представительные и исполнительные органы обязаны:

- всемерно развивать государственный язык в Республике Казахстан, укреплять его международный авторитет;
- создавать все необходимые организационные, материально-технические условия для свободного и бесплатного овладения государственным языком всеми гражданами Республики Казахстан;
- оказывать помощь казахской диаспоре в сохранении и развитии родного языка.

Статус русского языка определен как язык межнационального общения. Согласно Закону в государственных организациях и органах местного управления наравне с казахским официально употребляется русский язык. Государство проявляет заботу о языках диаспор, проживающих в Казахстане. Одна из статей Закона «О языках в Республике Казахстана» оговаривает, что «каждый гражданин РК имеет право на пользование родным

языком, на свободный выбор языка общения, воспитания, обучения и творчества» В Республике Казахстан в соответствии с Законодательством не допускается ущемление прав граждан по языковому признаку [4].

Родной язык — это первоначально усвоенный человеком язык (язык «колыбели», язык матери). Родной язык является одним из основных признаков этнической (национальной) самоидентификации, поэтому в большинстве случаев национальность совпадает с родным языком [2, с. 182].

Исторически сложившийся многонациональный, полиэтничный и поликультурный казахстанский социум совершенно естественно реагирует на вызовы современности, провозглашая идею трехъязычия как один из важнейших социальных приоритетов.

Так, политика в области языка выступает одним из важнейших аспектов происходящей в казахстанском обществе экономической и социальной модернизации. Внимание Лидера нации к этой составляющей государственной политики очевидно и заслуживает самого пристального изучения и анализа, поскольку именно в нашей республике реализуется уникальный проект, инициированный Главой государства, – триединство языков. В связи с этим значимость и актуальность полиязычного образования, являющегося результатом внедрения идеи Президента о триединстве языков, не вызывают сомнения.

В 2007 г. в Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» Глава государства предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков» [5]. Главной составляющей этого триединства языков является государственный казахский язык как фактор консолидации общества, его духовного возрождения через познание истории, культуры, национальной самобытности его создателя – казахского народа. Немаловажна роль в триаде русского языка, который также способствует единению и сплочению различных социальных и этнических групп в единое целое – народ Казахстана. Кроме того, русский язык идентифицируется с прорывом в мире передовой науки, техники и технологий. К тому же русский язык выступает средством межкультурной коммуникации и международного сотрудничества со стратегическими партнерами на постсоветском пространстве.

Что же касается третьего составляющего триединства языков, то роль иностранного языка обусловлена интеграционными процессами,

происходящими в мировом сообществе и определяющими вектор общественного развития в целом. Соответственно иностранный язык, и в частности, английский, на котором говорит полмира, представляет собой язык успешной интеграции в мировую экономику, международного имиджа Казахстана. Требования к владению иностранным языком обрели конкретные очертания в виде непосредственного контакта с зарубежными вузами на разных стадиях вузовской и послевузовской подготовки.

Теперь мы рассматриваем идею трехязычия как залог успешной реализации формулы: развиваем государственный язык, поддерживаем русский язык, изучаем английский язык.

Чтобы увидеть реальную языковую ситуацию в молодежной среде, мы провели социологическое исследование и на основе вышеприведенной статистики владения языками в целом по Казахстану, разработали анкету из 13 основных вопросов и провели опрос среди студентов разных курсов Павлодарского государственного университета имени Султанмахмута Торайгырова. Основные задачи исследования определялись исходя из необходимости получения информации по следующим аспектам языковой ситуации: степень владения студентами государственным языком; степень знакомства студентов с языковой политикой в республике; место государственного, русского и английского языков в социально-коммуникативной системе студенческого социума; уровень и характер их социальных предпочтений в отношении использования языков в различных сферах жизни. Число респондентов – 50 человек, возрастная группа составила студентов в возрасте от 18 до 29 лет. Национальный состав респондентов: казахи – 38, русские – 5, немцы – 2, болгары – 2, ингуши – 1, татары – 2.

Для 33 родной язык – казахский, для 15 – русский, 2 считают родным другой язык. Из них окончивших школу на казахском языке – 12, на русском языке – 38 человек.

Анализ анкет показывает, что казахи, окончившие школу с русским языком обучения, чаще пользуются двумя языками:

- в общении дома (60 % студентов);
- в кругу друзей (50 % студентов);
- смотрят фильмы и телепередачи (50 % студентов);
- читают газеты (40 % студентов).

Практически половина лиц, чей родной язык казахский, но окончивших школу с русским языком обучения, как видно

из приведенных выше данных, являются билингвами, так как общаются и на родном казахском, и на русском языках.

Из студентов в бытовом общении чаще используют казахский язык – 7 человек, русский – 38 человек, казахский и русский – 5 человек.

Так, проведенное анкетирование показало, что сегодня все студенты изучают либо русский язык (если обучались в школе на казахском языке), либо казахский язык (если в школе обучались на русском языке). Любопытно, что студенты самокритичны в оценке своих умений общаться на изучаемом языке. Так, считают, что свободно владеют казахским языком – 66% студентов, русским языком – 76 % студентов, английским – 34%. Довольно высокий показатель владения русским языком объясняется тем, что это – жители довольно крупного города, в жизни которого русский язык является доминирующим и только за последнее десятилетие начинает уступать лидирующую позицию.

Ситуация с иностранным языком выглядит следующим образом: – считают, что могут на нем общаться: 24 % студентов окончивших русскую школу. Среди окончивших казахскую школу говорить на иностранном языке могут 14 % всех опрошенных студентов. Затрудняются в общении на иностранном языке: около 70 % всех опрошенных студентов.

И, наконец, на главный вопрос «Владеете ли Вы и насколько владеете государственным языком» респонденты дали следующие ответы:

- могу общаться – 42 %;
- могу говорить – 54 %;
- могу писать и читать – 46 %;
- понимаю, но не могу говорить – 14 %;
- затрудняюсь в общении – 4 %;
- не владею государственным языком – 8 %.

Очевидно, культурная и образовательная среда Павлодарского государственного университета, который является одним из ведущих вузов республики и обрел статус преобладающего вуза в городе по уровню и качеству образования оказывает положительное влияние на мотивы и психологическую установку учащихся на овладение государственным языком.

Также, для того чтобы определить, на сколько изменилась сфера применения казахского языка, как государственного, в ходе проведения исследования респондентам предлагалось ответить на вопрос: «Считаете ли Вы, что всем гражданам Республики Казахстан

нужно обязательно владеть государственным языком?» – 82 % опрошенных считают обязательным владение государственным языком, 18 % придерживаются обратного мнения.

А на вопрос «Считаете ли Вы идею трехязычия одним из важнейших социальных приоритетов в нашей стране» студенты ответили следующим образом:

- да, считаю – 94 %;
- нет, не считаю – 14 %;
- затрудняюсь ответить – 10 %.

Таким образом, по данным проведенного социологического исследования можно сделать следующие выводы: во-первых, Казахстан это полиэтническая страна, где проживают представители разных этносов, это подтверждает и разнообразный национальный состав респондентов, во-вторых, оценивая результаты анкетирования, по соотношению процентов владения казахским и русским языком (66% студентов считают, что свободно владеют казахским языком, 76 % студентов русским языком) можно сделать вывод о том, в их поликультурном пространстве больше всего преобладает билингвизм языка (казахский и русский), в-третьих, результаты исследования позволяют говорить о положительной тенденции развития государственного языка, в-четвертых, знание иностранного языка декларирует больше половины опрошенных, что свидетельствует о том, что английский язык уже успешно интегрируется в социокультурную и образовательную среду молодого поколения, в-пятых, большинство студентов осведомлены о проводимой языковой политике в стране и согласны с идеей триединства языков.

Однако, казахский язык, получивший двадцать лет назад статус государственного, фактически не может достичь своего реального статуса.

Но тем не менее к 2025 году казахский язык должен главенствовать во всех сферах жизни и стать языком повсеместного общения. И это, безусловно, будет важнейшим достижением нашего государства. Наш суверенитет, наша независимость наконец-то обретет то, что скрепляет нацию, цементирует ее, – это родной язык.

В настоящее время мы принимаем активные меры по созданию условий для того, чтобы наши дети наряду с казахским активно изучали русский и английский языки. Трехязычие должно поощряться на государственном уровне.

К русскому языку и к кириллице мы должны относиться столь же бережно, как к казахскому языку, поскольку нельзя

игнорировать тот факт, что именно посредством русского языка уже на протяжении не одного столетия казахстанцы обретают дополнительные знания, расширяют свой кругозор и круг общения как внутри страны, так и за ее пределами.

Мы должны сделать рывок в изучении английского языка. Владение этим языком откроет для каждого гражданина нашей страны новые безграничные возможности в жизни [5].

Именно нам, молодому поколению необходимо овладевать триединством языка и хранить его в своем поликультурном пространстве. Тем самым мы должны стать ярким примером для будущих поколений, но при этом, будучи гражданином Республики Казахстан, воспитывая в себе патриотизм, не стоит забывать о своем родном государственном языке, ибо язык есть нечто прекрасное и ценное, что живет в сердце каждой нации и передается через молоко матери, что называется «ана тілі» - родной язык.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. — № 33 (25278). — 2007. — 1 марта
- 2 Тавадов Г.Т. Этнология // учебник для вузов. М.: Проект, 2004, с. 352
- 3 Агентство Республики Казахстан по статистике <http://www.stat.gov.kz/>
- 4 Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года № 151-І «О языках в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2015 г.) <http://online.zakon.kz/>
- 5 Послание Президента Н.А.Назарбаева народу Казахстана <http://www.yk.kz/news/show/12919?print>

ҰЛТ-ҰЛЫСҚА ОРТАҚ ҮЙ – ҚАЗАҚСТАН

БЕЙСЕМБЕКОВА Н. Д., МҰҚАШЕВА І. Б.
студенттер, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.
ҚАНАТҰЛЫ М.
оқытушы, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.

«Бірлік – берекеге, береке – мерекеге жеткізеді», – деп дана халқымыз айтқандай, қазір елімізде өмір сүріп жатқан ұлттар мен ұлыстардың татулығы мен достығы ретінде аталады. Дана жұрт мұны тегіннен-тегін айта салмаса керек. Қазақ қашаннан да

бауырмал халық қой. Әр кезендерде елімізден пана іздеп келген “жат жұрттардың” бәрін бауырына басып, төрінен орын беріп, қандай қиын кезендердің өзінде бір үзім нанды бөліп жеді. Сөйтіп, қаймағы бұзылмаған қазақ жері көпұлтты мемлекет болып шыға келді. Бүгін елімізде 136 ұлт пен ұлыстың өкілдері бір тудың астында тату-тәтті ғұмыр кешіп жатыр.

Тәуелсіздігіміздің даңғыл болашағына түскен мемлекетіміздің экономикасы қарқынды даму үстінде. Біздің ең басты құндылығымыз - тәуелсіздік деп Елбасымыз ұлықтағандай сол құндылықты қастерлеу баршамыздың қасиетті парызымыз. Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығына алған асуларымыз бен жеткен жетістіктерімізде елімізде өмір сүруші барша ұлт өкілдерінің еншісі бар. Осындай мол табыстарға қол жеткізуде аудан жұртшылығының да өзіндік үлесі бар. Себебі осындағы барлық ұлттардың татулық пен келісімде өмір сүруінің арқасында баршамыз алаңсыз өмір сүріп, білім алып, еңбек етудеміз.

Адал еңбек, ынтымақ пен бірліктің алмайтын асуы, жеңбейтін қиындығы жоқ. Осы құндылықтар өмірдің өзегіне айналғанда ғана еліміздің өркендеуіндегі белестер биіктей бермек. Ал, отбасы шағын мемлекет десек, осындай мамыражай түсіністік қажеттігі басы ашық әңгіме. Отбасындағы шаңырақты шалқытып, өмірлерін ізгілікпен өріп, ұлтына қарамастан, сыйластықтың жібек жібін жалғағандар қатары қаншама десенізші жетеді екен. Қазақ жерінде ғасырлар бойы сан түрлі дінді ұстанған әралуан халықтар өзара келісім мен татулықта өмір сүріп келеді. Сондықтан да қазіргі таңда Қазақстан бүкіл әлем үшін дінаралық және ұлтаралық келісім салтанат құрған тату елдің жарқын үлгісіне айналып отыр.

Иә, біздің еліміз – көп ұлтты және көп конфессиялы мемлекет. Бұл – оның діни-ұлттық сипатын, тыныс-тіршілігін, саяси ахуалын көрсететін жалпы ұғым. 1993 жылғы Ата Заңда «қазақ ұлты», 1995 жылғы Ата Заңымызда «байырғы қазақ жерінде...» деген түсініктемелер бар. Қазақстан – «Қазақ Елі» дегенді білдіреді. Мемлекет халқының басым көпшілігін қазақтар құрайды. Мұсылмандар – 70 пайыздан астам, көбісі түркі халықтары, 25 пайызға жуығы православие дініндегілер, дені орыстар.

Ел тұрғындарына азаматтық құқық беретін негізгі құжат – 1995 жылы қабылданған Ата Заң. Ендеше, Қазақстан Республикасының азаматы болып табылатын әрбір адам осы Ата Заңда көрсетілген құқықтарға толық ие және ондағы көрсетілген жауапкершіліктерге құрметпен қарап, заң талаптарын мүлтіксіз орындауға міндетті.

Қазақстан – көптеген конфессиялар мен ұлт өкілдерінің тату-тәтті өмір сүріп отырған аялы бесігі. Оның мұндай адал ниетін өзгелердің бұрмалауына жол берілмейді. Ел тәуелсіздігін алғаннан кейін мұсылмандар мен православтар, тағы басқаларға діни сенім бостандығы берілді. Десе де, бір нәрсе біздің көңілімізді мазалап жүргенін жасырмаймыз. Қарап отырсақ, дүниежүзінде бір ғана ұлттан яки діннен тұратын мемлекет жоқ екен. Сөйте тұра, олар өздерін көпұлтты немесе көпконфессиялы деп атай бермейді.

Елбасы Н. Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Азаматтық татулық пен ұлтаралық келісім – біздің басты құндылығымыз. Көпұлтты еліміздегі татулық пен келісім, мәдениеттер мен діндердің үндесуі әлемдік эталон ретінде танылған», - деп атап көрсетті. Біздің елде мұсылмандармен қатар православтық, католиктік, протестанттық, иудаизм, буддизм және басқа да конфессиялардың өкілдері береке-бірлікте өмір сүруде. Тек соңғы үш жылдың ішінде ғана бас қаламызда Орталық Азиядағы аса ірі ғибадат ғимараттары – Өзірет Сұлтан мешіті мен Құдай Ана Успения храмы, ал Қарағанды қаласында католиктік «Пресвятая Дева Мария Фатимская» кафедралды соборы бой көтерді. Қазақ халқының басқа діндерге деген құрметі, толеранттылығы мен өзара түсіністігі маңызды біріктіруші факторға және мемлекеттілікті тұрақты дамытудың, елдегі қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етудің басты шартына айналды. Сұхбат, өзара түсіністік пен құрмет – барлық мәдени-діни қауымдар мен ұлыстардың қауіпсіздігі мен ынтымақ-келісімдерін, әл-ауқаты мен бейбіт қатар өмір сүруін қамтамасыз ететін жер шарындағы ең әлеуеті мол күш. Біз өзіміздің сыртқы саяси қызметімізде де төзімділік, келісім және ынтымақтастық қағидаттарын ұстанамыз. Барлық азаматтардың ұлттық ұстанымына және діни сеніміне қарамастан, тең құқықты және еркін дамуы қағидаттарына негізделген саясатты іске асырудың басты құралдарының бірі – Елбасымыз Н. Ә. Назарбаевтың бастамасымен құрылған қоғамдық институт – Қазақстан халқы ассамблеясы болып табылады. Ассамблея этносаралық қана емес, конфессияаралық қатынастардың да бірегей сұхбат алаңына айналып отыр.

Бүгінде Қазақстан әлем мойындаған мәдениетаралық және конфессияаралық сұхбат орталығына айналды. Біздің жас та әсем елордамыз – Астана қаласы осыған дейін төрт рет өткен Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлері съезінің қонақтарын зор ілтипатпен қабылдады.

Қазақстан Шығыс пен Батыстың, ислам мен христиан діндерінің арасындағы алтын көпір іспеттес. Діни көшбасшылардың форумдарын, Қазақстанның ЕҚЫҰ мен ИЫҰ-ға төрағалығы шеңберіндегі іс-шараларды, толеранттылық тақырыбындағы конференцияларды өткізу – Қазақстандағы этносаралық және конфессияаралық келісім үлгісінің жаһандық деңгейде сұранысқа ие екендігіне дәлел болып табылады.

Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н. Ә. Назарбаевтың бастамасымен осыдан 10 жыл бұрын құрылған Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съезі қазіргі заманғы діндер арасындағы жаһандық үндесудің ықпалды әрі табиғи бөлігіне айналды. Съезд дін көшбасшыларының, діндер мен халықтардың арасындағы өзара түсіністікті арттыруға мүмкіндік беріп, маңызды рөл атқарып отыр.

Қазақ халқының басқа діндерге деген құрметі, толеранттылығы мен өзара түсіністігі маңызды біріктіруші факторға және мемлекеттілікті тұрақты дамытудың, елдегі қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етудің басты шартына айналды. Сұхбат, өзара түсіністік пен құрмет – барлық мәдени-діни қауымдар мен ұлыстардың қауіпсіздігі мен ынтымақ-келісімдерін, әл-ауқаты мен бейбіт қатар өмір сүруін қамтамасыз ететін жер шарындағы ең әлеуеті мол күш. Біз өзіміздің сыртқы саяси қызметімізде де төзімділік, келісім және ынтымақтастық қағидаттарын ұстанамыз.

Барлық азаматтардың ұлттық ұстанымына және діни сеніміне қарамастан, тең құқықты және еркін дамуы қағидаттарына негізделген саясатты іске асырудың басты құралдарының бірі – Елбасымыз Н. Ә. Назарбаевтың бастамасымен құрылған қоғамдық институт – Қазақстан халқы ассамблеясы болып табылады. Ассамблея этносаралық қана емес, конфессияаралық қатынастардың да бірегей сұхбат алаңына айналып отыр. Бүгінде Қазақстан әлем мойындаған мәдениетаралық және конфессияаралық сұхбат орталығына айналды. Біздің жас та әсем елордамыз – Астана қаласы осыған дейін төрт рет өткен Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлері съезінің қонақтарын зор ілтипатпен қабылдады. Қазақстан Шығыс пен Батыстың, ислам мен христиан діндерінің арасындағы алтын көпір іспеттес. Діни көшбасшылардың форумдарын, Қазақстанның ЕҚЫҰ мен ИЫҰ-ға төрағалығы шеңберіндегі іс-шараларды, толеранттылық тақырыбындағы конференцияларды өткізу – Қазақстандағы этносаралық және конфессияаралық келісім үлгісінің жаһандық деңгейде сұранысқа ие екендігіне дәлел болып табылады.

Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н. Ә. Назарбаевтың бастамасымен осыдан 10 жыл бұрын құрылған Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съезі қазіргі заманғы діндер арасындағы жаһандық үндесудің ықпалды әрі табиғи бөлігіне айналды. Съезд дін көшбасшыларының, діндер мен халықтардың арасындағы өзара түсіністікті арттыруға мүмкіндік беріп, маңызды рөл атқарып отыр. Барлық діндер жоғары гуманистік және адамгершілік құндылықтарды насихаттайды. Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съездерін өткізу діндер мен мәдениеттер арасындағы жаһандық сұхбатты ілгерілетіп дамытуға, діни қауымдар арасындағы өзара түсіністікті және құрметті нығайтуға, толеранттылық пен өзара сыйластық мәдениетін дамытуға, діндер, мәдениеттер мен өркениеттер арасындағы үндесуді арттыруды мақсат еткен барлық халықаралық ұйымдар мен құрылымдармен бірлесе жұмыс жүргізуге мүмкіндік туғызады.

Қазіргі қоғамдағы жағдай тұрғындардың жат әрі жалған діни идеологиялық «екпелерге» қарсы тұрақты иммунитетін күшейтетін дүниетанымдық көзқарастарды қалыптастыруды талап етіп отыр. Қоғамдық келісім мен тұрақтылықтың конституциялық басымдылығын сақтау, конфессияаралық және этносаралық келісімді нығайту, азаматтардың діни сенім бостандығына құқығын іске асыру, дінде экстремизм жоқ деп тану – радикалдық және экстремистік ағымдар идеологиясына қарсы іс-әрекет етудің қағидаттары болып табылады. Біздің еліміз 20 жылдан астам уақытта көптеген сынақтар мен қауіп-қатерлерге, қиыншылықтарға тап болды, алайда өзінің қазақстандық бірегей жолын ұстана отырып, оларды жеңе білді. Біздіңше, барша қоғам мүшелері, діни бірлестіктердің, этностық қауымдардың өкілдері, ғылыми және шығармашылық зиялы қауым ақпараттық және түсіндіру жұмыстарына, халқымыздың рухани мұрасы мен ұлттық мәдениетін насихаттауға, радикалдық діни ағымдардың орынсыз шабуылдарынан діни негіздерді қорғауға бұдан да белсендірек қатысулары керек.

Қоғамның рухани өмірін арттырудағы маңызды міндет - адамгершілікке баулитын, адалдық пен әділдікті насихаттайтын, өз еліне деген сүйіспеншілікке, халықтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын құрметтеуге тәрбиелейтін шынайы құндылықтарды түсіндіру болып табылады.

2011 жылдың 11 қазанында Елбасы Н. Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы»

Заңына қол қойды. Заңның басты ережелерін іске асыру дін саласын құқықтық реттеуді жөнге келтіруге мүмкіндік берді. Өз дәстүрлері мен құндылықтары бар этностық және конфессиялық топтардың әралуандығы, Қазақстанның геосаяси тұрғысынан қолайлы жерде орналасуы қоғамдық қауіпсіздікке, қоғамдық тәртіпке, азаматтардың денсаулығы мен жан саулығына төнетін қатерлерге қарсы әрекет етудің тетіктерін жасап шығаруды және нығайтуды талап етті. Сондықтан жаңа заңның діни бірлестіктерді мемлекеттік тіркеу туралы ережесі осы саланы дұрыс реттеудің қажетті тетігі болып табылады. Жалпы, діни бірлестіктерді қайта тіркеу шаралары ел-жұрттың және негізгі діни бірлестіктердің оң бағасын алды, сондай-ақ еліміздегі конфессиялық кеңістікті жүйелеу мен қолайлы түрде құрылымдаудың маңыздылығын тағы бір рет дәлелдеп берді. Дін әлімсақтан бері халықтың рухани мұрасын, моральдық құндылықтарын, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтаушы миссиясын атқарып келеді. Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңында: «Қазақстан Республикасы халықтың мәдениетінің дамуы мен рухани өміріндегі ханафи бағытындағы исламның және православтық христиандықтың тарихи ролін таниды, Қазақстан халқының діни мұрасымен үйлесетін басқа да діндерді құрметтейді», - деп көрсетілуі кездейсоқтық емес. Заңнамада Қазақстан Республикасының әрбір азаматтың ар-ождан бостандығын құптайтыны, өзге діндерді құрметтеп, конфессияаралық келісімнің маңыздылығын мойындайтыны да жазылған.

Мемлекетке қатысты саясаты конституциялық ар-ождан бостандығы ұстанымы мен барлық діндердің заң алдында теңдігін ұлттық қауіпсіздік мүдделерін қамтамасыз ете отырып, үйлесімді түрде іске асырумен, Қазақстан халқының тарихи-мәдени мұрасын, дәстүрлі рухани құндылықтарын дамытып, сақтауға баса мән берумен айқындалуы тиіс. Қазақстанның ұлт бірлігі доктринасында этникалық немесе өзге де тегіне, діні мен әлеуметтік деңгейіне қарамастан, азаматтардың барлығына тең мүмкіндіктердің берілетіні жазылған және бұл ұлтаралық ынтымағымызды негіздейтін басты қағидаттардың бірі болып табылады. Мемлекетіміздің азаматтары қай этникалық немесе діни қауымдастықтың өкілі болып саналса да, бірегей азаматтық қоғам құра отырып, ортақ құқықтар мен бостандықтарды толығымен пайдаланады. Біздің бұл саладағы басымдықтарымыз анықталған. Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев атап өткендей, «Қазақстанда қоғам діннен бөлінбеген, сондықтан да

мемлекет осы саладағы қоғамдық қатынастарды реттеуден тыс қала алмайды. Оның өзінде діни сенімдердің адамгершіліктік бастауларға негізделетінін және үлкен гуманистік әлеуетке ие екендігін ескерген жөн, оларды қоғамның рухани құндылықтарын дамытып, қазақстандық патриотизмді нығайтуға, ұлтаралық және конфессияаралық татулықты тұғырландыру мен діни экстремизмнің алдын алуға пайдалану керек». Қоғамның рухани қауіпсіздігін қамтамасыз ету, азаматтардың бостандықтары мен құқықтарын қорғау, теріс пиғылды және экстремистік мақсаттарға пайдаланылуына жол бермеу – міне, мемлекеттің дін саласындағы саясатының басты бағыттары осындай.

Заманауи әлем дүниетанымдық және құндылықтық дағдарысты бастан кешуде. Өркениеттер текетіресін айғақтаған, тарихтың ақыры таянғанын болжамдаған жанайқайлар жиілеп қана қоймай, қаттырақ шыға бастады.

Бүкіл жер-жаһанда ұлтаралық және дінаралық қақтығыстардың көбейгені – бүгінгі күннің шындығына айналып отыр. Дүрдараздықтар, діни төзімсіздіктің артуы, ксенофобия мен радикализм қоғамды бөлшектеуде, сондай-ақ жаһандық қана емес, жекелеген мемлекеттердің шеңберіндегі текетірестер туралы сөз қозғауға себеп болуда. Белсенді миграциялық үдерістердің нәтижесінде көптеген елдер қоғамнан оқшауланған, томағатұйық этно-конфессиялық анклавтардың пайда болуы секілді құбылыстармен бетпе-бет келді. Бізге тұрақты қоғам құрудағы төл жетістіктерімізді сақтап қалу өте маңызды. Елімізде әралуан этномәдени және діни дәстүрлердің бірге жасасып келе жатқаны айдан анық. Біздіңше, бұл көпэтникалық және көпконфессиялық жасампаздық пен ілгерішілдіктің басты факторына айналуы тиіс. Біз рухани тәжірибедегі, тарих пен мәдениеттегі табиғи алуан түрлілікті баршаға ортақ игілік пен ілгерішілдік жолында пайдалануымыз керек. Біз өзіміздің сұхбат пен мәмілегерлік ұстанымдарына адалдығымызды растаймыз. Өзара түсіністік пен татулық жолымен ғана жетістікке жетуге болады, осы жол арқылы ғана қазақстандық қоғамның сан айшықты келбетін құрайтын барлық діндер мен мәдениеттердің бірегей ерекшеліктерін сақтай отырып, қоғамдағы тұрақтылықты нығайтып, жасампаздық рухын асқақтата аламыз.

Қазақстан - көпұлтты, зайырлы мемлекет. Жасыратыны жоқ, қазақ ұлты кең пейіл ел! Бір шаңырақта ғұмыр кешкен өзге ұлт өкілдерін бауырларындай санап, бір атаның баласындай татулықты ғұрпындай сақтап келеді. Мұның барлығы да қазақ деген Ұлы

елдің мейірбандығы мен тектілігінен туса керек. Сайып келгенде, ел ертеніне байыппен қарап, өзге ұлттар мен ұлыстарды, этно-орталықтарды шеттетпей ілтипат-құрмет лебізін көрсетіп те жүр. Міне, осындай мәрттіктің, жомарттықтың иелері қазақ деген текті елді қанатында қара бұлттың қаһарын сезінбейтіні анық. Ендеше, өзге елдің құрметі орынды деп білейік.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Камалбекова, А. Тілі басқа, тілегі бір / А.Камалбекова // Мектептегі сыныптан тыс жұмыстар. - 2011. - №4. - Б. 17-20.
- 2 Құлманова, Злиха. Тыныштық, туыстық, ұғыстық / З.Құлманова // Сыныптағы тәрбие. - 2009. - №3. - Б. 16-18.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ДАМУ СЯСАТЫНА КӨЗ-ҚАРАС

БЕКШЕ Д.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ЕЛЬМУРАТОВ Г. Ж.

с.ғ.к., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасы – Шығыс Еуропа мен Орталық Азияда орналасқан мемлекет. Батысында Еділдің төменгі ағысынан, шығысында Алтай тауларына дейін 3000 км-ге, солтүстіктегі Батыс Сібір жазығынан, оңтүстіктегі Қызылқұм шөлі мен Тянь-Шань тау жүйесіне 1 600 км-ге созылып жатыр. Қазақстан Каспий теңізі арқылы Әзірбайжан, Иран елдеріне, Еділ өзені және Еділ-Дон каналы арқылы Азов және Қара теңіздерге шыға алады. Мұхитқа тікелей шыға алмайтын мемлекеттердің ішінде Қазақстан – ең үлкені [1].

Елдің астанасы – Астана қаласы. Мемлекеттік тілі – қазақ тілі. Ресми тілі – орыс тілі.

Қазақстанның ұлттық құрамы алуан түрлі. Халықтың үлкен бөлігін қазақтар құрайды, пайыздық үлесі;

Қазақтар – 66,01 %,

Орыстар – 21,05 %,

Өзбектер – 3,07 %,

Украиндар – 1,7 %,

Ұйғырлар – 1,44 %,

Татарлар – 1,17 %,

Басқа халықтар – 5,56%

Халықтың 70 пайызын мұсылмандар құрайды, проваславты христиандар – 26 %, қалғаны басқа дін өкілдері [2].

Қазақ елі қарқынды дамуда, қазақстандықтар үлкен үлес қосып отыр біздің елді дамытуға. Қазақстандықтар қазақ тілін оқуда және кейбір ааматтар біздің тілді дамытуға үлкен үлес қосып отыр және оған қатар мемлекет үлкен көмек көрсетіп отырып манызды рөл атқарады. Сонымен қатар қазіргі уақытта бүкіл дүние жүзі ағылшын тілін оқуда. Ағылшын тілі кез келген адамға қажет, егер ол жоғары білімді, жалақысы жоғары жұмысты істегісі келсе. Біздің туған жерде ағылшын тілімен қатар орыс тілі қолдануда, орыс тілі көбірек қолданылады дегенмен ол ресми тіл, яғни біздің аға-бауырларымыздың тілі [3].

Халықаралық ЮНЕСКО ұйымының сарапшылары мәліметтеріне сүйенсек, әлемдегі 6 мыңнан аса тілдердің жартысына жуығы қауіпті жағдайда екен. Америкалық лингвист Дэвид Хариссон: «Әлемде әр екі аптада бір тіл жойылып отырады», – дейді. Осыған орай, Ресейдің БАҚ-ы да орыс тілі мәселесін жиі көтеріп, ағылшын тілінің ықпалынан үрейлене бастады. Дамыған, мықты мемлекеттер өз тілінің жойылып кетуінен қауіптеніп, ағылшын тілінің алдында едәуір әлсіз екендігін мойындағанда, қазақ тілінің күні нешік? Жалпы, біз Тіл мәселесін дұрыс жолға қоя алдық па? Ағылшын тілі экспансиясынан қалай сақтануға болады? Тілдік ресурстарымыз бен сөздік қорымызды сақтап қалуға қам жасап жатырмыз ба? Дүниежүзінде орыс тілінде 260 млн. адам сөйлейді екен. Ал қазақ тілінде қанша адам сөйлейді? Осыған сендерге бірнеше біздің ғалымдардың ой-сөзімен танусу керек деп ойлаймын [4].

Бакытжан ХАСАНҰЛЫ, филология ғылымдарының докторы, профессор:

– Қазақ тілінің дамуы мемлекеттік бағдарлама бойынша жоспарлануда. Алайда, бағдарламаның жүзеге асуының социолінгвистикалық және психолінг-вистикалық тетіктері жасалмаған, бағдарламаның іске асуы мониторингтік, менеджменттік, маркетингтік тұрғыдан қамтамасыз етілмеген, осы реттегі ұсыныстарымыз назарға алынбаса, тіл мәселесі шешілмейтініне біз кепіл. Қазақтардың көбі емес, Тілдік бағдарламаның өзі орыс тілінің әлеуметтік қызметінің көлемін сақтап қалуды жоспарлаған. Қазақ халқының орыс тілі жөніндегі ұстанған психолінгвистикалық бағдары ғылыми тұрғыдан зерттелуі тиіс. Зерттеулер нәтижесі бойынша мемлекеттік тіл жөнінде жалпыхалықтық қолдау тапқан ұлттық идея қабылдануы шарт. Қазақстанда тілдік реттеу мәселесі

орыс тіліне байланысты ыждаһаттылықпен жүргізіліп, елімізде орыс тілі қоғамдық қызметінің көлемін сақтау, мәдениетаралық қатынаста қолдану үдерісі үздіксіз жалғасуда. Қазақстан орыстарының үлесі әр он жыл сайын 7%-ға азайып келеді (1989 ж. – 37,6%, 1999 ж. – 29,9%, 2009 ж. – 23,7%). Орыс тілін түсінетіндер күллі халықтың – 94,4%-ын құрайды. Соңғы бағдарлама бойынша, республикадағы орыс тілін меңгерген ересек тұрғындардың үлесі 2020 жылға қарай 90% болады екен. Қазірдің өзінде күллі халықтың 94,4%-ы орысша айтқанды түсінеді, оның 88,2%-ы еркін оқиды. Сонда елімізде орыс тілін білетіндердің үлес салмағы азая ма, әлде бағдарлама дұрыс түзілмеген бе? Қалай болғанда да, бұл – «Қазақстанда орыс тілінің тұрманы түгел» деген сөз. Осыдан 6-7 жыл бұрын әлемде орыс тілінде сөйлейтіндер саны 212 млн. болды. Қазіргі кезде бұл сан кемімесе, өскен жоқ. Олай болса, дүниежүзінде орыс тілінде сөйлейтіндер саны 260 млн. деу қате. Қазақстандағы қазақ саны биыл 11 млн.-ға жуықтаған. Бұған шетелде жүрген 5 млн. аса қазақты қосып, олардың өсімталдығын ескерсек, дәл қазір әлемде 16 млн.-ға жуық қазақ болса керек. Мен, социолінгвист ретінде, елімізде халқымыздың өсу қарқыны сақталса, жуық арада (3-4 жылда) Қазақстан бірыңғай қазақы мемлекетке айналады деп есептеймін. Қазақ тілі – әлемдегі сөйлермені көп 70 тілдің санатына қосылады. Қазақтар да, өзге халықтар сияқты, көптілділік жағдайында болғандықтан, ана тілінде әр түрлі деңгейде сөйлейді. Жалпы, қазақ тіліне байланысты әлемдік социолінгвистикалық зерттеу жүргізілгенде ғана ХХІ ғасыр қазағының тілі жан-жақты сипатталады [5].

Бижомарт ҚАПАЛБЕКОВ, Мемлекеттік тілді дамыту институтының директоры: Жаһанданудың адамзатқа ортақ игіліктерімен қоса, ұлттық құндылықтарға тигізетін кері әсері де орасан зор. Одан әр ұлт өз шама-шарқына қарай қорғануда. Ол әдіс-тәсілдер жөнінде ұзақ әңгімелеуге болады. Қазіргі жағдай мүлдем өзгеше. Ал неміс тілінде қазір 110 млн. адам сөйлейді. Ол тіл Германия, Австрия, Швейцария, Лихтенштейн, Люксембург сияқты елдерге таралған. Ал ағылшын тілін қазір 341 млн. адам өзінің ана тілі санайды. Ол тіл Ұлыбританияда, АҚШ-та, Жаңа Зеландияда және т.б. елдерде мемлекеттік тіл дәрежесінде... Және статистикалық мәліметтер бойынша әлемде 900 млн.-ға жуық адам ағылшын тілін жетік меңгерген. Орыс тілінде қазір 200 миллионнан аса адам сөйлейді. Бірақ бұл көрсеткіш жылдан-жылға төмендеп келеді [6].

Ботагөз МЫРЗАБАЙҚЫЗЫ, филология ғылымдарының докторы: Әлемдік аренада ағылшын тілінің бірінші орында тұрғаны шындық. Сондықтан, Ресейдің өзі оның ықпалынан сескеніп, орыс тілінің болашағына қатты алаңдаулы. Бірақ Ресейде тіл мәселесі біздің елдегідей ушығып тұр деп айта алмаймын. Орыстарда туған жерге деген ыстық махаббат жоқ. Тілдерін де дәл біз сияқты анамен байланыстырып, ерекше құрметтемейді. Олар көбінесе материалдық жағдайын ойлап, байып қалса шетелге жол тартады. Сол үшін де ағылшын тілін меңгеруге талпынуда. Жалпы, әлемдегі барлық елдерде тіл мәселесі бар. Бірақ ешбір ел біз сияқты екінші тілге басымдық беріп отырған жоқ. Мәселен, Францияда ағылшын тілінде бірде-бір фильм көрсетілмейді. Сол сияқты Германияда да неміс тілін білмеген адам ол елдің азаматтығын ала алмайды. Бұл – дамыған көптеген елдердің Заң жүзінде қойылған талабы. Ол іске асуда. Ал біз ше? Бізде тіл мәселесі ушығып тұр, алайда «қазақ тілінің болашағы мүлдем қараң» дегенге қосылмаймын [7].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Статистика агенттігі, Қазақстан Республикасы халқының 2011 жыл басына нақтыланған саны туралы, <http://www.stat.kz>

2 Жоғарыға көтеріліңіз ↑ «2009 Жылғы Қазақстан Республикасы халық санағы, Қысқаша қорытындылар» Статистикалық жинақ, Редакциясын басқарған Ә.А. Смайылов, Астана, 2010 - 110 бет

3 Жоғарыға көтеріліңіз ↑ Дереккөз алу қатесі: Жарамсыз <ref> тегі; no text was provided for refs named per2009

4 Жоғарыға көтеріліңіз ↑ Қазақстан Республикасы Статистика жөніндегі агенттігі. Санақ 2009. (Жұрттың ұлттық құрамы.гаг) Жоғарыға көтеріліңіз

5 Қазақстан Республикасы Статистика жөніндегі агенттігі

6 Қазақ-әдебиеті-газет-журналы <http://www.writers.kz/journals/?ID=10&NUM=114&CURRENT=&ARTICLE=331>

7 Қазақстан-туралы <https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан#.D0.A5.D0.B0.D0.BB.D2.9B.D1.8B>

**«ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІНІҢ» ҰЛТТЫҚ ИДЕОЛОГИЯСЫ
(ЕЛБАСЫ Н. НАЗАРБАВТЫҢ «МӘНГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ
КОНТЕКСТІНДЕ)**

БОЛАТҰЛЫ Н.

студент, Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана қ.

Идеологиясыз мемлекет, компассыз кеме

***І Наполеон Бонапарт
Француз Императоры
(1769-1821 жж.)***

Бүгінгі әлем елдерінің ұлттық ерекшеліктерін жалмап бара жатқан жаһандану тенденциялары, күнара жарылыс жасап, бейбіт елдің берекесін қашырып жатқан экстремистік, террористік ұйымдар, экономикалық дағдарыстардың жиілігі, қоғам өміріндегі рухани деградация көріністері, әлем елдеріндегі түрлі түсті революциялар, тарихи уақыттың жылдамдығы – бәрі-бәрі қосылып келіп, өмірге келгендегі парызы мен қарызын, өткені мен бүгінін, алға қойған бағыт-бағдарын, мақсат-мұратын айқын танып, сол жолда барлық күш-қуаты мен қайрат-жігерін жұмсаған халқының адал ұлы – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Мәңгілік Ел» идеясы Қазақ Елі үшін, оның әрбір азаматы үшін ең маңызды құндылыққа айналып отыр. Бүгінгі тәуелсіз қазақ мемлекеті алдында тұрған, жоғарыда аталып өткен проблемаларға қарсы тұру «Мәңгілік Ел» идеясының моральдық қағидаларын, рухани-саяси ұстанымдарын, құндылықтарын анықтау арқылы ғана мүмкін болмақ.

Аталған проблеманың өзектілігі мынада: тарихи-географиялық орналасуына қарамастан кез келген мемлекеттің қалыптасқан, әлеуетті және гүлденуі үшін барлық азаматтардың өзін сол елдің толыққанды бір бөлшегі ретінде сезінуі және сол елдің дамуына күш жігерін аямауы тиіс. Бұл, тарихи тағдыр тоғыстырған көптеген этностардың және конфессиялардың шоғырлан Қазақстан сияқты елдің алдыңғы кезекті проблемасы. Ұлтына, нәсіліне, дініне қарамастан әрбір азаматтың Қазақстанның, әлемнің алдығы қатарлы мемлекет болуы үшін, елдің ішкі тыныштығын сақтауда және кез келген қауіп-қатерді еңсеруде тез бірігіп, күшке айналдыратын категория – ұлттық идеология болып табылады. Қазақстан әлеуметтік-саяси тұрғыда либерализмді, таптық жағынан капитализмді дұрыс теп тауып, осы курсты ұстанып

келеді. Ал, расизм, фашизм, феминизмнің кез-келген белгілерін қатаң айыптайды.

Қазақстанның тәуелсіздік алғалы бері күн тәртібінен түспей келе жатқан үлкен проблемасы – мемлекеттік идеология. Кеңес өкіметі тұсында бұл функцияны жүзеге асырып келген КОКП болды. Коммунистік партияға осындай кең өкілеттілік берген КСРО Конституциясының 6-бабы болатын [1]. Тәуелсіз Қазақстанның жаңа Конституциясының 5-бабында идеология және идеологиялық әралуандылық танылады деп жазылған. Және де мемлекеттен басқа институттарға жалпы азаматтарға белгілі бір идеологияны таңуға тиым салынды [2].

Ұлттық идея мәселесі бүгінде барлық посткеңестік мемлекеттер үшін маңызды болып отыр. Бүгінде қоғамымызда «мемлекетіміздің болашақ даму бағытына қатысты ұлттық идея мен мемлекеттік идеология қандай болуы?» тиіс деген пікірталастың жүріп жатқандығын аңғаруға болады. Бұл туралы ҚР Президенті Н.Назарбаев өзінің «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Мен қоғамда: «Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?» деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – «Мәңгілік Ел» идеясы», – деген еді [3].

Ұлттық идеология белгілі бір сәтте тумайды, ол халықтың күрделі даму жолдарын оның өзімен бірдей басып өтіп қалыптасады, қолдан жасалмайды, халықтың мәдениетінен, салт-дәстүрінен туындайды. Демек, «Мәңгілік Ел» идеясы бұл біздің ұлттық идеямыз екендігін атап өтіп қана қоймай, оның тарихи тамырын, генезисін ұлттық тарихымызбен, мәдениетімізбен сабақтастыра отырып дәлелдей алуымыз керек. Бұл көне тарихтан тін тартқан идеяның жаңа дәуірмен үндесуі Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Нұрлы Жол – болашаққа бастар жол» атты 2015 жылға арналған Қазақстан халқына Жолдауында: «Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде жатыр. Осыдан 13 ғасыр бұрын Тоныкөк абыз «Түркі жұртының мұраты – Мәңгі ел» деп өсиет қалдырған. Бұл біздің жалпыұлттық идеямыз мемлекеттігіміздің тамыры сияқты көне тарихтан бастау алатынын көрсетеді», деп қадап айтты [4].

Әдетте, «идея» (грек. идея – түсінік, елес, бейне) – теориялық жүйенің, логикалық құрылымның, соның ішінде дүниетанымның негізінде жатқан анықтаушы түсінік мағынасында қолданылатын философиялық термин [5]. XVIII ғасырдағы немістің классикалық

философиясының негізін салушылардың бірі – И. Канттың тілімен айтсақ: «Адам білімінің қайсыбірі болмасын, түйсіктен басталып, түсінікке ұласып, идеямен аяқталады». Осы бір қарапайым сөз тіркестері «идея» түсінігінің мәнін және қалыптасу жолдарын қысқаша түрде нақты бере алады.

Жалпы, «Мәңгілік Ел» идеясының үш негізден немесе үш тұғырдан тұрғаны анық.

1. Түркі қағанаты билеушілерінің (Күлтегін, Білге қаған, Тоныкөк) саяси акт – «манифест» ретінде әзірлеп, тарих сахнасына шығаруы;

2. Әл-Фарабидің философиялық шығармасында идеяның теориялық-философиялық тұрғыдан негізделуі;

3. Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дидактикалық дастанында құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаларының, яғни Ата Заң іргетасының қалануы.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың түркі мемлекеттерінің ынтымақтастығы мен интеграциялық үдерістерін нығайту жолында көптеген идеялық және практикалық іс-шаралардың ұйытқысы болып, бірталай маңызды істерді жүзеге асырғаны мәлім. Ал, «Мәңгілік Ел» идеясы барлық түркілердің бір тарихи кезең – VII ғасырда, бір шаңырақ астында тұрғанда қабылданған және жарияланған идея болатын. Ендеше, тарих сынынан өткен бұл идея бүкіл Түркі дүниесі үшін ортақ және осы идея төңірегіне бірігу қазіргі жаһандану заманындағы түркі тектес халықтардың мұраты болары анық [6].

Ежелгі түркілердің «Мәңгілік Ел» идеясын теориялық-философиялық тұрғыдан негізін салып берген түркілердің әйгілі ойшылы, философы Әбу Насыр әл-Фараби болды.

Әл-Фарабидің көзқарастарынан басты үш бағытты айқын аңғаруға болады. Ол дүниенің мәңгілігін, танымның болмысқа тәуелділігін мойындады, сонымен қатар, ақыл-парасат туралы ілімді саралады. Мәңгілік пен тәуелділік бастауларын ақыл-парасаттан, адамның жан дүниесінен, түр мен материя арақатынасынан, аспан әлеміндегі құбылыстардың мәнінен іздеді [7]. Әл-Фарабидің философиялық ілімін де өз кезеңінің, яғни ортағасырлық түркі және мұсылмандық дәуір тұрғысынан зерделеген жөн. Алайда, ол жоғарыда аталған түсініктерді философиялық тұрғыдан алға қарай дамытты.

Ж.Баласағұн – саяси-әлеуметтік ойда мемлекеттегі басқару істерінің заңмен реттелуі мәселесін кешенді көтерген ғұламалардың

бірі. «Құтты білік» дастанының басты идеясы – мемлекетті дұрыс басқару үшін қара қылды қақ жаратындай әділ заңның болуы. Ол өзінің кейіпкерлерінің бірімен-бірінің сұхбаттарында мемлекеттегі құқықтық қатынастарды жетілдіру мәселелеріне ерекше ден қояды. Одғұмыштың (Қанағат) Өгдүлмішке (Ақылға) кеңес беруінде Еліктің (Хан) жеке басының ақылдығының, даналығының, іскерлігінің түркі халқына зор бақыт сыйлап отырғандығын айтады. Басшы өзінің халқын, жерін сүйсе, одан халық бақытты [8]. Себебі, ханның, басшының ой-арманы тек туған Отанын көркейтумен, оның қауіпсіздігімен ғана байланысты. Одан мемлекет те, Елбасы да жақсылық табады. Басшы мен халық бірлігі және түсіністігі мемлекетті нығайтушы күшке айналады.

Шығармада елдегі, қоғамдағы ішкі тәртіпті халық мүддесіне, заңдылыққа негіздеп құру идеясы айқын көрініс береді. Осы идеялар негізінде бүгінгі Қазақстан өзінің алдына қойған стратегиялық, конституциялық міндеттері, яғни «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары [9]» деген қағиданы ойдағыдай шеше алады. Өйткені, әрбір этностың өзіндік төл саяси ойы, саяси міндеті мен саяси санасы болады. Мемлекеттік саяси құрылыста осы рухани фактор іске қосылса, билік пен халық арасында жарасымды қатынастар қалыптасады. Билік пен халық мемлекеттік, елдің тағдырлық міндеттерін шешкенде екеуіне ортақ саяси құндылықтарды пайдаланса, басқару жүйесінің жұмысы тиімді бола түседі, халықтың мемлекетшілдігі күшейеді. Себебі, Конституцияда көрсетілгендей: «Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық» болып табылады [9].

Ж. Баласағұн еңбегіндегі елдегі заңдардың бүкіл халыққа қызмет етуі және орта топтың мемлекеттің әлеуметтік тірегіне айналуы туралы идеялары бүгінгі Қазақстан қоғамы үшін өте маңызды. Бұл бағыт – қазіргі таңда «Мәңгілік Ел» идеясын ұлттық идея ретінде жариялап отырған Елбасымыз Н. Назарбаевтың да ұстанып отырған стратегиялық саясаты.

Сонымен, көне тарихтан бастау алған ұлттық идеямыз қазірде тарихи сабақтастықты бастан кешіріп, тәуелсіз мемлекетіміздің рухани тұрғыдан тұрақты даму ресурсына айналып отыр. Оны Елбасының жария еткен 2015 жылға арналған Жолдауында айқын көрсетіп берді: «Біз жалпыұлттық идеямыз – Мәңгілік Елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға

айналдырдык. Мөңгілік Ел – елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан-2050» Стратегиясының ғана емес, ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры».

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Конституция СССР.- Москва: Известия Советов народных депутатов СССР, 1985.- 743 с.

2 ҚР Конституциясы/ ҚР Президентінің ресми сайты – www.akorda.kz

3 Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы// Егемен Қазақстан №11 (28235). 18.01.2014

4 Нұрлы Жол – болашаққа бастар жол. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы// Егемен Қазақстан №221 (28444). 12.11.2014

5 Саяси түсіндірме сөздік/ құрас. автор: Е. Саиров. Алматы, 2007.- 615 б.

6 Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында/ Алматы: Атамұра, 2003.- 285 б.

7 Қазақ халқының философиялық мұрасы. Жиырма томдық. Т. 16. Фарабитану/ ғыл.ред. Ә. Нысанбаев; Астана: Аударма, 2006. – 436-б.

8 Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. Т. 5. Жүсіп Баласағұн. Құтты білік / Көне түркі тілінен аударып, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А.Қ.Егеубаев.- Алматы: Таймас, 2007.- 536 б.

9 ҚР Конституциясы/ ҚР Президентінің ресми сайты – www.akorda.kz

ЭТНИЧЕСКАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

БУЛАТОВА М. Н.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ЗОЗУЛЯ Т. Н.

к.и.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В период, когда в том или ином государстве происходят сложные политические, экономические, социальные изменения или складывается внешнеполитическая проблема, как показывает

историческая практика, очень быстро возникает напряженная ситуация в обществе. Такая напряженность зачастую порождает конфликты различного характера и типа. В такой ситуации, для поддержания стабильной, мирной обстановки, человек в малой или в большей степени должен проявлять терпимость по отношению к окружающему обществу. Если рассматривать терпимость людей, социальных групп по отношению друг к другу, прибавив к этому оттенок добровольности и снисходительности, то уже можно дать название подобному действию – «толерантность».

Толерантность есть проявление терпимости индивида к другим субъектам, даже в том случае, если другой субъект имеет иной взгляд на ту или иную ситуацию, имеет другое мировоззрение, исповедует другую религию, или является атеистом. Феномен толерантности, при качественном различии национальных, социальных, религиозных, идеологических различий, предполагает и предоставляет свободное право жить с такими установками. Только в таком случае в государстве может сохраняться стабильность, гармония взаимоотношений, уважение одних субъектов общества по отношению к другим.

Обеспечение толерантности не ограничивается стремлением отдельных индивидов проявлять уважение к инакомыслящим. В этой ситуации главную роль должно играть государство, его основные политические институты, неправительственные организации, представители гражданского общества. Невозможно сформировать общество с достаточно серьезными толерантными установками, если государство не занимается активной социализацией индивидов, это параллельно идущий процесс. Необходимо отметить, что в большинстве стран мира, особенно в развитых государствах, где велико социальное расслоение общества, усилились в последние годы миграционные процессы, приводящие к изменениям социального, этнического, конфессионального состава населения, политическое руководство предпринимает довольно успешные меры для сохранения стабильности и безопасности своей страны.

Стремление сохранить спокойствие и безопасность в мировом сообществе, привить населению такое качество взаимоотношений с другими субъектами государства, как толерантность, является одной из главных задач таких международных организаций как ООН, ЮНЕСКО. Согласно Декларации ЮНЕСКО от 1995 г. толерантность определяется как «ценность и социальная норма гражданского общества, проявляющаяся в праве всех индивидов гражданского

общества быть различными, обеспечении устойчивой гармонии между различными конфессиями, политическими, этническими и другими социальными группами, уважении к разнообразию различных мировых культур, цивилизаций и народов, готовности к пониманию и сотрудничеству с людьми, различающимися по внешности, языку, убеждениям, обычаям и верованиям».

К сожалению, проблем в этой сфере накопилось множество. В последние тридцать-сорок лет в мире наблюдается заметное перемещение людей не только внутри своего государства, но между государствами и даже континентами. В результате миграции, освоения новых земель, военных конфликтов, экологических катастроф, практически большинство государств представляет собой территорию, заселенную представителями различных этнических, конфессиональных групп. Так, например, в Канаде выделяют 13 основных этнических групп, из которых коренное население составляет всего 4 %. В США всего насчитывается 17 этносов, из них коренных американцев насчитывается 1,3 %. Более 60 % населения Мексики – это испано-индейские метисы, 29 % – индейцы из 10 разных племен, 10 % являются представителями прямых европейских потомков, 1 % – другие национальности.

В Европе исследователи выделяют более 70 основных этнических групп, но в результате колоссального миграционного потока в последнее время резко увеличилось число выходцев из стран Ближнего Востока, что кардинально меняет качественный состав этого континента. Достаточно сложной в этническом многообразии является Российская Федерация. По данным переписи населения, проведенной в 2002 году, в России проживают представители свыше 160 национальностей. В ходе переписи было обеспечено выполнение Конституции Российской Федерации в части свободного самоопределения национальной принадлежности. При переписи населения было получено более 800 различных вариантов ответов населения на вопрос о национальной принадлежности. Семь народов, населяющих Россию – русские, татары, украинцы, башкиры, чувашаи, чеченцы и армяне, имеют численность населения, превышающую 1 млн. человек. Русские являются наиболее многочисленной национальностью, их численность составила 116 млн. человек (около 80% жителей страны). Перепись 2002 года подтвердила, что Российская Федерация является одним из самых многонациональных государств мира. [1]

Многонациональным государством является Китай, на территории которого проживает 56 национальностей.

Согласно третьей всекитайской переписи населения 1982 г., в Китае насчитывалось 936,70 млн. китайцев (ханьцев) и 67,23 млн. представителей национальных меньшинств. В число 55 национальностей, проживающих на территории страны, входят: чжуан, хуэй, уйгуры, и, мяо, маньчжуры, тибетцы, монголы, туцзя, буи, корейцы, дун, яо, бай, хани, казахи, тай, ли, лису, шэ, лаху, ва, шуй, дун-сяны, наси, ту, киргизы, цян, дауры, цзинпо, мулао, сибо, салары, буланы, гэлао, маонань, таджики, пуми, ну, ача-ны, эвенки, цзин, бэнлуны, узбеки, цзи-но, югуры, баоань, дулуны, ороконы, татары, русские, гаошань, хэжэ, мэнба, лоба. Среди этнических групп самая большая – чжуан, насчитывающая 13,38 млн. человек, а самая маленькая – лоба, численность которой составляет 1 тыс. человек. 15 групп национальных меньшинств имеют население свыше миллиона человек, 13 – свыше 100 тыс., 7 – более 50 тыс. и 20 – менее 50 тыс. человек. Кроме того, в Юньнани и Тибете есть несколько этнических групп, которые еще не идентифицированы. Многонациональной и многоконфессиональной является Индия где насчитывается несколько сот наций, народностей и племен, крупнейшие из которых хиндустанцы, телугу, маратхи, бенгальцы, тамилы, гуджаратцы, каннара, пенджабцы и др. Индуисты составляют 80% населения, мусульмане – 14 %, христиане – 2,4 %, сикхи – 2 %, буддисты – 0,7 %.

А вот ФРГ – моноэтническая страна. В основном население Германии – это немцы (около 90 %). Однако нация сформировалась из большого количества разнообразных этносов. До сих пор физиогномические особенности выделяют коренного жителя Баварии от фриза (этнос, населяющий Нижнюю Саксонию и Шлезвиг-Гольштейн), шваба или лужицкого серба. Во времена Реформации Германия приняла французских гугенотов (Франкония, территориальное образование в Нижней Баварии), после революции 1917 года – многочисленную общину русских эмигрантов. Кроме того, на севере Шлезвиг-Гольштейна проживает 50 тысяч датчан, а по всей территории страны обитают 70 тысяч ромов [2].

Этнос представляет собой исторически устойчивую объединенную группу людей. Сложившиеся в результате интеграции, социальные и культурные элементы этноса, позволяют им отделять себя от других этнических групп. При этом у человека в подсознании складывается устойчивое разделение на «мы» и «они» в разных планах, но, в первую очередь, в этническом различии. В условиях преобладания нескольких этнических групп

на одной определенной территории, вполне реально возникновения конфликтов малой или сильной интенсивности.

Причинами притязания этносов на особый статус на одной территории, могут быть обвинения другого этноса в колонизации края, возвращение на историческую родину ранее депортированного этноса; изменение государственных границ (произвольное действие в результате международных конвенций), трудовая миграция (иногда незаконная), движение беженцев и т.д.

К толерантности среди национальностей, мировое сообщество, пришло далеко не сразу. Решение этнических конфликтов, изначально, решалось военным путем, политикой геноцида, переселением коренного населения на другие территории. Всем известно из истории, как США сформировали свое государство. Осуществлено это было путем тотального истребления коренного населения Северной Америки – индейцев. Оставшихся аборигенов загнали в специальные резервации, что не позволило этому населению социализироваться, включиться в процесс формирования американского общества. В итоге геноцида со стороны европейских колонизаторов погибло около 100 миллионов человек. Еще один пример того, как пострадал один этнос от неприятия другим тех особенностей, которые для него были якобы неприемлемы. В 1915 года властями Османской империи был осуществлен жестокий геноцид армянского народа. Была разоружена профессиональная армия армян, затем огромные массы армянского населения были депортированы, осуществлялось целенаправленное уничтожение не только военного, но и гражданского населения Армении. Исторической предпосылкой, а также основной причиной массового истребления армян, являлись их религиозные убеждения, исповедуя другую религию, армяне в Османской империи считались «второсортным» населением. В результате геноцида было истреблено 1,5 миллиона человек, что способствовало исчезновению армянского народа в западной части исторических районов Армении.

Для современного общества характерна тенденция либерализации во взаимоотношениях с окружающими. Главным проявлением либеральных отношений, является толерантное восприятие поведения и образа жизни другого этноса или социальной группы. В толерантном обществе главным является условие соблюдение этнической терпимости, принятие другого в его декларируемом качестве. Это объясняется тем, что и в

настоящее время всё еще сильны различия между этносами в плане культуры, как политической, так и бытовой, различаются языки, исповедуются разные религии, признаются разные жизненные ценности и установки.

Но жизнь подбрасывает человеку новые проблемы и испытания. В XXI веке политическая, экономическая ситуация привела к массовому перемещению в Европу населения из Ближнего Востока. С октября 2014 года в Европу через Средиземное море переправились 219 тысяч мигрантов из стран Ближнего Востока, в 2015 году количество беженцев достигло более полутора миллиона человек. Не представляющие всего масштаба подобных перемещений, не подготовившихся ни экономически, ни культурно, ни политически к подобному явлению, население Европы засомневалось в априорной ценности толерантности, далеко не либерально воспринимает беженцев из этих стран. Огромный, слабо контролируемый поток мигрантов, неспособность властей решить проблемы мигрантов, неопределенность политического и экономического урегулирования миграционного процесса, естественно вызывает массовый протест местных жителей. Люди выступают с лозунгами: «Народ против беженцев», «500 – это слишком много», «Мы становимся безработными» и т.д., несмотря на призыв властей проявлять к ним толерантность. В ситуации, сложившейся в настоящее время в Европе, совершенно очевидно, что долго исповедующий толерантность народ Европы, отводит второстепенную роль принципу толерантности, а больше желает благоустроенной и тихой жизни.

Проблема даже не в том, что Европа физически не способна справиться с большим потоком переселенцев, а в том, что возник процесс, характеризующийся столкновением двух абсолютно отличных друг от друга культур, представители которых вынуждены будут жить в одной стране. Усугубляется ситуация нежеланием абсолютного большинства беженцев следовать тем правилам, по которым живет население европейских стран, они слабо идут на ассимиляцию. Значительная часть беженцев, особенно молодого возраста, ведет себя агрессивно, вызывая, совершают преступления. Именно поэтому у местного населения возникла оправданная, вполне объяснимая настороженность по отношению к эмигрантам. Последние события в Европе, связанные с колоссальным миграционным потоком в регион, объективно требуют от государств, принимающих беженцев, более

эффективной, взвешенной политики. Именно государство, все его политические институты, обязаны выступать в качестве регулятора межэтнических отношений, дабы можно было избежать социальной напряженности и не допустить социального конфликта.

Что же касается такого важного ценностного понятия, как толерантность, то, скорее всего, в ближайшие годы политологи, культурологи, этнографы приступят к дальнейшему изучению причин конфликтности на этнической основе, более эффективному внедрению в сознание и культуру людей бережного отношения друг к другу, пониманию и признанию многообразия человеческих ценностей.

ЛИТЕРАТУРА

1 <http://geographyofrussia.com/nacionalnyj-sostav-naseleniya-rossii/>

2 <http://www.syl.ru/article/109407/naselenie-germanii-chislennost-plotnost-i-natsionalnyiy-sostav>

НЕПРИЗНАННЫЕ ГОСУДАРСТВА В ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ МИРЕ

ЗОЗУЛЯ Т. Н.

к.и.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АЛЬМУХАМБЕТОВА Д. А.

студент

Непризнанные государства – это общее название государственных образований, которые, обладая всеми признаками государственности, не имеют международного признания и не могут выступать в качестве субъекта международных отношений

Непризнанные государства на современном этапе развития являются самостоятельными акторами международной и региональной политики. Непризнанные государства довольно значительно влияют на процессы мировой политики.

Термин «Непризнанные государства» активно используется где-то с начала 90-х годов XX века. Но само явление существует уже очень давно – как минимум с того момента, когда начали распадаться крупные империи. С тех пор в мире постоянно появляются государства, которые не признаются мировым сообществом. Непризнанные государства называют еще «де-факто», «спорные страны», «отделившиеся» или «самопровозглашенные».

Проблема таких государств пожалуй не только юридическая но и политическая или историческая.

Главным ресурсом существования непризнанных государств является их взаимодействие с сопредельными территориями, национальными государствами, наднациональными структурами международного сообщества, международными организациями.

Создание и существование непризнанных государств является ярчайшим примером малой эффективности региональных и международных институтов по регулированию конфликтов.

Непризнанность государства международным сообществом является правовой характеристикой его статуса. Такое государство лишено возможности активной экономической деятельности, заключения выгодных торговых контрактов, реализации совместных инвестиционных и инфраструктурных проектов. Непризнанное государство рассчитывает только на гуманитарную помощь международного сообщества; социальные и культурные проекты, сотрудничество с различными странами и регионами остаются в зачаточном состоянии. Поэтому политико-правовое признание какой либо территории напрямую обеспечивает ее существование и развитие. Размер контролируемой территории, число жителей имеют для непризнанных государств большое военное и политическое значение. Многие из этих государств смогли завоевать и удерживать значительные пространство лишь благодаря военной и экономической помощи сопредельных стран, союзников, вмешательства международного сообщества.

Часть непризнанных государств постепенно прекращает свое существование. Причины этого процесса разнятся: одна часть территориальных образований добивается своего признания, другая часть, которая не имеет перспективы признания и лишается помощи со стороны других государств или международных организаций, постепенно уходит в небытие.

За термином «непризнанные государства» можно сохранить адекватное значение, отсутствие правосубъектности, что вызвано геополитическими интересами держав-гегемонов, осуществляющих процедуру политической номинации.

Современный мировой порядок структурирован по принципу «глобального неравенства», контроля над институтами национального государства со стороны транснациональных корпораций и держав-гегемонов. «Непризнанные государства» являются следствием «эффекта бумеранга», они резонируются

в использовании квазигосударственных, традиционных и инновационных антиглобалистских интенций. Статус «непризнанности» дает определённую автономию во внешней политике, но это малоэффективно при включении в систему «ограниченных суверенитетов».

Непризнанные государства восполняют вакуум «нейтралитета», будучи не связанными блоковыми обязательствами и сохранением внутренней стабильности в условиях нестабильного мира.

Современный мировой порядок нестабильен, потому что исключает альтернативу «центрупериферии». Непризнанные государства демонстрируют сетевую политическую структуру, не включенную в системные международные институты, но имеющую влияние в региональных политических пространствах. Рано или поздно непризнанные государства могут на вполне законных основаниях в рамках раздельной компетентности концептуально и институционально участвовать в международных отношениях.

Для эффективности решения проблем непризнанных государств, вероятнее всего, следует разработать четкие международно-правовые критерии, при соблюдении которых, по истечении определенного срока, непризнанное государственное образование может рассчитывать на международное признание.

Представляется целесообразным изучение непризнанных государств в контексте тех конфликтов, результатом которых они, собственно, и являются. Такой подход позволит сократить до минимума издержки, связанные с научным анализом перспектив развития подобных государственных образований, сохранить контекст исследуемого феномена. Рассмотрения этнического или конфессионального конфликта, в рамках которого стало возможным появление того или иного фактически независимого протогосударства, позволит выявить индивидуальные особенности каждой конкретной ситуации, определить и спрогнозировать перспективы изменения статуса непризнанного государства.

Непризнанным государством желательно быть не очень долго. Если эта страна преодолевает это состояние быстро, то она, как правило, входит в число суверенных государств достаточно легко. Но если процесс затянулся, то дальше все зависит от совершенно случайных обстоятельств. В том числе от внешних партнеров или спонсоров, заинтересованных в том, чтобы новое образование стало суверенным. Если же никто особенно не беспокоится об этом, как, например, случилось с некоторыми непризнанными государствами

на территории Сомали, то их признание мировым сообществом становится почти невозможным.

Приднестровская Молдавская Советская Социалистическая Республика была провозглашена как советская республика в составе СССР на II Чрезвычайном Съезде депутатов всех уровней Приднестровья, состоявшемся в Тирасполе 2 сентября 1990 г.

5 ноября 1991 г. В связи с распадом СССР, ПМССР была переименована в Приднестровскую Молдавскую Республику, которое располагается на левом и правом берегах Днестра. Международным сообществом признается частью Молдавии.

Согласно административно-территориальному делению Молдавии, большая часть территории, контролируемой ПМР, входит в состав Молдавии как автономное территориальное образование, другая часть входит в состав Молдавии как муниципий Бендеры. Часть заявленной территории ПМР контролируется Молдавией, граничит с Молдавией и Украиной и выхода к морю не имеет.

Население составляет около 0,5 миллиона человек и состоит из молдаван, русских и украинцев примерно в равном соотношении, с русским языком межнационального общения.

Приднестровье провозглашено унитарной республикой с президентской формой правления. В 2011 году на президентских выборах победил Евгений Шевчук. По итогам выборов в парламент большинство мест получила партия «Обновление».

ПМР провозгласила независимость от Молдавской ССР в 1990 году на фоне событий «парада суверенитетов» и распада СССР, а после вооруженного конфликта, в 1992 году полностью отделилась от Молдавии. Молдавское государство до настоящего времени не признало независимость ПМР, поэтому вопрос о статусе данной территории остаётся нерешённым. С этого момента ведётся вялотекущий диалог по разрешению конфликта. Ситуация вокруг Приднестровья часто характеризуется как «замороженный конфликт».

Примерно аналогичная ситуация складывается вокруг десятка непризнанных государств мира. Международная обстановка, постоянные конфликты разного уровня возникают в этих государствах или в рядом расположенных странах. Именно поэтому назрела объективная потребность как-то закрепить в международном публичном праве статус подобных государств.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Непризнанные государства: возможности и вызовы XXI века // Мировая экономика и международные отношения. 2006. № 12.
- 2 Добронравин Н.А. Есть страны, которые держатся на честном слове // www.rosbalt.ru
- 3 Добронравин Н.А. Непризнанные государства в «серой зоне» мировой политики. – Санкт-Петербург, 2011. - 56 с.
- 4 Большаков А.Г. Непризнанные государства постсоветского пространства // Политэкс. 2013, № 6.

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПУТИ РЕШЕНИЯ СИРИЙСКОГО КОНФЛИКТА

КАНАПИЯ М.
студент
АЛТЫБАСАРОВА М. А.
научный руководитель

Ситуация в Сирии притягивает к себе внимание всего мирового сообщества. Сирийский конфликт стал частью международной политики. С 2011 года и по настоящее время Сирия находится в состоянии войны. Ряд источников считают, что Арабская весна только инициировала протесты, перешедшие в гражданскую войну. Основная причина, это старые проблемы Сирии, как недовольство населения социально-политической системой и авторитарным правлением Асада, в частности, доминирование алавитов во властных и военных структурах – в целом коррупция высших эшелонов власти, религиозные противоречия, курдская проблема и др. Сирийский конфликт – это набор всевозможных конфликтов: социальных, религиозных, внутривластных и внешнеполитического характера. Конфликтную ситуацию дополняет тяжелая экономическая ситуация в стране, высокий уровень дифференциации населения и, конечно, прошлый опыт «арабской весны».

Он начался с 26 января 2011 года гражданской войной или же по другому называют «арабской весной». Хронологически он начался с протестов в Западной Сахаре в октябре 2010 года, а фактически же он начался с протестов в Тунисе 18 декабря 2010 года после самосожжения Мохаммеда Буазизи в знак протеста против полицейской коррупции и жестокого обращения.

С успехом протестов в Тунисе волна беспорядков ударила Алжир, Иорданию, Египет и Йемен, а затем распространилась и на другие страны. Самые массовые и наиболее организованные демонстрации нередко происходили в «день гнева» – как правило, в пятницу после полуденной молитвы. Протесты также вызвали аналогичные беспорядки за пределами региона. «Мы, – заявил в середине сентября 2011 г. один из лидеров „Аль-Каиды“ Айман аз-Завахири, – на стороне арабской весны, которая принесет с собою подлинный ислам».

Несмотря на общность взглядов в отношении режима Башара Асада, внутри групп вооруженной оппозиции имеются принципиальные разногласия в том, что касается видения будущего Сирии после свержения существующего режима. Повстанцы начинали войну в надежде на демократичную и современную жизнь, тогда как джихадисты и отряды Аль-Каиды, многие из которых – иностранные наемники, воспользовались ситуацией, чтобы продвигать идею установления в стране фундаменталистского исламского режима на основе шариата.

Продолжающиеся в стране беспорядки отрицательно влияют на сирийскую экономику. Сильнейший удар нанесен индустрии туризма, сократились инвестиции, экономике и инфраструктуре нанесен колоссальный ущерб. Многочисленные военные преступления против мирного населения, массовые убийства, обстрелы населенных пунктов. На территориях подконтрольных исламистам, действуют законы шариата, узаконено рабство, подвергаются гонениям религиозные меньшинства, а также разрушаются объекты культурного наследия.

Причины сирийского конфликта разделяют на внутриэкономические и внешнеэкономические религиозные противоречия: конфликт между суннитами и алавитами. Совершенно иного мнения о причинах конфликта другие исследователи сирийской проблемы. В основном внимание обращается на две причины: социально-экономическая и религиозная, и именно в их переплетении и заложены основы сирийского кризиса. Первая означает низкий уровень жизни и экономической ситуации в стране. Что касается религиозной причины – здесь дело обстоит намного сложнее. Основной причиной конфликта повстанцы считают такие хронические старые проблемы Сирии, как недовольство населения социально-политической системой и авторитарным правлением Асада, доминированием представителей алавитов (ответвление

шиитского направления ислама) во властных и военных структурах, в то время как большинство населения является суннитами.

К сожалению, один из наиболее вероятных сценариев – развал Сирии на автономные квазигосударства. Свои автономии могут провозгласить не только алавиты, но и друзы, сунниты и особенно – курды. Достижение компромисса – маловероятный вариант. Оппозиция в качестве основного условия прекращения огня называет уход Башара Асада. Для официального Дамаска подобное условие будет равносильно капитуляции. Зарубежные спонсоры сирийской оппозиции также заинтересованы исключительно в смене власти в Сирии, а не в мирном урегулировании. Компромисс вряд ли будет приемлем. Эксперты отмечают, что будущее Сирии может быть решено на американо-российских переговорах. Однако практика свидетельствует, что за последнее время переговорные процессы тоже ничего не дали.

Несмотря на попытки определить различные стороны сирийского конфликта, ситуация в Сирии остается неясной. Пока трудно сказать, чем именно закончится война в Сирии – есть признаки постепенного улучшения ситуации. Однако есть признаки и дальнейшего ухудшения обстановки. Так или иначе, но Сирия при любом исходе этой войны оказывается отброшенной в своем развитии на десятилетия. И если мировое сообщество не сделает вывод из данного конфликта, то «Арабская весна» может пойти дальше протаптывая себе дорогу и затягивая за собой одно государство за другим по этому же сценарию.

В данное время идут обстрелы со стороны сирийских оппозиционеров с террористическими группировками. Также президент Турции Эрдоган заявляет что режим Асада бьет под турком сирии, турки, а точнее туркмены узнают из новостей. Сейчас, в данное время, Турция вводит войска, как говорил Эрдоган: «спасти туркменов в Сирии», хотя сами туркмены а точнее турки Сирии готовятся против него самого.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Интернет ресурсы webkonsptkt.com. Конфликт в Сирии.
- 2 Чернышев К.Э. Гражданская война в Сирии: причины войны и пути решения кризиса. М., 2013, с.30.
- 3 Шурыгин В.В. Сирийский армагеддон. ИГИЛ. Нефть, Россия. Битва за Восток. М., 2015, с.288.

ҰЛТТЫҚ ИДЕЯДАН МӘНГІЛІК ЕЛГЕ

МЕЙРАМГАЛИЕВА Б.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

КАППАСОВА Г. М.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Бүгінгі мемлекетіміз тәуелсіздік алған кезімізде де қазақ елі алдында үлкен міндет тұр – осы жағдайымызды ұрпақтан ұрпаққа табыс етіп, Қазақ елің мәңгілік ету.

Елдікті сақтау үшін де көп жақсы қасиет, сапалы әрекеттер қажет. Осы жөнінде белгілі ғалым Ә. Нысанбаев келешек ұрпақтың патриоттық сезімін арттыруда бүгінгі күні ғана толық жағдай туып отырғанын айта келе, «ұлтымыздың өзіне тән дәстүрлі дүниетанымын» шындаудың қажеттілігіне тоқталады. «Халқымыздың ынтымағын жарастырып, мемлекетіміздің іргетасын нығайтатың, сөйтіп, егемен елімізді әлемдік өркениет айдынына алып шығатын ақжелкен де, тіпті түбінде осы бүкіл қазақстандықтарға ортақ дүниетаным, ортақ менталитет болуға тиіс» [1]. Әрине, бұл дүниетаным – қазақ елінің дүниетанымы негізінде қалыптасуы даусыз қағида. Осы дүниетаным «...ел басына күн туғанда шешуші факторға айналып, елдің елдігін сақтауға бірден-бір жәрдемін» [1] тигізуі қажет. Мұнда, еліміздің әр тұлғасы өз жұртын шын сүйетін патриот болуы қажет деген ой.

Егеменді ел атанып, ел болуымыз оңайлықпен келген емес. Қазақ елінің рухани ішкі дүниесінде «ел болу», «елді сақтау» ұғымдары тереңнен орын алып, әр ұрпақтың осы ұлы іске өз үлесін қосуын қоғамдық талап екенін қазақ азаматы түсінгені абзал.

Егемендіктің, тәуелсіздіктің дүние жүзінде өзінің мағынасын тапқан белгілері бар. Кеңес дәуірінде басылып шыққан философиялық сөздіктерде «независимость нации» деген ұғымға анықтама таба алмаймыз. Ал «самосознание» деген ұғым бір адамның жеке басына қатысты бұрылып беріледі, «самосознание нации» деген ұғым тіптен жоқ. Бірақ бұл ұғымдардың энциклопедиялық анықтамалары берілмесе де, ғасырлар бойы көне түркі дәуірінен бастап 1986 жылдың желтоқсан көтерілісіне дейін осы қазақ елінің «мың өліп, мың тіріліп» тәуелсіздікке қол жеткізуді аңсап, тарихи жағдайларға байланысты қазақтың зиялы азаматтары өмірін қиып, болашақ ұрпағына осы еркіндікті өсиет етіп кеткен.

Егемендік ел құндылығы – елдік рух. Оны Ғ. Есім былай деп түсіндіреді: «Елдік рухы оянбай, елдің төл болашағы қалай

анықталмақ. Елдік рух экономикалық ұғым емес, ол халықтың мәдениеті, өркениеті, мемлекет болу қабілеті және ең бастысы, әлем елдері арасындағы бәсекеге барынша қабілетті елу елдің санатына енеміз деген ізгі ниетімізді саяси мақсатқа айналдырып отырмыз, бұл – Қазақ елі үшін ұлттық идея. Біздің әлемдік үрдістен кенже қалып отырғанымыздың басты екі себебі бар. Бірі – тарихы, екіншісі – соның нәтижесінде келетін технологиялық мәдениеттің, өркениеттің сапасында. Алайда, алғашқы тарихи себептің мәнісі социализмде болып, содан шыққанымыздан, ол заманда әр елдің болашағы есепке алынбады. Социализм үнемі макроәлемдік саясат жағында болады. Әлемге империя болып өктемдік жасалған коммунистік рух деген болды. Бүгінде дағдарыс мәселенің ақ-қарасын аша бастағанда әр ел өзінің болашағын, әрине, әлемдік контексте анықтай алуға мүмкіндік туды» [2].

Елдік рухпен қоса жүретін ұлттық құндылықтар жетерлік. Осында жалпы елдің және әр адамның рухани өмір сүру қағидалар жиынтығы.

Сонымен қатар, ел арасындағы бірлікті насихаттайды. Келесі елдіктің нақты мазмұны – ұлттық намыс, патриотизм, басқа халықтарға ұлттық намысын жібермеу, елдің ішкі және сыртқы саясатын үйлестіру жолдарын белгілеу.

Білімнің нәтижесі – дамыған экономика. Тәуелсіздік экономиканы қарыштап ілгері дамуына әкелді. Қазіргі Қазақстанның экономикасы аралас түрінде дамып жатыр. Нарықтың секторының алғашқы даму сатысы жүріп жатыр. Осы кезде адамдардың «ішкі құдайын» ұмытып немесе сыртқы дәстүрді ғана ұстанып, алдында айтылған адамгершілікке жат қылықтарға баруы қоғамда кездеспей тұрмайды.

Сондықтан, елдіктің талабында бірлік түбі – адамгершілік деген қағиданы ұстануымыз қажет.

Бұл жөнінде тарихи тәжірибеге жүгінсек, кеңес дәуірінде де белгілі идеология қоғам мүшелерін партия басшылық арқылы біріктіріп, өзінше қойылған стратегиялық мақсатқа жетелеуде бірін-бірін тәрбиелеуге, әрекетінде – қадағалауға, бақылауға дейін барған.

Елдіктің кепілі – дұрыс басшылық жүйенің болуы. Елдің бірігуін ұйымдастыру формалары да болуы тиіс. Қазіргі кезде де бұрынғыдан қалған «партия жолы» орын алуда. Соған қосымша, Кеңес дәуіріне дейін төл қазақ ортасында қалыптасқан «Билер кеңесі» және т.б. қоғамдық үлкен сенімге ие болатын ұйымдар тууға мүмкіндік қарастырылуы қажет. Ел болу үшін әр деңгейлі

қоғамды даналыққа жеткен адамдар басқаруы тиіс. Дана билеуші – жан-жақты жетілген, парасатты, ақылды, адамгершілігі мол, білімді (Әл-Фараби), ішкі рухани дүниесі бай, өзін әрқашанда жетілдіру жолында жүрген (А. Иассауи), адамдық қасиеттері мол «толық» адам (Абай). Әр әлеуметтік топтың басында осындай тұлға тұрса, сол топ мүшелері де соған ұқсауға тырысады. Ал билеушінің барлық әлеуметтік топтағы мүшелердің қамын бірдей қарастырмай, алалау, өзіне жақын адамдарға ғана жағдай жасап, қалғандарға селсоқ қараса немесе қысым көрсетсе, ондай кіріптар адамдар қоғамды жоғары деңгейге көтерудің орнына, ел арасында тартыс, қарым-қатынас мәселесін шешу деңгейіне түсіріп, үлкен іске қол жеткізбейді. Әр адам – қоғам мүшесі. Оның ішкі дүниесі мен сыртқы дүниесі тең, психологиялық «ауасы» таза, еңбек ақысы істелген жұмысына сай болса, ол адамның қоғам дамуында үлесі зор болатыны анық.

Ел билеуші адамшылдық, тазалық, адалдықты ұстаным ретінде қабылдауы керек. Билік ететін көшбасшының әділ, оқыған, кез келген істі тез бітіретін, жауапкершілігі зор болуы керек, сонымен жан-жақты, «кәсіби жоқ жұмыссыз жүрген адамға жұмыс тауып беріп, оларды жалыныштықтан құтқаруы керек», – дейді. Осы орайда «жалаңаштарды киіндірген, аштарды тойғызған» Күлтегін образы ойға келеді. Елім тыныш ұйықтасын, ынтымақ болсын деп төрт ұйқысын төрт бөлген Күлтегіннің барлық мақсаты – халықтың еркіндігі, бас бостандығы болатын.

Билеуші даналығына назар аударып отырғанымыз, қоғамның, елдің ұйытқысы болатын адам парасатты болуы тиіс. Бүгінгі Қытайдың экономикалық дамуы дұрыс қолбасшылық жасалып отырғаннан деп ойлаймыз.

Ж. Баласағұнның «Құтадғу білік» еңбегін Қытайдың ойшылдары «Мемлекет иелерінің даналық ережелері» деп немесе Үнді кемеңгерлері «Жайлы басшылық кітабы», ал басқалары «Патшаларға кеңес кітап» деп тегін атап отырған жоқ. Аталмыш еңбектерден қай бағытқа болмасын жол бастайтын ұлағатты ойлар мен шынайы көмек болар жолдарды аңғаруға болады.

Тәуелсіздік әкелген жақсылықтарды саралай келіп, осы бір қасиетті атауға дақ түсірмей, әр тұлғаның ұлтжанды, адал азамат болса деген тілектеріміз көрініс білдіреміз.

Саясаттану ғылымда ұлттық идеяға деген бір қатар шартты талаптар бар. Олар:

1 Ұлттық идея ұлт үшін табиғи құрамдас, оған тән, яғни ойдан шығарылмаған, қандай-да болсын күшпен танылмаған, ұлттық нақты болмысынан туындаған болуы керек.

2 Ұлттық идеяның екі топтамадан тұруға тиіс сипаттамасы туындайды: бірі – ұлттық идея мәңгі, тұрақты, тұрлаулы, өзгеріссіз көрінетін құрамы, ал екінші – дамуға, өзгеруге, тарихи жаңа мазмұнмен толығуға қабілетті құралы.

3 Қазақтар Қазақстандағы барлық этностық топтардың мүдделерін осы топтарға нұсқан келтірместен жүзеге және іске асырудың бүкіл толық жауапкершілігін өз мойнына алған жағдайда, қазақстандық қоғамның қазақ халқының төңірегіне топтасу мүмкіндігі туындауы.

4 Ұлттық идея адамзаттық жиынтық болмысынан даралап тұратын өзінің ерекше ұлттық мазмұнына ие бола отырып (ұлттық идея бойынша өзгелер нақ осы ұлттың мәнін таниды), бір мезгілде дәл осы ерекшелігімен әлемдік қауымдастыққа кірігіп, өзі туралы осы қауымдастықтың толыққанды мүшесі ретінде мәлімдейді.

5 Ұлттық идея өзінің кіршіксіздігімен, онда үміттің, тіпті арман көріністерінің бейнелеуімен қатар өзіне мемлекет, қоғам деңгейінен бастап жеке тұлғалық, әр адамның деңгейіне дейін Қазақстанның қызмет етуінің нақты іс жүзінде туғызуға қабілетті болуға тиіс. Мемлекет те, жеке адам да бұл ұлттық идеяны жүзеге асыра алатын болуы тиіс. Осы сипаттан карағанда, ел болу идеясы ұлттық идея болуға әбден лайық [3].

Елдіктің ұлттық идея бола алатын мағынасы Қазақстан Республикасының Конституциясының бірінші жолдарында анық ашылған: «Біз, ортақ тарихи біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып, өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып, дүниежүзілік қоғамдастықта лайықты орын алуды тілей отырып, қазіргі және болашақ ұрпақтар алдындағы жоғары жауапкершілігімізді сезіне отырып, өзіміздің егемендік құқығымызды негізге ала отырып осы Конституцияны қабылдаймыз» [4].

Елдіктің «ұлттық идея» категориялық ұғым ретінде осы жолдардан-ақ шығаруға болады:

1 «...еркіндік, теңдік және татулық мұраттарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам» - күшпен танылмаған қазақстандық ел екеніміз анық;

2 Ел болу ұлттық идеясының 2 бөлігі де айтылған: тұрақты, тұрлаусыз, өзгеріске жатпайтын қағида – «байырғы қазақ жері», «қазіргі және болашақ ұрпақтар алдындағы жоғары жауапкершілік», «егемендік құқық»; екінші бөлігі – дүниежүзілік қоғамдастықта лайықты орын алуды тілеу, еркіндік, теңдік және татулық мұраты» деген ұғымдар әрі қарай дамуға, өзгеруге, тарихи жаңа мазмұнмен толығуға қабілетті

3 Қазақстанда тұрып жатқан басқа халық өкілдерінің мүдделеріне нұсқан келтірмеу жағдайы да қарастырылған, ал «қазақ жері» ұғымы – қазақ халқының төңірегіне топтасу мүмкіндігін көрсетіп отыр.

4 Ел идеясының ерекше ұлттық мазмұны мемлекеттік рәміздерінің түпкі мағынасында жатыр. ҚР Конституциясының 9 бабында ҚР Туы, Елтаңбасы және Әнұраны бар деп айтылған. Алдымен рәміздердің негізінде қазақ ұлты әлемдік қауымдастықта өз мәнімен ерекшеленеді.

5 Елдік идеясына қазақстандық қоғамда әр деңгейде ат салысуға болады: мемлекет деңгейінде де, әр азамат деңгейінде де.

Сонымен, «ел болсын» деп түркі халқына айтылған Төңір өсиеті бүгін қазақ елінің негізгі ұлттық идеясына айналып отыр.

Қазақстан саяси егемендігін бекітті. Тәуелсіз Қазақстан ұлт бірлігінің жаршысы. Әлемдік қоғамдастықтың толық құқылы мүшесі болып, барлық елдермен тең құқылы әріптестікті ойдағыдай дамытты. Бүгінгі күнде осы егемендік жағдайды жоғалтпай, қазақ елінің мәңгілік (F.Eсім) етуге болашақ үшін концептуалды жолды белгілеуіміз қажет. Осы жөнінде қазақ философиясы ғылымында ізденістер жүріп жатыр. Ғалым Жақан Молдабеков «Қазақтану және жанару философиясы» атты еңбегінде көптеген ұстанымдарды белгілеген (6-17 б.), олар мынадай: Отанға деген сүйіспеншілік, еліміздің келешегі мен кемелденуіде деген аманатты орындау; ұлттық рухқа, тілге, дәстүр-салтқа қамқорлық жасау; қауіп-қатерден сақ болу; тыныштық пен тұтастық үшін келістік орнату; бәсекелікке тырысу; халықаралық қауымдастыққа ену; көрші елдермен дұрыс қарым-қатынаста болу; текті халықтармен тең болу; өз елі алдында және әлем алдында жауапты сезіну; жан мен тән саулығын тоғыстыру, ерік пен ақыл тоқтауы; парыздан да, қарыздан да құтылуға ұмтылу; адамның ішкі еркіндігі мен тәуелсіздігі, оның рухани тазаруы; ақыл-ес, ақыл-парасатты нәрлендіру; әділетті қоғам мен мемлекет тәуелсіздігін қозғаушы күші және кепілдігі ретінде «жетілген адам» санының көбеюі; көмел білімге ұмтылу, өмірлік

тәжірибе ұлғайту, рухани күш–қуатқа ие болу; көмелеттікті көрсету, көпті елдікке ерту, қоғам игілігіне жеткізу; атамекендегі тұтастыққа, әлеуметтік тұрақтылыққа, қоғамдағы тұлғалыққа ұмтылу; ана тілді сыйлау, туған тілде сөйлеу («Білімділіктің ең басты факторы туған тілінде сөйлеу мен оны сыйлаудан басталады» (Гегель)); адамдыққа кереғар күштерден сақ болу; халық пен мемлекет мүддесіне жан-тәнімен қызмет ету; «Қазақстан Тәуелсіздігі екі негізгі ұғымға тіреледі – Азаттық пен Жауаптылыққа» деп («Егемен Қазақстан» 16.12.2008ж.) Елбасының сөзімен қорытындыдайды [5].

Бұдан нағыз Тәуелсіз елдің азаматтарының бойында қандай қасиеттер мен ұстанымдар болу керектігін аңғарамыз. Елдікті сақтау немқұрайлы қарайтын шаруа емес, ол үшін әр тұлға Отаны үшін адал қызмет етіп, қандай мәселеге болсын саналы көзқараспен қарауы шарт.

Ойымызды түйіндей келе, егеменді елдің болашағы қазақ елінің түркі заманынан бері тірнектеп жинаған адам, қоғам, ел идеалдарынан құрастырылады. Ғасырдан ғасырға, ұрпақтан ұрпаққа дәстүрлі құндылықтар ретінде жоғалмай мирас етіп қалдырып отырған.

Сонымен қатар, елді тәуелді жағдайдан құтқарып, оған дербес жол іздеу барысында қазақтар күрестерде шыныққан, идеялық қарама-қарсылықта өз мүдделерін қорғауға үйренген, елдікті сақтау саяси сана-сезімге айналып, шет елдерде қуғында жүріп, бүкіл елдің азаттыққа ұмтылысын, рухын көтерген. Қазақстан бүгінгі тәуелсіз жағдайы – ғасырлар бойы азаттық жолындағы тәжірибенің нәтижесі - Мәңгілік ел болу.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Нысанбаев Ә. Қазақстан халқының рухани-құндылық әлемі. Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2015. – 178 б.
- 2 Есім Ғ. «Бесінші жол» - елдік рух философиясы. Егеменді Қазақстан 21.10. 2009. www.egemen.kz
- 3 М.Әшімбаев, А.Косиченко, Ә.Нысанбаев, А.Шоманов; Ұлттық идея мәселесі// Егемен Қазақстан, 25 науырыз, 2005
- 4 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана: Елорда, 2008 – 56 б. – б.3
- 5 Молдабеков Ж. Ж. Қазақтану және жаңару философиясы. - Алматы «КазҰУ» 2009

ТЕРРОРИЗММЕН КҮРЕСУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ АЛДЫН АЛУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

МЕЙРМАНОВ А. А.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

МОЛДАБАЕВА С. Қ.

магистр, аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Соңғы кездері терроризм тақырыбы шет елдік және отандық БАҚ жеткілікті деңгейде талқыланып, көтеріліп жүрген өзекті мәселелердің бірі. Бірақ та бұның астарында не жатқанын, кімдер тұрғанын және қандай мақсаттарды көздейтінін аздаған адамдар қауымы ғана біледі.

Терроризмді қоғамға және мемлекетке әсер етуші тәсілдердің бірі ретінде қарастырған жөн. Бұл мемлекетте тұрақсыздықты орнату үшін өздеріне қажетті саясатты іске асыру мақсатында қолданылатын көпфункционалды қару іспетті. Терроризм державалар арасындағы жасырын соғыста, стратегиялық қару болып табылады. Және де бұл көріністер тіпті жаңалық емес. Тарихқа шолу жасасақ, мемлекеттерді басқаруда терроризмді жасырын күрес жүргізу құралы ретінде пайдаланған. 19 ғасырда Ұлыбритания премьер министрі мен сыртқы істер министрі және лорд Палмерстон әр түрлі мемлекеттерде тұрақсыздықты орнату мақсатында халықаралық революциялық әрекетке барған.

Терроризмнің ерекшелігі мен маңыздылығы және соғыс жүргізу тәсілдері «қырғи қабақ соғысы» кезінде белгілі бола бастады. Қазіргі заман терроризмі деп жүргеніміз 1949 жыл мен 1989 жылдар аралығында, яғни «ядролық жоюда өзара қамтамасыз ету» дәуірінде қалыптасқан болатын.

Террордың сөздік мағынасы «қорқыту, үрейлендіру, шошыту, қаймықтыру» дегенді білдіреді. Террор – дүйім жұртты үрейлендіру, қоғам мен тұлғалардың психологиясына соққы беру және жасалған амал арқылы адамдардың зәресін ұшыру. Бұл күнделікті өмірімізге енген және жиі қолданылатын сөзге айналды. Әйтседе, қанша жиі қолданылғанымен осы сөздің мағынасы бойынша әлі де ұйғарым жоқ. Бүгінге дейін сала мамандары мен филологтар қанша ұмтылса да террорға ортақ түсінік бере алмай келеді. Халықаралық конференциялар мен жиналыстардан да нәтиже шықпай жатыр. Өйткені, біреудің «тероршы» дегенін, екіншісі «қаһарман» яки «еркіндік күрескері» деп атайтын жағдайлар кезігуде. Террор дегеніміз адамдарды қаймықтыру, билеп-төстеу арқылы оларға

белгілі бір идеология мен ұстанымды мойындату үшін зорлық-зомбылық жасау, күш жұмсау және лан салу. Террордың ең басты ерекшеліктерінің бірі нысанасын кездейсоқ таңдап алатыны. Нысананың, яғни террор құрбандарының кездейсоқ таңдалуы үрейдің шапшаң таралуына мүмкіндік береді. Адамдардың ешқандай да себепсіз террордың құрбаны болатыны, біріншіден – террордың мақсатының орындалғаны, екіншіден – ешкімнің де бас амандығы жоқ деген сөз. Өйткені, қай жерде, қашан және кімдерге террор шабуылы жасалатынын көпшілік жағдайларда біле алмаймыз. Террордың қылмыстың басқа түрлерінен ендігі бір паркы – оның мейірімсіздігі, қатыгездігі және қыйратушы күшінің шексіздігінде. Мәселен, 1995 жылдың 20 наурыз күні Жапонияның Токио қаласындағы метро аялдамасында «Аум Синрикийо» сектасы шашқан улы газ салдарынан 12 адам қаза тауып, 5500 адам жарақаттанған-ды. Метродағы шабуылдың нысанасына айналған жұрт күнделікті тіршіліктерін жасап жүрген адамдар болатын.

Қазіргі заман терроризмінің ерекшеліктері;

1. Терроризм – қазіргі заманның өзекті әрі үлкен қауіпке толы мәселелерінің бірі.

2. Терроризм – әділетсіздікке әркекет етуші құрал. Егер де әлемде саяси және әлеуметтік әділеттілік болғанда, ешқандай да терроризм көріністері байқалмайтын еді.

3. Терроризм қауіпін бәсеңдетудің ең бірінші жолы – саяси және әлеуметтік дертпен күресі.

4. Террористер – бірбеткей-қиялшы. Олар риясыз және де қызметтерінің негізінде таза идеологиялық дәлелдер жатыр.

Соңғы кездері қазақстандық, ресейлік және батыстық саясаттанушылар мен дінтанушылар бүгінгі күннің өзекті мәселесі ретінде діни экстремизмге көңіл бөлуде. Экстремизмнің экономикалық, экологиялық, ұлттық түрлерінің қатарынына діни экстремизм құбылысына ерекше назар аударылуда. Діни экстремизмді белгілі бір сенімдегі ұстанымның шектен шыққандығын, оның жеке және әлеуметтік топтардың дүниетанымы мен іс-әрекеттеріндегі көріністерін айтуға болады. Сонымен бірге, діни экстремизм қоғамда қалыптасқан дәстүрлі діни құндылықтарды жоққа шығарып, агрессивтік пиғылда өз дүниетанымын, ұстанымдарын басқаларға мойындату үшін әр түрлі күрес жолдарын таңдайтыны да белгілі. Күрес жолдары үгіт насихаттан бастап қорқыту, үрейлендіру, манипуляция, гипноз және адам өліміне алып баратын шектен шыққан іс-әрекетке дейін болатыны белгілі.

Қоғамдық – саяси кеңістікте діни экстремизмнің пайда болуының келесідей әлеуметтік-экономикалық, идеологиялық, саяси құқықтық себептерін көрсетуге болады:

1. Саяси-экономикалық алғышарттар, оларға: қоғам мүшелерінің тұрмыс жағдайын төмендететін, ұзақ уақытта созылған экономикалық дағдарыс; қоғамның кенеттен әлеуметтік жіктелуі, әлеуметтік әділетсіздік, елдің анағұрлым көп бөлігінің әлеуметтік келешегінің нашарлауы, жұмыссыздық; әлеуметке қарсы көріністердің өсуі; болашақ алдындағы үрей.

2. Идеологиялық себептер. Идеологиялық себепердің шоғырында, яғни, нақты айтқанда: қоғамның ұлттық пікірінің жоқтығы, зайырлы білім деңгейінің төмендеуі, көптеген азаматтардың сауатсыздығы, халық арасында толеранттылық сезімін қалыптастыру қызметінің әлсіздігін көрсетуге болады. Осы блокта әсіресе, жаңа діни қозғалыстардың деструктивті миссионерлік әрекеттеріне айрықша көңіл бөлу керек. Мұндай ұйымдар елдің аумағын елдің аумағын «ақырын басып алу» үшін шет елдер тарапынан жиі қолданылады.

Терроризмнің діни түрі мемлекетте үстем болып тұрған дінге, діни бағыттарға қарсы басқа дінді ұстанатын, қаруланған топтардың күресімен сипатталады. Жалпы Орталық Азиядағы терроризм проблемалары спецификалық, өзіне ғана тән ерекшеліктерге ие. Қазіргі таңда әлемдік қауымдастық ислам дінімен жасырынған терроризм бірінші орынға шығуына қатты мазалануда. Террористік ұйымдар көптеген мұсылмандардың діни сезімдерін пайдаланып, оларды өз жақтарына тартуға тырысуда.

Қазақстан Ферғана даласынан әлдеқайда алысырақ жатыр, және халықы Орталық Азияның басқа елдерімен салыстырғанда азырақ діниленген ел. Алайда Қазақстанда 2011 жылдары біраз діни тұрғыдағы шабуылдар болды. Бірақ олар бірден басылып, кінәлілер ұсталып немесе жойылды. Ел территориясы терроризм мен экстермистік бағыттағы діни ұйымдардан тазартылды. Жалпы Қазақстанда терроризммен күрес, оны алдын ала алу шаралары жалғасуда. Терроризм біздің бейбіт халқымыздың психологиясы мен дініне сай емес. Ол Қазақстан мұсылмандары ұстанатын ханафи мазһабына қарама-қайшы болып табылатынын елбасымыз Н. Ә. Назарбаевта атап өткен болатын. Сонымен қатар, көшбасшымыз Қазақстандағы экстремизм мен терроризмде идеялық емес, қылмыстық негізде. Ол ұйымдардың мақсаты қоғамның негізін құлатқан ету, елдің бейбітшілік пен тұрақтылығына шабуыл екенін атап өткен болатын.

Әлем қауіпі болып табылатын экстремизмге қарсы күрес трансұлттық сипат алып, халықаралық террористік ұйымдардың пайда болуына байланысты, әсіресе 2001 ж. 11 қыркүйектегі АҚШ оқиғасынан кейін, аталмыш қауіппен бірлесе отырып күресу мәселесі айқындалды. Қазақстан географиялық орналасуы жағынан Батыс пен Шығыстың, Азия мен Еуропаның тоғысқан тұсы болып табылатындықтан сәйкесінше, халықаралық антитеррористік шараларға белсенді қатысып, осы бағыттағы 12 Конвенцияның 7-не қосылды. Мемлекеттік ұлттық қауіпсіздікті сақтау мен экстремизм, терроризм мәселелеріне қатысты тәуелсіздік алған жылдары қабылданған Заңдары өзгертілді. Бүгінгі таңдағы экстремим әлеуетінің өсуіне байланысты 2017 жылға дейінгі Бағдарлама қабылданды [2].

Қазақстанның лаңкестік мәселесіне қатысты позициясына келетін болсақ, Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев «Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында» былай деген: халықаралық лаңкестікпен күрес ҚР ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі алғышартты бағыты болып табылады, сондай-ақ лаңкестікпен ешқандай мемлекет жалғыз, жеке күресе алмайды, өйткені қазіргі кездегі лаңкестіктің шегі жоқ, демек әлемнің барлық мемлекеттері күш-қуаттарын біріктіруге қажет, өйткені лаңкестіктің қауіп қатері саяси-экономикалық дамуына тәуелсіз әлемнің әр елінде бар [3].

ҚР ДІА Дін мәселелері жөніндегі ғылыми-зерттеу және талдау орталығының қызметкері Ф. С. Әбілдинованың ойынша, еліміздегі діни экстремизмді болдырмау және оның алдын алу үшін шешуші қадамдар жасау қажет. Олардың ішінде мынадай жұмыстарды атқарған жөн: жастардың білімін жетілдіруге, мәдени өмірге, спортқа және бос уақытты өткізудің басқа да пайдалы түрлеріне қатысуына кең мүмкіндіктер жасау, еңбекпен және жұмыспен қамту саласындағы жастар үлесін арттыру, осыған орай жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейінің мониторингісін ұдайы жүргізіп отыру, жастардың баспана мәселесін шешуге көмек көрсету, қазақстандық қоғамдағы отбасы құндылықтарын дәріптеу, жас отбасыларды мемлекет тарапынан қолдауды күшейту, қазақстандағы қоғамдық жағдайды тұрақсыздандыруға тырысатын кез келген экстремистік көріністерге жастардың қарсы тұра білуі үшін ақпараттық алдын алу жұмыстарды күшейту, жасөспірімдер мен жастардың дін, ар-ұждан саласындағы біліміне қатысты сұрақтарына жауап іздеу мүмкіндіктерін кеңейту мақсатында

ақпараттық-насихат жұмыстарын жүгізу керек. Осы ұсыныстарды жүзеге асыру жолына мүдделі және уәкілетті барлық органдар мен ұйымдарды тарту қажет [4].

Жоғарыда терроризм туралы біраз мәселені баяндап өттік. Бір нәрсе анық болды – ол терроризмнің адамзатқа қарсы жасалатын ең үлкен қылмыс, ең үлкен күнә болғандығы. Терроризмді болдыратын себептер туралы да айттық. Сондықтан, терроршылдықпен күресті оны алдын алумен бастаған жөн. Террор ұйымдары мына 4 нәрсе болмаса өмір сүре алмайды – идеология, ішкі және сыртқы қолдау, ақша және адам. Сондықтан да осы мәселелердің алдын алу үшін ең басты керегі ол – бірлік.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Дін және Ұлт /Мұртаза Бұлтай, «Арыс» баспасы, Алматы – 2006 ж.

2 <http://knb.kz/m/kz/news.htm?id=10324317@egNews>

3 Н. А. Назарбаев. ҚР Ұлттық қауіпсіздік стратегиясы. 2002 ж. //Қаз. Правда 27 қараша 2002 ж.

4 Діни экстремизм – ақиқат діннің жауы \ Дін және қазіргі заман: Қазақстан Республикасы Дін істері агенттігінің және Агенттіктің ведомствалық ұйымдары мен аймақтық департаменттері қызметкерлерінің БАҚ беттерінде жарық көрген мақалаларының жинағы / Құраст. Ж. Қ. Жаркымбеков, Н. Х. Шубаев. – Астана, Мәдениеттер мен діндердің халықаралық орталығы. 2013. – 162 б.

5. 2 Әлеуметтану 5. 2 Социология

ЗАЩИТА ПРАВ РЕБЕНКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

ГОЛУБЕВА А. В., ЛЕГКАЯ О. В

студенты, Павлодарский колледж управления, г. Павлодар

ТУРАНОВА Г. Д.

преподаватель, Павлодарский колледж управления, г. Павлодар

Забота о детях - неотъемлемая часть политики нашей страны. В Послании «Стратегия Казахстан-2050. Новый политический курс состоявшегося государства» Президент страны определил одним

из важнейших приоритетов страны на ближайшие годы защиту детства [1].

Согласно последним статистическим данным, на сегодняшний момент в Республике Казахстан проживает 17 млн. человек, из них около 5 миллионов дети [1, 2] из них более 600 тыс. в возрасте от 3 до 7 лет проживают в неблагополучных семьях, а более 33 тыс. маленьких граждан республики находятся без попечения родителей. [3]. При этом в Казахстане существует 54 детских дома, 8 детских деревень семейного типа, 3 «SOS детские деревни Казахстана», 16 детских домов семейного типа – это более 14 000 детей [4 с. 50]. Ежегодно около 1,5 тысячи малышей становятся сиротами и попадают детские дома. Основной процент – отказные и брошенные дети [4.с. 82]. С начала года в Павлодарской области выявлены 173 безнадзорных ребенка. 123 родителя лишены своих прав. 416 человек привлечены к административной ответственности за ненадлежащее воспитание детей [5]. Государством разработана целая система мер, направленных на защиту конституционных прав детей и в первую очередь права на жизнь. К сожалению, при всем их многообразии, случаи с детьми, найденными в мусорных контейнерах, свалках и т.д. происходят в стране нередко. Необходимо, на наш взгляд, рассмотреть данную проблему в контексте сотрудничества государства и неправительственных организаций, общественных объединений и т.п., чтобы уменьшить количество социальных сирот и сделать достоянием общественности как положительные, так и отрицательные стороны.

Для решения проблем, связанных с так называемыми отказными детьми в нашем государстве разработан и внедрен проект «Дом мамы». В «Доме мамы» совершенно безвозмездно женщинам и их новорожденным детям предоставляется комната, спальное место, манеж и коляска для малыша и первые необходимые принадлежности. Приготовлением еды и уборкой занимаются живущие здесь мамы, ухаживать и консультировать по уходу за детьми помогает постоянно находящийся здесь медицинский работник, а с девушками работает психолог. Мамы могут работать здесь, в швейной мастерской, или заниматься рукоделием, зарабатывая и скапливая себе и ребенку небольшой капитал на будущее. А самое главное – здесь женщина с ребенком оказываются в теплой семейной атмосфере, получает возможность прийти в себя, обдумать свое положение. При этом сохраняется абсолютная конфиденциальность, поэтому женщины могут не опасаться огласки, а добровольно пожить какое-то время в

«Доме мамы», привести в порядок свои мысли, и понять, что только она сможет дать огромную любовь своему ребенку, которую не заменят никакие материальные блага, и уход, которые он получит в детском доме от персонала и спонсоров.

Одним из идейных вдохновителей и основателем проекта «Дом мамы» является бизнесмен Айдын Рахимбаев, благодаря которому в мае 2013 года в Астане открыл свои двери первый кризисный центр для матерей с новорожденными детьми. Цель проекта «Дом мамы» - сосредоточиться на причине отказа от ребенка, выяснить, почему происходит данная ситуация и не дать ребёнку попасть в Детский дом. Идея Айдына Рахимбаева вызвала общественный резонанс. Казахские бизнесмены выразили желание присоединиться к проекту и все больше меценатов теперь поддерживают «Дома мамы». Был открыт общественный фонд «Дом мамы», который объединил все центры Казахстана и помогает централизованно решать многие вопросы. Сотрудничать с «Домами мамы» призывают в первую очередь бизнесменов, предлагая несколько вариантов – открытие и содержание Дома, а также разовую, либо постоянную поддержку финансовыми средствами. В Павлодаре «Дом мамы» функционирует с октября 2014 года. По словам координатора павлодарского кризисного центра «Дом мамы» Абишевой Асель, за ним закреплены медсестра и врач-психолог. Эти специалисты должны «разгрузить» своих пациенток от негативных, стрессовых ситуаций, дать им выговориться, поверить в себя, войти в нормальное душевное состояние, понять, что их ребенок-это не обуза, а радость [6], Казахстанский проект «Дом мамы» помог 1045 малышам по всей стране остаться со своими мамами за неполных три года [7].

Другое важное направление в области защиты прав ребенка в Республике Казахстан, широко обсуждаемое общественностью нашего государства, особенно после резонансных случаев с новорожденными детьми, выброшенными в общественный туалет [8], из окна машины и т.д. [9] – это идея BABY BOX (Бэби-бокс). Остановимся вкратце на сути этой идеи. Контейнеры для детей-подкидышей Baby Box аналогичные тем, что функционируют в странах Европы с 2000 года, планируют начать устанавливать и в Казахстане. Первый такой ящик в Европе появился в германском Гамбурге. Baby Box используются в Чехии, Латвии, Венгрии, Австрии, ЮАР, Бельгии, Словакии, Японии и Швеции. В России такие ящики начали устанавливать в 2011 году. В планах Минздрава

РК оснастить такими приспособлениями практически все родильные дома республики. Так чиновники попытаются спасти тех, кого мамы или другие лица бросают в опасных для жизни условиях, обрекая в большинстве случаев на верную смерть. Как только не называют бэби-боксы в народе: и окна жизни, и ящики для брошенных детей. Но именно они, как считают медики, дадут многим отказникам шанс выжить. Пока за ним не придут врачи, новорожденный будет в полной безопасности. По мнению представителей Минздрава в них ребенок не погибнет, не замерзнет зимой, а летом не получит перегрева, ребенок будет жить и в дальнейшем попадет в хорошие руки. Именно в этом заключается главная цель – не дать погибнуть ребенку, который родился здоровым. Планируется, что пластиковый бокс будет вмонтирован в здание роддома и оснащен всем необходимым. В нем постоянно будет поддерживаться температура в 30 градусов. Как только кто-то опустит туда ребенка, на то, чтобы одуматься будет всего 30 секунд. По истечении этого времени дверца автоматически будет заблокирована, открыть ее сможет только медработник. Понять, что внутрь положили новорожденного, совсем несложно – сигнал будет передаваться дежурному врачу. Ребенок будет немедленно осмотрен и затем, если нет никаких серьезных угроз медицинского характера, оформлен в дом ребенка, тем самым государство защитит своего гражданина, гарантировав право на жизнь. У этого проекта есть и немало противников, доводы их можно свести следующим образом: во-первых, абсолютная конфиденциальность, анонимность помещения ребенка в бэби-бокс и отсутствие правовых последствий такого шага для женщины, помещающего ребенка в бэби-бокс может спровоцировать увеличение незапланированных беременностей и, как следствие увеличение количества детей-сирот в детских домах. Второй аргумент противников проекта бэби-боксов в Казахстане – это то, что как ни парадоксально, но нарушается право ребенка на возможность получения информации о своем происхождении, ведь у этого ребенка не будет никаких документов, позволивших ему в будущем узнать своих биологических родителей. А такие ситуации могут возникнуть, например, при выявлении каких-либо генетических или других заболеваний, когда необходим будет донор для пересадки костного мозга или т.п. Последний аргумент – это дороговизна проекта – только установка одного бэби-бокса обойдется в сумму до шести тысяч долларов, не говоря о дополнительных расходах на его содержание.

Следующей важной проблемой нашего государства в области защиты прав ребенка- это, как показали последние случаи, ситуация с усыновлением в том числе и с международным. Общественный резонанс и внимание СМИ привлекло убийство в США двоих подростков из Казахстана: Тори и Куинн Карлсонов, усыновленными в городе Щучинск гражданкой США и живших в приемной семье много лет [10]. Прошли дискуссии в СМИ, официальные органы дали свою правовую оценку. Новое звучание получили другие резонансные случаи с детьми из Казахстана, усыновленными в США, в частности с обнаружением детей на отдаленном ранчо в Монтане – американском аналоге детских домов, в лагере религиозного толка, где дети подвергались издевательствам. Казахстанские власти потребовали от американской стороны объяснений. Однако ответа на запрос не последовало. Изучить порядки в этом лагере пробовали и российские правозащитники, но их туда не пустили. Тогда Казахстан – ввел запрет на усыновление американцами казахстанских детей. Правозащитники и просто неравнодушные граждане Республики Казахстан считают, что необходимо процедуру усыновления детей сделать максимально «прозрачной», отдавать приоритет усыновлению внутреннему, усилить контроль за иностранными усыновителями и т.д. На наш взгляд самым действенным направлением избежания таких трагедии детей, усыновленных иностранными гражданами заключается в воспитании в обществе установки о неприемлемости самого сиротства и всемерной поддержки со стороны государства усыновителей из Казахстана.

Таким образом, мы видим, что в Республике Казахстан наряду с несомненными достижениями в области защиты прав детей и в первую очередь права на жизнь, имеется и проблемы, вызванные непростой ситуацией экономического кризиса. Ребенок, рожденный в нашей стране, становится его гражданином и нуждается в комплексе разносторонних защитных мер, гарантированных Конституцией РК и другими законодательными актами. Непростое время требует и нестандартных решений в виде «Домов Мам», бэби-боксов, временного отказа от международного усыновления по отношению к США и т.д. Можно много говорить и писать о необходимости проведения профилактической работы по предупреждению ранней или незапланированной беременности, изменении стереотипов мышления по поводу внебрачных детей и т.д., однако, реалии современности требуют от всех структур

нашего государства, лично от каждого его гражданина принятия немедленных, зачастую нестандартных решений для защиты прав ребенка, в первую очередь права на жизнь.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 стратегия «Казахстан-2050 www.akorda.kz/upload/Стратегия Казахстан-2050.
- 2 countymeters.info/r.
- 3 Население Казахстана-Википедия.<https://ru.m.wikipedia.org>.
- 4 www/bala-kkk/kz >files upload> files Доклад о положении детей в Республике Казахстан. Астана.2014 г.87с.
- 5 www/bala-kkk.kz/ru//О деятельности Центров адаптации несовершеннолетних в Республике Казахстан.
- 6 dom-mamy.kz/www.kazpravda/kz
- 7 М.Кисенко. ДОМ,ГДЕ ЖИВЕТ НАДЕЖДА. газета Звезда Прииртышья.17 октября 2015 года
- 8 m/tengrintws.kz Младенца выбросили в общественный туалет
- 9 informburo.kz nowosti Еще одного ребенка...

ГРИПП И ОБЩЕСТВО: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ И ПРОФИЛАКТИКА ПАНДЕМИЙ

ДАУТОВА К. М., АМРЕНОВА А. Ш.

студенты, Павлодарский медицинский колледж, г. Павлодар

ЕЛЬМУРАТОВ Г. Ж.

к.полит.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Многие явления и процессы современного общественного развития требуют оценки их возможного влияния на будущее человечества. Довольно часто они ассоциируются с кризисными или катастрофическими последствиями для населения отдельных стран, регионов, континентов, планеты в целом и с ними связываются перспективы существования или развития нашей цивилизации.

Несмотря на ряд достижений в политической и социально-экономической сфере жизнедеятельности, налицо появление в обществе совершенно новых социально опасных явлений и тенденций. Неблагополучная экологическая обстановка, обнищание и резкое расслоение населения, появление безработных и все большего числа бездомных, беженцев, беспризорных детей, бедственное положение пожилых людей и инвалидов, увеличение

смертности и падение рождаемости, беспрецедентный рост преступности, алкоголизма и наркомании среди части населения (особенно молодежи), высокий процент хронических заболеваний – вот неполный перечень тех негативных последствий, которые становятся факторами риска сохранения и развития человеческого потенциала и обеспечения безопасности жизнедеятельности общества.

Достаточно актуальными проблемами в социальном смысле являются пандемии гриппа.

Медикосоциальная проблема – такая медицинская проблема, в которой актуальными оказываются не только медицинские, но и социальные аспекты. В её решении должны участвовать не только органы здравоохранения, сколько общество в целом, отдельные её группы, включая семью и индивида.

Критерии медико-социальной значимости:

Наличие приоритетных мест в структуре смертности; тенденции роста показателей смертности.

Наличие приоритетных мест в структуре заболеваемости; тенденции роста показателей заболеваемости (первичной, распространенности).

Наличие приоритетных мест в структуре инвалидности; тенденции роста показателей инвалидизации.

Большие экономические потери, связанные с:

- временной утратой трудоспособности (непроизведенная продукция, пособие по выданному листу нетрудоспособности и др.);
- стойкой утратой трудоспособности (пенсия, непроизведенная продукция, социальные льготы и др.);
- преждевременной смертностью лиц молодого и среднего возраста (безвозвратные потери). [1]

Ежегодно во время эпидемий гриппа и подобных ему заболеваний в мире болеют до 5 миллионов человек и до 500 тысяч умирают. Эпидемии вирусных заболеваний также наносит огромный экономический ущерб. Расчеты экспертов США показали, что за последние годы только эпидемии гриппа обходятся ежегодно в сумму до 167 миллиардов долларов. В последнее время актуальной является эпидемия свиного гриппа.

Вирус свиного гриппа обладает уникальной комбинацией генов: есть и птичьих, и свиных, и человеческих, и это обеспечивает вирусу очень высокую изменчивость. Кроме того, известно, что заболевание, вызванное этим вирусом, очень контагиозное. Что

это значит? Это значит, что оно передаётся от человека к человеку очень легко. В 2009 году понадобилось всего 6 недель, чтобы вирус в Калифорнии вытеснил все циркулирующие до этого вирусы гриппа А и В. Последние 2 года вирус был малоактивен, но в этом сезоне он активизировался и сейчас быстро распространяется. Передаётся заболевание воздушно-капельным путём, то есть при чихании, кашле, насморке, попадании вируса на предметы. Инкубационный период – от 3 до 7 дней, причём уже со второго дня заражения, то есть зачастую за 5 дней до появления первых симптомов болезни, человек является активным распространителем болезни [2].

Говоря о социальном аспекте проблемы, нужно остановиться на экономических последствиях пандемий гриппа. Согласно данным исследований, продолжительность отпуска по болезни в связи с гриппом составляет от 0,79 до 4,9 дней.

Нематериальные издержки включают ухудшение показателей работы вследствие заболевания гриппом. При этом по выходе на работу с больничного человек в течение 0,7 дней работает только с 50 % эффективностью. Прямые издержки выше для больных из группы риска. Смертность в любой возрастной группе возрастает в случае отягощенности хроническими заболеваниями. Смертность от гриппа среди больных с сердечно-сосудистыми заболеваниями в 50 раз выше, чем в здоровой взрослой популяции, среди легочников – в 100 раз выше, а среди тех, кто страдает двумя или более хроническими заболеваниями, смертность еще выше. Смертность от гриппа растет, начиная примерно с 45 лет, и достигает пика у людей с хроническими заболеваниями.

Вакцинация является самой надежной защитой при любых эпидемиях гриппа. Приобретенный в результате вакцинации иммунитет надежно защищает от заболевания. Многие серьезные инфекции, такие как полиомиелит, дифтерия, корь были практически полностью ликвидированы в результате массовой вакцинации. Проведение ежегодных вакцинаций против сезонного гриппа значительно снижают заболеваемость и смертность во всех возрастных группах.

Цель вакцинации – не полная ликвидация гриппа, как инфекции, а снижение заболеваемости и смертности от гриппа и, особенно, от его осложнений, от обострения и отягощения сердечно-сосудистых, легочных заболеваний и другой хронической патологии. Мы уже говорили о группах лиц, у которых осложнения от гриппа развиваются значительно чаще, чем у остальных людей [3].

ВОЗ рекомендует ежегодно прививать от гриппа группы риска: людей старше 65 лет, (при наличии хронической патологии – в любом возрасте), детей от 6 месяцев до 15 лет, медицинских работников и других людей с многочисленными производственными контактами. Центр по контролю за заболеваемостью в США (CDC) рекомендует расширить группы населения, подлежащие иммунизации против гриппа, путем включения в них людей старше 50 лет, женщин во 2-м и 3-м триместре беременности, детей, получающих аспиринотерапию и всех контактирующих с этими людьми.

К группам высокого риска инфицирования также принадлежат школьники и учащиеся средних специализированных учебных заведений, медицинский персонал лечебных учреждений; работники транспорта, учебных заведений и сферы обслуживания. Сюда же следует отнести воинские подразделения, казармы, где создаются оптимальные условия для передачи возбудителя.

Особую группу риска, на которой необходимо остановиться отдельно, составляют беременные женщины, особенно во втором и третьем триместрах беременности. Анализ современной ситуации показывает, что большая часть здоровых беременных женщин, с диагнозом грипп, нуждается в госпитализации, по причине тяжелого течения заболевания и тяжелых осложнений. При этом беременные женщины составляют только около 1 процента основного населения. Поэтому Всемирная Организация Здравоохранения и Министерства здравоохранения разных стран мира настоятельно рекомендуют всем беременным женщинам пройти вакцинацию, в том числе и против сезонного гриппа инактивированной (убитой) вакциной.

Извлекая уроки из пандемий прошлого века, очевидны важность и необходимость проведения профилактических мероприятий. В то время мероприятия по ограничению распространения инфекции проводили самыми простыми способами – изоляции и карантин, повышение личной гигиены, использование дезинфицирующих средств, попытки не создавать большого скопления людей. Так, во время «Испанки» 1918 года, в некоторых странах на целый год были закрыты публичные места, суды, школы, церкви, кино. Были закрыты магазины, и продавцы обслуживали покупателей прямо на улице. В одном из городов США были запрещены рукопожатия. В некоторых странах был введен военный режим.

Больной человек наиболее заразен для окружающих первые 3–4 дня болезни, хотя выделение вируса возможно на протяжении

всего заболевания и даже в период выздоровления. Дети, особенно маленькие, потенциально «опасны» более длительный период (7–10 дней) [4].

Для того чтобы понимать, как уберечься от гриппа и защитить своих близких, еще раз напомним основные пути передачи вируса гриппа. Вирус гриппа передается от человека к человеку воздушно-капельным путем — при кашле и чихании, с каплями слюны. При кашле и чихании больного человека микроскопические капли, содержащие вирус, распространяются в воздухе, и затем осаждаются на поверхностях окружающих предметов, откуда с частицами пыли могут попадать в верхние дыхательные пути окружающих лиц.

Чтобы избежать распространения гриппа необходимо выполнять профилактические мероприятия, и помнить, что каждый из нас в силах снизить риск заболевания и распространения гриппа, выполняя простые санитарно-гигиенические правила.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Социальная работа: Учебное пособие. - 3-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 480 с.
- 2 <http://medi.ru/doc/g70otc2806.htm>
- 3 <http://med-pomosh.com/?p=69>
- 4 http://www.influenza.spb.ru/institute_for_population/gripp_prof/

ЖАСТАР САЯСАТЫ ЕЛБАСЫ НАЗАРЫНДА

ДОСЫМЖАНОВА С. Р., ХИДИРОВА М. Ш.
студенттер, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.
АКШАЛОВ А. Г.
оқытушы, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.

Елімізде тоталитарлық жүйенің қыспағын көрмеген, коммунистік идеологияның шарпуына шалынбаған жаңа жас ұрпақ өсіп келеді. Бұлар – тәуелсіздіктің белбалалары.

Елбасы осы ұрпаққа айрықша үміт артады.

Елдің ертеңі осылар деп қарайды. Тәуелсіз Қазақстанның гүлденуін осы ұрпақпен тікелей байланыстырады.

Осы пікірін Астанада Тәуелсіздік сарайында сайлаудан кейін өзінің Республика Президенті қызметіне кірісу салтанатында тағы да білдірді. Елбасы: сайлауда болашағымыз – жастардың белсенді

түрде маған дауыс бергені мені ерекше тебіренгенді, деді үлкен мақтаныш сезіммен.

Отаншыл, мемлекетшіл жастардың өсіп келе жатқаны өзін қуанышқа бөлейтінін айрықша сезіммен бөліп айтты. Үгіт-насихат жұмыстарына қызу атсалысты. Өздерінің азаматтық парызын өтеуге асықты. Әсіресе, бірінші рет дауыс беретін тәуелсіздік құрдастары Президенттік сайлауға ерекше ықылас білдірді. Ел басқару ісінен тыс қалмау сезімі жас ұрпақтың бойынан анық байқалды.

Бұл жастардың ұлттық санасының марқайғанынын, саяси мәдениетінің артқандығының нақты көрінісі болды.

Жастар – елдің болашағы. Ертеңгі күннің жарқындығы, сәулелі болуы соларға байланысты. Аға ұрпақ өмірден озады. Олардың орнын бүгінгі Тәуелсіздік белбалалары басатын болады.

Ұрпақтар сабақтастығы – тарихи процесс, объективті құбылыс. Әрбір жаңа ұрпақ өмірге өзімен бірге жаңа леп, жаңа ахуалды қоса әкеледі. Бұл ұрпақ прагматизмді, тиімділікті, жаңалыққа, инновацияға иек арта келеді. Кешегі күні үлкен бейнетке түсетін, қол күшімен атқарылатын процестерді енді техника күшімен атқарады. Қалам-қағазға жүгініп, қолмен есептеп жататын шаруалар техника үлесіне көшті. Компьютер арқылы қажетті мәліметтерді таба алады, алысқа хабарды интернет, ұялы телефон арқылы жібере алады. Бүгінгі ұрпаққа бұл қиындық келтірмейді, техника құлағында еркін ойнайды. Жастар қоғамдағы қозғаушы күшке айналды. Мұның себебі де бар, Елбасы жастар саясатына соңғы жылдары үлкен маңыз берді. Олармен нақты жұмыс істеудің үлгісін көрсетті. Бұл жергілікті билік өкілдеріне де үлкен сабақ болды. Олар да жастар саясатына үлкен бетбұрыс жасады [1].

Жиырмасыншы ғасырдың басында қазақтың лирик ақыны Мағжан Жұмабаев «Мен жастарға сенемін» деген өлең жазған еді. Қазақ жерінде заман ауысып, үлкен өзгерістер болып жатқан кезде, ескіні қиратып, жаңа тұрмыс құруға ел кірісіп жатқанда ұлтжанды ақын алдағы бар болашақты жастармен байланыстырып, соларға үміт артқан еді. Жас қырандар – балапан қанат жайып ұмтылған, көздегені көк аспан, мен жастарға сенемін, мен сенемін жастарға, алаш атын аспанға, шығарар олар бір таңда, мен жастарға сенемін, деп жырлаған еді...

Бүгінгі күні аймағымызда жалпы тұрғындар санының үштен бір бөлігін, яғни отыз пайызын жастар қауымы құрайды. Еліміз бойынша да көрсеткіш дәл осындай. Алайда өңірімізде жас

азаматтардың құқығын қорғап, мүдделерін ескеру, оларға жан-жақты жағдай жасау бағыты, яғни, жастар саясаты әлі ширатуды қажет етеді. Мұны, біздің елбасымыз Н. Ә. Назарбаев өз назарынан тыс қалдырған жоқ, жастардың өздері де мойындап отыр.

Жастар – келешегіміздің негізі ретінде өз білімімен, жасампаз еңбегімен және күш-жігерімен өз болашағын құрудың жаңа мүмкіндіктерін алу қажет. Ол ХХІ ғасырда Жаңа Қазақстанның - дамыған, бәсекеге қабілетті және әлемдегі сыйлы мемлекетті қалыптастыруды белсенді жалғастыруы қажет.

Мемлекеттік жастар саясатының негізгі приоритеттері 1999 жылғы 28 тамызында ҚР Президентімен бекітілген № 73 мемлекеттік жастар саясаты концепциясына енгізілген.

Ол кезден бері 13 жыл өтті, және осы жылдар уақытында бұл бағдарламаның іске асуы үшін көптеген жұмыстар жасалды. 2004 жылы ҚР «ҚР мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңы бойынша жастар өздерінің құқықтары мен артықшылықтары берілген бөлек әлеуметтік-демографиялық топқа ерекшеленді. «2003-2004 жж жастар саясаты бағдарламасы», «2005-2007 жж жастар саясаты бағдарламасы», «2006-2008 жж ҚР азаматтарын патриоттық тәрбиелеу мемлекеттік бағдарламасы» сияқты жастар бағдарламасын іске асыру республикадағы демографиялық жағдайды жақсартып қана қоймай, өмір сапасын да жақсартты.

Жастар саясаты саласындағы мемлекеттік жоспарлау жүйесінің жоғарыда аталған барлық құжаттары өзінің міндеттерін орындап, жастар саясатын іске асырудың жаңа кезеңін бастауға негіз болды.

Соңғы 10 жылда санақ қорытындысы бойынша 14 пен 29 жасқа дейінгі жастардың саны 919 153 адамға өскен (1999 жылы – 3,78 млн. адам, 2012 жылы – 4,7 млн. адам).

Қазіргі уақытта жастардың басты «әлеуметтік сатылары» сапалы білім болып табылады. Жалпы, білім деңгейі бойынша 718 мың жастар жоғары білімге ие (15,9 %), 306 мың жастың аяқталмаған жоғары білімі бар (6,8%), 728 мың жастардың білімі – арнайы орта (16, 2 %).

Елімізде «Жасыл ел», «Дипломмен ауылға», «Жастар практикасы» және тағы басқа ірі жобалар іске асырылуда.

Жастар жұмыссыздығының деңгейі 2001 жылмен салыстырғанда 4 есеге азайып, ТМД елдері мен Еуропаның дәл сондай көрсеткіштерінен төмендеген. 2001 жылы жастар жұмыссыздығының деңгейі 4,6%-ды құрады.

Жастардың жоғары белсенділігі соңғы сайлау кампанияларында тіркелді.

Соңғы 11 жыл ішінде жастар ұйымдарының саны 7 есеге артты (2000 жылы – 150 жастар ұйымдары, 2011 году – 1043), ал жастар саясатын қаржыландыру 7 жыл ішінде 10 есеге өскен.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта қазақстандық жастардың әлеуметтік көңіл күйлерін зерттеу бірқатар проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді [2].

Әлемдік экономикалық дағдарыс, діни экстремизмнің таралуы жастардың өзекті шақырулар мен қоғамның әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси өміріндегі өзгерістерге жеткілікті түрде дайын емес екендігін көрсетті.

Жастардың білім саласындағы проблемалары едәуір шешілген, тек 4,4 % мүлде шешілмегендігін көрсеткен. Медициналық қызмет көрсету бойынша проблемалар 25,3 % жастарда шешілсе, 6 % сұрауға қатысқандар шешілмегендігін көрсетеді.

Жұмысқа орналасу және тұрғын үй проблемасын шешуге, сондай-ақ әлеуметтік қызметке қатысты респонденттердің 20 %-ы аталған сұрақтарға нақты жауап бере алмады. Бұл аталған проблемалардың өзекті болып қалатындығын, сонымен қатар осы проблемалар респонденттердің 15 %-ында мүлде шешілмеген.

Сонымен қатар, респонденттердің 20,6 % мемлекет жас кәсіпкерлерге қолдау көрсетпейді деп белгілеген.

Жалпы алғанда, сұрауға қатысқандардың 18,5 % өзінің материалдық жағдайын төмен бағаласа, 18,4 % – жауап беруге киналған, тек 8,3 %-ы материалдық жағдайын жоғары бағалаған.

Адамдардың мәдени деңгейінің құлдырауы (16 %) тағы бір проблема болып табылады.

Өзектілігі бойынша келесі проблемалардың қатарында: жастар ортасындағы есірткінің таралуы (15 %), діни экстремизм мен терроризм қаупі (12 %).

Соңғы мәліметтер бойынша жастар саны артқанымен болжамдық мәліметтерге сүйенсек жастардың саны 2015 жылы 4,52 млн. адамды, 2020 жылы 4,13 млн. адамды құрайтын болады.

Жастар санының қысқаруы еңбек ресурстары проблемаларының туындауына, экономиканың әртүрлі саласында білікті кадрлардың азаюына соқтырып, Қазақстанның сыртқы технологиялық тәуелділігі қаупін күшейтеді.

Әлемдік тәжірибенің оң сипаты

Халықаралық тәжірибені талдау нәтижесі Еуропа, ТМД, Америка, Жапония, Қытай, Индия және Турция елдерінде жастар саясатын іске асыру мен әзірлеудің әртүрлі тәсілдерінің бар екендігі туралы көрсетті [3].

Барлық елдерде жастар саясатының басты мақсаты жастардың қоғамда шиеленіссіз ықпалдасуы мен өзін-өзі дамытуын арттыруға ықпал ету болып табылады.

Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатын жаңғырту барысында шетелдерде аса жетістікпен қолданылып жүрген тәсілдер мен амалдарды қолдану жөн саналады.

АҚШ тәжірибесі жастардың шешім қабылдауға ықпал ету деңгейін арттыру мақсатында білім беру ұйымдарында өзін өзі басқару органдарын дамыту көрсетілген. Сонымен қатар олар қажетті әлеуметтік, мәдени, коммуникациялы, басқарушы дағдыларды алу мүмкіндігін де береді.

АҚШ-та жастар саясатының бағдарламалары мен жобаларын іске асыруға мемлекеттік-жеке серіктестің үлгісінде жеке қайырымдылық ұйымдарын, коммерциялық секторларды тарту тетіктері белсенді енгізілген.

Жастар саясатын іске асырудың жапондық тәсілдерінің негізі мемлекеттік органдар мен қоғамдық институттардың бірлескен өзара тиімді іс қимылы мен араларындағы жауапкершілікті нақты бөлу.

Арнайы жастар орталықтарының, бюролары мен қызметтерінің жұмыс істеуін мемлекеттік тұрғыда қамтамасыз ету әдістері кең қолданысқа ие. Сонымен, Турцияда ірі қалаларда ақпараттық және мәдени жастар орталықтары, Германияда жастар ақпараттық консультативтік бюросы қызмет етеді. Аталған орталықтар желілерге қосылған, қызмет көрсетудің стандарттық базасы, ақпарат алмасу және оны жаңарту желісі бар.

Португалия мен Испанияда жастарға әлеуметтік көмек көрсетудің қоғамдық-мемлекеттік қызметі енгізілген.

Швецияда соңғы жылдары мемлекеттік органдардың қызметін тұжырымдау мен шешім қабылдау кезеңінде үйлестірумен айналысатын арнайы құрылым қалыптасқан.

Ресейде жастар саясатын іске асыру әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси бағыттар бойынша ірі жобалар жүйесі арқылы жүргізіледі. Соңғы жылдары федералдық және өңірлік деңгейде жастар саясаты басқармасы құрылымы нығайтылған.

Мемлекеттік жастар саясатын дамытудың негізгі қағидалары мен жалпы тәсілдері:

Мемлекеттік жастар саясатын дамытудың негізгі қағидаттары

Мемлекеттік жастар саясатын республикалық және өңірлік деңгейде тиімді жүзеге асыру үшін келесі қағидаттарға сүйену қажет:

– жастар саясатын әзірлеудің жинақтылығы мен жүзеге асырылуы, ресурстардың топтасу бағдары (барлық жауапты және мүдделі тараптарды тарту, түрлі әлеуметтік-экономикалық саланы қамту);

– ел дамуының әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі міндетіне арналған жастар саясатына бағытталған әлеуметтік бағыт пен түрлі жастар тобының қажеттілігі;

– жастар саясаты саласындағы жабдықтаушы мен қызметті қолданушылар үшін ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігі;

– жастар саясаты саласындағы жоспарлау мен белгілі топқа қызмет көрсету кезінде мақсатты топқа нақты сегментация беру;

– жауапты орындаушының кәсіптілігі мен барлық деңгейдегі тең орындаушылардың ұйымдылығы.

Бағыт «Жастардың құндылық-патриоттық бағдарларын қалыптастыру»

Еліміздің болашақ дамуына үлес қосуға қабілетті және жауапты, белсенді өмірлік көзқарасы бар жас адамды тәрбиелейтін жүйе енгізілетін болады.

Жастардың патриотизмін дамыту жөніндегі кешенді шараларды іске асыру Білім және ғылым, мәдениет және ақпарат, әділет, ішкі істер, қорғаныс, төтенше жағдай, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау, индустрия және жаңа технология, шетел тілдері, қоршаған ортаны қорғау, денсаулық сақтау, ауылшаруашылығы министрлігі, сондай-ақ, жергілікті атқарушы органдардың стратегиялық жоспары шеңберінде жүргізілетін болады.

Оларды жүзеге асырудың ішінде табысты жас қазақстандықтың бейнесін, патриоттылық құндылықтар, мемлекеттік рәміздер мен мемлекеттік тілді насихаттайтын көлемді жобалар жүзеге асырылады.

Жастар саясатын жүзеге асыру нәтижесінде жас қазақстандықтың бойында келесідей құндылықтар қалыптасады:

1. Адалдық пен парасаттылық, ар-намыс пен тектілік;
2. Қарапайымдылық, еңбек сүйгіштік пен өзгеге көмек көрсетуге дайын болу;
3. Еңбекке құрмет;
4. Дәстүрге адалдық, үлкенге құрмет, кішіге ізет;
5. Достық, өзара көмек көрсету мен бірлік;
6. Қиындықтан қорықпай табысқа жету;
7. Отанға деген сүйіспеншілік, оның өркендеуіне қызмет ету.

Жастар саясатын қалыптастыра отырып, мемлекет жастардың келешекте маңызды салмаққа ие болар халықтың бірден-бір белсенді тобы екендігін ескереді. Мұның өзі жастардың мемлекет құрылысындағы рөлі мен орнын жете бағаламауға жол бермеуді көздейді.

Мемлекеттік жастар саясатының дәстүрлі әлеуметтік саясаттан айырмасы ол тек өтелу тетіктерін әзірлеумен шектеліп қоймай. Ол жастардың еңбек пен шығармашылық қуатын айқындайтын белсенді де жаңаша, өндірушілік аспектілерден тұрады. Бұл мемлекеттік жастар саясатын қоғамның стратегиялық ресурстарын дамытудағы бірден-бір маңызды бағыт ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қоғамдық өзгерістердің күрделілігі жас азаматтардың әлеуметтік жағынан жан-жақты қалыптасуына, жас қауым тіршілігінің барлық қалтарысына әсерін тигізді. Дәстүрлі жастар мәселелерін шешудің мазмұны мен тәрбие тәсілдері жаңа тарихи жағдайларда мүлде өзге қырынан қарастырылуға тиіс болғандықтан түбегейлі өзгерді.

Қазақстандық жас буын бойында отаншылдық, іскерлік, жауапкершілік қасиеттер қалыптастырмай, жастардың ізгілікті, рухани өркендеуіне, сондай-ақ, өткен буынның әлеуметтік-мәдени тәжірибесін, әлем өркениеті жетістіктерін игеруіне жол ашпай әлеуметтік ұстанымдағы экономикасы бар демократиялық қоғам құру мүмкін емес. Мұндай мақсаттарды жүзеге асыру жастарға, жалпы қоғамға қатысты саясатты қалыптастыру мен жүзеге асыру ісіне жастардың өздерін белсенді түрде тартуды көздейді. Ел басымыз құрған басқару жүйесі Қазақстанның барлық саласын қамтып, сабырлы да саликалы саясатының арқасында біздің еліміздің әлеуметті – экономикалық, саяси, құқықтық жағдайы әлемдегі елдермен қатар өмір сүруге кең жол ашты.

Әрбір қоғамның, әрбір отбасының ертеңгі келбеті ондағы жастардың қалай өсіп? ержетуіне байланысты. Сондықтан, бұл мәселеге мән беру тұрмыстық-әлеуметтік көзқарас ғана емес, саяси салмағы бар үлкен міндеттердің бірі деп атасак, артық айтқандық емес. Кеше де солай болған, келешекте де солай бола береді Қазақ халқы да ежелден «ат тұяғын тай басар» жастарының жайына бей-жай қараған жоқ. Сондықтан да ата-баба мирас еткен намыстылық, имандылық, отанды сүю? ынтымақ пен бірлікті берік сақтау үрдісі әлсіреген жоқ, қайта жаңғырту, одан әрі жалғасын тауып отырды. Ата буынның үмітін бала буын ақтай білді Қысқасы, ұяда не көрсе, ұшқанда соны ілді. Бүгінгі таңдағы жайлар мүлдем

жауапты. Егемен елдің ертеңгі тағдыры, ең алдымен қазақты, барша Қазақстандықты тынымсыз ойландыруға тиіс. Оның басты өлшемі мынау: жастарымыз қалай өсіп келеді екен деген сауал. Олардың жан-дүниесінде қандай жасырулар бар? Не нәрсеге еліктейді, не нәрседен бой тартады? Ұлттық болмыстарға деген жанашырлықтары қандай? Міне, осы тектес сандаған сұрақтардың алдымызды кес-кестейтіні рас.

Жастардың мүмкіндігіне қарай, қоғамдағы болып жатқан оқиғаларды өзін оқшау ұстамағаны жақсы. Өйткені, олар – елдің келешегі. Ата жолын жалғастыратын мұрагер. Бүгінгі аяқталмай жатқан істерді мәреге жеткізетін солар. Сол үшін де жастарға белсенділік, сергектік пен, кәсібилік өте керек. Және мұндай болу жастар табиғатына жарасатын мінез. «Егер біз лаулап жанбасақ...» деген тіркес бар. Сол тіркестің мағынасы әлі өз күшінде. Онда жастарымыздың саяси өмірге араласып, қатысып тұруы міндетті емес пе?

Қолда бар дерекгерге қарап отырсақ,

Қазақстан халқының басым бөлігі жастар дей аламыз. Ендеше, олар саясатта да шешуші рөл атқара алады. Себебі, жастар қоғамымыздың ең белсенді бөлігі. Барлық кезде осылай болған.

«Біз Елбасымен біргеміз!». Бұл тәубе ететін тәуелсіздігімізді алғаннан кейінгі жылдарда ел жастары жиі қайталайтын жігерлі сөз. Жастар саясаты саласындағы алғашқы құжаттардың бірі «Қазақ ССР-індегі мемлекеттік жастар саясаты» Қазақ ССР заңы 1991 жылы бекітілген. Заң, жалпы, 5 тараудан, 25 баптан тұрады. Заңда көрсетілген басты бағыт Мемлекеттік жастар саясаты республикасының мемлекеттік өкімет және басқару органдары арқылы жастарды әлеуметтік жағынан дамыту мен олардың шығармашылық потенциалын мейлінше толық іске асыру үшін әлеуметтік-экономикалық, саяси-правалық, ұйымдық жағдайлар жасау. Ал, 1995 жылы жаңа Азаматтық кодекс дүниеге келді. Алғаш жаңа ұйым - Қазақстан жастарының конгресі құрылды [4].

Осы айтылып кеткен шаралардан кейін халқымыздың төрт миллионға жуық үлкен әлеуметтік тобын құрайтын жастардың қоғамымыздағы алып отырған орны мен олардың рөлін белгілейтін нормативтік құжаттың қабылдануы заңды құбылыс. Бұл нормативтік құжат – бүгінгі күнге дейін көптеген жастар ұйымдары талқылаған ҚР Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігі дайындаған «ҚР Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңның жобасы.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Абдирайымова Г. С. Социальная работа с молодежью. Алматы, Қазақ университеті. – 2003.
- 2 Қарабалаев Е. Жастар құқығына – толық кепілдік. // Заман-Қазақстан, 2002, 22 ақпан.
- 3 «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Жоба. // Егемен Қазақстан, 2002, 14 мамыр.
- 4 Жаңа ғасыр - жастардың қолында. // Астана Ақшамы, 2002, 27 шілде.

ДЕВИАЦИЯ: ПОЗИТИВНЫЕ И НЕГАТИВНЫЕ ОТКЛОНЕНИЯ ОТ СОЦИАЛЬНЫХ НОРМ

ЖЕВОЧЕНКО У. В.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ЖАЯБАЕВА Р. Г.

преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Одной из актуальных тем на современном этапе является поведение личности в обществе. Проблема, поднятая в рамках статьи посвящена вопросам девиации, и в частности, позитивной девиации.

Девиация – это любое поведенческое отклонение от установленной социокультурной нормы.

Как любое явление, она имеет свои признаки:

- отклоняющееся поведение личности — это поведение, которое не соответствует общепринятым или официально установленным социальным нормам.
- девиантное поведение и личность, его проявляющая, вызывают негативную оценку со стороны других людей.
- девиантное поведение наносит реальный ущерб самой личности или окружающим людям.

Таким образом, девиантное поведение деструктивно или аутодеструктивно.

- девиантное поведение можно охарактеризовать как стойко повторяющееся (многократное или длительное).
- девиантное поведение должно согласовываться с общей направленностью личности.
- девиантное поведение рассматривается в пределах медицинской нормы.

– девиантное поведение сопровождается явлениями социальной дезадаптации.

– девиантное поведение имеет выраженное индивидуальное и возрастное-половое своеобразие.

– девиантное поведение – это, с одной стороны, поступок, действия человека, не соответствующие официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам или стандартам, а с другой – социальное явление, выраженное в массовых формах человеческой деятельности, не соответствующих официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам или стандартам.

Исходным для понимания девиантного поведения служит понятие социальной нормы, которая понимается как предел, мера допустимого (дозволенного или обязательного) в поведении или деятельности людей, обеспечивающие сохранение социальной системы.

В настоящее время девиация распространена в большом масштабе. В каждом обществе появляются люди – выдающиеся и «простые», – которые нарушают существующие в нем нормы – моральные, правовые, эстетические.

Например: Групповые девиации рассматриваются в качестве коллективного поведения участников группы, характеризующейся отклоняющимся поведением. Так, подростки из неблагоприятных семей ведут аномальный образ жизни, осуждаемый нормативной преобладающей моралью социума. У них бытуют собственные правила и культурные нормы.

Социологи неустанно стремятся объяснить природу и причины девиации в поведении. Одни полагают, что индивиды в следствие своей биологической природы изначально предрасположены к определенным поведенческим стилям, а «криминальный тип» – это результат враждебности и деградации. Иные связывают отклоняющееся поведение со спецификой строения человеческого тела, патологией половых хромосом. Третья группа исследования девиаций, обосновывает возникновение отклоняющегося поведения слабоумие, дегенеративными процессами, психопатией, другими словами умственными дефектами. Кроме того, существуют объяснения девиации с культурологической точки зрения, которое строится на признании «столкновения между социокультурными нормами», проявления «наклеивания ярлыков».

Наиболее обоснованным объяснением причин зарождения девиантного поведения считается теория, основывающаяся

на нарушении хода личностной социализации. Когда малыш воспитывается в «нормальной» семье, у него вырабатывается социальный интерес, развивается уверенность в себе, формируется восприятие окружающих социокультурных норм как единственно верных и справедливых. Когда кроху окружает не справедливое отношение, непонимание, постоянные конфронтации между родителями, у него образуется негативное отношения к окружающему социуму, отсутствует ориентация на будущее, развивается беспокойство и тревожность, следствием является отклоняющееся поведение.

Однако девиационное отклонение в поведении может наблюдаться у детей-подростков, воспитывающихся в благополучных семьях, поскольку семья не является единственным источником социализации индивида в сложном, двойственном, постоянно изменяющемся социуме. Многие нормы в различных субкультурах зачастую противоречат друг другу. Семейное воспитание индивида вступают в конфронтацию с убеждениями социальных групп и идеологией институтов. Вследствие чего родители сталкиваются с избыточной идеологизацией собственных чад, влиянием коммерческих настроений и т.п. Результатом этого становится возникновение противоречий между внушаемыми родителями ценностями и нормами, установленными социальными группами или субкультурой. Детям кажется неправильно то, что говорят им родители, вследствие чего обостряется конфликт между ними, зарождается противостояние отцов и детей.

Девиация подростков часто бывает выражена в граффити и вандализме. Ученые не выявили взаимосвязи, между стремлением к вандализму и принадлежностью подростков, к определенной социальной прослойке. Кроме того, особенности девиации подростков заключаются в несоответствие детского отклоняющегося поведения закономерностям взрослого отходящего от норм поведения.

Реальная жизнь насыщена большим количеством конфронтующих друг с другом норм и наполнена неопределенностью социального контроля, что поражает сложности в выборе стратегии и индивидуального поведения. Это ведет к явлению под названием «аномия общества», то есть к состоянию отсутствия устоев, при котором субъект не имеет уверенности в выборе стратегии нормативного поведения. Согласно учению Э. Фромма, субъект в подобных обстоятельствах лишается чувства принадлежности и преданности социуму, идентичности с коллективом

и самим собой, теряет потребность в установлении контактов, ощущает чувство одиночества, отстраненности и отчужденности, обособления от политических устоев и нравственных норм. Э. Мертон считает, что аномия – это результат невозможности группы индивидов, следовать правилам, которые они все цело принимают, а не свободу выбора. Основную причину он видит в рассогласованности культурных устоев и инструментальных легальных средств, при помощи которых такие цели воплощаются.

Неравенство, существующее в социуме, является тем фактором, который вынуждает индивидов искать нелегальные способы для осуществления целей, другими словами отклоняться от принятых социокультурных норм и моральных ценностей. Если субъект достиг собственных целей при помощи талантов и способностей, то он может не воспользоваться незаконными средствами, не одобряемыми обществом (например: обману или краже).

Отклонения от социальных норм могут быть:

- негативные – дисфункциональные, дезорганизующие социальную систему и ведущие ее к разрушению, приводящие к девиантному поведению;

- позитивные, направленные на преодоление устаревших норм или стандартов и связанные с социальным творчеством, способствующие качественным изменениям социальной системы. Позитивная девиация может выступать в качестве устремления личности к превосходству, самоутверждению по-новому в общественно полезных видах деятельности (например, героизм, самопожертвование, альтруизм, высочайшая преданность и т.п.).

Положительная девиация является формой отклоняющегося поведения и большинством воспринимается как нестандартное, странное поведение, но одновременно у социума не вызывает не одобрения или порицания, но не всегда.

Так, например, в школах дети упрекают и донимают тех, кто умнее, тише, эмоциональнее.

Наибольший интерес в девиации всегда вызывает такое свойство личности, как гениальность.

Самодетельным творчеством, прежде всего художественным, занимаются миллионы людей.

Профессиональным творчеством – тысячи.

Однако вершин мастерства достигают немногие.

На вершине успеха оказываются особо одаренные природой индивиды.

Свою жизнь они посвящают либо искусству, либо науке, либо изобретательству.

Девиация творчески одаренных людей, нашедшая выход в художественных произведениях,

- помогает гражданам понять себя и окружающий мир,
- наслаждаться жизнью.

А научные открытия способствуют прогрессу различных сфер человеческого бытия.

В качестве яркого примера такой девиантности можно привести Альберта Эйнштейна – гениального физика-теоретика, одного из основателей современной физики, создавшего частную и общую теории относительности, автора основополагающих трудов по квантовой теории света и мн. др., но совершенно беспомощного в быту, чрезвычайно рассеянного и оторванного от жизненной действительности.

Другим примером девиантности, но в искусстве, является Сальвадор Дали. Едва ли в художественной культуре человечества новейшего времени найдется личность, обладавшая таким творческим потенциалом и универсализмом. Магическая притягательность его произведений вселяет необъяснимый ужас и восторг, разочарование и надежду, низвергает в бездну страстей и искушений.

Так же, в положительной девиации рассматривается такой пример «как дети индиго».

Явлению «дети индиго» посвящено большое число книг. Несмотря на широкую известность явления, на сегодняшний день не существует чётких критериев, по которым можно отличить их от остальных детей. Признаки, которые приводятся разными авторами, могут кардинально различаться. Тем не менее, можно выделить среди всего разнообразия критериев некоторые, которые пользуются наибольшей популярностью.

Ниже приведён перечень качеств и основных признаков, которые обычно приписывают «детям индиго».

- асоциальность, низкая коммуникабельность, склонность замыкаться в себе;
- самоуважение, индивидуализм, нежелание подчиняться другим, неприятие авторитетов;
- большой творческий потенциал в сочетании с высоким уровнем интеллекта;
- склонность приобретать знания эмпирическим путём; интерес к далёким друг от друга предметам;

- неусидчивость, энергичность, дефицит внимания;
- импульсивность, резкие перепады настроения и поведения, при неблагоприятном стечении обстоятельств склонность к депрессиям;
- чувство социальной несправедливости, повышенное чувство ответственности;
- невосприимчивость к традиционным приёмам воспитания;
- развитая интуиция и чувство опасности;
- способность быстро осваивать использование цифровых технологий.

В современном мире люди относятся порой негативно даже к положительным формам девиации, поэтому задача социологии повернуть общество лицом к таким людям.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Бачинин В.А. Антропология аномативного поведения // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3.
- 2 Гилинский Я.И. Социология девиантного поведения как специальная социологическая теория // Социологические исследования. - 1991. – № 4.
- 3 Кармадонов О.А. Социальная девиация как фактическая ценностно-нормативная модель // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – № 6.
- 4 <http://www.toppysychologia.ru/>
- 5 <https://ru.wikipedia.org/>

ИСКУССТВО КАК УСЛОВИЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ

КАМАСОВА Д. Н.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

На сегодняшний день проблема социализации молодежи носит достаточно яркий характер. Чтобы понять, как именно искусство влияет на этот процесс, и какое место оно в нем занимает, нужно для начала разобрать понятие социализации.

Итак, социализация – это сложный многогранный процесс по усвоению индивидом на протяжении его жизни социальных норм и культурных ценностей того общества, к которому он принадлежит.

Следовательно, социализация молодежи представляет собой объективный процесс ее вхождения в социальную сферу путем усвоения и дальнейшего развития социально-культурного опыта [1, 17 с.].

В связи с тем, что социализация выступает как процесс по усвоению личностью социальных норм и культурных ценностей, а искусство определяет эти ценности, формирует моральные и этические принципы, последнее является одним из факторов, значительно влияющих на процесс формирования социального типа индивида. Охватывая различные сферы деятельности, искусство выступает как культурный феномен. Активно вступая в жизнь молодого человека, оно оказывает влияние на его мировоззрение, проявляет жизненные проблемы, предлагая их решение, возможности взаимодействия между людьми [2].

Искусство не перестает занимать в современной культуре значимых позиций, прежде всего как важный фактор социализации молодежи, несмотря на кризисные явления, которые определяют ее положение. К сожалению, на этот аспект в современном мире обращают недостаточно внимания, но от того, что слушает, смотрит и читает нынешняя молодежь, в каких формах и в какой степени она вовлечена во взаимосвязь с искусством во многом зависит будущая духовная картина общества.

Путем эмпирического наблюдения я попыталась раскрыть искусство как институт социализации молодежи, выявить его влияние на нее, определить роль и место искусства в жизни молодых людей. Для этого было проведено анкетирование по Павлодарской области, в котором было опрошено 50 человек, причем в равном количестве юношей и девушек. Следует так же отметить, что опрошиваемые были как и студенты высших учебных заведений, колледжей, так и школьники, учащиеся в старших классах, возраст которых составлял от 16 до 24 лет.

Прежде всего, хотелось выяснить, что же такое искусство в понимании самой молодежи. Результаты анкетирования продемонстрировали, что под искусством молодежь понимает как творческую деятельность человека, так и посещение различных культурно – развлекательных учреждений, таких как театры, музеи, художественные выставки, концерты, кинотеатры, цирки, библиотеки, а так же музыку и литературу.

На самом деле искусство как досуговый институт является наименее распространенным среди других, например, таких, как

социальные сети и спорт, но, по моему мнению, самым значимым фактором для успешной социализации молодого поколения.

Ответы опрошенных показали, что молодежь практически не интересуется такими культурными учреждениями как театр, выставки, музеи и т.д. Больше предпочтение среди такого рода досуга они отдают кинематографу. К сожалению, всего 26 % из числа анкетированных часто посещают такие заведения, 34 % посещают эти места реже, и совершенно не проводят свое время в таких досуговых учреждениях 40 % из числа опрошенных. Однако 56% из числа опрошенных молодых людей к такому роду досуга относятся достаточно положительно, более того 52 % из них имеют желание посещать такие культурно-развлекательные мероприятия. Быть может, по причинам определенных внешних обстоятельств им этого не удастся. Остальные же 44 % из числа анкетированных, не проявляющих желания проводить свой досуг в таких местах, объясняют это тем, что не находят в этом смысла и не видят в этом ничего интересного.

По результатам анкетирования 94 % из числа опрошенных предпочитает слушать современную поп-музыку, и лишь 0,2 % слушает классическую музыку, такое же количество предпочитает джаз, остальные же слушают рок. Но именно классическая музыка, по утверждению ученых и психологов, способна оказывать различное влияние на нервную систему, на тонус человека. Общеизвестно, что произведения Баха повышают и развивают интеллект. Музыка Бетховена пробуждает сострадание, очищает мысли и чувства человека от негатива [2].

Как показало исследование, не многие отдают предпочтение чтению художественной литературы – всего 34% из числа опрошенных любят читать книги. На вопрос: «Сколько книг вы прочитали за прошлый семестр/полугодие» мною были получены следующие ответы: оказалось, что 46 % из числа анкетированных за полгода не прочло ни одной книги! 30% прочитало до двух произведений, остальные прочли более 3-х книг. По результатам анкетирования, в основном вся молодежь читает детективы (33 %) и фантастику (34 %), остальные предпочитают приключения (13 %), романы (6 %), классическую литературу читает лишь 2 % из числа опрошенных.

Еще более плачевная ситуация обстоит с самотворчеством молодых. Всего 0,6 % занимаются такой деятельностью. Из них один рисует, другой занимается вокалом и третий лепит сосуды из глины. Творчество для человека не только важно, но и необходимо.

Ведь через творчество человек не только развивается духовно и нравственно, но и самоутверждается, самореализуется. Немного позже я попытаюсь найти несколько способов выхода из данных ситуаций.

Проанализировав данные результаты, я пришла к выводу, что нынешняя молодежь почти не уделяет времени своему духовно-нравственному совершенствованию. Молодому человеку сегодня проще провести время в социальных сетях, поиграть различные компьютерные игры, нежели взять и прочитать хорошую книгу, роль которой очень важна для развития человека как личности. Ведь чтение художественных произведений заставляет задуматься и анализировать поведение людей не только вокруг, но и свое собственное. Художественная литература является необходимым условием для формирования нравственного сознания, поскольку, именно через сказки и другую детские произведения, молодые люди, будучи детьми, получили свои первые представления о хорошем и плохом, о добре и зле. Существует выражение французского философа Дени Дидро «Люди перестают мыслить, когда перестают читать». Чтобы развиваться в духовном и умственном плане необходимо читать, искать время для общения с книгой [3, 145 с.].

Это проблему можно решить посредством излюбленных молодежью интернета и социальных сетей. Необходимо поместить яркую рекламу известной классической литературы на каждом посещаемом молодежью сайте. Возможно, после постоянного просмотра данной рекламы молодой человек заинтересуется и решится на прочтение той или иной книги хотя бы в онлайн-режиме. Следующее, что можно попробовать - это появление текста той или иной книги в определенном количестве, например 20 страниц, перед каждым вхождением молодого человека в социальные сети. Только после прочтения данного текста вход в социальные сети будет разрешен. Так же чтение литературы можно сделать обязательным условием для образования в школах, колледжах, ВУЗах. Например, преподаватель любого предмета или дисциплины должен давать домашнее задание в виде прочтения одной книги по соответствующей теме хотя бы раз в месяц. А вообще любовь к чтению нужно воспитывать с детства. Поэтому в данной ситуации значительную роль играют родители, которые должны уделять больше внимания на развитие ребенка.

Для того чтобы увеличить частоту посещения молодежью культурно-досуговых учреждений, я думаю, государству стоит

повысить финансирование организаций культурного досуга молодежи: бесплатные кружки, спортивные секции; бесплатное посещение театров, кинотеатров, музеев, концертов, различных спортивно-оздоровительных центров хотя бы раз в неделю. Ведь как уже было отмечено выше, процент посещения молодежью таких мест очень мал, однако процент желания посещать их определенно выше. Это говорит о том, что не каждый может позволить себе посещать места такого рода, в первую очередь из-за их стоимости.

Для того чтобы ограничить увлечение молодежью компьютерными играми, которые препятствуют их культурному просвещению их необходимо устранить из онлайн – режима и сделать платными, при этом запретить вообще все игры, иллюстрирующих кровь, смерть и насилие. Или же создать такие игры, где личность сумеет наблюдать за художественным наследием мира. Например, игра, в которой человек должен определить какие из картин принадлежат тем или иным художникам.

Учитывая тот факт, что молодежь практически все свое свободное время проводит в интернете, можно на каждом сайте, часто посещаемых молодыми, разместить виртуальные музеи и галереи художественных произведений искусства.

Что касается музыки, необходимо регулярно воспроизводить классическую музыку на различных радио-волнах.

В учебных заведениях как можно чаще стоит проводить различные художественные выставки, концерты, спектакли. При каждом учебном учреждении, будь то школа, колледж или ВУЗ должны действовать различные кружки рисования, вокала, танцев, театра и другие, причем совершенно бесплатно. В особенности, на этот аспект следует обратить внимание школам, так как в университетах и колледжах такие проявления встречаются гораздо чаще. Например, в ПГУ им. С. Торайгырова, в котором я обучаюсь, действует студенческая филармония, где студент может раскрыть свои способности и заниматься любимым делом, таким как вокал, танец или же игра на различных музыкальных инструментах. Чего не скажешь о школе, в стенах которой я училась, и других школах, о которых я знаю.

Хотелось так же выяснить мнения самих респондентов по поводу культурного усовершенствования города, в котором они проживают. Как ни странно, ответы респондентов практически совпадали. Большинство (54 %) считают, что их городу необходима школа искусств, другие (40 %) нуждаются в парках, следующие

36 % опрошенных отвечают, что в городе недостаточно театров и кинотеатров, 20 % из числа опрошенных видят необходимость в создании музеев современного искусства и национальных выставок.

Проанализировав ответы опрошенных, я отметила понравившиеся мне предложения: школа искусств, музеи современного искусства, театры и национальные выставки. Это как раз то, чего в нашей области нет или то, что находится в единичном экземпляре.

Итак, искусство действительно является условием социализации молодежи. Ведь через искусство личность развивает свой творческий духовный потенциал, вступает в связь с обществом, которое относится к той или иной сфере искусства, усваивая при этом его культурные ценности, образцы поведения и предписанные им социальные нормы. Искусство - составляющий компонент духовной культуры всего человечества. Если личность не приобщится к искусству, она не сможет иметь нравственной душевной опоры в своей жизни, что приведет к неправильному пониманию различных жизненных проблем. Таким образом, искусство, являясь культурной формой досуга, не только воспитывает человека, но и совершенствует его мировосприятие, мировоззрение [2].

К сожалению, как показало исследование, в наше время большинство молодых людей, да и вообще людей в целом, не воспринимают искусство и не имеют желание даже понять его. Нынешняя молодежь чаще прибегает к занятиям антикультурного характера, нежели к такому роду досуга, как искусство. В отличие от искусства, антикультурные занятия такие, как распитие спиртных напитков, употребление табачных и наркотических средств, увлечение азартными играми чрезмерное посещение таких учреждений, как ночные клубы препятствуют успешной социализации молодых людей, тем самым разрушая личность как физически, так и духовно. Причины сложившейся ситуации могут быть различны. Но основной, на мой взгляд, является недостаточно правильная организация досуга молодежи. Молодой человек, не принадлежащий к определенному досуговому объединению и молодежной организации, оказывается предоставленным самому себе. Одни при данной ситуации занимаются усовершенствованием своего духовного и физического развития самостоятельно, другие же, прибегая к антикультурным занятиям, сталкиваются с процессом десоциализации, уклонением от активной общественной жизни.

Выявление данных проблем социализации молодежи в современном мире поможет противостоять проблемам в развитии

государства и общества в целом. Ведущее положение в решении данных проблем занимают органы государственной власти и общественные объединения. Целью их деятельности является успешное формирование зрелой личности с правильными жизненными установками, обладающей самостоятельностью, ответственностью, активностью и независимостью, успешно преодолевшей процесс социализации [4].

Мы, как и 42 % из числа опрошенных молодых людей, считаем, что досуг молодежи обязательно должен быть включенным в систему воспитания личности. И, воспитание должно осуществляться именно посредством искусства. Поскольку, правильное восприятие искусства является неотъемлемой частью развития общества. Взаимодействие человека с формами искусства не только совершенствует в нем различные душевные качества, но и развивает его социальное самосознание. Роль искусства очень высока в жизни людей, в особенности молодежи. Поэтому, молодым людям следует относиться к нему более глубоко и более серьезно.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ковалева А. И. «Социализация личности. Норма и отклонение», – М., 1996. – 161 с.
- 2 <http://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvo-kak-faktor-sotsializatsii-studencheskoy-molodezhi> Пермякова Н. Р. «Искусство как фактор социализации студенческой молодежи», – 2015.
- 3 Титов Б. А. «Социализация подростков и юношества в сфере досуга», — СПб., 1997. – 301 с.
- 4 <http://sibac.info/studconf/social/xxvi/43304> Марчук Ю. Н. «Проблемы социализации молодежи в современном социуме», – 2014.

YOUNG PEOPLE OF KAZAKHSTAN : PROBLEMS OF SOCIO-ECONOMIC ADAPTATION

MALIKOVA F. M.

student, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

KABBASOVA A. T.

teacher, English Department, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

Every epoch conceals new challenges and put new goals. Kazakhstan is the young, dynamically developing state. The generation of young people grew with modern views and norms of life that are resulted to qualitative forms and strategies of youth's socio-economic behavior, which supposes permanent adaptation to the new social conditions in our country.

The development of Kazakh youth was mentioned by the President of Kazakhstan N. Nazarbayev in the Strategy "Kazakhstan – 2050". Basic priorities of youth politics are reflected in these strategic documents. Support and development of young people's competitiveness are actual and a strategic priority of Kazakhstan government policy.

There are two major factors which define the necessity of Kazakh young people analysis. Firstly, there is only one third of young people of all Kazakh employable population. Secondly, young people are the future of our country and country's development depends on their work activity.

Official statistics allows us to operate with the following figures: the total number of young people aged 15 to 28 years is 4 376 178, where the share of urban youth is about 55 %, or 2 412 280 people. In the 2012 the number of economically active young people (aged 15-28 years) was 2,7 million people, economically inactive young people in the same age was 1,6million people.

According to official data, the level of youth unemployment is declining annually. However, to the unemployed officially rank only who are registered in the employment agencies, while other young people also have not found a job after graduation. They are classified as self-employed.

Young people from a number general schools annually fill up the Kazakhstan labor-market, besides the graduating students of institutions of higher learning and colleges, the number of unemployed persons grows due to young people finishing 9 and 11 classes: one part goes to study, and second - to work. To Such category of young people more difficult to compete with graduate unemployed young people. Another factor of graduates' low demand is subzero quality

of theoretical and practical knowledge which students get at the university. Such disparity to labor-market's requirement leads to young people's acquisition status of unemployed person after completion of educational establishment. Due to this fact there are many registered unemployment, which have one even two bachelor diplomas. It has been already noticed in Conception of support and development of competitiveness in graduates on 2008-2015: «The unemployment level increases because of the graduate's low competitiveness on the labor market, which is conditioned by the lack of professional knowledge, absence of qualification and practical skills».

Unbalancing in the job offering and searching system that does not correspond to labor-marker needs can be referred to factors, which contribute youth unemployment aggravation. It is necessary to change the current practice in this area, since the job fair justify themselves not enough. It requires greater efforts of labor exchanges and employment organizations. Only in 2013 the web portal "Youth labor exchange" was created on the website of the Kazakhstan Ministry of Labor and Social Protection. along with this, experience shows that the majority of young people able to adapt to the changing conditions of the market economy and transform worldviews. However, there is still a significant segment of both urban and rural youth experiencing great difficulties in the process of socio-economic adaptation.

The role of youth in the development of Kazakhstan's statehood is mentioned in almost all strategy documents. This indicates the presence of attention to the youth from the government as an important socio-demographic class. However, the main area of youth policy criticism is the lack of reinforcements real aims. Government conducts extensive work in this direction. Youth Committee "Jas Otan" of National Democratic Party "NurOtan" works actively in this field. They organized two meeting of "Zhas Ostan" and three Youth Congresses of Kazakhstan with participation of the President N. A. Nazarbayev. The area of the state youth policy regulates and controls the various public and industry programs in varying degrees. For instance, youth policy for 2005-2007, the State program of patriotic education of citizens of the Republic of Kazakhstan for 2006-2008, the Concept of the state youth policy of Kazakhstan up to 2020, employment program until 2020 and others. Functioning programs like "Youth personnel reserve", "Affordable Housing 2020", "With diploma to the village", "Youth Practice", "Satti kadam", "Zhasyl el" provide a good opportunity for socio-economic adaptation of Kazakh youth. However, the bulk of young professionals

are not satisfied with the state program. One of the main reasons is lower wages and temporary employment.

Nowadays transformation in youth policy's field is one of the most necessary activities. It requires interaction of public authorities at all levels to optimize the process of socio-economic youth adaptation. In this context, further work is updated in the following areas:

- Implementation of state financing of the most significant events that contribute to the optimization of socio-economic youth adaptation;
- Conduct scientific research on the employment issues;
- Develop and strengthen the structures of youth work at local administrations at all levels, the main activity of which will focus on the creation and development in all regions of the country full of information, consulting social services centers for young people;
- Promoting employment of graduates of vocational schools and their adaptation to the labor market;
- Creation of conditions for the professional and social development of young professionals and to reduce the social tension in the labor market;
- Development of educational programs for young entrepreneurs focused on obtaining skills in various areas of business;
- The establishment of permanent work with the World Organization for Youth Entrepreneurship Support (SAGE, Erasmus) In order to exchange experiences.

As the mechanisms for solving the problem of employment of young specialists can be useful European experience to combat youth unemployment. The global economic recession has directly affected many EU countries. Their existing low level of youth employment is one of the major social problems in connection with which the governments of these states to take specific measures to solve them.

For example, a special fund was set up to decrease unemployment in the European Union. The funds are mainly used to fund training programs and workshop.

In this context, the problem of finding updated new scientific approaches to solving problems of social and economic adaptation. In the international scientific discourse on this topic a number of generally accepted approaches:

1. The historical approach to the problems of young people, according to which young people should always be evaluated as a specific socio-demographic group within a concrete historical society.

2. Analysis of the actual life. This means that young people should be studied both theoretically and empirically.

3. Analysis of youth development paths. Keep in mind that each new generation of young people grows in several changes in social conditions.

4. Differentiated approach. Youth is not a homogenous (uniform) group.

5. Understanding the educational, professional, cultural, ethnic and socio-political youth heterogeneity, the presence in its midst of differences, which are often decisive in a particular moment in the development of society.

6. Conditionality problems of youth social relations prevailing in the society, the possibility of their decisions only on the basis of socio-political and economic transformation. The role and place of youth in public affairs are defined by what are the possibilities for the realization of its ability and power, and at the same time, how actively young people are involved in the life of society by themselves.

So, given the relatively young self-reliance as a socio-demographic group, it is possible, firstly, not to separate this group from the society of which it is, and secondly, to focus research on what the nature of age, socio-psychological characteristics specific interests and needs of young people socially conditioned and can be specifically interpreted only in the wider social context.

REFERENCES

- 1 Kontseptsiyagosudarstvennoy youth policy till 2020 // The official Internet resource of the youth wing "Jas Otan" National Democratic Party "NurOtan". Access: http://zhasotan.kz/ru/news/index.php?ELEMENT_ID=4771
- 2 The data of the Statistics Agency // Access: www.stat.kz
- 3 Education Research Program Research Findings No4 / 2004: Findings from the Scottish School Leavers Survey: 17 in 2003
- 4 Young people in the labor market in the 3rd quarter 2012 // The official Internet resource of the Statistics Agency. Access: // www.stat.kz/news/Pages/22_11_2012_1.aspx
- 5 Young people in the labor market in the 3rd quarter 2012 // The official Internet resource of the Statistics Agency. Access: // www.stat.kz/news/Pages/22_11_2012_1.aspx
- 6 Youth on the labor market in Q3 2012 // The official Internet resource of the Statistics Agency. Access: // www.stat.kz/news/Pages/22_11_2012_1.aspx

7 The official Internet resource of the Statistics Agency. Access - <http://www.stat.kz/>

8 The official Internet resource of the Ministry of Labor and Social Protection of Kazakhstan. Access: <http://www.enbek.kz/ru/mbt/rk>

9 Youth as a resource for the development of civil society and social capital of Kazakhstan// Institute of Political Solutions (30.11.2012). Access: <http://ipr.kz/analytics/1/1/210>

10 http://economics.lb.ua/world/2013/05/28/202063_molodezh_es_bez_raboti_delayut.html

РОЛЬ ПОПУЛЯРНЫХ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ В РАЗВИТИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА КАЗАХСТАНА (НА ПРИМЕРЕ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ)

МИДОНИ Д. В.

студент, Павлодарский колледж управления, г. Павлодар

ТУРАНОВА Г. Д.

преподаватель, Павлодарский колледж управления, г. Павлодар

За годы Независимости Республика Казахстан добилась впечатляющих результатов в области становления и развития процесса информатизации общества и формирования на его основе различных институтов гражданского общества. По мере повышения доступности различных слоев общества к Интернету роль различных социальных сетей в жизни отдельного человека возрастает. По статистике, более 40 % населения мира общается посредством социальных сетей [1]. Сегодня существует много таких площадок и в Казахстане, самыми популярными являются такие как: Вконтакте, Одноклассники, Твиттер, Фейсбук и Мейл.ру [2, 3]. Проблемы взаимодействия социальных сетей и институтов гражданского общества стали предметом специальных исследований [4, 5]. Какую роль играют данные социальные сети в развитии гражданского общества в Казахстане, могут ли они стать инструментом позитивного влияния на политические процессы нашего государства, какие задачи развития отдельных сторон гражданского общества можно решить и уже решают данные социальные сети? На эти вопросы мы и попытались найти ответы в своем исследовании. Прежде чем перейти к изложению нашего видения проблемы, мы оговорим следующие установки, которых мы придерживались в ходе проведения исследовательской работы:

Мы не будем давать анализ степени зрелости гражданского общества Казахстана и в само это понятие вкладываем следующий смысл : гражданское общество- это самоуправление свободных, обладающих собственностью граждан, добровольно объединяющихся по интересам социальных групп и отдельных индивидов, механизм, позволяющий всему социуму сосуществовать с государством и охранять права человека [6, с. 57].

Мы не будем анализировать отрицательные стороны существования и развития социальных сетей в жизни общества и его отдельного индивида. Цель нашего исследования: выявить положительные стороны соотношения интернет-технологий и гражданского общества на примере Павлодарской области.

За объект анализа взяты наиболее популярные социальные сети Казахстана, т.е. те куда может зайти любой пользователь Интернета. Рабочей гипотезой явилось предположение о том, что популярные социальные сети в Казахстане оказывают положительное воздействие на отдельные стороны развития институтов гражданского общества, однако данное влияние требует дальнейшего изучения и тщательного анализа.

Социальные сети как интернет-ресурсы с большим потенциалом становятся объектом распространения политической информации. Практически каждый уважающий себя политик имеет свой аккаунт в социальных сетях и блог-платформах, выкладывает о себе политическую, агитационную и личную (при желании) информацию. Таким образом, в теории, практически любой гражданин может вступить в диалог с интересующим его политическим деятелем. Социальные сети можно назвать своеобразным «виртуальным зеркалом жизни», в котором находят отражение как злободневные проблемы, волнующие общество, так и мнение и оценки самого общества в контексте актуальной проблематики. Так, например, во время отчёта перед общественным советом Аким города Павлодара Б. Бакауов отметил, что в городе необходимо расширять практику участия населения в вопросах по формированию архитектурного облика Павлодара, его благоустройства и озеленения. С этой целью, отметил чиновник, у него появился форум в социальных сетях, где каждый может оставлять свои комментарии, просьбы и жалобы.

Другой злободневной проблемой г. Павлодара, которая активно обсуждалась в социальных сетях, стало запланированное изменение движения городских автобусных маршрутов дачных направлений. В планы собственников автобусного парка, осуществляющих

городские перевозки, было заложено расписание, которое привело бы к тому, что добираться до дач жители областного центра вынуждены были бы с пересадками, что вызвало волну негодования в социальных сетях. Вопросы движения городского транспорта до дач были заданы в ходе отчета акима города, видеоотчет о данном событии и ответ градоначальника был размещен в популярных соц. сетях и снабжены отрицательными комментариями. Затем там же в социальных сетях была размещена информация о том, что маршруты до дач остались без изменений. Мы видим что пользователи социальных сетей оказали влияние на диалог потребителей и поставщиков услуг и негативная общественная оценка в том числе и в социальных сетях, привела к приемлемому для всех решению. Городские власти прислушались к мнению людей и приняли верное решение, что немедленно получило положительные комментарии среди пользователей социальных сетей.

Социальные сети нередко мобилизуют людей на поиски без вести пропавших жителей города и области. Так, большую огласку в социальных сетях нашел случай с без вести пропавшей воспитательницей детского сада Ольги Чупразовой летом прошлого года. Молодая женщина четыре месяца числилась пропавшей без вести. Через социальные сети были организованы поиски, люди списывались в них, делились новостями, согласовали время и место сбора волонтеров для проведения розыскных мероприятий, выражали сочувствие семье Чупразовых, выдвигали предположения и т.д. Поиски закончились раскрытием преступления и опять же через социальные сети была распространена информация о его ходе и призыв прийти на судебный процесс с целью оказания моральной поддержки семье убитой. В случае с бесследно пропавшим 4-х летним Тамерланом из пос. Аксу социальные сети также стали инструментом мобилизации простых людей на поиски пропавшего мальчика. К сожалению, оба этих случая не закончились счастливой развязкой, однако они показали возможности социальных сетей как мобилизационного инструмента, посредством которого люди из простых обывателей становятся равнодушными гражданами, способными без государственного вмешательства, без финансовой составляющей, в свое свободное время взять на себя определенную часть функций властных органов. Социальные сети помогают людям попавшим в сложные жизненные ситуации: через них организовывается помощь погорельцам, многодетным семьям, матерям-одиночкам, координируются сборы на лечение

тяжелобольных людей, в первую очередь детей, организываются благотворительные ярмарки и концерты и т.п. мероприятия. Таким образом можно согласиться с мнением некоторых исследователей о том, что социальные сети выполняют важные функции в развитии гражданского общества Казахстана, первая из которых: информирование и обмен информацией. Ценность информации, распространяемой через социальные сети в ее чрезвычайной мобильности и в том, что идет непосредственное общение граждан друг с другом. Рядовые пользователи начинают доверять информации, распространяемой через социальные сети в некоторых случаях больше, чем официальным СМИ, которые нередко и запаздывают с доставкой «горячих» новостей в силу технических и иных причин своей деятельности. В этом заключается по-нашему мнению и опасность социальных сетей, возможность превращения их в инструмент манипуляции общественным мнением и организации людей на какие-то антиобщественные действия. Следующая не менее важная функция социальных сетей в формировании гражданского общества – это то, что они становятся своеобразными дискуссионными площадками с возможностью для ведения споров в формате он-лайн. Без дискуссий, без обсуждений никакое общество развиваться по демократическому пути не может. Социальные сети также дают возможность создавать различные ассоциации граждан, вступая в группу по интересам, человек ощущает себя частью коллектива, решающего какие-то определенные задачи, чувствует свою индивидуальность на общем фоне, и эти эффекты трудно переоценить, но и недооценивать нельзя. Опасность попасть через социальные сети в какие-то экстремистские, противоправные сообщества в ситуации сложных внешнеполитических проблем, частью которого является Республика Казахстан, как независимое государство очень велика.

Последними в ряде функций социальных сетей можно назвать по-нашему мнению кризисное информирование и гражданскую мобилизацию на гражданское действие. Суть этой функции актуальна в ситуациях общественного вызова, когда идет процесс принятия какого-то непопулярного с точки зрения членов гражданского общества решения, объективной информации об этом очень мало, а процесс принятия такого решения со стороны заинтересованных лиц уже практически предрешен и должен завершиться очень быстро. В таких случаях граждане, обладающие информацией по данному поводу, должны быстро распространить

ее за короткие сроки как можно большему количеству людей с тем, чтобы затем мобилизовать на гражданское действие. Ярким примером выполнения социальными сетями этой функции на наш взгляд стала ситуация вокруг строительства завода по сжиганию стойких органических загрязнителей в городе Павлодаре. Летом 2015 года в социальных сетях города Павлодара появились сообщения, смысл которых сводился к следующей информации: «В нашем Павлодаре собрались строить завод по утилизации стойких органических загрязнителей (СОЗ)». В информации сообщалось о том, что процедура принятия решения о строительстве этого завода должна быть предварена общественными слушаниями и общественность настояла на их проведении. Людей призывали прийти на них и выразить свое отношение к планам по строительству завода. По мнению активистов движения власти, сделали так, чтобы пришло мало народу. Слушания были проведены в рабочее день, в рабочее время, в маленьком помещении, но несмотря на все эти факторы они прошли при высокой степени активности павлодарцев. После их завершения в социальных сетях появилась соответствующая информация о том, что павлодарцы порадовали своей ответственностью. Участники общественных слушаний выкладывали фото и видеоотчеты, давали собственную оценку и т.д. Они сообщали о том, что несмотря на то, что зал был мест на триста, пришло более тысячи человек, народ стоял за пределами зала. У европейского банка была готова презентация, объясняющая пользу завода, но их никто слушать не хотел. Павлодарская общественность выступила против строительства в регионе завода по уничтожению промышленных отходов, в ходе общественных слушаний перед собравшимися выступили инициаторы данного проекта, в частности Бейбут Шаханов, директор Департамента Управления отходами Министерства энергетики РК. В своей речи он попытался успокоить собравшихся заверениями о том, что на этом заводе предполагается применение таких технологий, которые не будут допускать выбросов диоксинов и фуранов. Однако, эти доводы не устроили людей, пришедших на слушания, большинство собравшихся пришли к выводу о низком положительном социально-экологическом эффекте и высоких рисках для безопасности окружающей среды и здоровья населения. Общественные слушания не дали конкретного ответа на вопрос: быть или не быть заводу. Обе стороны взяли своеобразный тайм-аут. В связи с этим люди начали собирать подписи против строительства завода, вначале

они были электронные, но потом власти заявили, что электронные подписи учитываться не будут, и волонтеры вызвались собирать бумажные подписи на улицах города. В социальных сетях начали появляться объявления о подписях. В городе силами общественников были созданы пункты по сбору подписей под бюллетенями с выражением своего отрицательного отношения к строительству завода: в магазинах, крупных торговых центрах, салонах красоты и т.д. В социальных сетях: «Одноклассники», «ВКонтакте», «Твиттер», «Фейсбук» были созданы группы «За здоровый Павлодар», «Мы говорим: нет “СОЗу”» и т.д. где размещались электронные версии бюллетеней с подписями, адреса пунктов по сбору подписей, информация о количестве собранных подписей и т.д. Когда возникали какие-то трудности в работе штаба по сбору подписей: заканчивалась бумага или краска в принтере, в социальных сетях размещалась информация, и волонтеры привозили все это. Инициативная группа штаба сразу же обговорила факт о недопустимости сбора денежных средств. К сбору подписей, бюллетеням выдвинули определенные требования, которые незамедлительно были опубликованы в социальных сетях:

1. При подписании листов, у граждан необходимо спрашивать ставили ли они уже свою подпись, где-то в другом бланке, в другом месте, на эту тему.
2. Повторять подписи дважды нельзя категорически!
3. Расписываться за родственников нельзя!
4. Принимать подписи только у совершеннолетних граждан РК.
5. Порядковые номера не проставлять!
6. ФИО писать полностью, адрес и телефон разборчиво.
7. В конце страницы писать ФИО и телефон ответственного за сбор подписей.

Стали подводиться итоги и оказалось что активисты собрали больше ста тысяч подписей против этого проекта. После того как были проведены общественные слушания, и компания по сбору подписей закончилась, последовало некоторое затишье со стороны сторонников строительства завода. Все это время в социальных сетях тема продолжала обсуждаться. Люди продолжали следить за темой, нередко выкладывали информацию о том, что, несмотря на такую активность со стороны горожан, власти тайком уже во всю строят этот объект. В качестве доказательства выкладывались фотографии каких-то строек. Иногда были даже призывы провести митинг или какую-нибудь активную акцию протеста. К чести координаторов

общественных объединений такие попытки сразу пресекались. Общественники призвали людей не политизировать данную акцию, действовать в рамках закона. Спустя определенное время власти официально подтвердили информацию, о том, что в регионе не будут строить завод по утилизации стойких органических загрязнителей. Возможно, память о том придала павлодарцам уверенности, что их мнение действительно чего-то стоит. Опыт борьбы против строительства СОЗ в Павлодаре показал, что современное общество волнует множество глобальных проблем, среди которых первое место по значимости занимают экологические проблемы. Экологическая обстановка во многих регионах нашей страны, далека от благополучия. По нашему мнению, развитие имеет поступательное движение, что также характеризует сотрудничество общественности и институтов власти с положительной стороны. Постепенно в обществе растет понимание того, что любая экологическая задача глобальна, ее решение требуют совместных усилий. В случае со строительством СОЗ социальные сети сыграли роль объединяющего фактора, способного в короткие сроки, без финансирования со стороны государства, мобилизовать горожан различных социальных слоев на проявление общественной активности, своей гражданской позиции. Также общественникам удалось через сети избежать политического манипулирования массами, они сумели не допустить со стороны некоторых радикально настроенных людей проведение противоправных действий: митингов, различных акций. Многие горожане почувствовали реальную возможность участия в общественно-политической жизни своего региона, поверили в то, что власть может и должна слушать свой народ.

Опыт участия павлодарцев в борьбе против строительства СОЗ показал, что процесс политизации экологического движения, который наблюдается сейчас во многих странах мира, имеет место быть и в нашем государстве и история борьбы павлодарцев против СОЗ – яркий этому пример. Государство в лице сторонников и инициаторов строительства завода тоже выглядело вполне достойно: прислушалось к мнению людей, не препятствовало данному движению и в конце концов полностью отказалась от идеи его строительства в Павлодаре. Популярными социальными сетями сыграли роль мобилизующего фактора участия горожан в компании по выражению и отстаиванию своих гражданских прав.

Таким образом, мы видим, что социальные сети плотно влились в повседневную жизнь каждого члена гражданского общества

Казахстана, большое количество пользователей Интернета состоит в одном или нескольких социальных сетях, проводят там достаточно много времени. Соответственно роль этой сферы постоянно возрастает. В результате процесса глобальной информатизации мы становимся очевидцами появления нового, наиболее перспективного института гражданского общества, в общем виде который можно назвать как интернет-сообщества. Следует подчеркнуть, что именно в открытом и развитом информационном интернет-пространстве, частью которого и являются социальные сети, заключается социально выраженное существование гражданского общества. Проблемы взаимоотношений институтов гражданского общества Казахстана с различными интернет-сообществами из социальных сетей, механизмы их взаимодействия с целью продвижения общественного прогресса, включения каждого рядового члена в решение насущных задач современности - это проблема, требующая постоянного анализа и осмысления.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 https://ru.wikipedia.org/Социальные_сети.
- 2 <https://www.profi-forex.kz/> Названы самые популярные социальные сети в Казахстане.
- 3 <https://www.nur.kz/> Социальную сеть «ВКонтакте» в Казахстане ежемесячно используют более 4,7 млн человек.
- 4 Павленко В.В. Роль современных социальных сетей в социуме и политических технологиях. Кемеровский государственный университет 2012. 8с.
- 5 Судич Ю. В. Роль социальных сетей в жизни молодежи. Амурский государственный университет. 2011.. 4-5 с.
- 6 Алексанян, А.С. К вопросу об определении понятия «гражданское общество» / А.С. Алексанян // Вопросы философии. - 2006 - №12 - С. 54-71

ВОЗМОЖНОСТИ АДАПТАЦИИ МОЛОДЕЖИ НА РЫНКЕ ТРУДА

АРГЫНБЕК Е.

студент, ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

САЛЫКЖАНОВ Р. С.

к.соц.н., ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

Труд составляет неотъемлемое, объективное условие человеческой жизни, то есть жизни человека в качестве человека. Он выступает как универсальная категория, охватывающая все стороны рефлексии сугубо человеческой деятельности. Являясь исторически основным фактором самосозидания и самореализации личности, но меняющим сегодня свой характер, он позволяет не только по-новому взглянуть на сущность человека и его место в мире, но и осмыслить новое содержание мировоззренческих ориентаций и ценностных установок современного социального устройства. В этом смысле понятие «ценность труда» используется как синоним понятия «социальная значимость труда». Одним из значимых инициатив Президента Казахстана Н. А. Назарбаева за последнее время, следует признать идею развития социальной ценности труда и экономической активности личности.

В статье, опубликованной в газете «Казахстанская правда» 10 июля 2012 года, «Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда» было верно подмечено, что «сегодня стала очевидной иллюзорность концепции потребительского общества, которая была широко распространена с 60-х годов прошлого столетия. Сегодня весь мир с особой остротой убедился, что эта идеология потребления оказалась губительной. Она породила массовое социальное иждивенчество в развитых странах мира и является одной из главных причин глобального кризиса. Этой ложной идее, которая никак не может быть реализована не только во всем мире, но даже в развитых странах, можно найти конструктивную альтернативу» [1]. В качестве альтернативы Президент предложил идею Общества Всеобщего Труда. Он отметил, что, все ценности мировой цивилизации, все экономические и культурные богатства создаются человеческим трудом, а не виртуальными финансовыми институтами.

В разработанном 2015 году «Плане нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева» в разделе «Идентичность

и единство» пункт посвящен вопросу разработки и реализации национального проекта по продвижению идеи Общества Всеобщего Труда, который направлен на продвижение идеи общества всеобщего труда с учетом планов реализации программы инфраструктурного развития «Нұрлы жол».

Признание обществом ценности результатов конкретного вида труда и отражение их в приписываемом статусе представителей определенной социально-профессиональной группы [2]. Поэтому необходимо отметить, что человек трудится не только ради приумножения материального благосостояния, но и ради духовного роста. Трудолюбие в совокупности с целеустремленностью, выдающимися интеллектуальными и творческими способностями, высокой степенью социальной мобильности, коммуникабельности, открытости и честности способны сформировать успешную, конкурентоспособную личность постиндустриальной культуры.

Следует признать, что труд и трудовая деятельность подвержена изменениям в исторических периодах. Современные радикальные перемены в сущности и содержании труда форсируются техногенной цивилизацией, современной стадией научно-технического прогресса, где начинают доминировать иные технологии, автоматизация, роботизация, компьютеризация производства. В зависимости от особенностей экономики в различных странах имеется большое разнообразие профессий и специальностей. Так, например, в Казахстане согласно «Классификатора профессий и специальностей технического и профессионального, послесреднего образования» имеется 219 специальностей и более 2000 квалификации [3], еще более разнообразен «Общероссийский классификатор профессий рабочих, должностей служащих и тарифных разрядов», где определены более 48 тысяч наименований квалификации [4]. И это не удивительно. Профессиональная деятельность подвергается постоянным изменениям. Из этого вытекают и изменения требований к квалификации работникам и необходимости адаптации к этим требованиям, появление новых специальностей и специализации.

В 2012-2013 годах Научно-исследовательский центр «Молодежь» при ЕНУ им. Л. Н. Гумилева под нашим руководством реализовал республиканский исследовательский проект по изучению проблем социокультурной адаптации молодежи городов Казахстана. В данной статье предлагаем обсудить вопросы, связанные с трудоустройством молодежи и безработицей. Анализируются данные массового опроса, проведенного с применением стратифицированной

многоступенчатой территориальной кластерной выборки. Объем республиканской выборочной совокупности составил 1200 человек. Точность в $\pm 5\%$ при вероятности $p=0,5$ может быть обеспечена с доверительным интервалом в 95 %.

Каким трудом хочет заниматься современная молодежь? Как выяснилось в ходе опроса, работа должна быть по душе и приносить существенный доход. Так, по мнению современной молодежи «хорошая» работа это, прежде всего работа по призванию (31,1 %) и с высокой оплатой труда (29,8 %). Значит вопросы карьеры и социального признания менее важны. Следовательно, для подрастающего поколения более важные личные составляющие, нежели общественные факторы восприятия труда.

В тоже время, вполне вероятно, что изменение установок в сфере труда могут иметь новые контексты и принятие новых моделей поведения. Как считает американский исследователь Ф.Фукуяма, общественное признание для человека постиндустриального общества обретает все большую значимость. Трудовая мотивация и стремление к зарабатыванию денег в современных условиях не просто символ материального благосостояния в обществе, а признак социального статуса и признания в сообществе себе подобных [5]. Мы думаем, что социальные процессы макросреды личности заставляют искать молодежь возможности пути интеграции требованиям времени и возможностей личности.

Среди опрошенных респондентов работу по призванию чаще выбрали старшеклассники (38,7 %). Высокую оплату труда – студенты и взрослая молодежь (35,8 %). То есть с жизненным опытом происходит пересмотр приоритетов связанных с трудоустройством и результатами труда.

В нынешних условиях в казахстанском обществе мы наблюдаем ряд основополагающих изменений: наряду с материальным прогрессом меняются ценностные ориентиры человека, его отношение к самому себе и к своему месту в окружающем мире, главным мотивом деятельности становится совершенствование своего собственного потенциала. Удовлетворив материальные потребности, человек постиндустриальной культуры получает возможность осваивать и культивировать в себе потребности более высокого порядка – потребность в самосовершенствовании и самовыражении (например, участие в разного рода общественных организациях, самообразование, занятие спортом и т.д.). Как утверждает российский ученый В. Л. Иноземцев, «с изменением

мотивационной структуры начинает формироваться тип личности, ориентированной не на максимизацию материального потребления, а на достижение внутренней гармонии и совершенства. В этих условиях развитие человека оказывается тождественным развитию производства знаний – главной составляющей богатства современного общества. Круг замыкается; новая система воспроизводства общественного достояния становится самодостаточной и самоподдерживающейся» [6].

Среди способов трудоустройства наиболее распространено прямое обращение к работодателю – 36,5 % отметили об этом. Что интересно, на втором месте службы занятости и агентства по трудоустройству (23,2 %). На третьем месте – трудоустройство через знакомых и родственников (17,2 %). Находят работу через рекламу в газетах, телевидение и радио – 14,8 %. На рисунке 1 можем увидеть, что самостоятельность в трудоустройстве растет с возрастом молодых людей. Следовательно, ресурсные центры по работе с молодежью должны учитывать потребность в информационном сопровождении в процессе трудоустройства выпускников школ, возможности совмещения учебы с работой студентов младших курсов.

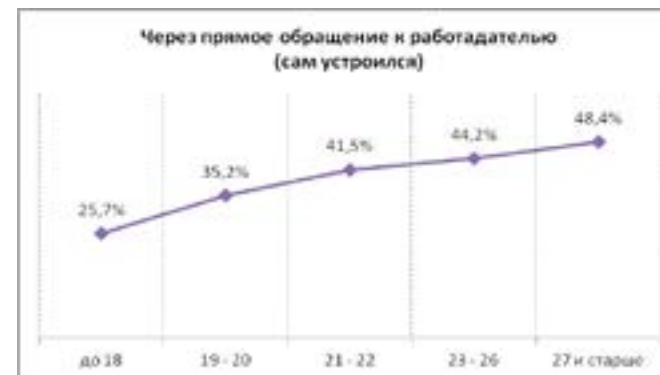

Рисунок 1 – Устройство на работу через прямое обращение. Ответы по возрастным группам

В зависимости от пола трудоустройства через СМИ чаще распространено среди мужчин (20,8 %), тогда как среди женщин намного больше выбирающих услуги служб занятости и агентств по трудоустройству (27,4 %). В целом, мы полагаем, что поскольку

работающие респонденты чаще устраивались через прямое обращение к работодателям, см. рисунок 2, на наш взгляд это наиболее эффективный метод трудоустройства. Почти половина работающих респондентов и треть студентов трудоустроились, самостоятельно обратившись непосредственно в отделы кадров предприятий и организации.

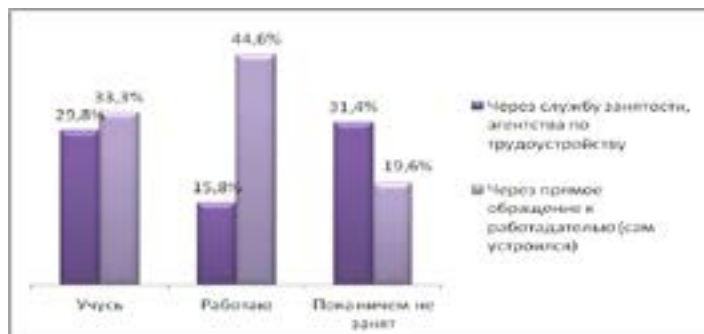

Рисунок 2 – Респонденты, выбравшие ответ «трудоустройство на работу через прямое обращение» по роду деятельности

В вопросе трудоустройства и выбора профессии есть и другая сторона. Это присущее любой экономике – безработица, которая в несколько раз существенней при рыночной экономике, в силу непредсказуемости финансово-экономических отношений. Поэтому в ходе исследования нами было выяснено, насколько безработица как проблемы беспокоит нынешнюю молодежь. С нашей стороны это не просто праздное любопытство, так как экономические системы, и региональные, и национальные обречены, переживать тот или иной уровень безработицы. Представленная таблица 1 показывает, что в целом в странах Европейского союза за последние 5 лет безработица фиксируется скачкообразно в переделах 9,5 и 12 %, тогда как в Казахстане от 5 до 5,8 процентов с тенденцией снижения [7].

Таблица 1 – Динамика показателей безработицы, в %.

	2010 год	2011 год	2012 год	2016 год	2014 год
Страны ЕС	9,5	9,5	11,4	12,0	11,6
Казахстан	5,8	5,4	5,3	5,2	5,0

Как социальная проблема для опрошенной молодежи безработица стоит на первом месте. Из перечисленных наиболее существенных проблем стоящих перед собой 63,7% респондентов указывали безработицу как наиболее важную (рисунок 3).

Рисунок 3 – Рейтинг наиболее важных социальных проблем, по мнению респондентов, в %.

Можно предположить, что проблема безработицы, даже если в данный момент не коснулась молодежи (так как многие из них еще являются обучающимися), тем не менее, является существенным «раздражителем» социального самочувствия данной социально-демографической группы. Следовательно, она наслышаны об этом, может информация об этом постоянно присутствует в ближайшем окружении респондентов.

Поэтому страх остаться самому без работы среди молодежи достаточно высокая – об этом отметили 45,1 % опрошенных, еще 39,2 % респондентов склонны об этом нередко задумываться. Данное опасение сильно развито в студенческом возрасте, от 19 до 22 лет. Рисунок 4 демонстрирует, что пик обеспокоенности приходится на старшекурсников и выпускников вузов, когда вопрос трудоустройства наиболее актуальный. Порядка двух третьей респондентов живут в страхе не найти работу, ожидая пополнить ряды безработных.

В тендерном разрезе, среди беспокоящихся о возможной безработице больше женщин – 47,2 %, чем среди мужчин – 37,9 %,

что вполне обоснованно, так как проблемы занятости для девушек усложняются их менее конкурентоспособностью по сравнению с юношами.

Рисунок 4 – Ответы респондентов (по возрасту) на вопрос: «Как Вы думаете, может ли Вас лично коснуться безработица?»

На наш взгляд беспокойство нашей молодежи обоснованы только отчасти. По данным статистики в Казахстане молодежная безработица менее 5 процентов (таблица 2), тогда как во многих странах Европы без работным является каждый четвертый, а в Греции каждый второй молодой человек [8]. Думаем, что высказанное выше нами предположение о нагнетании страх перед безработицей все-таки происходит под влиянием о разговорах про безработицу, когда поиск работы и трудоустройство усложняется высокими притязаниями претендентов.

Таблица 2 – Показатели безработицы среди молодежи по странам, в %

Страна	Молодежная безработица, в %	Общая безработица, в %
Греция	58	27
Испания	56	26,2
Португалия	39	17,6
Франция	26	10,6
Германия	5	5,3
Казахстана	4,3	5,5

Следовательно, мы можем утверждать о наличии в молодежной среде позитивных ожиданий и высокого оптимистического настроения. Так, например, на вопрос «Как Вы смотрите на свое будущее?», значительное большинство ответили, что им присуще уверенность и оптимизм (66 %). Неуверенность и тревогу испытывают около 6 % респондентов.

Результаты опроса свидетельствуют, что те респонденты, которые на будущее смотрят с уверенностью и оптимизмом, меньше беспокоятся о возможной безработице.

В целом, среди молодежи наблюдается активная жизненная позиция и личная ответственность за свое будущее. На рисунке 5 можно увидеть, что 66,5 % респондентов рассчитывают на себя, на свою целеустремленность и активность.

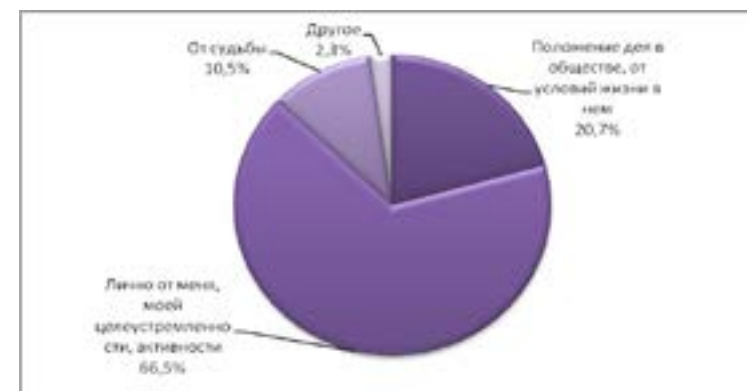

Рисунок 5 – Ответы респондентов на вопрос: «Как Вы думаете, Ваша жизнь в будущем, Ваше благосостояние зависят более всего от...»

Таким образом, можно утверждать, что в целом молодежь Казахстана стремится к труду, готова работать для достижения своих жизненных целей. Молодые люди в решении своих проблем рассчитывают в первую очередь на себя, в большинстве своем оптимистично оценивая свое будущее. Страх остаться без работы среди молодежи достаточно высокая, об этом отметили почти половина опрошенных. Хотя ожидания безработицы могут быть связаны с высокими запросами в сфере занятости и завышенными ожиданиями условиями работы и оплатой труда.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда / «Казахстанская правда», 10 июля 2012 год.
- 2 Саакян А.К. Социокультурная обусловленность ценности труда // Вестник КРСУ. 2011. Том 11, № 2.
3 см.: www.enbek.kz/ru/node/157 (дата обращения 5.11.2015 г.)
4 см.: www.znaytovar.ru/gost/2 (дата обращения 5.11.2015 г.)
- 5 Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и создание благосостояния // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. с. 142-159.
- 6 Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М.: – «Логос», 2000. С. 36.
7 см.: www.oecd.org (дата обращения 30.09.2015 г.)
- 8 <http://stat.gov.kz/faces/wcnavexternalId/home> (дата обращения 5.11.2015 г.)

ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ КАК АСПЕКТ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

САМАТ М.

студент, Павлодарский медицинский колледж, г. Павлодар

В современном мире все более актуализируется задача обеспечения социальной стабильности и сохранения положительных черт социального бытия. Существенным препятствием для ее решения является феномен отклоняющегося, или девиантного поведения. По словам Я. Гилинского, девиантное поведение «всегда связано с каким-либо несоответствием человеческих поступков, действий, видов деятельности распространенным в обществе или его группах ценностям, правилам (нормам) и стереотипам поведения, ожиданиям, установкам. Это может быть не только нарушение формальных (правовых) или неформальных (мораль, обычаи, традиции, мода) норм, но и «девиантный» образ жизни, «девиантный» стиль поведения не соответствующий принятым в данном обществе, среде, группе» [1]. Говоря об отклоняющемся поведении, социологи исходят из того, что оно представляет собой «социальное явление», выраженное в массовых формах

человеческой деятельности, не соответствующих официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам [2].

К основным формам девиантного поведения в широком смысле Я. И. Гилинский и В. С. Афанасьев относят: 1) пьянство и алкоголизм; 2) наркоманию; 3) преступность; 4) самоубийство; 5) проституцию; 6) гомосексуализм. Иногда к ним добавляют азартные игры, психические расстройства, а также уголовные преступления [3].

В конце XIX и начале XX в. были распространены биологические и психологические трактовки причин девиации. Итальянский врач Цезаре Ломброзо считал, что существует прямая связь между преступным поведением и биологическими особенностями человека. Он утверждал, что «криминальный тип» есть результат деградации к более ранним стадиям человеческой эволюции. Этот тип можно определить по таким характерным чертам, как выступающая нижняя челюсть, реденькая борода и пониженная чувствительность к боли. Теория Ломброзо получила широкое распространение, и некоторые мыслители стали его последователями -- они тоже устанавливали связь между девиантным поведением и определенными физическими чертами людей. Уильям Х. Шелдон (1940), известный американский психолог и врач, подчеркивал важность строения тела. Он считал, что у людей определенное строение тела означает присутствие характерных личностных черт. Эндоморфу (человеку умеренной полноты с мягким и несколько округлым телом) свойственны общительность, умение ладить с людьми и потворство своим желаниям. Мезоморф (чье тело отличается силой и стройностью) проявляет склонность к беспокойству, он активен и не слишком чувствителен. И, наконец, эктоморф, отличающийся тонкостью и хрупкостью тела, склонен к самоанализу, наделен повышенной чувствительностью и нервозностью [4].

Факторы девиантного поведения образуют сложную систему. При этом надо учитывать, что все факторы взаимосвязаны и взаимодействуют. Существуют общие причины девиантного поведения для всех групп «риска»: одной из общих, макросоциальных причин, детерминирующих в настоящее время девиантное поведение, являются те изменения в социальных отношениях общества, которые получили отражение в понятии «маргинализации», т.е. его (общества) неустойчивость, «промежуточность», «переходность». Общая экономическая и социальная нестабильность, разрушение

прежнего жизненного уклада, отказ от привычной системы ценностей объективно приводят к усилению социальной девиации.

Вторым актуальным источником девиантного поведения как социального явления служит социальное неравенство, весьма существенные различия в реальных возможностях удовлетворения потребностей, зависящие, прежде всего от социальной позиции индивида и общественной группы, их места в социальной структуре. Разрыв в возможностях удовлетворения не только витальных (необходимых для поддержания жизненных сил), но, что для нашего предмета особенно важно, собственно социальных потребностей: в престиже, статусе, самоутверждении и др., не может не порождать протестных реакций, принимающих форму девиантного поведения. Причем, как показывают многочисленные исследования, главным в генезисе девиантного поведения является не сам по себе уровень удовлетворения материальных и духовных потребностей, а степень, масштаб различий, «разрыв» в возможностях их удовлетворения. в расслоении общества на богатых и бедных; безработица, инфляция и т.д. [5].

Существенное влияние на распространенность девиантного поведения оказывает морально-этической фактор. Молодежи приходится вырабатывать взгляды на жизнь в обстановке моральной вседозволенности так называемого «периода первоначального накопления капитала», когда экономическая жизнь общества больше похожа не на рынок, а на базар, где все продается и покупается, где торговля телом и даже жизнью (своей и чужой) считается рядовым событием. В этих обстоятельствах многие молодые люди склонны либо оправдывать отступление в отдельных случаях от общепризнанных правовых и нравственных норм поведения, либо проявлять к этому безразличие. Морально-этический фактор девиантного поведения выражается в низком морально-нравственном уровне общества, бездуховности, психологии вещизма и отчуждении личности. Деградация и падение нравов находят свое выражение в массовой алкоголизации, бродяжничестве, распространении наркомании, “продажной любви”, взрыве насилия и правонарушениях. Молодые девианты в большинстве своем выходцы из неблагополучных семей. Факты показывают, что и благополучные семьи являются «поставщиком» носителей девиантного поведения. Тем не менее, именно неблагополучные семьи в большей степени таят в себе возможность девиантных проявлений со стороны младших своих членов.

Неблагоприятные условия жизни и воспитания в семье, проблемы овладения знаниями и связанные с этим неудачи в учебе, неумение строить взаимоотношения с окружающими и возникающие на этой основе конфликты, различные психофизические отклонения в состоянии здоровья, как правило, ведут к кризису духа, потере смысла существования. Немаловажным фактором усиления девиантного поведения выступают правовой нигилизм, пренебрежительное отношение к закону, правоохранительным органам и их представителям. Ослабление воздействия системы образования на правовое и нравственное воспитание молодежи, «задержки» в законотворчестве, приводящие в правовому «вакууму» в различных сферах общественной жизни, слабая эффективность работы правоохранительных органов - все это способствует формированию у молодых людей установки на возможность решения своих жизненных проблем в «обход» закона, в том числе и преступными способами.

Для практики социально-педагогической работы не менее важное знание имеет влияние микросоциальных факторов, которые могут способствовать появлению девиации в молодежной среде. К микросоциальным факторам обычно относят три основные сферы жизнедеятельности подростка и юноши: семью, школу и референтную группу сверстников, к которым на определенном возрастном этапе прибавляются армия, место работы. В сфере семейного воспитания неблагоприятным фактором могут быть такие стили воспитания как гиперопека и гипоопека, характерными признаками которых в первом случае выступает избыток, чрезмерность внимания к воспитуемому, во втором – его недостаточность. В семье могут формироваться два типа делинквентности - агрессивно-защитный и оппозиционный. Первый формируется в обстановке эмоционального отвержения в семье, а второй – при воспитании по типу «кумира семьи».

Если перейти от семьи к таким микросоциальным факторам, как школа и группа сверстников, то коротко можно сказать, что недостатками воспитательного процесса в школе, усугубляющими или порождающими девиации в поведении учащихся, считаются так называемые дидактогении (изменения в психике и поведении ученика под влиянием ошибок учителя, воспитателя), являющиеся результатом недостаточной психологической грамотности и непроработанности личностных проблем учителями; к негативным воздействиям референтной группы сверстников обычно

причисляют особенности досуговой деятельности, бесцельное времяпровождение и др. Склонные к девиации подростки и юноши, как правило, образуют относительно замкнутую, обособленную от других сверстников группу, что создает благоприятные условия для закрепления в их личности сознательно антиобщественных установок, в том числе и преступных. Ситуация усугубляется, если в группе появляется преступный или околопреступный «авторитет», который насаждает в ней свое представление о нормах поведения.

Обзор основных факторов девиантного поведения будет неполным, если не сказать о генезисе девиации на индивидуальном уровне. На этом уровне наиболее общей причиной девиантного поведения служит так называемая «социальная неустроенность» как результат несоответствия объективных свойств индивида (включая его задатки, способности, а также свойства, приобретенные в процессе социализации) требованиям занимаемой им позиции в системе общественных отношений. Позиция может быть «ниже» своих объективных возможностей (молодой специалист-безработный, вынужденный «челнок» и т.п.), индивид может оказаться вне официальной структуры общества (беспризорник, бродяга, бомж и т.п.). Очевидно этим объясняется повышенная девиантность маргинальных групп [6].

В истории борьбы общества с алкоголизмом можно обнаружить два направления. Во-первых, ограничение доступности спиртных напитков, сокращение их продажи и производства, повышение цен, ужесточение карательных мер за нарушение запретов и ограничений. Во-вторых, усилия, направленные на уменьшение потребности в алкоголе, улучшение социальных и экономических условий жизни, рост общей культуры и духовности, спокойная, взвешенная информация о вреде алкоголя, формирование у населения безалкогольных стереотипов поведения.

История борьбы с алкоголизмом знала и попытки введения на территории некоторых стран «сухого закона» (Англия, США, Финляндия, Россия). Все они не достигли своей цели, потому что наличие алкоголя – не единственная и не главная причина существования алкоголизма. Проблема преодоления пьянства и алкоголизма является сложнейшей, она включает экономический, социальный, культурный, психологический, демографический, юридический и медицинский аспекты. Только с учетом всех этих аспектов, возможно, ее успешное решение. Алкогольная зависимость формируется постепенно и определяется сложными

измерениями, которые происходят в организме пьющего человека. Влечение к спиртному проявляется в поведении человека: повышенная суетливость в подготовке к выпивке, “потирание рук”, эмоциональная приподнятость. Чем больше “алкогольный стаж” тем меньше удовольствия приносит выпивка.

На формирование алкоголизма влияет несколько факторов: наследственные факторы, характер, индивидуальные свойства личности и особенности окружающей среды. К факторам способствующим алкоголизации можно отнести низкий уровень материального положения и образование.

Развитию алкоголизма у подростков способствует ранее приобщение к спиртному и формирование “алкогольного мышления” [7].

В докладе ВОЗ «Молодежь и наркотики» отмечается, что основные этиологические гипотезы наркомании связывают ее возникновение и развитие с 1) особенностями характера наркомана; 2) психическими или физическими расстройствами у данного лица; 3) социально-культурным влиянием или социальными невзгодами.

Причинами обращения к наркотикам выступает неудовлетворенность жизнью, обусловленная самыми разнообразными обстоятельствами: неустроенностью быта; невозможностью в данных условиях реализовать себя (неудачи в работе, учебе, творчестве или личной жизни); социальной несправедливостью; разочарованием в людях.

Среди причин обращения к наркотикам, характерных именно для молодежи, в докладе ВОЗ приводятся следующие: удовлетворение любопытства к действию наркотика; символика принадлежности к определенной социальной группе; выражение собственной независимости, а иногда и враждебного отношения к окружающим; познание приносящего удовольствие нового, волнующего или таящего опасность опыта; достижение «ясности мышления» или «творческого вдохновения»; достижение чувства полного расслабления; уход от чего-то гнетущего.

Анализируя факторы, детерминирующие наркоманию, следует иметь ввиду, что:

– ни один из факторов не является основополагающим, решающим;

– даже некоторая совокупность факторов ничего не предопределяет однозначно, поскольку и в этом случае злоупотребление психотропными веществами может быть, а может

и не быть: сложные жизненные обстоятельства, неправильное семейное воспитание, уровень окружающего микросоциума влияют на многих людей, однако далеко не все из них становятся наркоманами;

– неблагоприятные психофизиологические предпосылки (акцентуации характера, психопатологическое развитие личности, наследственная отягощенность) не являются фатальными, и сами по себе (т. е. без сочетания с социальными факторами) не могут стать основной детерминантой наркологической зависимости, поскольку факты свидетельствуют, что многие подростки, юноши, обладающие указанными предпосылками, в дальнейшем вполне нормально социализируются.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Лабковская Е.Б. Юридическая психология: Теории девиантного поведения: Учеб. пособие. - СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2000.
- 2 Хомич А.В. Психология девиантного поведения.:- Учеб. пособие, 2006
- 3 Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: Учеб. пособие для вузов. - М: Сфера, 2001.
- 4 Коповая О.В., Коповой А.С.: Профилактика и коррекция девиантного поведения подростков в условиях общеобразовательной школы; уч. пособие 2008г
- 5 Девиантное поведение детей и подростков: проблемы и пути их решения / под ред. В.А. Никитина. - М.: ВЛАДОС, 1996.
- 6 Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения / В.Д. Менделевич - М.: Речь, 2005.
- 7 Нагаев В.В., Толстов В.Г., Толстов В.В. Основные направления социально-психологической, психотерапевтической и правовой реабилитации девиантов // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. - 2001. - №3.

СУБКУЛЬТУРЫ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ (ИСЧЕЗНУВШИЕ СУБКУЛЬТУРЫ)

ТКАЧЕВА А. И.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ЖАЯБАЕВА Р. Г.

преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Молодежная субкультура – система ценностей и норм поведения, вкусов, форм общения, отличная от культуры взрослых и характеризующая жизнь подростков, молодежи примерно от 10 до 20 лет.

Субкультура отличается от доминирующей культуры языком, манерой поведения, атрибутикой, одеждой и т. д. Основой субкультуры могут быть музыкальные жанры и стили, образ жизни, определённые политические взгляды.

В настоящее время в мире большими темпами идет распространение различных субкультур, все они отражают внутренний мир молодежи и являются способом удовлетворения потребностей в самовыражении. Некоторые субкультуры носят экстремальный характер и демонстрируют протест против общества или определённых общественных явлений. Другие субкультуры носят замкнутый характер и стремятся к изоляции своих представителей от общества. Развитые субкультуры имеют свои периодические издания, клубы, общественные организации.

Появление молодежной субкультуры объясняется целым рядом факторов. Главными из них являются:

Социально-экономические причины (безработица, скучная, малоинтересная работа).

Недостатки системы воспитания и образования.

Различия между поколениями, проблема «отцов и детей», неблагополучные семьи.

Особенности возрастной психологии. Молодежь эмоциональнее, динамичнее, независимее. У большинства еще нет семьи, профессии, того круга многочисленных обязанностей и обязательств, в которые с возрастом попадает всякий взрослый человек.

Стремление молодежи создать свой особый мир ценностей, обрести осмысленный и значимый досуг, круг единомышленников, возможности самовыражения.

При этом многие исследователи данной проблемы, а именно возникновения молодежной субкультуры, считают,

что присоединение к неформальной группе – нормальный и закономерный выбор подростка. Так, И. П. Башкатов полагает, что «вовсе не извращенные естественные потребности подростков в модной одежде, сексуальном удовольствии, престижных предметах, употреблении спиртного, наркотических веществ и т.п., а социальная потребность в общении, самоутверждении, престиже, стремление улучшить свою жизнь толкают их к взаимодействию с другими людьми. И такими людьми оказываются не родители, не педагоги и даже не «нормальные» сверстники, а такие же как они, «отверженные» подростки, стихийно объединившиеся в неформальные группы» [1].

Выбор конкретной неформальной группы чаще является несвободным, ибо подросток обычно вынужден присоединиться к той группе, что доминирует на территории его проживания (социализации).

Причины вступления подростков в группы:

- одиночество – 27 %;
- непонимание родителей – 24 %.

Среди прочих были названы:

- стремление к защищенности;
- обособленность;
- подражание, группирование;
- свобода;
- эмоциональная насыщенность общения;
- стремление компенсировать недостатки традиционных институтов семьи и школы.

Быть причастным к какой-либо субкультуре происходит в силу возраста: молодой человек стремится найти себя, понять себя и мир вокруг, это занятие непростое, каждый идет своим путем. И есть второй фактор: молодежь как наиболее чуткая, восприимчивая и мобильная группа первой воспринимает новые формы развития в сфере досуга вместе со всеми позитивными и негативными явлениями.

Изучая субкультуры можно сделать выводы, что некоторые из них бывают популярными постоянно, но основная масса субкультур прекращает свое существование, как только на них проходит мода. Существуют субкультуры, которые были некогда популярными среди молодежи, но с течением времени утратили свою значимость.

К одной из самых популярных некогда субкультур, а ныне исчезнувшей относятся хиппи. Большое развитие эта субкультура

получила в США, в 60-ые гг. Молодежь тысячами уходила из своих домов в коммуны. Совместное проживание (коммуны) – отличительная черта хиппи; в других субкультурах такая форма поведения не встречается.

В отличие от остальных неформальных движений, хиппи удалось создать свой мир и утвердить альтернативный образ жизни: его опорой выступала сеть флэтов (от англ. flat – квартира), разбросанных по всей стране.

Флэт – это место, куда можно «вписаться», то есть получить место для ночлега, для временного проживания. Система «вписок» была важным социальным институтом хиппи.

Основными характеристиками хиппизма считалось:

- Неприятие ценностей, господствующих в окружающем обществе; позиция наблюдателя, а не участника социальной жизни.
- Бесструктурность движения, отсутствие фиксированных целей.
- Аскетизм.
- Экспрессивность.
- Пацифизм, отвращение ко всем формам агрессии (знаменитый лозунг «MakeLoveNotWar»).

• Признаки хиппи, мало встречающиеся, либо не встречающиеся в других молодежных субкультурах:

- Ношение «пацифика» – схематически-стилизованного изображения лапки голубя в круге, символизирующее идеологию
- Ношение хайратника – полоски из любого материала (кожи, тесьмы, бисера), которой перехватываются волосы по окружности головы. Встречается также в ролевом сообществе.
- Ношение ксивника – маленькой нашейной сумочки прямоугольной формы на шнурке, предназначенной для ношения документов, денег, сигарет т.п.
- Ношение браслетов – «фенек». Создаются из различных материалов: кожи, ткани, ниток, наиболее часто – плетутся из бисера с использованием лески.
- Демонстративное хождение босиком, в местах для этого не предназначенных. Например, в городе.
- Неухоженность внешнего вида, разной степени санитарно-гигиенические проблемы.

Идеология хиппи – человек должен быть свободен, прежде всего, внутренне. Свободен человек и в любви, способствующей единению людей. Проповедуют пацифизм: призывают не отвечать на насилие насилием, выступают против службы в армии.

Начиная с середины 90-х годов, приток подростков в эту субкультуру почти иссяк, именно поэтому данная субкультура сохранилась в сильно размытом состоянии.

Еще одна субкультура, которой на данный момент не существует, это люберы. Люберы — одна из молодежных групп криминального характера, получившая широкую известность (в основном через публикации в СМИ) как своего рода модель агрессивного поведения молодежи в условиях социальной анонимии. В городе Люберцы близ Москвы эта группа сформировалась как спонтанное объединение молодежи младших возрастных групп, отсюда и название. Особенностью социальной практики, выражавшейся люберами, является то, что в ней произошло соединение своеобразно понятой установки на здоровый образ жизни и агрессивного ответа на жизненную неустроенность и повсеместное нарушение социальной нормы в период «перестройки». Последнее обстоятельство реализовалось у люберов в так называемой практике «ремонта» - целенаправленном преследовании тех, кто, по мнению любералов, портит общество (группа подростков вылавливает и избивает бомжей, проституток, алкоголиков и т.д. в качестве «меры перевоспитания»). В самом внешнем виде люберов, их одежде (например, многие носили штаны с вшитыми железными чашечками) выражалась готовность к немедленному физическому столкновению. Группы люберов появлялись в Москве, других городах, искали «врагов», устраивали побоища. Для их усмирения часто использовались специальные контингенты милиции.

Первые спонтанные практики «ремонта» позже преимущественно стали характеризовать некоторые экстремистские праворадикальные группы с более высоким уровнем организации и субкультурной определенности (скинхеды, баркашевы).

Подводя итоги, можно сказать, что субкультура молодежи, являясь одним из институтов, факторов социализации школьников, играет противоречивую роль и оказывает неоднозначное влияние на подростков. С одной стороны, она отчуждает, отделяет молодежь от общей культуры общества, с другой - способствует освоению ценностей, норм, социальных ролей.

Проблема в том, что ценности и интересы молодежи ограничены в основном сферой досуга: модой, музыкой, развлекательными мероприятиями, часто малосодержательным общением. Молодежная субкультура носит развлекательный и потребительский характер, а не познавательный, созидательный и

творческий. Как правило, она ориентируется на западные ценности: американский образ жизни в его облегченном варианте, массовую культуру, а не на ценности национальной культуры. Эстетические вкусы и предпочтения школьников часто довольно примитивны и формируются главным образом средствами телевидения, музыкой. Эти вкусы и ценности поддерживаются периодической печатью, современным массовым искусством, оказывающим деморализующее и дегуманизирующее воздействие. Культуру молодежи отличает и наличие молодежного языка (сленга), который тоже играет неоднозначную роль в воспитании подростков, создает барьер между ними и взрослыми.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Башкатов И.П./Стрелкова Т.//Социс., 2006
- 2 Волков Ю.Г., Добренков В.И., Кадария Ф.Д. и др. Социология молодежи: Учеб.пособие. Ростов н/Д, 2001.
- 3 Козлова А.Г., Гаврилова М.С. Молодежная культура и ценности будущего. СПб., 2001.
- 4 Куницина В.Н., Какринова Н.В. Межличностное общение. Учебник для вузов. С-Пб, 2001.
- 5 Латышева Т.В. Феномен молодежной субкультуры: сущность, типы/ «Социс» –2010. – №15. – с. 94.
- 6 Левикова С.И. Молодежная субкультура: Учеб.пособие. М., 2004.
- 7 Омельченко Е. Молодежные культуры и субкультуры. М., 2000;
- 8 <http://www.socioera.ru/soces-169-1.html>
- 9 Причины возникновения и типологии молодежных субкультур// EducationandScience (электронный ресурс), режим доступа: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Philosophia/4_56814.doc.htm
- 10 <http://insurgent.ru/lyubera>
- 11 Субкультуры (электронный ресурс), режим доступа: <http://www.subcult.ru>
- 12 <http://www.sub-culture.ru/>

9 Секция. Өнертану
9 Секция. Искусствоведение

ҚАЗАҚТЫҢ САЗ АСПАПТАРЫ

АБДОЛЛАЕВ А. С.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
АЙТБАЕВ Е. Х.
ҚР еңбегі сіңірген қайраткері

Қазақтың саз аспаптары – ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа мирас болып, көнеден келе жатқан мәдени мұралардың бірі. Ертеде саз аспаптарды ағаштан, түрлі өсімдіктерден, малдың терісінен, сүйегінен, мүйізінен, қылынан және басқа да түрлі заттардан жасаған. Халқымыздың жыр аңыздарынан, дастандарынан және өткен ғасырлардағы саяхатшылардың, ғалымдардың еңбектерінен көне аспаптардың сипаттамаларын, суреттерін кездестіреміз. Қазақтың музыка аспаптарын Мәскеу, Санкт-Петербург, Алматы, Семей қалаларындағы мұражайларынан да кездестіруге болады. Осы кезде байырғы аспаптардың түрлері 20-дан аса болғандығы анықталып отыр. Ертеде музыка аспаптарын жұртқа хабар бергенде, аңшылар құсты, анды үркіткенде, бақсылар сарын айтқанда, әскери жорықтарда ұран салғанда пайдаланған.

Аспаптарды бес топқа бөлуге болады: үрмелі аспаптар – дыбысын ұру арқылы шығарылатын аспаптар: сазсырнай, қоссырнай, қамыссырнай, мүйізсырнай, сыбызғы, адырна, ұран, керней; ішекті аспаптар – дыбысы ішек арқылы шығарылатындарға жататындар: жетіген, шертер, екі және үш ішекті домбыралар, қылқобыз; жіңішке сым арқылы дыбысы шығарылатын аспап: шаңқобыз немесе шаңқауыз; ұрмалы аспаптар – аспапқа тартылған көн арқылы дыбыс шығарылатындарға жататындар: даңғыра, дауылпаз, шыңдауыл, дабыл, кепшік, шың; аспаптың басына тағылған шынжырлар, қоныраулар арқылы дыбыс шығарылатын тобы – асатаяқтың бірнеше түрлері.

Аспаптарға жеке тусініктемелер:

Шертер – екі немесе үш ішекті, саусақпен шертіп ойнайтын аспап. Шертердің шанағы терімен қапталады. Оны көбінесе мал бағатын бақташылар тартатын болған.

Асатаяқ – сілкі арқылы үн шығаратын көне музыкалық аспап. Ұзындығы –110-130 см. Тұтас ағаштан арнайы қалыпта жасалады. Басы күрек тектес. Бас жағына түрлі темір сақиналардан

сылдырмақтар тағылып, өрнектермен әшекейленеді. Асатаяқ өзіндік үнімен ерекшеленеді. Аспапты ырғап, шайқап ойнайды. Асатаяқ аспабын ертеде көбінесе бақсылар қолданған. Қазіргі кезде көне үлгілері қайта жасалып, ұрмалы музыкалық аспаптар тобына қосылды.

Домбыра – қазақ халқының арасына өте ерте және кең тараған, ғасырлар сырын сақтаған қос ішекті, шертіп ойнайтын музыкалық аспаптың бірі. Өзіне тән ерекшелігі бар, ішекті-шертпелі аспаптар тобына жатады. Домбыра әр түрлі үлгіде тұтас ағаштан ойылып немесе құралып жасалады. Мойнына он тоғыздан жиырма екі санына дейін пернелер байланады. Арнайы құлақ күйге келтіріледі. Домбыраның екі ішектісінен басқа да үш ішекті, қос жақты, кең шанақты қуыс мойын, шіңкілдік деп аталатын түрлері де бар. Даусы майда, қоңыр, құлаққа жағымды.

Дауылпаз – ұрып ойналатын көне музыкалық аспаптың бірі. Халық тұрмысында кеңінен қолданылған. Әсіресе, бұрынғы кезде, жаугершілікте дабыл қағып, белгі беру үшін пайдаланылған. Аспаптың жасалу құрылысы анағұрлым күрделі. Ол тұтас ағаштан ойылып жасалады. Бет шанағы терімен қапталады. Иыққа асып алу үшін қайыстан арнайы аспалы бау бекітіледі. Дауылпаз ағаш тоқпақпен ұру арқылы дыбысталады. Қазіргі кезде дауылпаз аспабы көптеген фольклорлық ансамбльдерде кеңінен қолданылып жүр. Дауылпаз тектес аспаптар түрлі атпен басқа халықтарда да кездеседі. Айталық, өзбек халқында «Тәблбас», қырғызда «Доолбас» деп аталады.

Жетіген – қазақ халқының өте ерте заманнан келе жатқан жеті ішекті шертпелі музыка аспабы. Аспап ағаштан құрастырылып жасалады. Құрылысы өте қарапайым. Жетіген аспабы талай жүздеген жылдар өтсе де, баяғы қарапайым күйінде. Жетілдірілген түрінде он үш ішек байланып, арнайы тиектер қойылған. Аспаптың үні өте нәзік, құлаққа жағымды. Ел арасында аспаптың шығуы жайында көптеген аңыздар айтылады. Сол бір аңыздың бірінде: өткен заманда өмір сүрген бір қарияның жеті баласынан айырылған қасіретті қайғысынан туындаған деседі. Бізге «жетіген» деген атау осылай жеткен. Қазіргі кезде жетіген аспабы көптеген ансамбльде ойналып, кеңінен насихатталып келеді.

Желбуаз – үрмелі аспаптар тобына жататын, ерте заманнан келе жатқан, ел көзіне еленбеген көне музыкалық аспаптың бірі. Аспап иленген мал терісінен жасалады. Сырт көрінісі меске ұқсас. Аузын бекітіп тұратын тығыны, әуен шығаратын екі сырнай түтікшесі

болады. Мойынға асып алып жүруге ыңғайлап, қайыстан арнайы бау тағылады. Ұстап жүруге өте жеңіл. «Желбуаз» аспабын белгілі композитор Н. Тілендиев «Отырар сазы» оркестрінде қолданды.

Қылқобыз - ерте заманнан келе жатқан қазақ халқының екі ішекті ысқышпен ойналатын аспабының бірі. Өзіндік жасырын сыры мол, адамның еркіне көне қоймайтын, күрделі аспап. Ішегі жылқының қылынан жасалады. Қобыз аспабының екі ішектісімен бірге - үш, төрт ішектілері және «нар қобыз», «жез қобыз» деп аталатын түрлері де бар. Қобызды ағаштан шауып немесе құрап жасайды. Беті жартылай терімен қапталады. Ол дыбыстың жаңғырып шығуы үшін керек. Ерте заманда қобызды тек бақсы-балгерлер ғана ұстаған. Халық аңызында қобызды пайда болуы Қорқыт ата есімімен тығыыз байланысты екені де айтылады.

Шаңқобыз - бітімі бөлек, ойналуы ерекше қазақ халқының көне музыкалық аспабы. Үні құлаққа жағымды, адам даусына жақын. Аспапта ойнау ерін мен тістің арасындағы қуысқа тікелей байланысты. Ойнау кезінде орындаушы оң қолымен тілшенің ұшын шалып отырып, шапшаңдата дыбыстайды. Дыбысы тілшені қозғалысқа келтіргенде шығады. Аспапта жеке ән-күй орындап қана қоймай, басқа да көне музыка аспаптарымен бірге халық әуендерін сүйемелдеуге болады. Шаңқобыз аспабының құрылысы қарапайым, жұқа тақтайшадан жасалады.

Қоңырау – қазақ халқының ертеден келе жатқан сылдырмақты музыкалық аспабының бірі. Бұл аспап дыбысы сынғырлап шығатын металдардан әр түрлі көлемде жасалады. Сырт көрінісі шар тәріздес, іші қуыс, ортасында тілшесі болады. Аспаптың жеті музыкалық дыбыс қатары бар. Ертеде үй тұрмысында, малшылар арасында көп қолданылған. Далада бос жайылып жүрген малдың мойнына қоңырау таққан, өйткені қасқыр металдан шыққан дыбыстан қатты қорқады. Қоңырауды сол сияқты мектептеде қолданады. Бұл аспап арнайы кішкене балғашамен ұру арқылы дыбысталады [1].

Көне музыка аспаптарының табылуымен байланысты музыка мамандарының алдына жаңа міндеттер жүктелді. Ол міндеттер көне аспаптарды жетілдіріп жасап шығару, орындаушыларды тәрбиелеу, түрлі ансамбльдер ұйымдастыру, т.б. Қазақ музыка аспаптарының үнін жақсарту мақсатымен 1932 жылы Алматы қаласында, 1947 жылы Осакаровкада, 1957 ж. Алматы консерваториясының (қазіргі Қазақ ұлттық консерваториясы) жанынан шеберханалар ашылды. Қазақтың халық аспаптар оркестріне домбыра мен қобыздың алғашқы үлгілерін (жанадан жасатып) ұсынған профессор

А. Жұбанов болды. Музыкалық аспап жасау шеберлері Оразғазы Бейсембайев пен Абузар Ауахадиев көне аспаптардың біраз түрлерін жаңартып жасап шығарды. Шеберлер Қ. Қасымов, А. Ермеков, Э. И. Романенко, О. Бейсенбаев, А. Ауахадиев, т.б. музыкалық аспаптардың алғашқы үлгілерін жасады. Жетігенді, шертерді, үш шекті домбыраны, сыбызғыны, шаңқобызды, қылқобызды, асатаяқтың көптеген түрлерін меңгеріп ансамбльге қосып, жеке ән-күй орындап жүрген жас музыканттарымыз да бар. Орындалатын көне күйлердің кейбірі халқымыздың өткендегі тұрмыс салтын, табиғатын бейнелейтін, осы күнге дейін ұмытылып қалып тартылмай келген.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақ өнер тарихы 2 –том. Рауан. 1980ж
- 2 Кітап жанды адам . Мақала және жарияланымдар. Алматы. 1989ж

ИЗУЧЕНИЕ ТРАНСКРИБИРОВАНИЯ МУЗЫКИ

БЕГЕЖАНОВ С. Б.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

САРВАРОВ П. С.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Эта статья посвящена рассмотрению метода, который позволяет сыграть или записать на бумаге целую композицию или отдельную ее часть, основываясь лишь на записи, к примеру, CD.

В первую очередь, мы будем рассматривать неклассическую музыку, поскольку найти ноты для классической музыки не составляет особого труда. Кроме того, классические музыканты часто оперируют таким понятием, как «переложение», которое подразумевает под собой адаптацию композиции, созданной для одного инструмента, под другой.

Иными словами, исполнение Джоном Уильямсом сонат Скарлатти, которые были изначально написаны для фортепиано, на своей гитаре является переложением, хотя он наверняка и не разбирает самостоятельно запись — ему достаточно просто приобрести ноты, предназначенные для фортепиано, в магазине.

От неклассических музыкантов редко можно услышать это слово в таком смысле, поскольку они и так вынуждены постоянно аранжировать музыку под доступные им инструменты.

На сложность снятия музыки существенно влияет сложность самой музыки, а также ваш музыкальный слух и требуемый уровень детальности транскрипции.

Если вам нужно всего лишь записать аккорды для простой песни, то при условии наличия хорошего слуха, вы можете снять их непосредственно во время проигрывания песни. Если же вы наоборот хотите детально транскрибировать сложный музыкальный материал, то на подбор одной минуты вы можете потратить не один час времени.

Зачем нужно подбирать музыку на слух

Как правило, это нужно для того, чтобы сыграть песню, нот для которой у вас нет, зато в наличии имеется запись. Безусловно, можно попробовать хорошо поискать нужные ноты, но если ваш поиск не увенчается успехом, что тогда? Случается, что даже найденные ноты не подходят к понравившейся версии песни.

Виртуозные музыканты, играя, часто задействуют какие-то фишки, которые не указываются в обычных, публикуемых нотах, поэтому нужно вслушиваться в запись, чтобы понять все эти нюансы. Я имею в виду гармонизацию, украшение аккордов, добавление фигур и риффов, грамотное движение басовой линии, голосоведение и пр.

Существует даже специальные транскрипторы. Например, покупаемые вами нотные листы для популярной песни наверняка были сняты с записи одним из профессиональных транскрипторов в штате издателей.

Необходимые знания

Если говорить о вашей собственной музыкальной карьере, то тут можно выделить только одно обязательно требование — умение определять грамотность своей транскрипции и сравнивать ее с оригиналом. Именно способность сравнивать влияет на количество ошибок в транскрипции.

Пока вы слышите какие-либо отличия, продолжайте работать над транскрипцией, пока не добьетесь ее правильного звучания. От вашего слуха зависит, сколько времени на это уйдет. Если у вас не получается различать аккорды, значит, они для вас чересчур сложны. Однако не стоит сдаваться.

Некоторые люди быстро развивают свой слух, хотя, по моему мнению, большинству все же требуется намного больше времени и сил, чтобы достичь подобных результатов. Я считаю, что владение аккордовым инструментом (пианино или гитарой) помогает научиться понимать аккорды и слышать их.

В начале моей карьеры мне нравились приятные звонкие аккорды типа 7#9, однако я совершенно не понимал, как определить их на слух. Играя на гитаре на протяжении нескольких лет и используя постоянно подобные аккорды, я уже ассоциировал игру 7#9-ми с получающимся особым звучанием. Теперь стоит мне услышать 7#9-ый в исполнении кого-либо, я сразу же распознаю его, как хорошего знакомого.

Я думаю, что почти любому человеку под силу научиться так же легко обращаться с аккордами, но большинству из нас придется потратить годы на игру, практику, прослушивание и, безусловно, подбор, мгновенно это не произойдет.

Чтобы уметь легко транскрибировать, следует хорошо разбираться в музыкальных стилях. Если вы много играли в том стиле, в котором написана транскрибируемая вами композиция, то вам будет намного проще разобраться в ней.

Расскажу забавную историю: в мои 15 лет, когда я практически ничего не умел, я попробовал снять песню Чарльза Мингуса «Jelly Roll» с его альбома «Ah Um». Сейчас, когда я ее слушаю, я понимаю, что она написана в стиле блюз (14-ти тактовый, кажется), но в то время я этого не знал. Я усиленно прислушивался к партии пианино, чтобы распознать аккорды.

Однако я не знал, что этот стиль музыки предполагает игру пианистом правой рукой множества разных нот, которые, разумеется, не образуют аккорд.

При базовой гармонии, к примеру, C7 почти любую ноту, кроме В, можно использовать для построения гармонии, которая подходит под этот стиль. Если этого не понимать, то попытка распознать аккорды по тому, что играет пианист правой рукой, не увенчается успехом (начинать мне нужно было с басовой линии).

В результате у меня была правильная мелодия, но взятые мной обозначения аккордов были совершенно неправильными и бесполезными. Я не считаю, что потратил время зря. Вам стоит понять, что первые попытки могут быть неудачными, но все с чего-то начинают, и при хорошей настойчивости вы будете получать все лучшие и лучшие результаты.

Пластинка

Это как возвращение в каменный век. Она не позволяет зациклить нужную часть, установить проигрывание с нужного момента. Для поднятия иглы и ее опускания назад без повреждения записи требуются свободные руки.

Этот метод транскрибирования предназначен для героев. Хотя при наличии проигрывателя со скоростью 16 об/мин. вы можете замедлять музыку, что помогает расслышать сложные фрагменты. В некоторых проигрывателях (к примеру, Garrard 401) реализована возможность тонкого контроля скорости, что пригодится при настройке звучания.

Кассета

Существенным продвижением вперед и часто использовал плеер для подбора. Преимущества этого способа заключаются в портативности, счетчике ленты, который, несмотря на неточность, все-таки позволяет понять, в какой части композиции вы находитесь, легком управлении проигрыванием (кнопки старт/стоп/перемотка).

Есть возможность многократного прослушивания одной и той же части посредством нажатия кнопки перемотки во время проигрывания, что весьма удобно. Замедлить невозможно, но если бы мне это очень понадобилось, я мог бы скопировать часть на катушечный магнитофон, а потом обратно на кассету на 1/2-ой скорости, после чего моя кассета содержала бы две версии, на нормальной и на половинной скорости.

CD/MiniDisc

Наконец-то обнаружили (в Перуанских джунглях, далеко в Андах) и приручили «цифру». В этих устройствах реализована возможность точного определения тайминга с первого раза, что существенно упрощает нахождение нужного момента.

Более дорогие модели оснащены заикливанием (лупом), а в некоторых можно даже настраивать звук и скорость. Если вы подобрали правильную модель, то она принесет существенную пользу при снятии.

Программы-помощники для транскриптора

Многие современные настольные компьютеры могут записывать и проигрывать аудио материалы, а множество компьютерных программ могут оказать ощутимую помощь в деле транскрибирования музыки. Вы, наверное, знаете, что мы (Seventh String Software) продаем одну из них, которая называется Transcribe!, а ссылки на другие вы можете найти здесь.

Программы подобного типа предлагают возможности, которые ограничиваются только фантазией программного дизайнера (и, естественно, техническими возможностями). Зачастую они позволяют устанавливать несколько точек лупа, делают возможной регулировку звука и замедление музыки без искажения высоты.

Transcribe!, помимо всего прочего, способен анализировать звук и предлагать возможные варианты звучащих нот, и, безусловно, аккордов. При некоторых обстоятельствах это может быть весьма актуально.

Программы для автоматической транскрипции

Большая часть программ с претензией транскрипции после обработки аудиофайла выдают MIDI или музыкальную нотацию. У меня вызывают восхищение их героические попытки, но, по моему мнению, их польза сомнительна.

При обработке музыки, в которой несколько инструментов одновременно играет множество нот (т.е. практически любой музыки!) они делают столько ошибок, что сложно понять, в чем их польза. Ссылки находятся тут, но рассматривать их мы не будем.

Транскрибирование

Прежде всего, попробуйте отыскать готовые ноты! Некоторые не советуют так делать, объясняя все пользой от транскрибирования. Я согласен, что умение снимать музыку приносит пользу, но если вам вообще свойственна хоть какая-нибудь музыкальная активность, то вы всегда будете знать, что хотите сыграть, но при отсутствии нот, полагаю, следует поберечь свои силы для них.

Кроме того, как я уже говорил выше, при вслушивании в понравившуюся вам музыку вы заметите, что в нотных листах порой пропущены некоторые нюансы, которые приносят изюминку в записи. Так что в результате вы все равно будете вынуждены что-нибудь подбирать, а готовые ноты можно использовать как отправную точку.

Определите структуру песни — куплет, припев, бридж и пр. Даже если вам не нужно подбирать всю песню, полная схема может быть весьма полезной, поскольку если у вас не получается расслышать аккорды в какой-то момент, то, зная, что подобная структура встречается еще где-нибудь в песне, вы можете прислушаться — возможно, там вы найдете все то же самое.

Поэтому при прослушивании песни обращайте внимание на такие тонкости. Например, при использовании CD-плеера вы можете расписать секции на бумаге с указанием времени начала секции, чтобы потом снова их находить. Transcribe! И некоторые другие софты позволяют выставлять маркеры.

Подбор музыки можно сравнить со складыванием пазла. Когда вы начинаете собирать пазл, сначала вы берете простые фрагменты. Когда они заканчиваются, вы рассчитываете, что сложные фрагменты сами встанут там, где нужно.

Аналогично начинайте транскрипцию с моментов, которые легко определяются. Зачастую это любые хорошо слышимые инструменты, которые играют на одной ноте (включая вокал). Как правило, разобрать составные ноты аккорда довольно тяжело, поэтому не начинайте с них, приступайте сначала к мелодии. Зацикливайтесь по фразе за один раз, проигрывайте ее до тех пор, пока не определите ноты. Записав их, продолжайте дальше.

После этого возьмитесь за басовую партию. В случае ее неясного, нечеткого звучания поднимите ее высоту: в Transcribe! и других программах реализована возможность поднятия высоты на октаву без ускорения записи. Это сделает басовую линию более разборчивой.

Бас-партия окажет ощутимую пользу, когда вы начнете подбирать аккорды, поскольку басисты, как правило, играют опорную ноту аккорда, либо 3-ю, либо 5-ю ступень, поэтому, зная басовую партию, вы сможете лучше определить, какие аккорды играют.

Не забывайте, при возникновении сложностей стоит послушать другие места в композиции с такой же последовательностью.

Теперь настал черед гармонии. Это наиболее сложная часть, поэтому будем разбираться с ней постепенно, шаг за шагом. Выберите какую-либо ноту, которую вы можете определить в аккорде (зачастую проще расслышать верхние ноты), поэтому запишите любые ноты, которые вы услышали в аккорде.

Как правило, в гармонии используется «голосоведение», при котором вы слышите отчетливую ноту («голос», это может быть не только вокал, а любой инструмент) в гармонии, которая переходит в следующую ноту выше или ниже либо не изменяется при смене аккорда. Они зачастую легко определяются, поэтому подберите и запишите их.

После того, как подберете все отдельные ноты, которые сможете, приступайте к определению аккордов. Тут многое зависит от вашего опыта и знания музыкальных стилей. Достаточный опыт в нужном стиле подскажет вам, какие виды аккордов и аккордовых прогрессий встречаются в нем наиболее часто.

Басовая линия, мелодия и ключевое звено гармонии, уже подобранные вами, помогут вам ограничить подходящие варианты, и вы сможете исполнить возможные аккорды на инструменте, чтобы проверить, подходят ли они.

Однако, если это альтерированный доминантаккорд, о котором вы ничего не знаете, то вам будет непросто, хотя вы все-таки можете

найти что-нибудь подходящее, даже не зная при этом его названия. Играя отдельные ноты на инструменте, и слушая в то же время аккорд на записи, вы облегчите себе этот процесс.

Сыграли «до», подходит? До-диез? Ре? Если вы найдете подходящую ноту, то она наверняка будет являться частью аккорда. Спектральный анализатор Transcribe! существенно поможет вам в этом.

Вот рекомендация, воспользовавшись которой, вы сможете легче определить правильную тональность композиции. Это может приводить к дополнительным сложностям, поскольку во многих песнях первым аккордом определяется и тональность, зачастую это не так.

Обратите внимание, наоборот, на окончание композиции. Доиграв до конца, насвистите заключительную часть «Shave and a haircut» как указано ниже: (тут она написана в до-мажоре):

Просвистывайте ее в той тональности, которая подходит в плане звучание под произведение. Требуемая тональность является последней нотой финала «Shave and a haircut». Этот способ действителен для мажорных тональностей.

Для минорных тональностей зачастую нужная тональность определяется начальным аккордом мелодии при условии, что в названии нет слова «Autumn» (к примеру, Autumn Leaves, Autumn in New York).

Однако минорный аккорд в самом начале произведения еще не свидетельствует о том, что он написан в минорной тональности — например, песня «It don't mean a thing» начинается с Gm, однако написана она в си-бемоль мажоре, что определяется с помощью теста «shave and a haircut».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ушаков. Методы по транскрибированию музыки. Новосибирск. 2014г
- 2 Меланова. Тринкриб. Москва.2000 г.

ТВОРЧЕСКОЕ САМОЧУВСТВИЕ НА ЭСТРАДЕ

ЖАРЫЛГАСОВА Н. Г.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АБДАЛИМОВА Ж. С.

преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Концерт – это музыкальный праздник, которого ждут, и к выступлению старательно готовятся. И, не секрет, что самая трудоёмкая и непростая работа пианиста осталась, скрыта от пронизательного взгляда слушателя. Участие в концерте и почетно, и ответственно. А особенно это касается не только учащихся музыкальных школ, но и студентов высших учебных заведений. Большинство слушателей, пришедших на концерт за эстетическим удовольствием получают огромное наслаждение от представленных пианистом произведений классической и современной музыки.

Одной из основных проблем при подготовке пианиста к выступлению, является его психологическая готовность. Вряд ли найдётся хоть один артист, ни разу не пострадавший от отрицательных форм сценического волнения. Выступление на сцене – это сложный и тонкий процесс, который напрямую зависит от физического и морального состояния исполнителя. Ведь исполнитель – это прежде всего человек, который своими индивидуальными особенностями выполняет разные по сложности задачи.

Итак, какие же бывают виды сценического волнения и какие факторы являются основополагающими?

Нужно понимать, что творческое самочувствие на эстраде у исполнителя бывает разное. Одной из причин сценического волнения является чувство ответственности исполнителя за свое выступление, сопровождаемое мыслями «Что обо мне подумают, скажут?», «Как они оценят мою игру?», «Смогу ли я стать профессионалом?»

Пианисты, обладающие большим опытом выступления, знают, что одна из самых первых причин сценического волнения – боязнь музыканта забыть текст. Они волнуются, исполняя произведения публично, потому что боятся все забыть. А забывают, как правило, именно потому, что чрезмерно волнуются. Н. А. Римский-Корсаков часто повторял, что эстрадное волнение тем больше, чем хуже выучено сочинение. Но удивительным моментом является то, что потери текста на сцене не всегда связаны с некачественной

проученностью текста. Важное значение имеет подготовка к концерту, а также длительность самого концерта.

Успешному концертному выступлению способствует триединство физического, умственного и эмоционального состояния исполнителя. Выдающийся советский, пианист и педагог Натан Перельман однажды на уроке сказал своей ученице, имеющей хрупкое субтильное телосложение: «Музыкант – это в первую очередь, шахтёр, а уже потом волшебник и мыслитель». И с этими словами не согласиться нельзя: ни один исполнитель не обладающий крепкой формой, тренированными мышцами и физической выносливостью не добьётся высоко звания профессионала высокого уровня. Сценическое волнение проявляется в разных видах и формах. Оно может обнаруживаться в виде страхов, панического состояния, может трансформироваться в подавленное расположение духа, апатию, безволие, неверие в свои силы. В других случаях напротив, волнение вызывает в человеке празднично-приподнятые, возбужденно-радостные чувства. Волнуются практически все люди, выходящие на публику, но одни располагают достаточными волевыми ресурсами, другие по причине слабой воли – теряются. Большое значение имеет воспитание в учениках воли, ведущей к победе. Немалое число наших достижений на жизненном пути, в конечном результате – это победа над собой, над навыками преодолевать свои слабости, какие-то природные несовершенства.

Главным стрессом для них является зрительный зал, осознание того, что каждое их действие прослеживается и оценивается другими людьми. Поэтому возникают трудности психологического порядка. Зачастую публичное выступление становится настоящим испытанием «на прочность» даже у концертирующих исполнителей, не говоря уже об учащихся ДМШ. Подготовка ученика к сцене должна вестись уже на начальном этапе обучения. И педагог, и ученик должны быть уверены в том, что пьеса полностью готова.

Волнение у многих учащихся может проявляться в 2-х направлениях:

1) способствует более яркому исполнению, то есть могут играть даже лучше чем в классе.

2) волнение вызывает отрицательную реакцию. Учащийся начинает играть более сухо, формально, иногда, даже неряшливо, постоянные запинки и остановки, даже пропуски целых эпизодов.

Вот с такими проявлениями педагог должен постоянно вести борьбу. Прежде всего, никогда нельзя выпускать учащегося

с сырыми и не доработанными произведениями. Но также преподавателю нельзя постоянно заострять внимание на проблеме волнения, нужно настроить, мобилизовать его волю на раскрытие исполнительского замысла. То есть те чувства, ту мысль, которую хотел передать сам композитор этого произведения.

Полезно продумать количество публичных выступлений, так как чем больше выступаешь, тем меньше волнуешься. Участвуя в разных мероприятиях, концертах, лекториях, у ученика вырабатывается уверенность на сцене. Можно играть дома, перед родными и близкими друзьями. И нельзя забывать, что работа на концертным репертуаром должна вестись постоянно. У пианиста с большим концертным репертуаром, быстрее развивается память, пианизм, выдержка.

Педагогом должна быть проделана работа по объединению нескольких произведений в концертную программу. Учащийся должен настроится на каждое произведение. Порядок произведений нужно определить заранее, затем выстроить форму выступления, ощутить ту самую связь между ними. Много замечаний перед выступлением делать не желательно, педагог должен обратить внимание на крупные недостатки, чтобы не рассеивать недостатки учащегося.

В своей книге «Об искусстве фортепианной игры» Генрих Нейгауз говорил: Предпосылкой свободы является УВЕРЕННОСТЬ, то есть надо прежде всего упорно добиваться именно ее. Многим неопытным играющим свойственна робость, некая «фортепианофобия», выражающаяся в том, что они часто берут не те ноты, которые нужно, делают много лишних движений, легко бывают скованны, не умеют пользоваться естественным весом руки и предплечья (держат руку на весу, «в воздухе»), – в общем, проявляют все признаки неуверенности с ее неприятными последствиями. Как бы ни казалось, что эта уверенность чисто физическая, двигательная, верьте моему опыту: она всегда, прежде всего психическая – или чисто музыкальная, или это свойство характера («конфузливость», неопределенность, нерешительность ...) Человека, в котором глубоко гнездятся эти недостатки, невозможно научить хорошо, играть одними только, пусть даже самыми лучшими и верными, техническими приемами; надо, уж если он должен быть пианистом, параллельно с воздействием на его «физику» воздействовать также на ПСИХИКУ, то есть попросту по мере сил перевоспитать его.

Невозможно не согласиться с вышесказанным Нейгауза о роле психики у пианистов. При хорошем физическом и психологическом самочувствии и готовности исполнительского аппарата у пианистов возникают особые физические ощущения в руках, кистях и пальцах, которые характеризуются особым ощущением клавиатуры. Пианисты говорят о «легких» пальцах. Опытные педагоги рекомендуют запоминать, записывать и проговаривать эти ощущения, чтобы иметь возможность лучше вспоминать их перед выступлением и воссоздавать при разыгрывании перед выступлением. Внутреннее спокойствие и сосредоточенность – необходимое условие публичного выступления. Ученик должен быть убежден, что в предыдущей работе им всё сделано, выучено, обработано, все технические трудности преодолены. Поэтому с первых шагов необходимо развивать у учащихся самоконтроль и самооценку. Умение трезво и как бы со стороны услышать и оценить свою игру необходимо как в повседневной работе пианиста, так и в открытом выступлении. Необходимо приучать детей после выступления, прослушивания или просто «контрольного» исполнения, дома, взяв ноты, отметить удаchi и особенно недостатки исполнения, как бы наметив тем самым дальнейшие пути для работы. К. Таузиг, любил сейчас же после концерта вернувшись домой, проиграть всю программу внимательно, осторожно, очистить её от всех случайностей концертного исполнения.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Генрих Нейгауз «Об искусстве фортепианной игры» (6 –ое издание)
- 2 Мастера советской пианистической школы // учебное пособие 1961., 214-215 с.
- 3 Мартинсен К. А. Методика индивидуального преподавания игры на фортепиано – М., 1977.
- 4 Дятлов Д.А. Фортепианная интерпретация как процесс // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т. 15, №2, 2013. – С. 247-248
- 5 Музыка П. И. Чайковский Вопросы интерпретации // сборник статей – М., 1991.

ҚОБЫЗ АСПАБЫНЫҢ ҚАЗАҚ МУЗЫКА МӘДЕНИЕТ ТАРИХЫНДАҒЫ ОРНЫ

ЖЕКЕМБАЕВА Ш. С.

студент, Құрманғазы атындағы ҚҰК, Алматы қ.

СМАҚОВА З. Н.

доцент, Құрманғазы атындағы ҚҰК, Алматы қ.

V ғ. астам тарихы бар еліміздің мәдениетімен өнерінің бет-бейнесі іспеттес, рухани қазынаға толы ұлтымыздың дәстүрлі музыка өнеріндегі бірден бір өнердің бір саласы – қобыз өнері. Еліміздің өткені мен бүгінін байланыстырған бұл аспаптың қазақ өнерінде алатын орны ерекше. Қобыз аспабы кешегі аталарымыз Қорқыт, Ықылас секілді өнер тарихында есімі алтын әріппен жазылған, бабаларымыздың бүгінге жеткен көзіндей.

Әл-Фараби жазған «Музыка туралы Үлкен трактат» – күрделі еңбекте сол кезеңдегі аспаптардың шығу тегі, эволюциялық дамуы, музыка мәдениетінің тұтастай дәстүр-дағдылары, оның ішінде орындаушылық өнер жайында толық түсінік беріледі [1,4 б.].

Қобыз үнінің төмендеп қайта жоғарылап дыбыс шығаруы – шектеріне саусақтың ұшын ғана тигізіп, керілген қылды ысқышпен үйкеп ысқылап тарту арқылы, ысқышты аспапқа «кіліп қойғандай» етіп көлденең ұстап ысқылап, сүйкеп-сүйкеп, көсеп-көсеп жібергенде флажолетті обертоны қою-қошқыл сазды мұңлы болып шығады.

Сондай-ақ қазақтан шыққан тұңғыш ғалым, аса көрнекті ағартушы, демократ, XIX ғасырдың екінші жартысындағы қоғамдық ой-пікірді қалыптастырушы Шоқан Уәлиханов (1835-1865) өзінің бірқатар еңбектерінде қыл қобыз аспабына да назар аударған. III. Уәлиханов қыл қобызды орындаушы үшін «қиын», сонымен бірге үні «жағымды» аспаптар тобына телиді [1,5 б.].

Саяхатшы-этнографтар: П.С.Паллас - «... ысқыш пен аспаптың ішегі жылқының қылынан жасалған еді. Бұл аспаптың дыбысы мен сыртқы көрінісі аққуды елестетеді» [1].

И. Гмелин – «дөңгелек, шұңғыл және бос ыдыс сияқты басы шүрең бейнелес»;

И. Г. Андреев – «скрипканың үлкендігіндей, бірақ бетінде қақпағы жоқ, жамықпен (ысқыш) ойналады»;

А. Левшин – «қырғыздардың (қазақтардың) ең басты музыкалық аспабы, ...қобыздың үнінен әр түрлі құстардың даусына еліктейтін табиғи өте ұқсас сарынды естідім» [2.104 б.].

Р. А. Преннинг – «...кішкене қоңыраулар, үлкенді-кішілі әріптер, қаңылтыр темірлер ілінген...»; III. Уәлиханов – «... мойны ішке қарай имек жасалған, ішекті басқанда оған жақындамайды, саусақ тек ішек үстінде жүреді. Жалпы алғанда, даусы мықты болмаса да ең күрделі сүйкімді аспап...» [4]. Осыдан қазақтың қобыз туралы өте көп деректер жазылғаны көрінеді.

Біреулер оны құс даусына ұқсатады: «– Оның даусы аспаптың шегін аттың жалынан керілген қылдан тартылған еспе ысқышпен үйкелегенде аққудың үніне ұқсас дауыс шығады» – дейді (П. Паллас) [1.4 б.]. Енді біреулер қобыз үнін адам даусына ұқсатады (Б. Сарыбаев) ащы, зарлы, өксікті үн шығарады деген де пікір айтады.

Ғалымдар Н. Финдайзин, В. Виноградов «қыл қобыз» терминін ысқы, тіл және шертпе әдістерімен орындалатын аспаптар тобына жатқызады, яғни бұл термин жалпы музыкалық аспапты білдіреді, ал оның түрлері, мысалы: қобыз, комуз, кобуз және басқа атаулармен кеңінен мәлім [1].

В. В. Виноградов ыспалы аспаптардың отаны – Орта Азия екенін, қазақтың қобыз осы күнгі виолончельдердің, скрипкалардың, альттардың арғы атасы екендігін айтқан.

Қай халықта болмасын өзінің атадан балаға жеткен, қадірлеп көзінің қарашығындай сақтап, қымбат қазынасына айналдырған ұлттық музыкалық өнері болады. Сан ғасырлар халқымызбен бірге жасасып келе жатқан рухани төл өнерімізде қобыз аспабының орны ерекше. Қобыз аспабын, қобыз күйлерін сөз еткенде күй атасы, қобыз атасы – Қорқытты алдымен ауызға аламыз. Ол киелі аспаптың үнінен мәңгілік өмір іздеп, халықтың мұң-шерін, зарын қобыз сарынымен жеткізе білген. Оның есімі шығыстану ғылымында да белгілі. Ол жалпы түркі тілдес халықтарына ортақ бірден-бір көне мәдени ескерткіш – «Қорқыт ата кітабы» жырының негізгі кейіпкері әрі авторы болып табылады.

Күй атасы Қорқыттан бері келе жатқан күй сазы ғасырлар үнін, өмір тынысын, халық арманын, мұң-шерін, қуаныш-күйінішін баяндайды. Аты аңызға айналған Қорқыттан бастап, өмірдің қыры мен сырын күй тілімен сөйлетіп кеткен халық композиторларының есімдері мен мұраларының ел арасында сақталып келуі – халқымыздың өнер мұрасының молдығын көрсетеді. Бағзы заманнан бастап ұрпақтан ұрпаққа мұра болып келе жатқан асыл қазыналарымыздың бірі – аты аңызға айналған Қорқыт ата күйлері.

Қорқыт ата күйлеріне терең философиялық тебіреніс, элегиялық көңіл-күй мен майда қоңыр лиризм тән. Күйшінің қобызы бірде тағдырдың қайғы-мұңын шертіп, ботадай боздайды, бірде мәңгілік өмір мен сұлулық жырын төгіп, аққудай сызыла сұңқылдайды. Қобыздың дыбыс бояуы қоңыр, мұңды, кейде қайғыға толы адам дауысын елестетеді. Сонау VIII-IX ғғ. сазды әуеннің бас кейіпкеріне тоқталып кетер болсақ, Қорқыт ата – түркі халықтарына ортақ ұлы ойшыл, жырау, қобызшы [3].

Қорқыт ата өмірде ізі, артында әдеби-музыка мұрасы қалған тарихи тұлға ретінде белгілі. Қорқыт атаның өмір сүрген кезеңі туралы ғылымда әр түрлі болжамдар қалыптасқан. Алайда зерттеулердің көпшілігі Қорқыт ата Сырдария бойында өмір сүрген оғыз-қыпшақ тайпалық бірлестігінде VIII-IX ғасырларда дүниеге келген деген тұжырымға саяды. Рашид әд-Дин “Жамиғ Ат-Тауарих” атты тарихи шежіресінде Қорқыт атаны қайы тайпасынан шыққан десе, Әбілғазының “Түрік шежіресінде” оның тегі баят екендігі, оғыздардың елбегі болып, 95 жасқа келіп қайтыс болғандығы айтылады. Сыр жағасына жақын жерде Қорқыт атаның зираты болғанын Ә. Диваев, т.б. ғалымдар өз еңбектерінде атап өтеді. Ә.Қоңыратбаевтың зерттеулерінде Қорқыт ата 11 ғасырдың басында дүниеден өткен делінсе, Ә.Марғұланның еңбектерінде ол VII -VIII ғасыр аралығында өмір сүрді деген пікір айтылады.

Біз қазақтың ұлы зерттеушісі Ә.Марғұланның пікірімен келісеміз, себебі тарихтағы ислам дінінің араб миссионерлер арқылы VII ғ. таралуы кезінде, қобыз аспабы қалыптасқан тұғын. VIII-XI ғ. арабтардың ұзақ кезең қазақ жерінде болғандары көптеген өзгерістерге әкеліп соқты, әскери науқан (Талас шайқасы), миссионерлік уағыздау, экономикалық шаралар. Сол кезде арабтар қазақ мәдениетін меңгеріп, осы қобызды өз елдеріне қолды қылды. VII-VIII ғ. Қазақстан жері және Орта Азия Араб Халифатына енді. Сол уақыттарда ежелгі түрік жазбамыз араб жазуына ауысып, философтар, ғалымдар және поэзия өкілдері араб оюларына көшті. Музыка тарихы әдебиетінде айтылғандай қазіргі таңдағы скрипка тәріздес аспаптар арабтың ребаб (2- ішекті) аспабынан пайда болған. Ал араб ребабы өзіміздің қазақ қобзынан бастау алған. Себебі, көп ғасырлар бойы қазақ жерінде болуы, екі мәдениеттің, атап айтсақ, қазақтың қобызы мен араб аспабының бір- біріне әсері орын алды.

Қазақ философиясы тарихында Қорқыт ата – ел бірлігін нығайтқан кеменгер қайраткер, түркі дүниетанымының негізін жасаған ғұлама ойшыл, әлемдік ақыл-ой мәдениетінде өзіндік орны

бар философ-гуманист ретінде көрінеді. Қорқыт ата жайындағы аңыздардан оның бойындағы үш түрлі өнер ерекше айқындалады. Біріншіден, ол оғыз-қыпшақ ұлысынан шыққан айтулы бақсы, [Абыз (адам)]. Екіншіден – күйші, қобыз сарынын алғаш туындатушы өнерпаз. Үшіншіден – әйгілі жырау, оның жырлары оғыз-қыпшақ өмірін бейнелеген әдеби-тарихи мұра [4].

Түркі халықтарының фольклорындағы Қорқыт ата туралы аңыз-әңгімелердің бірі – «Аңыз», оның туылуына байланысты. Қорқыттың қырық жыл ғана өмір сүретіні аян болады. Осыдан кейін өзінің ең жақын, адал серігі - түйе Желмаясын желдей ұшырып өлімнен қашады. Қашқанмен Жаналғыш алдын орап, қайда барса Қорқыттың көрін қаздырып жатады. Бірақ, көпке дейін Жаналғыш Қорқыттың жанын алуға бата алмай, құр босқа төңіректеумен болады. Ақыры бір күні Жаналғыш алтыннан сандық соқтырып, Қорқыттың жанын алуға бел буып, сайланып шығады. Мұны күні бұрын болжап білген Қорқыт ажалдың тұзағына түспеудің амалын ойлайды. Күндердің күнінде Жаналғыш Қорқытпен бетпе-бет келіп: «кір мына сандыққа!» деп бұйырады. Қорқыт болса күні бұрын ойластырған амалына салып: «Кіруін кірер едім, бірақ мына қалпымда сандыққа қалай сиямын? Алдымен өзің кіріп көрсет, содан соң дегенің болсын!» – дейді. Сол жерде Жаналғыш сандыққа кіріп көрсетпекші болғанда, Қорқыт оны тарс жауып, аузын ашылмастай бекітеді де, дарияның суына ағызып жібереді. Жаналғыш сандыққа қамалған қалпы ағып кете барады. Сөйтіп, халық көпке дейін өлім дегенді білмей, шат-шадымен ғұмыр кешетін болады. Сол кезде дарияның аяғында ауы бос шықпайтын керемет бір ақжолтай балықшы болады екен. Бірде Жаналғыш қамалған сандық әлгі балықшының ауына түседі. Балықшы «бұл неғылған сандық» деп аузын ашқанда, ішінен долдана ақырып Жаналғыш шығады. Ашу үстінде көзіне көрінген балықшының жанын алады. Сонан соң, Қорқыттың жанын алу үшін кектенген қалпы іздеп кетеді. Ал, Қорқыт болса бұл кезде Жаналғыштың өкшесіне түскенін есіне алып, «андыған жау – алмай қоймас» деп мұнайып, сол көңіл күйін қоңырлатып қобзына салған екен [2,257 б.].

Қорқыт - түркілердің оғыз ұлысынан шыққан асқан сәуегей, бақсы, күйшілік, жыршылық өнерлерінің атасы болып табылады. Оның бүгінгі күнге дейін сақталып келген мынадай күйлері бар: «Қорқыт (1 түрі), (2 түрі)», «Желмая», «Тарғыл тана», «Елімай», «Ұшардың ұлуы», «Тәңірі күйі», «Жезтабақ», «Сырсандық», «Құс жолы», «Аққу», «Көк бұқа». Әр күйінің өзі терең философиялық түсінікті талап етеді [1, 255 б.].

Бүгінгі таңда аңыз адам Қорқыт атамыз туралы көптеген ескерткіштер сақталған. Соның бірі Қызылорда облысы Қармақшы ауданы Жосалы кентінен 18 км жерде, Қорқыт станциясының түбінде (1980). Авторлары – Б.Ә. Ыбыраев, С.И. Исатаев.[5]

Айтсақ артық айтқандық емес, кезінде әр түрлі заманауи өзгерістерге байланысты, жойылып кете жаздаған Қорқыт атамыздың аспабы ХІХ ғ. жаңарып қазақ музыка тарихына қайта енген. Оның бірден-бір дәлелі бұл аспап қазақ халқының тарихи-этникалық мәдениетінің көне көзі, рухани қазына мүлкі, эпостық және аспаптық музыкалық өнерін күні бүгінге дейін сақтап жеткізуші ұлттық мұра бола тұра, ол өзіне деген кертартпа ескілікті көзқарастан арылмай ақталмай-ақ қойды.

Кеңес заманының идеологиясына сәйкес А. Затаевичтің: «Әу бастан-ақ қобыз бақсының, бақсылық жасаудың құралы деген пікір қалыптасқан болатын. Сондай бір түсінбеушіліктің кесірінен қобыз жаңа заман көшіне ілесе алмай ескіліктің қалдығы саналып жоғалып, жойылып кетудің алдында қалды» – [4] деген пікіріне күмәнданамыз. Себебі, тарихта атақты қобызшылардың есімдері қалмады. Біздің көз қарасымыз бойынша, қобыздың түгелдей бақсылық, ритуалдық емге көшуі. Қобызда айнаның орналасуы, біздің әлем мен жоғарғы әлемнің байланыстырушысы деген пікір қалыптасты. Жай халықтардың өзі қобызда ойнауға қорқатын болған, олардың ойынша «қобыздың киесі ұрады» деп санаған. Сондықтан, ұзақ уақыт қобыз халық қолданысынан шығып кетті..

Қобыз ұстаған бақсылар-балгер, акын-жыраулар (қобыз аспабын синкреттік дәстүрде меңгергендер): Әли Шашақ бітікші (VIIIғ.), Баба Түкті Шашты Әзіз әулие (Қорқыт атаның заманында өмір сүрген), Нышан (Нысан) Абыз (VIII-X), Көкаман бақсы (XI), Мұңлық Ежесе (XII), Құба тегін (XII), Көкше бақсы (XII-XIII), Есей – бұқа(XII-XIII), Сары Салтық (Сары бақсы) (XII-XIII), Кетбұға Белгібайұлы (Серікбайұлы) (1150), Көкем бақсы (XIII-XIV), Беренде бақсы, Жарық (Ярук) бақсы, Барақ баба (XIV), Жалаледдин Руми, Сақи Жапар бақсы Сайлы, Баба-Саудани, Сыпыра жырау (XIV), Асан қайғы (XIV-XV), Қазтуған Сүйінішұлы (XV), Қойлыбай (XVI), Тілеп аспанайұлы (XVII), Жиёмбет Бортоғашұлы (XVII), Марғасқа (XVII), Құрманбай абыз, Сыбарбай абыз [4,16-22 б.].

Осының салдарынан ХХ ғасыр басында қобыз аспабына арналып шығармалар жазылмай сиреп ұмытыла бастады. «Әкеден балаға мұра» болып келе жатқан қасиетті өнеріміз, ұлттық салт-санамыз, отбасылық қобызшылық дәстүріміз үзіліп қалды.

Классикалық қобыз музыкасының аты аңызға айналған ең соңғы хас шебері ХІХ ғ. ортасында дүниеге келген Ықылас Дүкенұлы.

Ықылас арғы аталарынан қобызшылар атанған Дүкен қобызшының жанұясында дүниеге келеді. Бойында қанымен берілген музыкалық таланты бар, ол әкесінің тартқан күйлерін жастайынан бойына сіңіріп, құлағына құйып өседі және қобызда ойнауды кәсіби түрде үйренеді. Жасы он беске келген шамасында Ықылас қобызды толық меңгеріп, күйлер шығара бастайды. Қазақ халқының белгілі жазушысы М.Мағауин: «Қыл қобыздың пірі – Ықылас Түркі әлемінде теңдесі жоқ музыкант, ұлы тұлға» - деген теңеу айтып кеткен.

Қобыз ойнау өнерін өмірге қайта оралтып, «шаң басқан уақыт» пернесін ашуға жасалған шаралар мен ізденістер, талпыныстар болмай қалмады. Осындай істің басында бірегей ірі қобызшылар зор тұлғалы музыканттары болып Жаппас Қаламбаевпен (1909-1970) Дәулет Мықтыбаев (1904-1976) тұрды. Шын мәнінде осы екеуінің арқасында қобыз аспабының барлық құпиясымен қасиетінің, қыры мен сыры сақталып, өткеніміздің баға жетпес асыл мұрасын шашау шығармай, жоғалтпай бізге жеткізіп, жаздырып, қалдырып кетті.

Ж. Қаламбаев – 1-ші Республикалық орындаушылар слетінің қатысушысы (1934). Ол Құрманғазы атындағы халық аспаптар оркестрінің құрылуына үлес қосқан және сол оркестрдің альт-қобыз тобының концертмейстері, жеке орындаушысы болып табылады (1934-1967) [6].

Қобызда ойнап ең алғаш рет концерттік эстрадаға шыққан, 1968 жылы Алматы консерваториясында ашылған қылқобыз сыныбына бірінші сабақ берген де осы екі тарлан.

Осындай ұлы тұлғалардан дәстүрлі қобызда ойнау өнерінің қыр-сырын қолма-қол, тікелей үйренген Ә. Жұмабеков, Б. Қосбасаровтар қазіргі кезде елімізде қобыз өнерін жалғастырып, жас қобызшы өнерпаздар дайындауда қомақты үлестерін қосып жүрген ұлағатты ұстаздар.

Ахмет Жұбановтың басқаруымен Андреев оркестріне сүйене отырып, ғылыми-зерттеу жұмыспен музыкалық-эксперименталдық шеберханада, В. И және Э. И. Романенколар, Қ. Қасымов музыкалық аспап шеберлері қобыздың түрлерін жасады, оркестрдегі қобыз дыбысы кеңейтілді [7,37 б.].

Құрманғазы атындағы оркестрінің репертуарын кеңейту мақсатында академиялық музыка бағыты таңдалады. Сол себепті қобыздың оркестрлік түрлері жобаланып, шығарылды. Қобыз

квинтеті: 1-ші, 2-ші қобыздан, альт және қыл қобыздан, баспен контрабас-қобыздан құрылады.

Тамаша тембріне және басқада табиғи саласына қарамастан қобызды халқымыздың өскелең жоғарғы музыкалық талғамына байланысты, оның кейбір бөлшектерін өзгертуіне тура келді. Осы уақыттан бастап қобыз-примаға тағы бір ішек тағылып, диапазоны кеңейтілді. Қобыз үш ішекті аспапқа айналды. Үш ішекті қобыздың дыбысы құлаққа жағымды және онда ойнау мүмкіндігі бұрынғыдан күшті, сонымен қатар, түрі де ойнауға ыңғайлы қалпына келтірілді [8].

Бұрын ысқышы садақ тектес болса, скрипканың ысқышымен айырбасталды. Тембрі түгелдей өзгеріп, бұрауы квартадан квинтаға көтерілетін болды. Қобыз-примаға бұндай өзгерістер оның дауысын күшейтіп үлкен залдарда, жеке ойнауға мүмкіндік берді. Онда бұрын тек, қазақтың халық әндері мен күйлері орындалса, енді қобыз репертуарында Батыс Еуропа, орыс классиктерінің, советтік композиторлары мен қазақстандық композиторларының шығармалары орын алды. Жалпы осы үш ішекті аспапқа айналғаннан соң, барып толық академиялық жолға түсті және де осы кезден бастап, қобыз фортепианоға қосылып, үлкен залдардың сахнасынан орын алды [9].

Қазіргі таңда халқымыздың ұлттық өнерін дамыту бағытында жаңа жобалар жүзеге асырылып, жақсы іс-шаралар өткізілуде. Еліміздегі арнайы балалар музыкалық мектептерінде, жоғарғы оқу орындарында қобыз аспабын оқыту әдістемесі бір жүйеге келтіріліп, оқытылуда, сонымен қатар осы аспапты үйренуге, оқуға келетін кішкентай бүлдіршіндер санының артуы – қобыз өнерінің болашағының жарқындығын көрсетеді.

Бүгінгі таңда қобыз аспабын жетік меңгеру мақсатында Құрманғазы атындағы қазақ ұлттық консерваториясында: қыл қобыз, бас қобыз, атап кеткендей сым-(прима) қобыз және альт-қобыз сыныптарында жоғарғы дәрежелі шәкірттер тәрбиеленуде.

Еліміздің түкпір-түкпірінен келіп, қазақ өнеріне шын жанашырлық танытқан жасөспірім ұл – қыздарымызды Б.Қосбасаров, Г.Ә.Молдакәрімова, М.Каленбаева, Ш.Рауандина, Ғ.Ә.Болтаева, А.Қарсақбаева, М.Медеубек, А.Тәжібаева ұстаздарымыз жоғарғы дәрежеде мамандандыру үстінде. Тарихы терең бұл аспап тындармандарын болашақта да қызықтырып, қуантары сөзсіз. Кешегінің көзі, бүгінгінің сөзі болып жүрген төл өнерімізге тек тегеурінді, мықты болашақ болғай.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Уразалиева-Шілдебаева «Ғасырлармен үндескен қобыз» Астана, «Елорда» баспасы 2006 ж.
- 2 Сейдімбек А. «Қазақтың күй өнері» Астана, «Күлтегін» баспасы, 2002 ж.
- 3 Энциклопедиялық жинақ «Қорқыт ата» Алматы, 1999 ж.
- 4 Сейтқ ж.
- 5 www.tarih.spring.kz
- 6 Жумалиева Т., Ахметбекова Д., Қоспақов З. «Қазақ халқының дәстүрлі музыкасы» - Алматы, 2005 ж. - 486 б.
- 7 Б. Гизатов «Казахский оркестр имени Курмангазы» Алматы, «Гылым», 1994 ж.
- 8 Сарыбаев Б. «Қазақтың музыкалық аспаптары» Алматы, 1978ж. 29 б.
- 9 Курумбаева А.Т. диссертациялық реферат «Қобыздың шығу тарихы мен өсу жолдары және онда ойнаудың ерекшеліктері» консерватория архиві 1986 ж.

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МУЗЫКАЛЫҚ АСПАПТАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

ЖУМАШЕВА А.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
АНИШЕВА Г. М.
аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Музыка әлемі – адамзат мәдениетінің байлығы ішіндегі мұхиттай шексіз, ғажайып дүние. Музыка да адамның асқақ, асыл ойлары, арман-мақсаты, ізгі тілектері, қуанышы, қайғы-қасіреті мен әр түрлі сезім иірімдері бейнеленеді. Музыканың адам жан-дүниесіне тигізетін әсері орасан, сондықтан оны шынайы ықыласпен қабылдау арқылы ғана түсінуге болады.

Қаншама ғасырлар бойы жинақталған музыкалық қазына- ұшы-қиыры жоқ, аса мол мұра. Әлемдік музыка қорына әр халық, ұлт өзіне тән өрнекпен өлшеусіз үлес қосып келеді

Музыка мәдениетінің өткеніне ой жүгіртіп, әр алуан тарихи деректерге жүгінсек, халық өнерінің қоры шексіз де, музыкалық аспаптардың түрі көп болғаны анық.

Қазақтың біртуар тұлғасы Мұхтар Әуезов еліміздің музыка өнері жайында «Қалың қазақ елі тартқан сыбызғыдағы салқын

саз, қобыздағы қоңыр күй, домбыраның да екі ішекті ғана емес, әдейі күйге арналған үш ішекті тіліне оралған көп күйлердің ескі-жаңасы тегіс – тарих үшін елжулі бұйым» деген екен. Расында да, қазақтың музыкалық аспаптарының өзіне тән үні, орындаушылық дәстүрі халқымыздың бітім-болмысы, тыныс-тіршілігі мен шежіретарихын айқындайтын бірегей мәдени мұрасы. Бұл халқымыздың дәстүрлі музыка өнері атадан балаға мирас болып, ғасырдан ғасырға жалғасып келе жатқан рухани-мәдени байлығы.

Қазақ халқының музыкалық аспаптарының шығу тарихы сонау ықылым замандардан ұлы ғұлама Әбу Насыр Әл-Фарабидің тарихи зерттеу-жазбаларынан бастау алады. Заман ағымына байланысты аспаптар өзгеріске ұшырап, бірде шарықтап, бірде ұмыт қалып жатты. Уақыт өте келе оның қайта жандануына Шоқан Уәлиханов, Ахмет Жұбанов, Әлкей Марғұлан, секілді өзге тағы басқа ұлт жанашырлары ықпал етсе, қазақтың тұңғыш аспаптанушы ғалымы Болат Сарыбаев үлкен зерттеу жұмыстарын жүргізді. Музыкалық аспаптар этно-археологиялық және тарихи-этнографиялық тұрғыда зерделенгенде олардың дыбыс шығару қасиетімен қоса, халық болмыс-салтымен бірге қалыптасқан тұрмыстық құрал ретіндегі ерекшеліктері айқындалды. Одардың басым көпшілігі әу бастан музыкалық аспап ретінде емес, тұрмыстық деңгейде қолданылған құрал, бұйым ретінде пайда болған. Бертін келе олар түрлеріне қарай бөлініп, соқпалы-шулы, сылдырлы, үрлемелі, ыспалы, ішекті-шерпелі, көп ішекті, ұрмалы аспаптар болып жіктелді.

Көне музыка аспаптарының табылуымен байланысты музыка мамандарының алдына жаңа міндеттер жүктелді. Ол міндеттер көне аспаптарды жетілдіріп жасап шығару, орындаушыларды тәрбиелеу, түрлі ансамбльдер ұйымдастыру, т.б. Қазақ музыка аспаптарының үнін жақсарту мақсатымен 1932 жылы Алматы қаласында, 1947 жылы Осакаровкада, 1957 ж. Алматы консерваториясының (қазіргі Қазақ ұлттық консерваториясы) жанынан шеберханалар ашылды. Қазақтың халық аспаптар оркестріне домбыра мен қобыздың алғашқы үлгілерін (жаңадан жасатып) ұсынған профессор А. Жұбанов болды. Музыкалық аспап жасау шеберлері Оразғазы Бейсембайев пен Абузар Аухадиев көне аспаптардың біраз түрлерін жаңартып жасап шығарды. Шеберлер Қ. Қасымов, А. Ермаков, Э. И. Романенко, О. Бейсенбаев, А. Ауқадиев, т.б. музыкалық аспаптардың алғашқы үлгілерін жасады. Жетігенді, шертерді, үш ішекті домбыраны, сыбызғыны, шаңқобызды, қылқобызды, асатаяқтың көптеген түрлерін меңгеріп ансамбльге қосып, жеке ән-күй орындап жүрген

жас музыканттарымыз да бар. Орындалатын көне күйлердің кейбірі халқымыздың өткендегі тұрмыс салтын, табиғатын бейнелейтін, осы күнге дейін ұмытылып қалып тартылмай келген.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан энциклопедиясы, VI-том
- 2 Закс К., Современные оркестровые музыкальные инструменты, пер. с нем., М., 1932.
- 3 Вертков К., Благодатов Г., Язовицкая Э., Атлас музыкальных инструментов народов КСРО, Л., 1964.
- 4 Сарыбаев Б., Қазақтың музыкалық аспаптары, А., 1978.

КЛАССИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ БАЯННА ЛАЙЫҚТАУЛАР ЖӨНІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР

ЖҰБАНОВ Ғ. І.

студент, Құрманғазы атындағы ҚҰК, Алматы қ.

СМАҚОВА З. Н.

доцент, Құрманғазы атындағы ҚҰК, Алматы қ.

Әлем музыка мәдениетінде сан ғасырлар ішінде музыкалық орындаушылық өнерін үлкен биік шыңдарға жеткізген, және де үлкен ықпалын тигізген музыкалық шығармалардың бүгінгі күнге дейін атқарған рөлі өте көп. Орындаушылық мәдениет өнерін қазіргідей биік шыңдарға жеткізген шығармалардың түр – түрі сан алуан. Олардың түрлері: формасы мен жанрларынан бастап, характері мен орындаушылық мәнерлеріне дейін әртүрлі. Мысалға: фортепиано орындаушылық өнеріне ықпалды түрде үлесін қосқан атақты композиторлар: К. Черни, Ф. Лист, М. Клементи, Ф. Шопен сияқты даңқты, әйгілі музыканттардың рөлі шексіз. Өз кезеңімен салыстырғанда орындаушылық өнерін ана-ғұрлым есе үдетіп, қиындатып, орындаушылық өнерге жаңадай дем берген. Олардың еңбектері фортепиано репертуарында әлі күнге дейін ең жоғарғы орындаушылық шеберлікті талап ететін шығармалардың бірі болып есептелінеді. Соларға қосыла XX ғ. басынан бастап жалғастыру үстінде: Л. Годовский, В. Горовиц сияқты атақты орындаушылардың фортепиано аспабына жазған транскрипция-еңбектері бүгінгі күні әлемге әйгілі және де қазіргі А. Володось сияқты даңқты виртоуз фортепиано аспабының орындаушыларының концерттік репертуарынды орындалады [12]. Қазіргі заманауи орындаушылар

осындай ізденуші – композиторлардың шығармаларын өз концерттік репертуарларына қосып, сонымен қатар өздерінің орындаушылық шеберлігін тындармандар қауымына кеңінен танытады. Шығармалардың өздерінің белгіленген категориялары бар. Бұл шығармаларды мәнеріне, рөліне байланысты өздеріне атау берілген: транскрипция, аранжировка, обработка, переложение, фантазия, парафраз атты т.т. осындай түр-түрлерге бөлінеді [17]. Осы шығармалар тек фортепиано репертуарына ғана әсер етпей, басқа аспаптық өнерге де кеңінен жайылып, тығыз әсерін тигізген. Соның бірі аккордеон мен баянда орындаушылық өнері. Өнер сүйер қауымға кеңінен белгілі ақиқат, баянның орындаушылық өнері, конструкция жөніндегі эволюциясы, репертуарлық байлығы I ғасырға жетпес уақыт ішінде дамып, фортепиано, орган, скрипка сияқты аспаптардан ғылыми-ізденушілік, репертуарлық байлық, орындаушылық деңгейден қалыспай, солармен бірге ілесе жөнеліп жоғары биіктерге көтерілді. Қазіргі XXI-ғ. басында баян аспабы әлемге кеңінен таралған және дамыған аспап болып қалыптасты. Бұндай аспапқа өзінің шығармашылығын атақты: С. Губайдулина, Р. Леденев, Е. Подгайт т.б. композиторлар арнады [13]. Бұл феноменге біз өзіміз керемет, мықты белсенді музыкант Ф. Липс, В. Семенов сияқты баян аспабының мықты майталман орындаушы-профессорларына қарыздармыз. Одан бөлек фортепиано аспабының репертуарларын баянға түсіріп, өндеп баяншы-орындаушылар, тындарман қауымды жаңа репертуарға бағытын бұрды. Қазіргі таңда осы феноменнің өзі бірталай өзгеріп, жәй фортепиано, орган, скрипка аспаптарына жазылған шығармаларды, дұрыс өндеп баян аспабына түсірді. Мысалға: П. Гвоздевтің түсірген И. С. Бахтың Токката и фуга ре-минор өңдеуімен Ф. Липстің Токкатасы шығармаларының орасан зор айырмашылығы сезініледі [5]. Қазіргі транскрипцияларды тыңдаған өнер-сүйер қауым, және профессионал музыканттар аса жоғары дәрежеде шығармаларды бағалайды. Оның көркемді байлығын, әдемі және әсемді келтіріп жасағанын байқайды. Осындай өмірлік мысалды өз кітабында «Под знаком Нейгауза» Л. Наумов Гнесин атындағы РАМ концерттік залында Ф. Липстің ойнына мынандай баға берді: «Баян аспабы мен естілуі бірінші рет, органның статикалық ойнау мәнеріндей деңгейде болды» деген мінездеме берді [3].

Әр типті шығармалар саны бүгінгі күні көп, олардың сан жетпес бағыты бүгінгі таңда баяншы-орындаушыны да қиын жағдайда қояды. Мысалға: транскрипция, аранжировкалар импровизация-

бағытында, джаз-бағытында, халық өлендері мен билеріне, дәстүрлі шығармаларға жазылған. Осының әр бағытында шамасын көрген композитор-орындаушылар: А. На Юн Кин, Ю. Тимошенко, В. Власов, В. Подгорный т.т.[6]. Бұл белгіленген жалпы мағлұматтар. Бұның өзінің тармақ-тармақ болып бөлініп терендей зерттеу процесі болашақта өз ізденуші ғалымын күтуде.

Жоғарыда қарастырылып кеткен мәліметтер тек өткен шығармашылық деңгейді айқындап көрсетеді. Бұдан басқа да осыған қатысты үлкен септігін тигізген, өлендерді өндеп түсірген шығармалар түрлерінің бірі – обработкарлар деп аталынады. Атақты И. Паницкий, А. Шалаев, К. Ошлаковтардың өңделген шығармалары, артынан ізін суытпай дамытып одан биік көркем бейнелік, орындау қиындығы жағынан және композициялық құрылымы жағынан одан да жоғары деңгейге көтеріп жалғастырған: И. Яшкевич, Н. Ризоль, Г. Шендеров сияқты атақты орындаушы-композиторлардың шығармаларынан кеңінен орын тапты, XX-XXI ғ. аралығындағы өнерпаз орындаушы-музыканттардың концерттік-конкурстық репертуарынан кең орын алды [7]. Күні бүгінге дейінгі арнайы композитор-орындаушының атындағы конкурс-сайыстарда міндетті түрде аранжировка, транскрипция, обработка т.б. өңдеу түрлері орындалады.

Обработка деген ұғымға басқа да, транскрипция деген өңдеу-шығарма түрлері баян репертуарында қалыспастай терен дамыған. Осы бағытта көбінесе: В. Семенов, Ф. Липс, Ю. Шишкин, Ю. Леденев сияқты танымал орындаушы-баянистер шығармалар деңгейін одан әрі керемет биік жетістіктерге жеткізіп отыр. Бұл процесстер көптеген методикалық ғылыми жұмыстарда, диссертацияларда, монографияларда айтылып кеткен. Бірақ баян аспабының эволюциялық даму жылдамдығы көптеген белгілі аспаптармен салыстырғанда бір жылдың көлемі ішіндегі жасалған жұмыс, кей-кезде оншақты жылдарға баламалы. Бұл процесстер сол сияқты Қазақстандық баян өнерінде де кеңінен орын алған. Оған себеп-салдар көп. Аймақтық позиция өнер даму процесін және оны әлемдік орындаушылық даму өнерімен салыстыру қарастырылып, ауқымдық өзекті заманауи мәселелер жағынан үлкен үлесімді рөлі анық.

Соңғы 5-10 жыл көлемі ішінде баянға лайықтап түсірілген шығармалар қарқынды тез дамып, одан жоғары биіктерге шығып жетіліп отыр. Қазір симфонизм элементтері мода ретінде қолданылып жүргені көп музыканттарға мәлім. Осындай мысалға: жоғарыда аты аталып кеткен: Ю. Леденевтың «Пульчинелла», Гершвиннің

«Голубая рапсодиясы» түсірілген, А. Шниткенің «Ревизская сказка», В. Семеновтың М. Балакиревтың шығармасына жазылған «Исламей» түсірілімі, А. Володось фортепиано виртуозының шығармасы «Түркі маршына» жазылған транскрипциялары. Мұндай бағытта қазіргі кезде Ресейде: Мәскеу қаласында: В. Семенов, А. Селиванов, С. Шмельков. Санкт-Петербург қаласында: Н. Кравцов, Петразаводск қаласында А. Дедюрин, Ростов на Дону: А. Стаценко, Нижний Новгород қаласында Н. Власов, Екатеринбург қаласында В. Романько т.т. Бұдан бөлек баянға лайықтап түсіру мектебін Украина орындаушы баянистері еңбектірінен табуға болады: В. Власов, Н. Давыдов, С. Гринченко, А. Семешко, П. Фенюк, К. Жуков, Б. Мирончук, А. Нижник т.т. [4].

Біздің отандық музыканттардың баянға арнап жазған лайықтау еңбектері ішінде де ауыз толтырып айтарлықтай шығармалар қатары бар. 50-70 жылдары Қазақстан композиторларының шығармаларына лайықтаулар және қазақ халық ән мен күйлеріне өңдеулер жаза бастаған қазақстандық баяншылар буыны шыға бастады. Алғаш болып баянға арналған осындай репертуар жасағандар: К. Ошлаков, Ф. Легкунец, В. Басаргин, А. Илюхин, В. Холопайнендер болды [9]. Баянда орындаушылықтың қарқынды дамуында сол жылдары оқу және концерттік репертуар тудыру үлкен сұрақ болып табылды. Классикалық музыка шығармашылығын баян аспабына лайықтаулар кеңінен таралды. Көптеген жағдайларда бұл лайықтаулар авторлық тексттен ауытқулары болып, дегенмен де олардың өзі сол кезде баға жетпестей болды.

Жаңа этапта классикалық музыканы орындау көне лайықтау үлгілеріне қарағанда ойға сыйымсыз, заманауи баян дайын таңдамалылығының арқасында бұл музыканың авторлық ойынан ауытқуын болдырмайды. Баянға арналған күй аранжировкалары 80-90 жылдары А. Гайсиннің, Д. Тұякбаевтың, С. Сейтхановтың, О. Абдуллаевтың, Г. Гусинцовтың, М. Қонысбаевтың, Н. Николаидидің, В. Демченконың шығармашылықтарында жаңа өмір табады [16]. Бұл музыканттардың жоғары профессионалдылығы баянға арналған қазақ музыкасының лайықтауларын түсіргенде сапалы көркемдік дәрежеде жасады.

Ұлы композитор Құрманғазының күйі “Адай” алғаш рет 1982 жылы А. Гайсиннің орындауында Гамбург қаласында естілді. Содан бері халықаралық конкурстардың лауреаты, ҚР еңбек сіңірген әртісі, профессор Анатолий Гайсиннің және ҚР еңбек сіңірген өнер қайраткері, профессор Досмұхамед Тұякбаевтың

аранжировкалары баян музыкасының халықаралық конкурстары мен фестивальдарында естіліп жүр [8].

Баяншы-композиторлардың: А. Илюхин, Н. Николаиди, Е. Андосов, Т. Қоңыратбаев, Т. Ибраев, Д. Гусинцов, И. Алейниковтардың баянға арналып жазылған түпнұсқалық шығармалары да бар.

Одан кейінгі уақытта баяншылардың арасынан 1990-2000 жылдарда қазақ күйлеріне аранжировка жасауда еңбек еткендердің қатарынан ҚР мәдениет қайраткері, Құрманғазы атындағы Қазақ Ұлттық консерваториясының доценті Зәуре Смақова, ҚР мәдениет қайраткері, Қазақ Ұлттық өнер университетінің доценті Алексей Ефременко, Марат Бердіғұлов, Мұқадас Ғабдиевтарды көреміз.

Ал 2000 жылдан бері қазіргі уақытқа дейін лайықтау, өңдеулер жасаған Дамир Султанов, Марат Шакиров, Нартай Бекмолдин, көлемді шығармаларды баянға жазған композиторлар Сергей Зубарев, Серік және Әліби Әбдінұровтар, Владимир Стригоцкий-Пак, Светлана Гвоздева, Қуат Шілдебаев т.т. [10]. Бұл музыканттардың шығармашылық өнері болашақтағы жас орындаушы-баянистерге қызықты және дамып өсуіне үлкен үлесін қосуы мүмкін. Осы даму процесстерінің хронологиялық тұрғыдан зерттелмегені анық, мұны айқындау біз үшін басты ғылыми жаңалық болып есептелінеді. Осыларға қатысты зерттеу жүргізу процесі бүгінгі кезде басты өзекті мәселе болып табылады.

Қазақтың аспаптық музыкасының баян әлемінде алатын орны орасан зор. Баян аспабына лайықталған қазақ музыкалары халықаралық, республикалы конкурстар мен фестивальдарда, концерттерде естіліп, тыңдармандар ықыласына бөленіп жүр. Бұл дегеніміз баян аспабына лайықтау, өңдеулердің қарқынды дамып, жетіліп жатқандығына бірден-бір себеп.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Баян и баянисты. Сборники методических статей/ Сост. и общ. ред. Ю.Т.Акимова. - М.: Сов. композитор. Вып. 1 – 1970.
- 2 Баян и баянисты. Сборники методических статей/ Сост. и общ. ред. Ю.Т.Акимова. - М.: Сов. композитор. Вып. 2 – 1974.
- 3 Баян и баянисты. Сборники методических статей/ Сост. и общ. ред. Ю.Т.Акимова. - М.: Сов. композитор. Вып. 6 – 1984.
- 4 Бычков В. История отечественной баянной и зарубежной аккордеонной музыки. Москва «Композитор», 2003.
- 5 Власов В. Методика работы баяниста над полифоническими

произведениями. Уч. пособие для муз.вузов и уч-щ. М.:РАМ им. Гнесиных, 2004.

6 Вопросы современного баянного и аккордеонного искусства: Сб.тр. вып. 178/ Рос.академия музыки им. Гнесиных.- М., 2010.

7 Влияние творчества И.Я.Паницкого на развитие современного исполнительства на баяне и аккордеоне: Материалы всероссийской научно-практической конференции. //Ред. сост. Д.И.Варламов – Саратов: Саратовская государственная консерватория им. Л. В. Собинова, 2006.

8 Гайсин А. О принципах переложений казахской народной музыки для баяна. - Алма-Ата: Метод.кабинет мин-ва высшего и среднего образования, 1989.

9 Гайсин А., Туякбаев Д. Прогрессивная школа игры на баяне. – Алма-Ата: изд-во «Онер», 1988.

10. Досаева А. Казахская фортепианная музыка. Алма-Ата, 1991.

11 Крупин А., Романов А. Новое в теории и практике звукоизвлечения на баяне. – Новосибирск, Классик-А, 2002.

12 Липс Ф. Об искусстве баянной транскрипции: Теория и практика. – М.: Музыка, 2007.

13 Липс Ф. Искусство игры на баяне: Методические пособие для педагогов ДМШ, учащихся ССМШ, музучилищ, вузов,- М.: Музыка, 2004.

14 Малов О. Некоторые проблемы изучения современной музыки //Аспекты подготовки пианиста в музыкальном вузе. Сборник трудов. Выпуск 141. /РАМ им.Гнесиных. Редакторы-составители А.В.Малинковская и Б.Л.Кременштейн. - М., 2000.

15 Мұстафин Б., Смакова З. Сырнай үйренейік. Алматы, 2007.

16 «Сырнай үйрену мектебі» – Б.Мұстафин, Т.Мұстафина, Т.Алыбаев, З.Смакова. – Алматы: «Білім», 2004.

17 Туякбаев Д., Смакова З. Пособие по аранжировке казахских коев для баяна. Қағанат – ҚС. Алматы, 1999.

ДЕТСКОЕ МУЗЫКАЛЬНОЕ ТВОРЧЕСТВО

КАСЕНОВА Т. М.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АНИШЕВА Г. М.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Дошкольное детство — яркая, неповторимая страница в жизни каждого человека. Это время первоначального развития личности, формирования основ самосознания и индивидуальности ребенка. Именно в этот период начинается процесс социализации, устанавливается связь ребенка с ведущими сферами бытия: миром людей, природы, предметным миром. Происходит приобщение к культуре, к общечеловеческим ценностям. Отечественные психологи и педагоги рассматривают творчество как самоценность ребёнка и его личностное качество, как деятельность естественную и необходимую для развития способностей каждого дошкольника (Б. В. Асафьев, Л. А. Венгер, Н. А. Ветлугина, Л. С. Выготский, А. В. Запорожец, Д. Б. Кабалевский, Н. Н. Подъяков, Б. М. Теплов и др. Наиболее эффективное и действенное средство воспитания и развития детей – это музыка. Один из ярких эмоциональных видов искусства. Она обладает большой силой эмоционального воздействия, воспитывает чувства человека, формирует вкусы. Музыкальное развитие оказывает ничем не заменимое воздействие на общее развитие: формируется эмоциональная сфера, совершенствуется мышление, воспитывается чуткость к красоте в искусстве и жизни. Только развивая эмоции, интересы, вкусы ребенка, можно приобщить его к музыкальной культуре, заложить ее основы. Дошкольный возраст чрезвычайно важен для дальнейшего овладения музыкальной культурой. Если в процессе музыкальной деятельности будет сформировано музыкально-эстетическое сознание, это не пройдет бесследно для последующего развития человека, его общего духовного становления.

Музыкальное воспитание, музыкальная деятельность – одна из центральных составляющих эстетического воспитания – играет особую роль во всестороннем развитии дошкольника, которая определяется спецификой музыки как вида искусства, с одной стороны, и спецификой детского возраста – с другой. Музыка развивает ребенка умственно, оказывает влияние на процесс физического совершенствования ребенка, отражает многие жизненные процессы, которые обогащают представления

детей об обществе, о природе, о быте и традициях. Детское музыкальное творчество — важный фактор в развитии личности ребёнка. Оно может проявляться во всех видах музыкальной деятельности: пении, танцах, игре на детских музыкальных инструментах. Дети обычно импровизируют спонтанно, в различных играх. Они поют куклам колыбельную, напевают марш для солдатиков, охотно сочиняют песни, придумывают мелодии на заданный текст. Также дошкольники способны сочинить простейшие ритмические и мелодические мотивы, различные по характеру (маршевые, плясовые, спокойные), импровизировать на заданную тему на детских музыкальных инструментах. Детское музыкальное творчество можно разделить на исполнительское и «композиционное». Такое разделение использует Е. Горшкова, основываясь на позиции, принятой в искусствоведении Б. В. Асафьевым. Детским исполнительным творчеством она считает выразительность, индивидуальную манеру исполнения музыкально-пластических, танцевальных образов. Детское «композиционное» творчество в танце – это создание новых музыкально-пластических, танцевальных образов, которые являются более или менее завершёнными танцевальными композициями. Детское творчество имеет ряд особенностей, которые необходимо учитывать, развивая творческие способности детей. Оно обычно не имеет большой художественной ценности для окружающих людей по качеству, по масштабности охвата событий, по решению проблем, а является важным для самого ребёнка. Творчество детей значимо в мире детской игры. Психологические особенности детского возраста определяют непосредственность творчества детей, его эмоциональность, правдивость и содержательность, смелость. Сочиняя, придумывая, изображая, ребёнок берётся за любые темы. Н. А. Ветлугина определяет детское творчество как «первоначальную ступень в развитии творческой деятельности». Она указывает на то, что ребёнок в творческой деятельности выявляет своё понимание окружающего и отношение к нему. Он открывает новое для себя, а для окружающих его людей – новое о себе. Через продукт детского творчества есть возможность раскрыть внутренний мир ребёнка. По мнению Гогоберидзе А. Г. особенности детского творчества заключаются в следующем:

1) в относительной новизне продукта творчества. Сочиняя, ребенок в первую очередь открывает новое для себя. Это так

называемая относительная или субъективная новизна детского творчества;

2) в рассмотрении результатов сочинительства как результатов выражения внутреннего мира ребенка, его способностей, склонностей, ценностей. Это открытие себя окружающему миру и в какой-то степени самому себе.

Н. А. Ветлугиной было установлено, что необходимое условие возникновения детского творчества – накопление впечатлений от восприятия искусства, которое является образцом для творчества, его источником. Другое условие детского музыкального творчества – накопление опыта исполнительства. В импровизациях ребенок эмоционально, непосредственно применяет все то, что усвоил в процессе обучения. В свою очередь обучение обогащается творческими проявлениями детей, приобретает развивающий характер. Детское музыкальное творчество, как и детское исполнительство, обычно не имеет художественной ценности для окружающих людей. Оно важно для самого ребенка. Критериями его успешности является не художественная ценность музыкального образа, созданного ребенком, а наличие эмоционального содержания, выразительности самого образа и его воплощения, вариативности, оригинальности. Что бы ребенок мог сочинить и спеть мелодию, у него необходимо развить основные музыкальные способности. Кроме того, для проявления творчества требуется воображение, фантазия, свободное ориентирование в непривычных ситуациях (Ветлугина). Детское музыкальное творчество по своей природе синтетическая деятельность. Оно может проявляться во всех видах музыкальной деятельности: в пении, ритмике, игре на детских музыкальных инструментах. Таким образом, творчество детей разделяется на изобразительное, словесное, театрально-игровое и музыкальное. Оно имеет свои особенности, которые отличают детское творчество от творчества взрослых.

Голос ребенка – естественный инструмент, которым он обладает с ранних лет. Вот почему пение присутствует в жизни ребенка, заполняет его досуг, помогает организовывать творческие сюжетные игры.

Детское песенное творчество – характерный вид самостоятельной музыкальной деятельности детей дошкольного возраста. Продукт песенного творчества ребенка включает несколько небольших интонационных оборотов, мотивов и складывающуюся из них простейшую мелодию. Как всякое художественное детское

творчество, песенное творчество требует совместных действий, сотворчества взрослого и детей, особенно на первых этапах. Ребенок вначале включается в выполнение отдельных частей заданий, участвует в сочинении отдельных частей создаваемой песни. По мере усвоения творческого опыта он выполняет уже необходимое для создания целостной и завершенной композиции, хотя и в самой простой форме.

Источник детского творчества – окружающая жизнь и музыкальное искусство, отражающее ее. Особенное внимание в развитии песенного творчества следует обращать на использование песен-образцов. Они служат своеобразными побудителями для решения детьми творческих задач и подсказками для их решения. Музыкальные темы песен-образцов должны быть точными, ясными и яркими, текст – кратким, запоминающимся. Ритм песни должен способствовать созданию ребенком ритма собственной мелодии.

Стремление к песенному творчеству проявляется у детей рано. Начиная с младшей, средней групп выявляем эти склонности и содействуем их успешному развитию. В старшей и подготовительной группах продолжается работа над закреплением навыков, полученных детьми в младшем дошкольном возрасте, но на более качественном уровне. В старшем дошкольном возрасте дети знакомятся с некоторыми первоначальными звуковысотными и ритмическими понятиями, которые складываются в ходе постоянных упражнений, развивающих мелодический слух, определяют движение мелодии вверх-вниз, сравнивают звуки различной высоты, длительности, поют интервалы, попевок. Слух ребенка все время контролирует правильность звучания.

Главная цель – расширить музыкальный опыт детей, сформировать навык самостоятельных импровизаций, а также помочь детям преодолеть неуверенность, стеснение, снять напряжение, развить воображение, внимание, память.

Педагогами специально разработана серия творческих заданий для развития песенного творчества: 1) импровизация имен, звукоподражаний, мелодий без слов; 2) импровизация музыкальных вопросов и ответов; 3) сочинение попевок контрастного характера на предлагаемый текст, сочинение попевок в определенном жанре.

Воспитательно-образовательная работа должна включать организацию различных видов певческой деятельности детей, таких как исполнение и слушание песен, пение мелодий и упражнений для развития представлений о высоте, тембре, длительности, силе

звуков, анализ песен, импровизацию, сочинение мелодий к заданным текстам, сочинение хороводов.

Музыкальные руководители в своей работе с детьми должны систематически использовать упражнения на развитие музыкального слуха и голоса. Усваивая упражнения, дети учатся правильно воспроизводить в пении разнообразные виды мелодического движения и наиболее характерные интонационные обороты, встречающиеся в песенном репертуаре для детей данного возраста. Для закрепления певческих навыков нужно, чтобы песня звучала не только в стенах детского сада, но и в семье. Поэтому педагогам следует проводить соответствующую работу с родителями, знакомя их с детскими песнями.

Кроме того, обучение детей пению должно строиться при создании следующих условий: взаимосвязи пения с другими видами музыкальной деятельности, систематическом проведении художественных событий, влияющих на мотивацию детей, тесном сотрудничестве дошкольного учреждения с семьей, широком использовании русской народной песни.

Таким образом, песенное творчество является важнейшим условием развития не только музыкальной, но и общей культуры ребенка. Оно формирует у детей эстетическое мировосприятие, обогащает эмоциональный опыт, побуждает осознавать окружающий мир в его звуковых проявлениях.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Баринаева М.Н. О развитии творческих способностей – Л.:1961;
- 2 Бекина С.И. Музыка и движение- М.:Просвещение, 1984;
- 3 Ветлугина Н.А. Музыкальное воспитание в детском саду – М.: Просвещение, 1981;
- 4 Ветлугина Н.А. Музыкальный букварь – М.: Просвещение, 1990;
- 5 Вопросы музыкальной педагогики Сб. статей вып.2 [Текст] / ред. – сост. В.И.Руденко – М.: 1980;

ТВОРЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ В ОСНОВНЫХ ВИДАХ МУЗЫКАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ

ОМАРОВА М. С.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

НЕГМАНОВА У. К-К.

доцент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Детское творчество – одна из форм самостоятельной деятельности ребёнка, в процессе которой он отступает от привычных и знакомых ему способов проявления окружающего мира, экспериментирует и создает нечто новое для себя и других.

Деятельность – это активный процесс овладения общественным опытом, достижениями культуры. В деятельности совершенствуется восприятие, памяти, мышление, воображение, ощущения.

Музыкальная деятельность дошкольников — это различные способы, средства познания детьми музыкального искусства, с помощью которых осуществляется музыкальное и общее развитие.

В музыкальном воспитании детей выделяются следующие виды музыкальной деятельности: восприятие, исполнительство, творчество, музыкально-образовательная деятельность.

Слушание – восприятие. Слушание складывается из следующих действий: слушания произведений; слушания в процессе разучивания песен, хороводов, танцев; слушания с целью определения свойств звука в дидактических играх.

Пение (исполнительство) является массовым и доступным видом исполнительства. Песня – ценное средство нравственно-эстетического воспитания, благодаря единству музыкального и литературного текста.

Музыкально – ритмическая деятельность (творчество) условно делится на две группы: восприятие музыки и воспроизведение ее выразительных свойств и движений.

Детское музыкальное творчество. В пении это импровизация простейших мотивов, придумывание своих мелодий на заданный текст. Танцевальное творчество проявляется в умении комбинировать знакомые элементы танца, создавать собственные движения, придумать простой танец. Все они имеют свои разновидности. Каждый вид музыкальной деятельности, имея свои особенности, предполагает овладение детьми теми способами деятельности, без которых она не осуществима, и оказывает специфическое влияние на музыкальное развитие дошкольников.

Поэтому так важно использовать все виды музыкальной деятельности.

Творческие проявления детей в ритмике, танцах являются важным показателем музыкального развития. Ребёнок начинает импровизировать, создавать собственный музыкально-игровой образ, танец, если у него развито восприятие музыки, её характера, выразительных средств и если он владеет двигательными навыками. Полноценное танцевальное творчество ребёнка возможно при условии, что его музыкально-эстетические представления постоянно обогащаются и если у него есть возможность проявить самостоятельность.

Инструментальное творчество детей проявляется в импровизациях – сочинении во время игры на детском музыкальном инструменте. Это непосредственное, сиюминутное выражение впечатлений. Оно возникает на основе жизненного и музыкального опыта, имеющегося у детей. Накопление, обогащение музыкальных впечатлений является непременным условием творческих проявлений детей. Одним из условий, обеспечивающих успешное инструментальное творчество, является владение детьми элементарными навыками игры на музыкальных инструментах, освоение различных способов звукоизвлечения, которые позволяют детям передавать простейшие музыкальные образы.

Таким образом, музыкальная деятельность имеет огромное значение для нравственно-эстетического воспитания дошкольников, содействует развитию творческих способностей, которое возможно лишь в процессе усвоения детьми и практического применения ими знаний, умений и навыков. Каждый вид музыкальной деятельности, имеет свое, специфическое воздействие на ребенка. Слушание музыки влияет на развитие чувств, учит видеть красоту.

Подводя итоги работы по развитию певческих навыков у дошкольников, мы можем говорить о том, что поставленная цель достигнута:

- дети любят петь,
- научились владеть своим голосом,
- понимают многие вокальные термины, дирижерские жесты,
- научились слышать и передавать в пении постепенное и скачкообразное движение мелодии,
- научились начинать петь самостоятельно, после музыкального вступления и проигрыша, точно попадая на первый звук,

– научились слышать и оценивать правильное и неправильное пение.

Все это отчетливо прослеживается в результатах итоговой диагностики.

Сочетание музыки и слова помогают детям выразить свои чувства, переживания. На занятиях по развитию певческих навыков дошкольники участвовали в исполнительской деятельности, что помогло им глубже понять песню, при этом многократное повторение песни не понизило интерес к ней, а, наоборот, дало ей новую жизнь. Целенаправленная работа повысила интерес детей к музыкальным занятиям, песенному творчеству, а песня прочно вошла в жизнь детей.

О. Г. и в будущем планирует продолжать работу по обучению детей пению, развитию их вокальных навыков, расширению певческого диапазона каждого воспитанника, используя наработанный опыт.

Музыке отводится особая роль в воспитании ребенка. С этим искусством человек соприкасается с рождения, целенаправленное музыкальное воспитание он начинает получать уже в детском саду, а в последующем и в школе. Следовательно, музыкальное воспитание является одним из средств формирования личности ребенка с самого раннего возраста. Современные научные исследования свидетельствуют о том, что развитие музыкальных способностей, формирование основ музыкальной культуры – т.е. музыкальное воспитание нужно начинать в дошкольном возрасте. Отсутствие полноценных музыкальных впечатлений в детстве с трудом восполнимо впоследствии.

Изучив психолого-педагогическую литературу, мы выяснили, что дошкольный возраст – период, когда закладывается первоначальные способности, обуславливающие возможность приобщения ребенка к различным видам деятельности.

Приобщение к музыкальному искусству в детском саду осуществляется музыкальными руководителями и воспитателями на музыкальных занятиях, утренней гимнастике, праздниках и развлечениях, в самостоятельной музыкальной деятельности и продолжается в школе на уроках музыки. Поэтому педагоги должны иметь специальное образование, а также необходимые знания о специфике возраста.

Содержанием музыкального воспитания дошкольников является приобщение его к разным видам музыкальной деятельности,

формирование внимания и интереса к музыке. В этот период формируется, прежде всего, восприятие музыки. Оно занимает ведущее место в музыкальном воспитании детей в целом.

Гармоничность музыкально-эстетического воспитания достигается лишь в том случае, когда используются все виды музыкальной деятельности, доступные дошкольному возрасту, все творческие возможности растущего человека. Общество заинтересовано сохранить и передать будущим поколениям духовные ценности, в том числе музыкальную культуру. Дети должны развиваться через познания культурного наследия, воспитываться так, чтобы в будущем быть способными его приумножать.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Баринаева М.Н. О развитии творческих способностей – Л.:1961;
- 2 Бекина С.И. Музыка и движение- М.:Просвещение, 1984;
- 3 Ветлугина Н.А. Музыкальное воспитание в детском саду — М.: Просвещение, 1981;
- 4 Ветлугина Н.А. Музыкальный букварь – М.: Провещение, 1990;

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ МУЗЫКА ӨНЕРІ

ХУАНДАҒА Ж.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
ДЖУМАТАЕВА А. И.
аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Қазақ халқының рухани қазынасының қомақты бөлігін күй өнері өрнектейді.

Егемендік жылдарындағы республикамызда болып жатқан саяси-экономикалық һәм әлеуметтік өзгерістер төл туындылардың дүниеге келуіне ықпал етті.

Осы орайда, Қ. Ахмедияровтың «Шабыт» күйі ел Президенті Н. Ә. Назарбаевтың көк байрағымызға маңдайын тигізе ант беру сәтінде шықты. Тоталитарлық жүйе кезіндегі таңылған жаппай орысша атаулар өзгертіліп, халқымыздың байырғы нұсқалары жаңғырып, қайта атала бастады. Бұл үрдіс әрбір азаматты қуанышқа, творчестволық шабытқа бөледі. Сондай сәттердің бірінде «Атырау»,

Наурыз мерекесіне «Жаңа жыл», Астана күніне «Ақ - Орда», «Той» күйлері дүниеге келді. Ал А.Жайымов ел тәуелсіздігін паш ететін «Ел толғау», «Еркін елім», «Шаттанамын» сияқты күйлерін жазды.

Ұлт өнерінің абызы академик А. Қ. Жұбанов былай деген екен: «Қазақ халқының тұрмыс - қарекетімен, өмір тіршілігімен әрқашанда тығыз байланыста болатын күй жүздеген жылдардан бері канат жайып, өркендеп келе жатқан жанр.... Оларды хатқа түсіретін нота мәдениеті жоқ болса да, сыры мен сымбатын жоғалтпай, қайта ажарлана, әрлене түсіп, ауыздан ауызға көшіп, атадан балаға мирас боп қала берді. Санын сөз етсеңіз де, сапасын сөз етсеңіз де, екі ішектен есілген күй, мақтануға турарлық қымбат дүниеміз...».

Бұл тұрғыда осы күй өнерін алып жүріп насихаттаушы, дәстүр-мектептерді жалғастырушы күйшінің орны ерекше. Оның қоғамдағы қызметі мен маңыздылығын профессор С. Күзембаева былай деп атап өткен: «Хранителем и носителем кюйя в музыкальном быту народа был кюйши - особо одаренная личность, обладающий даром импровизации, имеющий феноменальную память, одаренный чертами природной музыкальности, артистизма, свободно владеющий поэтическим и исполнительским талантом» [1, с.47].

Академик А. Қ. Жұбанов - музыкалық бай мұрамыздың өткені мен болашағының алтын көпірі. Оның домбыра күй мәдениетінің бүгінгі таңдағы жетістігіне сіңірген еңбегі зор. Атап айтқанда, бұл:

– Кәсіби өнерге бет бұрыс – музыкалық оқу орындарының ашылуы, халық аспаптар оркестрі, ансамбльдердің құрылуы.

– Күй өнерінің аңыз, әңгімелерінің деректерге байланысты жинақталуы.

– Ғылыми тұрғыдан зерделенуі (орындаушылық үрдісі, нысаны, құрылымы арақидік болса да жанрлық, стильдік жіктелуі т.б.).

– Күйші шығармашылығы (дәстүрлі, жаңалығы, дамуы, тақырып аясы, сюжеттік түзілуі).

Халық шығармашылығының тарихи даму жолын айқындап, зерделеуде Ш. Уәлиханов, Қ. Жұбанов, М. Әуезов, А. Затаевич, сондай-ақ замандастары Ә. Марғұлан, Қ. Сәтбаев, Т. Жүргенов және т.б. ғалымдардың еңбектеріне, халық арасынан шыққан өнер иелері Д. Нұрпейісова, О. Қабиғожин, Қ. Медетов, Ы. Уәлиев, Л. Мұхитов, Н. Бөкейханов, М. Сүлейменов, М. Бөкейханов, Қ. Жантілеуов, Ж. Қаламбаев сынды дарабоз әнші - күйшілер өнеріне сүйенді. Оның еңбектерінің негізі - халықтан алынған асыл қазыналар.

Қазіргі таңдағы күй өнері қақында сан - салалы ой қозғауда нақты ой-пікір бастамасы аталмыш еңбектер мазмұнының

тұжырымдарынан өрбиді. А. Қ. Жұбанов 1920 жылдардан бастап қазақ музыка өнерінің орасан байлығын әлемге әйгілеген А. В. Затаевичтің «Қазақ халқының 1000 ән-күйі» жинағының шығуына 30 жыл толуына орай жазған естелігінде кейінгі толқынға мынадай өсиет қалдырыпты: «...Сақтаңыздар, зерттеңіздер, көбейте түсіңіздер, мына сияқты ұлттық рухани байлықтарыңызды дамытыңыздар, өздеріңіз арман еткен жалпы адам баласының қолы жеткен мәдениет жетістіктеріне сүйене отырып көркейтініздер, халық қойнынан шыққан, жаңаланған, гүлденген қазақтың ұлттық музыкасы өсіп өркендесін!» [2, 186-189б.].

Зерттеуші мамандар тарапынан қазіргі кезде күй шығармашылығы XIX ғасырмен салыстырғанда азайғанын, кейде тіпті «жоқ» деген пікірлер айтылып та, жазылып та жүр, мұның басты бірнеше себептері бар. Біріншіден қазақ өнерінің алтын XIX ғасырындағы әлеуметтік жағдайы мен салт-сананы, өнердің өркендеу жолын қазіргі уақытпен өсте салыстыруға болмайды. Ал, мұнан бәрі өзгерді, болмаса жоғалды деген ұғым туындамайды. Екіншіден күйшілердің кәсіби музыкалық білімі бар және жоқ болып екіге бөлінуі. Үшіншісі күйдің сахналық кеңістікке шығуындағы орын алған проблемаларға байланысты жағдайлар.

Егер қазіргі заманғы З. Есжанова, Ж. Қаламбаев, Т. Момбеков, Ә. Хасенов, Ш. Шәріпов, Т.Айдарбаев, Ж. Назаров, С. Мәдиев, М. Тілеухан, С. Құлмағамбетов, А. Құсайынов, И. Ысқақов, Ә. Желдібаев т.б. сияқты кәсіби білімді күйшілерді дәстүрлі күйшілік өнер иелерінің аттарымен жалғастырсақ, біздің пікірімізше, XX ғасырдың орта тұсында ғана нота сауаты, жазба әдіске көшкен қазақ халқының мәдениеті музыкалық білімдікке мол мұра.

Осы орайда күй өнерінің әртүрлі бағыттарының дамуы жайында кейбір мәселелерді қатар қарастырсақ, бүгінгі таңда қандай күйшілердің шеберлігін тәлім тұттық, ғибрат алар, ұстатар үлгілеріміз қаншалықты деген кезде, алдымен Махамбет, Құрманғазы, Тәттімбет, Абыл, Дәулеткерей, Боғда, Тоқа, Есір, Еспай, Өскенбай, Құлшар, Дина, Қазанғап, Сүгір, Қыздарбек сынды дәулескер дарындардың шәкірттері жеткізген деректерден оқып білеміз. А. Жұбановтың «Ғасырлар пернесі» атты еңбегі ұлы күйшілермен қатар, мол мұраны жеткізушілер қақындағы құнды дүние. Сонымен бірге Құрманғазының төл шәкірті, екі ғасыр куәсі Динаның, оның тұстастары Мәменнің көзін көрген, қолынан күй алған Охабтың, Қалидың, «Жеті қайқының» бірі Өскенбайдың баласы Мұраттың, Ықылас пен Сүгірді көріп, қыл қобызбен

домбыраны қоса күніреткен Жаппастың, Сүгірдің күйлерін бірден бір шебер орындағандар Генерал Асқаров пен Төлегеннің, Боғда, Сәулебай, Абыл мұрасын жеткізуші Лұқпанның үн-бейне таспалары жетті.

Кейінгі буындар шебер орындаушылар, ұлылардың ұлағатын зердесіне түйген Қ. Жантілеуов, Р. Омаров, А. Шәріпов, Т. Момбеков, Х. Меңдіғалиев, Р. Ғабдиев, Д. Сәдуақасов, С. Андарбаевтарды көріп, өнерлеріне тәнті болды. А. Жұбанов ұстаздардың ұстазы атаған Х. Тастанов, Қ. Мұхитовтардың тәлім-тәрбиесін санаға сіңіріп, М.Хамзин, У.Бекенов, М. Әубәкіров, Б.Қарабалина, С. Балмағанбетов, Ә. Есқалиев, Қ. Ахмедияров, А. Жайымовтардан сабақ алып әрі осындай майталман орындаушылардың, шығармашылықтың көрнекті өкілдерімен бір ұжымда еңбек етті. Осы тұрғыдан өз тәжірибелерін үйреткен Х. Тастанов, М. Әубәкіров, А. Жайымов, зерттеушілік салаға бағыт беруші С. Күзембаева, Ғ. Бисенова, Б. Қаракұлов, С. Өтеғалиева сияқты ұстаздар мен ғалымдардың еңбектерін атап өткен орынды. Аталмыш еңбектерді бүгінгі күннің сұраныстарына сай әрі қарай дамыту болашақ ұрпақтардың міндеті.

Қай заманда да күйші – қоғам жыршысы, ондағы бар болмысты күй тілімен насихаттаушы. Уақыт озған сайын тақырыбы, әдіс-амалы дамығанмен тілі, ділі сол қалпында қалды. Оның басты ерекшелігі – бұрын да, қазіргі уақытта да күйшілердің төлтумалық қасиеттерімен қатар, асқан шебер орындаушылығы жоғарыда айтылды. Сол себептен де күй өнерінің екі шыңын игерген ерен тұлғалардың мұраларын қысқаша шолып өту қажет. Біз қазіргі заманғы күй шығармашылық бастауына екі ғасырдың куәсі болған ұлы күйші Дина және оның замандастары Сүгір мен Мұратты қоямыз. Динаның дала консерваториясында қалыптасқан шым өнері биік деңгейімен жаңа ғасыр, жаңа заман әсемдігін, жетістігін тереңнен толғаған «Той бастар», «8-март», «Қазақстанға 30 жыл», «Еңбек ері», «Мереке», «Әсем қоңыр», «Шынар» атты күйлері көпшілікке аян. Белгілі зерттеуші Ғ. Бисенованың айтуынша, Динаның нәзік лирикалы «Әсем қоңыры», динамикалы және салтанатты «Той бастары» халықтың аспаптық музыкасының бейнелеу тәсілдері арқылы қазіргі уақыт ағымы мен өмір тынысын тамаша суреттеген алғашқы төл туындылары қатарына жатады. Бұл шығармалардың жоғары дәрежелі көркемдігі, әуенінің әсемдігі, музыкалық ойының табиғи дамуы Динаның творчестволық күш қуатының байлығын, дарынының шексіз тереңдігін дәлелдейді. Аталған туындылардың

қазақ халқының қазіргі аспаптық музыкасындағы озық үлгілері екендігі сөзсіз [3, 106.]. Күйшінің орындаушылық қырларына келетін болсақ, оның жанында болып, өнер жолын зерттеген Ғ. Бисенова [3, 36.] «Әсем қоңыр» жинағында домбырашы форшлагтарды жиі қолдана отырып, бейнелеуге мүмкін емес ерекше сұлулық дүниесін туғызатындығын атап келтірген. Ал, кейде ол тек сол қолының перне басуы арқылы бірнеше нотаның үнін шығаратын, ал мұндайда оның оң қолы домбыра ішегіне жоламайтынына баса назар аударған.

Тыныс, сөйлеу ырғағы, сөзге ұғынықтылық – бұл қасиеттер күйде де басты тетік. Тағыда Дина өнері туралы Ғ.Бисенова тұжырымдарына жүгінсек [3, 13-146.], Дина Нұрпейісованың көркемдік тәсілдерінің бірі паузаның ерекше роль атқаратындығы. Ол – шығарманың кейбір эпизодтарында күй өрісінің одан әрі дамуына тыңдаушылардың назарын ынтықтыра аудару үшін әдейі қолданатын тәсіл. Алайда, бұл кәдімгі үнсіздік емес еді, қайта әуенді қосымша «әндеткен» паузалар болатын, – дей келе, зерттеуші «Домбыра шерткенде оны адамша сөйлетіп, сол арқылы белгілі бір күйдің мән-мазмұнын тыңдаушыға толық жеткізу керек», – деген ғалымның ойына үндес Дина ананың өз сөзін келтірген.

Күйшінің екі қолының өзара үндестігі туралы, әсіресе сол қолының шеберлігі турасында өзі де және көзі көрген замандас күйшілер де айтып кеткен. Құрманғазының: «Сенің сол қолыңды, менің оң қолымды бір домбырашыға берсе, таңқаларлық теңдесі жоқ орындаушы болар еді», – деген ұстаздың бағалауы өнер сүйер қауымның көпшілігіне белгілі.

Күйге жан бітіретін қағыс болғандықтан оның орындаушылық өнерде маңызы өте зор. Бұл мәселе сирек болса да зерттеушілер назарында. Ол әр алуан күй мазмұнына орай әуезді жеткізу үшін қағыс түрленуін керек етеді. Ұзын, қысқа, нәзік, сипай, іліп, ауыр, жеңіл, шектеулі қимыл шеңбері бар түрлерінен тұрады. Сондықтан дыбыс жалғастыруда сол қолдың ептілігі өте маңызды. Ол пернеден пернеге көтермей, білдіртпей жылжыту тербеліс арқылы іске асады. Домбырада ішекті қыспай ұстау әдісі шегерілгенде ғана дұрыс дыбысталады. Өкінішке орай кейбір домбырашылардың пернені ұстап, сол қол саусағына жасанды тербеліс беруі, әлде ынғайлы тұста тербетіп, өтер тұста, аяқталар кезде онда тұра қалу әдеті жиі кездесетіндіктен үзілмеген ойды толық беретін иірім ойдағыдай шықпайды да, құлаққа жетпейді. Осы орайда да Динаның сол қол ерекшелігін айта кеткен жөн. Ол ұстазы Құрманғазының ұлы екі қасиетін (төлтумалық және орындаушылық) зердесіне сіңіріп,

ерекше ісүйшілік мектеп қалыптастырды. Күйшілік өнерде тұтас бір дәуір тудырып домбыра тартудың тылсымды табиғатын, санқырлы өзіндік қалыбын жасады, байытты. Оған себепкер қанымен келген талантымен қатар, жаратылыстық ерекшелігі, яғни, оның саусақтарының салалы, жіңішке, икемділігі. Сондықтан ол ешбір домбырашы ала алмаған алшақ перне аралығын еш қиындықсыз өз күйлеріне енгізу арқылы соңы аппликатуралық жаңалық әкелді. Мысалы, «ля - ля» унисондық перне аралық «Домалат - пай», «16 жыл», «Қарақасқа ат» т.б. бірнеше күйінде кездеседі.

Жаңа компьютер негізінде құралған әуендермен үндесіп, өзге аспаптар ДЭЖКО-да домбыра үндерімен үйлесімде өзінің әуендік сазын бұзбай оза шауып, жетекшілік рольді атқарады. Демек, көне домбыра жаңа технология мүмкіндігін игерді. Компьютер де оның мүмкіншілігін кеңейте түсті, шығарымпаздық ізденіске жол ашты, орындаушылыққа жаңа сипат берді, аспап дыбысының еркін ерекше қасиеттерін көрсетуге ықпал етті. ДЭЖКО арқылы әлем халқының домбыра үнін тыңдауына ыңғайлы жол табылды.

ДЭЖКО-да орындалған туындылар жаңа музыкалық үнде естілді. Жұрт елен етті. Бұл құбылыс жаңалық болып саналды. Орындалған шығармаларды мәдени шараларға пайдаланды. Оның алғашқы бастау көзі - оркестр. Ахмет Жұбанов оның даму болашағына үлкен үмітпен қарады. Сол үміттің бір жүзеге асқан тұсы - осы ДЭЖКО. «Ғасырлар бойы тек жалғыз домбырамен тартылып келген қазақ халқының күй музыкасы оркестрге ұласқанда жаңаша шалқи, жаңа әуендерді - бостандық, бақыт, достық әуендерін асқақтата шырқап берді» [4, 1 б.]. Міне, сол музыкатанушы ғалым бастаған оркестрдің даму үдерісі ДЭЖКО арқылы жалғасын тапты. Жаңа стиль оркестр принциптерін негізге ала отырып, оны өркендетті, сөйтіп домбыра жаңа бір үнмен тынысын кеңейтті.

Аталмыш өнер музыка әлеміндегі бәсекелесуде домбыра мүмкіндігіне жол ашты. ДЭЖКО атауының шешімі – Д-Домбыра, Э-Эстрада, К-Күй, К-Компьютер, О-Орындаушы. Ол компьютер арқылы жасалады. Компьютер жинаған мажорға домбыра жетекшілік жасайды. Онда сан түрлі аспаптардың дыбысын жинап тұтастырады, реттейді, бір деңгейге келтіреді. Домбыра өзге электронды аспаптарды сонына ертіп орындайды. Күй формасының күдіретін сақтап, жетекшілік рольді атқарады. Сөйтіп жаңашыл стильдегі шығармалар тыңдаушыға жетеді. Домбыра өнері төл мәдениетімізді жаңа қырынан көрсетті. Оның заманға сай дамуына өз үлесін қосып көркейтті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Айтуарова А. Народные традиции в массовой музыке Казахстана. Автореф. дис. канд. иск. - 17.00.02 - Муз. искусство. Ташкент, 1993.

2 Затаевич А.В. 1000 песен казахского народа. Изд. 2-е.-М.: 1963. - 607 с.

3 Елеманова С. Профессионализм устной традиции в песенной культуре казахов. Рукопись диссертации на соискание ученой степени канд. иск. Л.: 1984. - 157 с.

4 Анаш Д. Домбыраның күмбірі компьютердің тіліне көне ме? // «Azamat KZ». №1 (1) 10-17-наурыз, 2005 ж.

ЧТО ИЗМЕНИЛОСЬ В НОВОМ ТРУДОВОМ КОДЕКСЕ?

АХМЕТОВ Т. У.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КАКЕНОВА А. М.

студент, ПГУ имени Торайгырова, г. Павлодар

ЖАКИШЕВА А. Е.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Как вам известно в условиях мирового кризиса, многие страны такие как Испания, Италия были на грани дефолта. Для Казахстана также пророчили, при цене на нефть 29\$, но при удачной политике нашего государства, и принятия Плана нации - 100 конкретных шагов, и программы – 2050 наше государство справилась с тяжелым бременем (вспомните девальвацию). Изменения также коснулись и правовой политики (реформы). Одно из самых распространенных общественных отношений не обошли стороной. И так Трудовой Кодекс от 23 ноября 2015 года № 414-V, который вступил в силу 1 января 2016 года [1].

Положения данного Кодекса внесли изменения практически во все аспекты трудовых отношений. В связи с этими новшествами работодателю необходимо будет пересмотреть условия, порядок регулирования трудовых отношений и внести изменения во многие документы.

Упрощение процедур изменения условий трудового договора, особенно в условиях кризисных явлений в экономике.

Есть новшества которые ввели режим неполного рабочего времени и времени перевода работников на другую работу, что бы не сокращать численность работников.

К примеру, в целях сохранения рабочих мест предлагается установить срок временного перемещения работников на весь период простоя предприятия (вместо одного месяца). Также предусматривается право работодателя на перевод работника без его согласия (в случае простоя предприятия) на любые имеющиеся вакансии, работа по которым не противопоказана по состоянию здоровья.

Расширение перечня оснований прекращения трудового договора по инициативе работодателя (было 20, стало 25).

В новом Кодексе по инициативе работодателя может быть расторгнут трудовой договор также в случаях:

повторного непрохождения работником проверки знаний по вопросам безопасности и охраны труда или промышленной безопасности;

решения собственника имущества юридического лица либо уполномоченного собственником лица (органа) или уполномоченного органа юридического лица о прекращении полномочий руководителя исполнительного органа, а также других работников, назначаемых (избираемых) собственником имущества или уполномоченным им лицом (органом) либо уполномоченным органом юридического лица;

отсутствия работника на работе более одного месяца по неизвестным работодателю причинам.

Также введено основание расторжения трудового договора по инициативе работодателя при «снижении объема производства, выполняемых работ и оказываемых услуг, повлекшем ухудшение экономического состояния организации».

По предыдущему Трудовому кодексу (ст. 48) по причине сокращения объема работ у работодателя допускается изменение условий труда работника. На практике по этой же причине работодатель производит и сокращение численности работников (но используя основание, предусмотренное подпунктом 2 пункта 1 ст. 54 «сокращение численности или штата работников») с выплатой компенсации в размере средней зарплаты за один месяц.

Учитывая, что в нынешних кризисных условиях существует большая вероятность применения работодателем мер по сокращению работников, вышеуказанное основание выделено отдельно, но при этом расторжение трудового договора возможно при одновременном соблюдении следующих условий:

- закрытие структурного подразделения (цеха, участка);
- отсутствие возможности перевода работника на другую работу;
- письменное уведомление профсоюза не менее чем за один месяц с указанием экономических причин, послуживших основанием для расторжения трудового договора.

При расторжении трудовых отношений по данному основанию работникам выплачивается компенсация в размере двухмесячной заработной платы.

Кроме того, предлагается предоставить работодателю право прекращать трудовой договор с работниками, достигшими пенсионного возраста, установленного законодательством РК, четко регламентировав порядок прекращения. При этом закреплена возможность ежегодного продления трудового договора с работником, достигшим пенсионного возраста и обладающим высоким профессиональным и квалификационным уровнем, с учетом его работоспособности (по аналогии с государственными и гражданскими служащими).

Предлагается предоставить работодателю право установления испытательного срока любым категориям работников.

Т.к. существует проблема о непринятии на работу таких категорий граждан не достигших 18 лет, инвалидов, выпускников вузов и ТиПО, впервые приступивших к работе, не способствуют трудоустройству граждан, разрешили устанавливать испытательный срок.

Предусматривается комплексный подход к решению вопроса трудоустройства лиц с ограниченными физическими возможностями.

По предыдущему законодательству регулирование трудовых отношений с инвалидами регламентируется обязательствами работодателя по приему на работу инвалидов, оснащению их рабочего места специальным оборудованием (с учетом ограничений и нарушений функций здоровья), предоставлением дополнительного отпуска (не менее 15 дней), установлением сокращенного рабочего времени (не более 36 часов в неделю), запретами на привлечение к сверхурочным работам и др. На практике вышеперечисленные требования не способствуют в полной мере трудоустройству инвалидов.

В ЗРК «О занятости населения», предусматривается установление обязательной для выполнения работодателем квоты на прием на работу инвалидов в размере 2-4 % от общей численности работников, с созданием специальных рабочих мест. При этом предлагается субсидирование государством затрат работодателя на оснащение необходимым оборудованием специального рабочего места инвалида [2].

В свою очередь действующий Кодекс предусматривается сохранение запрета на привлечение инвалида к сверхурочным работам. Без изменения остаются нормы о применении суммированного учета рабочего времени и сокращенном рабочем времени (не более 36 часов в неделю).

При этом предлагается снизить продолжительность дополнительного отпуска для инвалидов I и II групп до 6 календарных дней, с возможностью его увеличения в рамках коллективных договоров.

Таким образом, снижение определенной нагрузки на работодателя, с разделением ответственности между государством, работодателем и профсоюзами, будет способствовать решению вопроса трудоустройства инвалидов.

Теперь работодатель путем принятия актов (самостоятельно) или по инициативе представителей работников т.е. посредством заключения коллективного договора решает вопрос выбора формы, системы и размеров заработной платы работников [3].

С помощью консенсуса, предлагается предоставить право работодателям и представителям работников регулировать трудовым и коллективным договорами размеры компенсационных выплат за работу в ночное время, в выходные и праздничные дни, а также в режиме сверхурочного времени.

Завышенная оплата труда за данные виды работы необоснованно стимулирует работников к их выполнению, что является несомненным плюсом. Учитывая, что привлечение к таким работам возможно только при согласии работника, положения Кодекса не должны стимулировать работы сверх предусмотренных норм.

Данные нововведения направлены на предоставление работникам возможности полноценно использовать время отдыха, снизить риски профессиональных заболеваний и производственного травматизма.

Введя институт технических инспекторов из числа работников, выдвигаемых профсоюзом, и предусмотреть их полномочия в рамках производственных советов по безопасности и охране труда, создаваемых на паритетных началах усиливается сфера общественного контроля.

На вышеуказанные советы планируется возложить следующие функции: организация совместных действий работодателя и работников по обеспечению требований охраны труда, проведение проверок условий и охраны труда на рабочих местах, информирование работников об их результатах [4].

Возглавлять производственные советы на паритетных условиях будут представителями работников и работодателя на ротационной основе с периодичностью 2 года. Решения производственного совета будут обязательны для работодателя.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Трудовой Кодекс от 23 ноября 2015 года № 414-V
- 2 ЗРК «О занятости населения» от 23 января 2001 года № 149
- 3 http://dogovor24.kz/articles/obzor_izmenenij_i_dopolnenij_trudovogo_zakonodatelstva_v_sootvetstvii_s_trudovym_kodeksom_rk_2016-514.html
- 4 http://dogovor24.kz/articles/sravnitel'naja_tablica_izmenenij_trudovogo_kodeksa_2016_po_komandirovke_i_oplate_truda-515.html

ЭТИЧЕСКИЙ КОДЕКС?!

АХМЕТОВ Т. У.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КАРИБАЕВА Ж. К.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Несение государственной службы является выражением особого доверия со стороны общества и государства и предъявляет высокие требования к морально-этическому облику государственных служащих.

Государственные служащие в своей деятельности должны быть привержены политике Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Нурсултана Назарбаева и последовательно проводить ее в жизнь [1].

Этический кодекс направлен на укрепление доверия общества к государственным органам, формирование высокой культуры взаимоотношений на государственной службе и предупреждение случаев неэтичного поведения государственных служащих.

Кодексом предусмотрены общие стандарты поведения государственных служащих: быть честными, справедливыми, скромными, обеспечивать законность и справедливость принимаемых ими решений и т.д., стандарты поведения во внеслужебное время, стандарты поведения в служебных отношениях, стандарты поведения, связанные с публичными выступлениями, в том числе в средствах массовой информации.

Кроме того, тем же Указом Президента Республики Казахстан утверждено Положения об уполномоченном по этике.

По новому кодексу вводится Уполномоченный по этике – государственный служащий, осуществляющий деятельность по обеспечению соблюдения норм служебной этики и профилактики

нарушений законодательства о государственной службе, противодействию коррупции и Этического кодекса государственных служащих Республики Казахстан, а также консультирующий в пределах своих функций государственных служащих и граждан [2].

Уполномоченный по этике вводится в центральных исполнительных органах, государственных органах, непосредственно подчиненных и подотчетных Президенту Республики Казахстан (за исключением правоохранительных и специальных государственных органов), аппаратах акимов областей, городов республиканского значения и столицы [3].

Положением также предусмотрены основные функции уполномоченного по этике.

Кроме того, в общих стандартах поведения содержатся следующие новые требования:

1. Способствовать укреплению единства народа Казахстана и межнационального согласия в стране, уважительно относиться к государственному и другим языкам, традициям и обычаям народа Казахстана.

2. Обеспечивать прозрачность принятия решений, затрагивающих права и законные интересы физических и юридических лиц.

3. Не распространять сведения, не соответствующие действительности.

4. На постоянной основе принимать меры по повышению качества оказываемых государственных услуг, всецело ориентируясь на запросы населения как потребителя государственных услуг.

5. Не допускать совершения проступков и иных правонарушений, за которые законом предусмотрена дисциплинарная, административная либо уголовная ответственность.

В стандартах поведения во внеслужебное время предусмотрены следующие новые требования:

1. Придерживаться общепринятых морально-этических норм, не допускать случаев антиобщественного поведения, в том числе нахождения в общественных местах в состоянии опьянения, оскорбляющем человеческое достоинство и общественную нравственность.

2. Не допускать со своей стороны нарушения требований законодательства, сопряженных с посягательством на общественную нравственность, порядок и безопасность, и не вовлекать других

граждан в совершение противоправных, антиобщественных действий.

В стандартах поведения в служебных отношениях предусмотрены следующие новые требования:

1. Воздерживаться от обсуждения личных и профессиональных качеств коллег, порочащих их честь и достоинство в коллективе.

Руководители в отношениях с подчиненными служащими должны:

1. Своим поведением служить примером беспристрастности, справедливости, бескорыстия, уважительного отношения к чести и достоинству личности.

2. Обеспечивать соблюдение принципов меритократии, при решении кадровых вопросов не оказывать предпочтения по признакам родства, землячества и личной преданности и т.д.

Государственные служащие, занимающие нижестоящие должности, должны:

1. При выполнении поручений руководителей представлять только объективные и достоверные сведения.

2. Не допускать в отношении руководства проявлений личной преданности, стремления к получению выгод и преимуществ за счет их должностных возможностей [2].

Будет ли продолжена работа дисциплинарного совета?

11 декабря 2015 года Указом Главы государства № 128 Агентство по делам государственной службы и противодействию коррупции (далее – Агентство) упразднено и создано Министерство по делам государственной службы Республики Казахстан.

Положение, утвержденное Указом Президента РК от 30 июня 2005 года № 1598, а также Регламент работы Дисциплинарных советов, утвержденный приказом Председателя Агентства РК по делам государственной службы и противодействию коррупции от 6 января 2015 года № 2 утратили силу.

В настоящее время, 29 декабря 2015 года Указом Главы государства за № 128 утверждено Положение о советах по этике Министерства по делам государственной службы Республики Казахстан в областях, городах республиканского значения, столице.

Совет по этике Министерства по делам государственной службы Республики Казахстан является коллегиальным органом.

Совет по этике осуществляет свою деятельность в соответствии с законами Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года «О государственной службе Республики Казахстан», от 18 ноября

2015 года «О противодействии коррупции», Положением, иными нормативными правовыми актами и руководствуется принципами законности, объективности и справедливости, этичности, учета общественного мнения и гласности, применения мер предупреждения коррупции.

Рабочим органом Совета по этике является секретариат, который определяется ответственным секретарем Министерства из числа структурных подразделений территориального органа Министерства.

Основными задачами Совета по этике являются:

1) выработка мер, направленных на предупреждение коррупции и профилактику нарушений норм служебной этики, в том числе дисциплинарных проступков, дискредитирующих государственную службу;

2) принятие мер по обеспечению повышения уровня ответственности государственных служащих в соблюдении служебной этики;

3) выработка рекомендаций и предложений по вопросам координации деятельности уполномоченных по этике и взаимодействия с дисциплинарными комиссиями государственных органов [2].

Говоря в общем о нарушении этики (нормы морали и нравственности), то она всегда критиковалась общественностью, так или иначе теперь для государственных служащих существует четкий регламент, и «черты» которые они не должны преступать. Другой вопрос в том не будет ли злоупотребление данным правом?!

ЛИТЕРАТУРА

1 Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V «О государственной службе Республики Казахстан»

2 Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан» Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан (Правила служебной этики государственных служащих)

3 http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/CriminalExecutive/kuis_pages/kuis_staff/kuis_staff_kodex_chesti

ИЗ ИСТОРИИ СРАВНИТЕЛЬНОГО ПРАВОВЕДЕНИЯ ЯПОНИИ

АХМЕТОВ Т. У.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КАКЕНОВА А. М.

студент, ПГУ имени Торайгырова, г. Павлодар

ГРИГОРЬЕВА Р. В.

профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Современное право Японии представляет из себя переплетение традиций внесудебного решения споров, которые существовали в Японии в средневековье с новыми кодексами и процессуальными нормами, создаваемыми по образцам сначала французского и немецкого права, а после Второй мировой войны – американского права. Сегуны династии Токугава в течение нескольких веков стремились изолировать страну от внешнего мира. Ситуация стала меняться только ко второй половине XIV века и этот процесс завершился революцией Мэйдзи (просвещенного правления). Развитие Японии по капиталистическому пути потребовало модернизации права. Оно шло в основном путем восприятия европейского права.

Романо-германская модель права была воспринята Японией к концу XIX века. В течение сотен лет японское правительство сознательно проводило политику изоляции от остального мира. Япония испытывала сильное китайское влияние в идеологии, религии, культуре. В V веке в Японию пришла китайская письменность, а затем и буддизм. Ранние японские законы имели большое сходство с китайскими законами того времени. Наиболее подходящей социальной философией для японского общества с его иерархической структурой было конфуцианство, которое широко распространилось в Японии в период правления династии Токугава. В стране также была создана судебная система, гражданские споры, как и в Китае, решались преимущественно с помощью внесудебных примирительных процедур [1, 220].

В ходе реформ были отменены привилегии японских дворян – самураев. Провозглашено юридическое равенство четырех основных сословий страны. За крестьянами признавалось право собственности на землю. Однако европейские преобразования оказались непоследовательными и сопровождалась они консервацией ряда средневековых институтов. Местное японское право было

абсолютно не приспособлено для решения новых задач, связанных с капиталистическим развитием страны. Возникла острая необходимость модернизировать правовую систему страны [2, 200].

В 80-е годы XIX века японское правительство ввело в действие ряд законодательных актов, составленных по образцу французских. Под руководством французского юриста Г. Буассонда и на основе французских кодификаций были разработаны несколько кодексов, но законами они не стали т.к. элита японского общества считала их слишком демократичными [3, 150].

Правовым идеалом японского правительства было право кайзеровской Германии, с ограничением свобод подданных и сохранением привилегий помещиков – юнкеров. Процесс восприятия в японском праве переместился от французского права к германскому.

По образцу конституции Пруссии в 1850 году была составлена первая конституция Японии. Германская модель легла в основу Гражданского кодекса 1898 года, Торгового кодекса 1899 года, уголовного кодекса 1907 года и Гражданско-процессуального кодекса 1890 года [4, 80].

В уголовном процессе тоже возобладали германское влияние, т.е. в очень короткое время в Японии было создано совершенно новое право, почти не связанное с прежней правовой системой. В области конституционного, семейного и наследственного права понятия императора, семьи имели специфические японские черты.

Конституция 1898 года наделяла императора чрезвычайно широкими прерогативами. Он вправе был назначить министров, судей, членов одной из палат парламента – пэров. Синтоизм, провозглашенный государственной религией страны, почитал императора как «бога в облике человека» [5, 65].

Гражданский кодекс 1898 года, в разделах относящихся к семейному и наследственному праву, закрепляли исключительное положение главы семьи. Без его согласия члены семьи не могли вступить в брак. После смерти главы семьи его права и все его имущество переходило к старшему сыну, жена и прочие члены семьи от наследования устранились. С момента заключения брака женщина становилась членом семьи мужа и признавалась недееспособной, а её имуществом управлял муж.

В принятых кодексах, сочетались элементы различных западноевропейских правовых систем. Так, в Гражданском и Торговом Кодексах преобладали идеи и концепции германского

частного права, но встречаются понятия и институты, заимствованные из французского, а иногда и английского права. А такие акты как закон о доверительной собственности 1922 года и закон о присяжных были составлены под влиянием англо-саксонского права [6, 270].

Таким образом, правовая система Японии после революции Мейдзи представляла собой вариант романо-германской правовой семьи. Но после Второй мировой войны на японское право сильное влияние стали оказывать американские образцы. Об этом свидетельствует Конституция Японии 1946 года, а также реформа уголовно-процессуального права 1948 года. Гражданско-процессуальный кодекс был также подправлен в сторону расширения принципа состязательности как в США.

Текст проекта конституции 1946 года был составлен юристами штаба американских оккупационных войск и они использовали в качестве образца конституцию США. Так, в соответствии с американской моделью в конституции Японии был предусмотрен институт конституционного надзора и контроля, т.е. вводилась проверка любых законодательных или административных актов на предмет их соответствия конституции страны. Проверку может осуществлять не только Верховный суд, но и нижестоящие суды, некоторые из их выносили решения о признании неконституционными даже правительственные постановления. Закон о монополиях был скопирован с американских антитрестовских актов. Влияние американского права бесспорно в послевоенном японском акционерном законодательстве. Значительным воздействием американской системы было в сфере уголовного процесса. УПК Японии 1948 года под влиянием американских юридических концепций значительно расширил применение принципа состязательности, исключён институт предварительного слушания дел. В этот же период были приняты закон о судопроизводстве (1947г), закон об адвокатуре (1949г) Все эти законы продолжают действовать и поныне, хотя они неоднократно подвергались изменениям [7, 27].

Японская конституция 1946 года провозгласила принцип народного суверенитета, император лишился политической власти, он признавался «символом государства и единства народа», парламент объявлялся высшим органом государственной власти и единственным законодательным органом страны. Конституция закрепляла основные демократические права и свободы личности. Статья 9 конституции Японии содержит положение об отказе от

войны от угрозы или применении вооруженной силы как средства решения международных споров [8, 300].

В японской конституции 1946 года в соответствии с американскими правовыми взглядами усилена роль судебной власти и содержится каталог основных прав и свобод граждан, подлежащих судебной защите. На основе конституции 1946 года были внесены важные изменения в текст Гражданского кодекса. Отменен институт патриархальной семьи, женщина и мужчина были объявлены равными участниками семейных, имущественных и наследственных отношений [9, 80].

Закон 1945 года признавал право на создание профсоюзов, а согласно закону о трудовых стандартах 1947 года были установлены ограничения продолжительности рабочего дня и рабочей недели, вводился ежегодный оплачиваемый отпуск. Законами об аграрной реформе уничтожалось помещичье землевладение и земля передавалась в собственность крестьян.

Поражение Японии во Второй мировой войне и её оккупация в течение семи лет американскими войсками привели к существенным изменениям в японском праве, американская правовая семья стала оказывать доминирующее влияние на развитие японского права. Наиболее ощутимо такое влияние проявилось в конституционном, торговом и уголовно-процессуальном праве. Вместе с тем это влияние права США на японскую правовую систему оказалось всё же не столько сильным, чтобы «перетянуть» японское право полностью в семью англо-саксонского права. Большинство институтов основных отраслей гражданского, торгового, гражданско-процессуального уголовного права по-прежнему базируются на традициях романо-германской правовой семьи [10, 290].

Общность японского права с правом стран романо-германской семьи проявляется не только в содержании позитивного права, но и в системе источников. Японское право в отличие от общего права, является статутной юридической системой. Главный, ведущий источник права в Японии – это законодательство, причем законодательство кодифицированное. Данное обстоятельство служит основным препятствием для дальнейшего сближения японского и американского права, определяет границы сближения.

В ряде отраслей права Япония разрабатывает правовой механизм не оглядываясь на иностранное право, а наоборот, подавая пример законодательного решения возникающих проблем, заслуживает внимания интенсивное развитие законодательства

об охране окружающей среды, например. «О предотвращении загрязнения атмосферы воздуха и об ограничении шума (1968)» Большое внимание в Японии уделяется утилизации отходов и поддержанию чистоты в городских условиях

В целом, сохранилась прежняя кодифицированная система, костяк которой составляют шесть кодексов (в них внесены изменения, вытекающие из конституции) дополненных значительным массивом законов и других нормативных актов, образующих в совокупности систему источников, сходную с западноевропейской. Прецедент не стал источником японского права

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Саилов А.Х. Сравнительное правоведение. Основные правовые семьи современности. М., 2003, «Юристь» с.309
- 2 Давид Р. Основные правовые системы современности. М., 1988, «Юристь» с 276.
- 3 Административное право зарубежных стран. М., 1996, «Юристь» с 196.
- 4 Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира: М.. 1993 С.94.
- 5 Тихомиров ЮА. Курс сравнительного правоведения. М., 1996. «Юристь» С.79.
- 6 Саидов А.Х. Введение в основные системы современности. М., 2009. «Юристь» с. 322.
- 7 Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права, М., 1998, Т1, с. 312.
- 8 Давид Р. Основные правовые системы современности, М., 1988, «Юристь» с. 326.
- 9 Очерки сравнительного права / От вред. В.А. Туманов/ М., 1981, «Юристь» С. 95.
- 10 Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. Основные правовые семьи современности. М., 2003. «Юристь». с.326

ПОСРЕДНИЧЕСТВО КАК СПОСОБ МИРНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СПОРОВ

БУЕБАЕВ Е. Т.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В настоящее время в результате изменения соотношения сил в мире в пользу монополярной системы существует реальная угроза войн регионального и даже глобального характера. Все это определяет необходимость исследований в области мирного урегулирования международных споров. Мирное урегулирование международных споров отвечает интересам всех народов, поскольку сосуществование государств, принадлежащих к различным региональным системам, настоятельно диктует необходимость мирного разрешения споров между ними.

Принцип мирного разрешения международных споров – это важнейшее свойство современного международного права, непосредственно и предельно концентрированно выражающее его сущность как права мирного сосуществования государств независимо от их социальных систем и проявляющееся в основанной на международно-правовом запрещении применения в международных отношениях силы или угрозы ею всеобщей обязанности субъектов международного права разрешать возникающие между ними споры или ситуации исключительно мирными средствами; с правом свободного выбора каждого из них и учетом взаимных интересов друг друга, в соответствии с принципами справедливости и международного права.

Можно говорить о пяти основных этапах становления и развития принципа мирного разрешения международных споров до принятия Устава ООН и после его принятия.

1. Провозглашение принципа мирного разрешения международных споров в Гаагских конференциях мира, состоявшихся в 1899 и 1907 годах.

2. Утверждение принципа мирного разрешения споров в пакте Бриана-Келлога и в последующих многосторонних международно-правовых документах как одного из основных принципов современного международного права (1928-1936 гг.).

3. Разработка и закрепление принципа мирного разрешения споров в Уставе ООН и в уставах региональных организаций (1944-1955 гг.).

4. Подтверждение и развитие принципа мирного разрешения международных споров в резолюциях Генеральной Ассамблеи ООН, документах международных конференций, многосторонних и двусторонних соглашениях государств (1957-1964 гг.) [1].

5. Прогрессивное развитие и кодификация принципа в системе основных принципов мирного сосуществования государств, его развернутая формулировка в Декларации принципов международного права, касающихся дружественных взаимоотношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН (1964-по сегодняшний день) [2].

Международно-правовой институт посредничества можно определить как совокупность норм, регулирующих содействие третьих государств или международных органов в мирном разрешении международных споров, осуществляемое по их собственной инициативе или по просьбе находящихся в конфликте сторон и состоящее в ведении посредником переговоров со спорящими на основе его предложений с целью мирного урегулирования разногласия в соответствии с основными принципами международного права и справедливости.

Собственно посредничество - это переговоры на более широкой основе, то есть с участием третьих государств или международных организаций. Если при прямых переговорах спорящие стороны сами непосредственно решают свой спор, то при посредничестве им в этом помогают третьи государства (международные органы). Это означает, что если при непосредственных переговорах определенные права и обязанности возникают только у участников спора, то при посредничестве соответствующими правами наделены и третьи государства.

Современная межгосударственная практика свидетельствует о жизнеспособности и достаточной эффективности посредничества. Оно с успехом применялось для мирного урегулирования целого ряда международных споров и разногласий.

Процедура посредничества регламентирована в Гаагской конвенции 1907 года о мирном решении международных столкновений, Межамериканском договоре о добрых услугах и посредничестве 1936 года и Американском договоре о мирном разрешении споров 1948 года.

В важнейших международно-правовых документах этот институт мирного урегулирования закреплен на втором месте после переговоров. И это не случайно. По своей сущности

посредничество является одним из специфических видов переговоров в широком смысле как формы дипломатического урегулирования международных разногласий. В отличие от юридических способов (международный арбитраж и международный суд), процедура посредничества и непосредственных переговоров не связана строго определенными процессуальными правилами и должна основываться на точном и неуклонном соблюдении основных принципов и норм современного международного права, взаимном уважении прав и интересов участников переговоров.

В данный момент в мире чрезвычайно обострился вопрос разрешения кризисных и конфликтных ситуаций. В этой связи особую актуальность приобретает проблема выбора алгоритма действий при их разрешении. Данный выбор в значительной мере зависит от интересов сторон и при их содействии должен основываться на принципах международного права. Основными принципами международного права при разрешении конфликта являются поддержание мирных и добрососедских отношений между государствами, а также недопущение возникновения ситуаций, могущих привести к спору, конфликту или кризису.

В случае если спор, конфликт или кризис всё же возникает, в силу вступают два других взаимосвязанных принципа поведения: воздерживаться от использования силы или угрозы силой для навязывания другой стороне своего способа разрешения конфликта и предпринять попытки к урегулированию споров, конфликтов или кризисов мирным путём. В то же время принимаются в расчёт и дополнительные международные правила – не способствовать осложнению или разрастанию спора, при этом урегулирование конфликта или кризиса не должно нести в себе угрозы миру и безопасности. В таких мероприятиях в качестве первого шага к урегулированию спора или предотвращению его осложнения государство уведомляет другую сторону в споре о том, что возникшая ситуация может нарушить существующие между ними дружественные отношения, и предлагает другой стороне обменяться мнениями по данному вопросу.

Если договорённость не достигнута, стороны вынуждены искать урегулирование спора путём прямых переговоров по дипломатическим или иным каналам. Если и в результате прямых переговоров не удаётся прийти к урегулированию спора, они приступают к обмену мнениями относительно следующих шагов, которые они предпримут.

При невозможности достичь соглашения о последующей процедуре каждая сторона в споре имеет право искать урегулирования в одностороннем порядке в соответствии с какой-либо одной процедурой урегулирования, рассмотренной в одном из предыдущих соглашений между сторонами. При отсутствии таких соглашений и в случае, если данный спор может представлять собой угрозу для международного мира и безопасности, стороны в споре должны передать его на рассмотрение Совета Безопасности ООН. Этот орган уполномочен давать сторонам рекомендации относительно надлежащей процедуры и методов урегулирования спора, а также рекомендовать целесообразные условия урегулирования.

Алгоритм действий в конкретном конфликте зависит от многих факторов и требует специального обоснования. Но теоретический и практический интерес представляет вывод о том, что эффективность переговоров как средств урегулирования споров и конфликтов существенно повысится, если в основу переговоров будет положен принцип решения проблем, а не принцип максимизации выигрыша.

Урегулирование конфликта подразумевает нахождение нового, компромиссного и приемлемого для всех основных политических сил баланса властных полномочий в том полиэтничном обществе, где этот конфликт возник и развивается в форме политической борьбы. Но путаница в социальной жизни общества вызвала путаницу и в решении конфликтов. Посредники, появившиеся по решению высших инстанций, зачастую навлекали на себя гнев враждующих сторон, а конфликты вспыхивали с новой силой. Поэтому посредничество достигнет наилучших результатов только в том случае, если будут соблюдены следующие условия:

1. Сформированы ориентации сторон, находящихся в конфликте, на поиск совместного решения проблемы, как на уровне лидеров, так и на уровне общественного сознания – здесь предполагается переход от односторонних действий к совместным. Именно этот момент является критическим в урегулировании конфликта или кризиса мирными средствами.

Занимаясь формированием ориентации на поиск взаимоприемлемого решения, посредник должен учитывать, что внутри политической элиты каждой из сторон, как правило, существуют два полюса: те, кто согласен на поиск мирного решения и те, кто против. Посредник должен учитывать позиции и тех, и других. В противном случае достигнутые договоренности могут оказаться под угрозой срыва.

2. Созданы условия для обмена информацией и точками зрения между участниками конфликта (обеспечивает каналы коммуникаций); оказание помощи сторонам в формировании интересов и целей друг друга. Здесь сначала участники конфликта обмениваются информацией через посредника, после происходит обсуждение проблемы участниками конфликта в присутствии посредника. Это повышает оперативность и снижает вероятность искажения информации. Затем, когда уровень доверия установлен, встречи могут проходить без непосредственного участия посредника. Посредник нередко предлагает и место проведения встречи. В конфликтной и кризисной ситуации это может быть территория посредника.

3. Оказана помощь в диагностике ситуации и поиске взаимоприемлемых решений (что является ключевой функцией). В этом случае посредник содействует участникам в интерпретации информации, оценке предложений, выявлении возможных вариантов решений и соглашений; помогает сторонам улучшить их переговорные навыки и умения. Важно подчеркнуть, что посредник помогает участникам в поиске выхода из конфликта, стимулирует их к мирному его завершению, но не решает проблему за них.

4. Посредник помог участникам конфликта «сохранить своё лицо», т.е. мирное разрешение конфликта ни для одной из сторон не выглядело как поражение или проявление слабости. Посредник может выступить инициатором мирного соглашения, предложить формулировку итогового документа.

5. Разработаны правила взаимодействия сторон, включая процедурные вопросы, а также на обеспечение выполнения достигнутых договоренностей. Посредничество не обязательно предполагает реализацию всех пяти названных функций в полном объеме. Например, посредник может сконцентрировать своё внимание на оказании помощи в получении и оценке информации (информационная помощь) и т.д.

Задачи, которые решает посредник, зависят друг от друга: решение одной способствует решению другой. В частности, улучшение коммуникации между сторонами позволяет точнее оценить ситуацию, а формирование ориентации участников конфликта на совместный поиск выхода из конфликтной ситуации побуждает их к установлению каналов коммуникации. Снижение уровня противостояния сторон, а также их переход от попыток разрешить противоречия в одностороннем порядке к поиску

совместного пути могут служить объективными показателями успешности посреднической деятельности. Однако здесь есть два момента.

Во-первых, большинство исследователей и практиков исходят из того, что результат посредничества определяется не только, и даже не столько тем, удалось снизить напряженность и подписать, например, соглашение между конфликтующими сторонами или нет. Его итог значительно шире и включает в себя, прежде всего изменение отношений между конфликтующими сторонами.

Кроме того, чтобы посреднические усилия были успешными, посредник должен воздействовать на всю систему конфликта: на отношения между лидерами, политическими элитами, массами. Более того, посредничество, особенно в международных конфликтах, нередко оказывает влияние на комплекс отношений в регионе и в мире в целом. Это означает, что успешно осуществленное посредничество не только способствует разрешению конкретного конфликта, но и улучшает общую атмосферу. При таком понимании соглашение – лишь возможное внешнее проявление изменения этих отношений. Вынужденное соглашение, которое не затронуло отношений сторон, оказывается временным и потому малоэффективным.

Во-вторых, если ограничиться только объективными показателями эффективности деятельности посредника (снижение напряженности, подписание соглашений и даже изменение отношений), то остается неясной роль самого посредника в урегулировании конфликта. Не исключено, что участники самостоятельно нашли решение, а действия посредника в лучшем случае оказались бесполезными. Поэтому важно учитывать не только то, как изменились конфликтные отношения, но и то, что конкретно и как сделал посредник. Иными словами, кроме объективных критериев следует ориентироваться еще и на субъективные показатели. Последние отражают степень удовлетворенности сторон посредничеством. Справедливое посредничество означает, что при осуществлении своих функций посредник одинаково относился к обеим сторонам и не пытался «подыгрывать» ни одной из них. О необходимом посредничестве можно говорить тогда, когда ясно, что без усилий посредника было сложно или даже невозможно обойтись. Оно действительно было нужным участникам. Результативность посредничества подразумевает, что достигнутые договоренности имеют

реалистичный и стабильный характер. Ни одним из участников конфликта они не рассматриваются как временный маневр перед следующим витком развития конфликта [3, с. 27-31].

Сегодня практически во всех конфликтах в той ли иной форме участвуют посредники. Это обусловлено, прежде всего, тем, что в нынешних условиях выход из конфликта путём переговоров является жизненно важным не только для непосредственных его участников, но и для других членов мирового сообщества.

Необходимо создавать сеть как официальных правительственных, так и неофициальных посреднических организаций, которые бы дополняли друг друга, взаимодействовали друг с другом, постепенно заполняли собой все конфликтующие ячейки нашего общества. Само собой разумеется, что на возникающие конфликтологические структуры должны ложиться пропагандистские миссии. Им необходимо показывать, что мирный путь решения конфликта является оптимальным, в то время как силовой способ лишь будет загонять проблему внутрь.

Международное сотрудничество имеет важный аспект, касающийся личности посредников. Понятно, что в любом конфликте посредник должен восприниматься обеими конфликтующими сторонами как человек беспристрастный, абсолютно ни в чём не заинтересованный, кроме разрешения конфликта. Однако главная роль в разрешении конфликтов должна быть отведена практике межгосударственного регулирования конфликтов, включая использование механизма ООН. Однако это отнюдь не исключает, что наряду с межгосударственным регулированием может быть применено и неофициальное посредничество как база для более широких дипломатических шагов.

Посредничество уместно в любом случае, на любом этапе, пусть первоначально оно будет пробуксовывать, кроме разве что одного случая – когда в результате некомпетентности таковое начнёт, наоборот, обострять ситуацию. Более того, оно будет дискредитировать саму идею посредничества.

ЛИТЕРАТУРА

1 Накашидзе Б.Д. Военно-политические кризисы и международное право// Вестник МГУ: Серия международное право и международные отношения. – 2007. - №4.

2 Декларация об усилении эффективности принципа отказа от угрозы силой или ее применения в международных отношениях

(18 ноября 1987 г.) // «Международное право в документах. Сост. Н.Т.Блатова. М., Юридическая литература, 1982.

3 Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 43/51 от 5 декабря 1988 г. «Декларация о предотвращении и устранении споров и ситуаций, которые могут угрожать международному миру и безопасности, и о роли ООН в этой области»// «Международное право в документах. Сост. Н.Т.Блатова. – М., Юридическая литература, 1982.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМА

КАКЕНОВА А. М., АХМЕТОВ Т. У.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ГРИГОРЬЕВА Р. В.

профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Английский парламент – один из старейших парламентов мира. Он возник в конце XIII века и с тех пор продолжает функционировать без перерыва на протяжении всей политической истории страны. В литературе термин «парламент» употребляется для обозначения обеих палат парламента, но чаще всего под парламентом подразумевается его основная часть – палата общин.

Различие интересов и борьба сословий Англии в период феодальной раздробленности выдвинули короля в качестве арбитра для решения спорных вопросов и тем самым привели к усилению его роли в жизни страны. Представители сословий были заинтересованы в решении важных задач с их участием. Так возникают представительные учреждения и их главное отличие от феодальных съездов в том, что в них участвует не два, а три сословия. В XIII веке Англия переживает период острой борьбы между баронами с одной стороны и горожанами и рыцарством с другой. В 1265 году горожане и рыцари одержали победу над баронами, что привело к созыву в истории Англии первого сословного собрания, получившего название парламент. В него были приглашены бароны, духовные феодалы и представители третьего сословия – рыцари и горожане. Так в Англии изменилась форма феодального государства возникла монархия с сословным представительством [1, 122].

Первое время влиять на политику королевской власти у парламента были незначительны. Но постепенно появилось

несколько важных документов – статуты, которые запрещали королю нарушать старые законы об ограничении произвола короля. Постепенно, в XIV веке закрепились компетенции парламента в финансовых вопросах. В 1340 году статут запретил взимание без согласия парламента прямых налогов, а в 1362 году и косвенных налогов. В XIV веке парламента ввел процедуру импичмента – она состояла в возбуждении палатой общин перед палатой лордов как высшем судебном органе страны обвинения против того или иного должностного лица короля в злоупотреблении властью, кроме того в это время утвердилось право парламента прямо объявлять преступными те или иные злоупотребления отдельных королевских чиновников и в этом случае парламентом издавался специальный акт, утверждаемый королем и получивший названия «билль об опале» [2, 13].

В период XVI – XVII веков в Англии установился режим абсолютизма, усилившаяся королевская власть не смогла упразднить парламента. Его устойчивость была обусловлена союзом различных сословий страны. Верховенство короны этого периода было оформлено статутом 1539 года, который приравнивал указы короля в совете к законам парламента. В 1547 году парламента отменил этот статут и фактически сохранил за собой прерогативу утверждения размеров сборов налогов [3, 84].

Острые противоречия в правящей элите были связаны со стремлением королевской власти ограничить влияние парламента, но парламента являлся главным источником пополнения казны, каналом через который было возможно ознакомиться с настроением в обществе, местом выработки компромиссов и достижения согласия. Отказ Карла I-го от созыва парламента стал одной из главных причин возникновения гражданской войны. Годы безпарламентного правления (1629-1640 гг.) характеризовались полным произволом королевской власти и привели к восстанию в Шотландии и угрозе вторжения шотландцев в Англию. Неудачи королевской армии в войне против Шотландии заставили короля созвать парламента, который отказался финансировать военную компанию короля. Положение Англии после роспуска строптивного парламента стало критическим и король вынужден был созвать новый парламента, который принял несколько важнейших документов, ставших средством ликвидации инструментов английского абсолютизма [4, 192].

Все принятые парламентом документы ограничивали власть короля и содействовали утверждению в стране конституционной

монархии. Но конституционный конфликт не был разрешен и вскоре перерос в вооруженный конфликт. Началось противостояние армии короля и армии парламента, после реформирования армии парламента, она одержала ряд важных побед. А ходе военных действий обнаружилось противостояние парламента с армией, простые участники военных событий требовали радикальных изменений в стране. Парламент же вполне удовлетворен был ограничением влияния короля. В 1649 году король был казнен и парламент объявил Англию республикой [5, 95].

Палата лордов была упразднена, а палата общин объявила себя верховной властью, высшим исполнительным органом стал Государственный совет. В конце 1653 года была введена конституция, закрепившая военную диктатуру Кромвеля.

Согласно принятой конституции, высшая законодательная власть была сосредоточена в руках лорда-протектора и парламента. Парламент был однопалатным, участие в выборах ограничивалось очень высоким имущественным цензом. Конституция прямо объявляла лорда-протектора пожизненным правителем, закрепив его личную диктатуру, вскоре Кромвель перестал созывать парламент, а членов Государственного совета он назначал по своему усмотрению. Он восстановил верхнюю палату парламента, местное управление было сосредоточено в руках генералов кромвелевской армии [6, 85].

В ходе событий XVII века экономическое и политическое положение английской буржуазии значительно укрепилось, главным противником для неё теперь был не король а народные массы, которые продолжали активную борьбу за свои интересы, смерть Кромвеля ускорила соглашение буржуазии с феодальной аристократией в целях восстановления монархического режима. По замыслу буржуазии эта монархия должна быть конституционной, но в ходе реставрации монархии парламент вновь стал ареной острой политической борьбы. В парламенте складывались две политические группировки одна их них – тори – объединяла приверженцев короля., другая – вики – представляла интересы буржуазии и среднего дворянства, оппозиционно. настроенную по отношению к королю [7, 50].

В течение длительного времени в парламенте господствовали тори, а виги находились в оппозиции, они пытались провести через парламент закон о гарантиях неприкосновенности граждан. Это удалось им сделать лишь в 1679 году [8, 175].

Этот закон назывался Habeas Corpus Amendment Act – закон о неприкосновенности личности, в соответствии с которым любой арестованный мог лично или через родственников обратиться в один из высших судов Англии с требованием выдать приказ о Habeas corpus. Непосредственное значение этого документа во время его издания заключалось в создании гарантии неприкосновенности для членов вигинского парламента и их приверженцев от преследований королевской власти. Позднее этот закон стал одним из важнейших документов Англии.

В условиях реакционной политики короля Якова II виги и тори пошли на компромисс, результатом которого стало утверждение в Англии конституционной монархии, которая закреплена была в двух актах парламента : Билле о правах 1689 года и Акте об устранении 1701 г. [8, 140].

Билль о правах определил положение парламента в системе государственных органов. Утверждая верховенство парламента в области законодательной власти и финансовой политики, Билль запретил:

- 1) приостанавливать действия законов без согласия парламента;
- 2) взимать налоги и сборы в пользу короля. без согласия парламента;

3) содержать постоянную армию в мирное время. Билль также устанавливал свободу слова и прений в парламенте, свободу выборов в парламент. Он содержал специальное указание о том, что парламент должен созываться достаточно часто. Позже срок полномочий парламента был определен сначала в 3, а потом в 7 лет. Акт об устранении, или закон о порядке престолонаследия после бездетных Вильгельма Оранского и его жены, кроме того закон еще раз подтвердил ограничение власти короля в пользу парламента. Для развития парламентаризма в Англии большое значение имели два следующих положения, одно из них устанавливало так называемый принцип контрасигнатуры, согласно которому акты, издаваемые королем действительны только при условии наличия подписи соответствующего министра [9, 35].

Второе важное положение заключалось в установлении принципа несменяемости судей. До этого времени судьи занимали свои должности. пока это было угодно королю - теперь. отстранить их от должности можно было только по решению парламента. Это положение было очень важно для развития английской конституции, т.к. провозглашало отделение судебной власти от исполнительной.

Так, на рубеже XVII и XVIII веков в Англии получили оформление важные институты буржуазного государственного права: верховенство парламента в области законодательной власти и финансовой политики. принцип несменяемости судей, право парламента определять военный контингент. Но не был окончательно утвержден принцип разделения властей остался неразрешенным вопрос о политической ответственности исполнительной власти перед парламентом. Акты 1689-1701 годов установили в Англии дуалистическую монархию, т.к. в руках монарха оставалась сильная исполнительная власть и право абсолютного вето в отношении актов парламента.

Главным направлением эволюции британской монархии в XVIII и начале XIX века, заложившими основы британской модели парламентаризма, были дальнейшее ограничение королевской власти и утверждение новых принципов взаимоотношений исполнительной и законодательной власти – становление «ответственного правительства». Важнейшей особенностью этих изменений тало то. что они не были, как правило, оформлены какими бы то ни было конституционными актами, а сложились в процессе политической практики как результат соперничества двух партий за право сформировать «правительство его величества», именно конституционные соглашения, а не акты конституционного значения (Великая Хартия, Билль о правах и т.д.) стали основой британской неписаной конституции. Монарх продолжал оставаться главой государства, но постепенно превращался фактически в номинальную главу исполнительной власти. Право короля отменять законы принятые парламентом перестало применяться с 1707 года. Отчуждение короля от кабинета способствовало сосредоточению функций по руководству кабинетом в руках первого министра короля. Кабинет стал действовать от имени «его величества», но самостоятельно. Положение монарха в дальнейшем было определено максимой «король царствует, но не управляет».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Конституционное право зарубежных стран. Общая часть: учеб. для вузов – М., Норма .2005, с. 206
- 2 Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: учеб. для вузов- М., Юристь, 2007. с. 324
- 3 Мишин а.А. Конституционное право зарубежных стран: учеб. для вузов. – М., Юстицинформ, 2009, с. 212.

4 Конституционное право государств Европы: учеб. пособие для юрид. вузов.- М.. Волтерс. 2008, с. 291.

5 Маклаков В.В. Конституционное право зарубежных стран: учеб. пособие для юрид. вузов - М., Норма. 174.

6 Денежкина е Опыт Великобритании в области государственного устройства – Федерализм. – 2006. -№1 – с. 145.

7 Фомичев А.В. Основы конституционного права Великобританииб учеб. пособие. –М., Юристь,с. 68.

8 Конституционное право зарубежных стран. Общая часть: учеб. для вузов.- М.. Норма 2005., с. 231.

9 Там же – С. 242.

10 Эллиотт М. Великобритания: двухпалатный парламент, суверенитет и неписаная конституция. – М., Норма, с. 53.

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ЗА УПОТРЕБЛЕНИЕ СПИРТНЫХ НАПИТКОВ

ҚИСАНОВ Д. А.

студент, Западно-Казахстанский инженерно-технологический колледж,
г. Уральск

Проблемы, связанные с употреблением алкоголя, известны с начала истории человеческого общества и достаточно остро стоят во многих странах мира. 47 % жителей Земли в возрасте 15 лет и старше потребляют алкоголь, из них 5 % – в опасных дозах. В последние годы в связи с процессами глобализации доступность спиртных напитков заметно возросла, что привело к усилению остроты проблем, связанных с чрезмерным употреблением спиртных напитков. Употребление алкоголя стало одним из важнейших факторов, угрожающих здоровью человечества. По мнению специалистов, степень алкоголизации населения напрямую зависит от доступности алкоголя, которая определяется его ценой, временем и местами продаж. Связь между доступностью алкоголя и уровнем пьянства подтверждается статистикой [1, С. 88-91]. Высокая распространенность факторов риска обусловлена низким уровнем ответственности населения страны за свое здоровье, здоровье своей семьи и окружающих. Опыт различных стран и данные международных исследований показали, что снижение потребления алкоголя в опасных для здоровья дозах на 10 %

сокращает смертность среди мужчин на 20 %, смертность от несчастных случаев на 5 %.

В настоящее время в Казахстане создана достаточная законодательно–нормативная база регулирования ограничения продажи и употребление алкоголя: Кодекс РК «О здоровье народа и системе здравоохранения», ст. 159 (2009); Кодекс РК «Об административных правонарушениях» (2014) с дополнениями и изменениями в статье 440 гласит, что появление в общественных местах в состоянии опьянения лиц, не достигших восемнадцати лет, а равно распитие ими алкогольных напитков - влекут штраф на родителей или лиц, их заменяющих, в размере пяти месячных расчетных показателей; исключен запрет на торговлю спиртными напитками в радиусе ста метров от детских учреждений. Поскольку эта норма прописана в пункте о запрете продажи алкоголя лицам, не достигшим 21 года. Ужесточено и наказание за нарушение этой нормы.

В Кодексе об административных правонарушениях Республики Казахстан административной ответственности несовершеннолетних посвящена глава 9. Данная глава определяет понятие несовершеннолетних, относя к ним лиц, которым к моменту (т.е. времени) совершения административного правонарушения исполнилось шестнадцать лет, но не исполнилось восемнадцати лет [2]. Часть вторая статьи 65 КоАП РК гласит, что на несовершеннолетнего, совершившего административное правонарушение может быть наложено административное взыскание, либо к нему могут быть применены меры воспитательного воздействия.

Вопрос алкоголизации казахстанской нации, особенно молодого поколения, не теряет своей актуальности, демонстрируя непосредственное влияние на демографическую картину, физическое и нравственное развитие общества. Поводом для употребления подростками алкогольной продукции является успешная сдача зачётов, окончание учебной четверти и другие события, которые, по мнению несовершеннолетних, необходимо отметить.

Вместе с тем, для приобретения спиртосодержащей и алкогольной продукции несовершеннолетние используют «подставных» лиц, т.е. просят взрослых купить им запрещённый напиток. Поэтому родители должны знать, что проблема предупреждения административных правонарушений несовершеннолетних включает

в себя и вопрос об административной ответственности родителей или лиц их заменяющих, в связи с неправильным их отношением к детям, злостного невыполнения обязанностей по воспитанию детей, а также в связи с правонарушениями несовершеннолетних.

Административная ответственность родителей, или лиц, их заменяющих в этих случаях наступает за чужую вину (проступки детей) и за свою собственную, так как безответственное отношение родителей к воспитанию детей является причиной противоправного поведения несовершеннолетних.

Подпункт 5) пункта 1 статьи 9 Закона Республики Казахстан «О государственном регулировании производства и оборота этилового спирта и алкогольной продукции» запрещает реализацию алкогольной продукции лицам в возрасте до 21 года. Такой же запрет содержится в подпункте 1) пункта 14 статьи 159 Кодекса Республики Казахстан о здоровье народа и системе здравоохранения. Кроме того, пункт 2 статьи 37 Закона Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» содержит специальный запрет на продажу алкогольных напитков ребенку (ребенком считается лицо, не достигшее совершеннолетия, то есть 18-летнего возраста). Возраст покупателя алкогольной продукции должен устанавливать непосредственно продавец. При любых сомнениях относительно возраста покупателя продавец вправе потребовать у покупателя доказать свой возраст путем предъявления удостоверения личности. В случае отказа покупателя подтвердить свой возраст, продавец вправе не продавать ему алкоголь.

Может возникнуть ситуация, когда в группе молодых людей выбирается представитель, достигший установленного возраста для приобретения алкоголя, а распиваются напитки совместно с теми, кто необходимого возраста еще не достиг. Возможно ли в этом случае предъявление претензий к продавцу алкоголя? Ответ на этот вопрос будет зависеть от того, осведомлен ли продавец о намерениях покупателей и дальнейшей судьбе купленных напитков. Формально, если продажа алкоголя произведена надлежащему лицу, то предъявить претензии в случае дальнейшего его распития молодыми людьми за реализацию его по статье КоАП нельзя. В то же время, если из обстановки явно следует, что алкоголь будет распивать группа молодых людей, не достигших 21-летнего возраста (например, сидящих за одним столиком в кафе), то претензии к продавцу или к заведению по указанной статье КоАП все-таки возможны.

Такие действия также могут быть квалифицированы по статье 131 КоАП «Доведение несовершеннолетнего до состояния опьянения» или статье 132 «Допущение нахождения несовершеннолетних в развлекательных заведениях в ночное время». За доведение несовершеннолетнего до состояния опьянения по статье 131 КоАП может быть привлечен к ответственности и тот, кто покупает алкоголь по просьбе молодых людей, не достигших совершеннолетнего возраста.

Если продажа алкоголя не производилась сотрудниками данного заведения, то привлекать к ответственности в случае дальнейшего его распития несовершеннолетними за реализацию его по статье КоАП нельзя. Однако другие отрицательные последствия, аналогично описанным в предыдущем пункте для владельца заведения возможны.

Как мы видим, совершение несовершеннолетними административных правонарушений набирает обороты... и необходимо урегулировать данные отношения, ведь дети – наше будущее! И то, как мы воспитаем их, в каких условиях вырастим, будет определять будущее нашей страны, народа и нашу старость. Понимая всю важность этого вопроса, государство стоит на страже интересов ребёнка. Но усилия государства не должны оставаться односторонними, и каждый родитель, взрослый человек, должен понимать свою ответственность перед государством, обществом и перед самими детьми за их воспитание, условия жизни, соблюдение и гарантию их прав.

Я, как будущий юрист, считаю, что в нашей стране необходимо ужесточить ответственность за данный вид правонарушений и в качестве примера хочу отметить выступление Премьер-министра Дмитрия Медведева за ужесточение наказания лицам, продающим алкоголь несовершеннолетним подросткам. Об этом глава правительства заявил во время выступления в партийном вузе «Единой России».

«Те, кто продает алкоголь несовершеннолетним, должны сидеть в тюрьме. Только таким образом мы можем это запретить. А 18 или 21 год - это выбор законодателя» – заявил Д. Медведев. По его словам, употребление спиртного среди несовершеннолетних приобрело угрожающий характер. Одним из выходов из сложившейся ситуации премьер назвал повышение ценза на продажу алкоголя [3].

Также мы считаем, необходимо привлечь СМИ и наружную рекламу алкоголя на распитие алкогольных напитков в

общественных местах, а также ужесточение ответственности водителей автотранспортных средств, управляющих в нетрезвом состоянии. Если в каждом учебном заведении, магазине, улицах и прочих людных местах будут висеть объявления, лозунги, фотографии с последствиями потребления алкогольной продукции, определенно эффект будет сильнее и возможно даже численность употребляющих алкоголь заметно снизится. Ведь часто люди, а особенно несовершеннолетние, совсем не задумываются о результатах «обычных» посиделок во дворе. Нашей стране нужна качественная и продуктивная пропаганда здорового образа жизни!

Не всем известно, что потребление алкоголя особенно вредно, когда оно приводит к психологическим или физическим нарушениям у пациента. Чрезмерное употребление алкоголя связано с циррозом и раком печени, раком ротовой полости, гортани, глотки и пищевода. Риск развития рака повышается при сочетании употребления алкоголя и курения. Потребление алкоголя увеличивает риск развития артериальной гипертензии, инфаркта миокарда и кардиомиопатии, влияет на репродуктивную функцию у мужчин и женщин, вызывая импотенцию, снижение либидо, нарушение менструального цикла и самопроизвольных выкидышей. Согласно исследованиям ученых-медиков, алкоголь увеличивает риск развития рака молочной железы. К тому же в алкоголе много калорий! 1 грамм чистого алкоголя содержит 7 Ккал, что больше, чем во многих продуктах. Большой бокал вина содержит около 200 Ккал, и к тому же дополнительное количество энергии от содержащегося в напитке сахара. Очень часто с употреблением алкоголя связаны семейные проблемы, разводы, детский алкоголизм, проблемы на работе, самоубийство, насилие и другие преступления [4].

С 29 октября 2007 года в Казахстане отмечается Национальный день отказа от употребления алкоголя, злоупотребление которым является одной из основных причин смертности, утраты здоровья и трудоспособности населения в республике, как и во многих странах мира. Мы надеемся, что в недалеком будущем все эти проблемы будут решены, и каждый гражданин будет счастливым, здоровым, и мы станем еще на один шаг ближе к построению подлинного правового государства.

ЛИТЕРАТУРА

1 Беженцев А. А. Современное состояние и тенденции совершенствования административной ответственности несовершеннолетних // Закон и право. - 2010. - № 5. – С. 88-91

2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.01.2016 г.)

3 ссылка на электронный источник: <http://polit.ru/news/2013/03/27/medvedev2/>

4 ссылка на электронный источник: <http://zozh.kz/>

ҚЫЛЫШ МІНДЕТІ КЕСУ, АҚЫЛ-ОЙ МІНДЕТІ ШЕШУ

МОЛГАЖДАРОВА А. Т.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

АХМАДИЕВА А. Т.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

*Әлемде дауды жеңудің
бір-ақ тәсілі бар, бұл – одан бұлтару.*

Д. Карнеги

Демократиялық, бәсекелестікке қабілетті мемлекеттің ажырамас қасиеті болып кәсіпкерліктің дамуына қолайлы жағдайлар жасалған азаматтардың құқықтық мәдениеттілігі жоғары азаматтық қоғам табылады. Әрине, Қазақстан өзінің құқықтық жүйесін жетілдіру мақсатында дамыған мемлекеттердің мол тәжірибесіне жүгініп, кейін мұқият зерттей келе олардың прогрессивті құқықтық институттарын қабылдау керек. Әлемде, соның ішінде ТМД мемлекеттерінің арасында да серпінді дамып келе жатқан институт болып – медиация табылады. Яғни медиация – дау-дамайды баламалы (альтернативті) реттеудің түрі. Тіптен медиация – азаматтық қоғамның негізі, демократиялы және өркениетті елге жеткізер жол деген ойлар қалыптасқан. Бірақ, мәселе бұл ойлардың дұрыстығы әлде бұрыстығында ма? Шынымен де медиация біздің азаматтық қоғамымызды дамудың биік шыңына жеткізетіні рас па?

Көптеген құқықтық демократиялы мемлекеттерде бұл тәжірибе баяғыдан қолданылып келеді. Мысалы, статистикаға сүйенсек АҚШ-та 95 %, Ұлыбританияда 87 % көптеген даулы істер сотқа жетпей бітімгершілік жолмен шешіледі [1].

Латын тілінен аударғанда, медиация – делдалдық дегенді білдіреді. Дүниежүзінде медиация – дауларды реттеудің көпшілікке кең тараған түрлерінің бірі болып табылады.

Медиация бұл – тараптар арасындағы дауларды соттан тыс шешуге бағытталған заңды рәсім болып табылады. Қазақстанда «Медиация туралы» Заң 2011 жылдың қаңтарында қабылданды.

Медиацияның соттан қандай айырмашылығы бар? Сот бұл – мәжбүрлі үдеріс, ал медиация – ерікті үдеріс. Сотта судья тағайындалады, ал медиация кезінде медиатор таңдалады. Сотта шешім құқық пен заң позициясынан қабылданады, ал медиацияда шешімді дауласушы тараптардың өзі және өздерінің мүдделері позициясынан қабылдайды. Дауды медиация кезінде шешу барысында ақша үнемделеді – істі жүргізу бойынша шығындар мен дауды шешу процесі азаматтық құқық бұзушылықтар бойынша барынша жылдам 30 күнге дейін, ал сот процесі ұзақ болады. Рәсім сипатына қарай медиация жариялы емес, сот жариялы рәсім болып табылады. Медиация дауласу тараптарының өзара қарым-қатынастарын психологиялық ахуал кезінде ынтымақтастық түрінде орнатуға мүмкіндік жасайды, ал сот тәжірибесінде қатан процессуалдық ережелер сақталады. Медиация кезінде даулардың нәтижелері екі жақты қанағаттандыру түрінде болады, даулармен бітімгерлікпен аяқталады, тараптар болжанған және өздерін қанағаттандыратын нәтижелерге ие болады, соттық процесте – дау бір жақты қанағаттандырылады, бір жақ істе жеңеді, екінші жақ жеңіледі, соттың шешіміне қанағаттанбау болады. Медиацияны пайдалану жанжал деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді, өзара қарым-қатынас мәдениеті деңгейін көтереді, елдің соттың жүйесінің мәртебесін көтеріп, сенімділігін арттырады [2].

Біздің мемлекетімізде медиация институты енді-енді құлаш жайып дамып келеді. Себебі, «Медиация туралы» заңның қабылданғанына көп бола қойған жоқ. Жалпы «медиация» термині өзіміздің ертеден келе жатқан «бітімгершілік» сөзімен синонимдес. Кезінде ата-бабаларымыз келенсіздік, дау-дамай туындаған кездерде істі шулатпай, созбай екі жаққа да тиімді етіп шешіп отырған. Олар даулы мәселені қарауын, шартты түрде екі сатыға бөліп қарастырған. Бірінші саты – дәл бүгінгі медиация үрдісіне арналған. Бұл жерде билер жанжалдасып, бидің алдына келген тараптардың өзара келісімге келуіне күш салған. Қазақ дәстүрінде бұл билік жұмыстарын «бітім» деп атаған. «Бітім» – дауласушы екі жақтың өз арасында келісімге, мәмілеге келуі, бидің көмегімен дау-жанжалды

өздерінің тоқтатуы. Әрине, екі жақты бітімдестіру үшін де бидің шеберлігі, ақылы мен даналығы қажет болған. «Бітімнің» соңы екі жақтың толық келісімімен аяқталады. «Салауат» деп аталатын екінші кезеңде дауласқан екі тарап бір-біріне кешірім жасап, талап қоюдан бас тартады. Ал «береке» деп аталатын бітімшілік кезеңінде материалдық бағыттағы мәселе жөнінде өзара келісімге қол жеткен [3, 3 б.].

Бұдан біз билер сотының басты мақсаты – екі жақты татуластыру, бітімге алып келу екенін көреміз. Ал уақыт өте келе бұл дәстүрдің жылдар аралығында жоғалып кеткенін мойындау керек. Медиация процедурасын енгізу жоғалып кеткен дәстүрімізді бір жағынан жаңғыртуға, екінші жағынан адамдар арасындағы келіспеушілікті бейбіт түрде шешуге көмектеседі деп ойлаймын. Қазақ халқы қашанда соғыс болмасын, дау болмасын барлығын тату, қисынды, даусыз етіп шешуге ұмтылған. Сондықтан да, бұл институттың біздің құқықтық жүйеге енуі жат емес деп ойлаймын.

Сөз соңына келгенде, тараптар арасында медиациялық тәртіппен мәселенің шешілуі барлық жағынан оңды деп айтуға болады. Себебі, ең біріншіден, уақыт пен ақшаны үнемдейді, екі жақ арасындағы келіспеушілік жеке және құпия түрде қалады, дауласушы тараптар бірге жұмыс жасап, әрқайсысы бір-бірімен қарым-қатынасын нығайтып, сақтап қалуға, дұрыс шешім іздеуге талпынады. Сондықтан медиация қатысушыларының құқықтары мен міндеттерінің заңды түрде қорғалуына барынша күш салуымыз қажет және де ол қажетті ақпарат алудың немесе дауға қатысушыларға қысым көрсетудің құралы ретінде болып кетпеуінен сақтағанымыз жөн. Ал мемлекет өз алдында азаматтарға қажетті және маңызды процедура бойынша жоспарлы және ауқымды түрде жарнамалық саясат жүргізуі керек деген ойдамын.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 altaynews.kz.
- 2 Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» заңы.
- 3 «Медиация негіздеріне кіріспе жинақтамалар» кітабы, Астана, 2014 жыл

ЖАС АДАМДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУҒА БЕЙІМ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ОМАРХАНОВ Р. Д., АЛТЫНГАЗИНОВА А. С.
студенттер, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.
ҚАНАТҰЛЫ М.
оқытушы, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан Республикасында ересек адамдар арасында да, жастар арасында да қоғамға қауіпті қылмыс жасау барған сайын көбейіп келеді. Бұндай мәліметтерді біз Қазақстан Республикасының 2007-2014 жылдардағы Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының 2013 жылға дейінгі статистикалық мәліметтерінен көруімізге болады. Мысалы, жыл сайын тіркелген қылмыстар саны бұл қаралып отырған кезең аяғында 78 %-ға өскен.

Осы кезеңдерде Ішкі істер органдары жыл сайын орта есеппен 15 мыңға жуық қылмыстың бетін ашып отырған. Олардың жартысынан астамын жасағандар жастар (14-29 жастағылар). Мысалы, 2007 жылы Республикамызда 141 790 қылмыс жасалса, ондағы жас адамдардың үлес салмағы 53 % болған, 2014 жылы 58%-ға жеткен. Әсіресе, студенттер арасындағы жағдай өте нашар. Қарастырылып отырған кезеңдегі студенттер қылмысы 13,5 %-ға өскен.

Кәмелетке толмаған 16-17 жасар жастардың аса ауыр қылмыстарының өсу қарқыны 14-15 жастағыларға қарағанда едәуір жоғары. Ал Қазақстанда 2007–2014 жылдары аралығында қылмыс жасағандар ішінде 16-17 жастағылар саны 36,5 %-ға кеміген, ал 14-15 жастағылар керісінше 35 %-ға көбейген.

Сондықтан да қылмыспен күресу үшін және оның алдын алу үшін, бүгінгі таңда жас адамдардың қылмысқа барудағы негізгі себептерін анықтай отырып, оған қатысты ұсыныстар жасалынуы аса қажет.

Зерттеу жұмысының мақсаты. Бұл зерттеудің негізгі мақсаты – жастар ортасындағы рухани және өнегелік қасиеттің деңгейін зерделеу. Жастардың құқық бұзуға бейім мінез-құлқының алдын алудың теориялық және тәжірибелік мәселелерін қарастыру.

Бірінші бөлім «Құқық бұзуға бейім мінез-құлықтың қалыптасуының себептік тетіктері».

«Құқық бұзуға бейім мінез-құлықтың қалыптасуының биологиялық негіздері» деп аталатын бірінші бөлімшеде адамның

биологиялық тұрғыдан қалыптасу және оның тарихы мен пайда болуына әсер ететін негізгі себептер мен тетіктері, сонымен қатар адам дамуындағы қоршаған ортаның әсері және ортамен өзара байланысы қарастырылады.

Криминологиялық ғылым да адамның өмір бойы басынан кешіретін өзгерістерін, биологиялық, психологиялық, әлеуметтік, тарихи және эволюциялық факторлардың жиынтықтарынан туындаған ықпалының нәтижесі және сол ықпалдар нығайған кезде ғана байланыс арта түседі – деп санайды. Мысалы, криминологиядағы биологиялық тұжырымдама бойынша адамның қылмыстық мінез-құлқының тетігінде биологиялық қасиеттер мынадай түрде көрініс табады: а) қылмыскердің шыққан тегіне, содан барып өзіне, оның табиғи қасиетіне әсер етеді; ә) қылмыскердің жан-тәнінің, яғни бойға біткен қасиетінің дамуын анықтайды; б) қылмыс жасап жатқан кезде тұлғаға әсер етеді; в) тәрбие тек табиғи даму процесін ғана тездетеді, не баяулатады. Оған әлеуметтік факторлар әсер етеді. Мысалы, 1) адам өмірге биологиялық тұлға болып келеді, содан кейін өз ортасының, төңірегіндегі өзі қатысатын топтардың әсерінен біртіндеп әлеуметтенеді; 2) орта – адамның қалыптасуының басты факторы; 3) тәрбие орта ықпалының сипатына түзету енгізуге тиіс; 4) даму деңгейі неғұрлым төмен болса, адамның биологиялық кейпі соғұрлым айқын көрінеді. Бірақ, «шыққан тектің жамандығы», физиологиялық немесе психикалық ауытқулар, қылмыстылықтың дамуында шешуші рөл атқармайды, себебі қоғамда адамды әлеуметтік құбылыстар өзгертеді, ал көрсетілген факторлар адам өмірінің әлеуметтік негіздерінің туындысы ғана болады [1, б. 106].

«Құқық бұзуға бейім мінез-құлыққа ықпал ететін әлеуметтік жағдайлардың сипаттамасы». Бұл бөлімшеде, әр адам үшін, әлеуметтік ұстанымның маңыздылығы аса қажет екендігі, әлеуметтік ұстаным арқылы, адамда қандай да бір із қалдыруға, бір қасиетті дамытып, ал екінші бір қасиетін жойып жіберуге болатындығы туралы қарастырып өтуге болады.

Мысалы, егер кәмелетке толмағанның қалыптасуы, негізінен, биресми демалу топтарының арасында жүзеге асырылса, онда оның бойында биресми арақатынастар үшін маңызды қасиеттер дамиды. Ол адамдармен тез сөз табысады, олардың көңіл-күйін қабағынан біліп тұрады және т.б. Сонымен қатар, олардағы еңбек ұжымында бағаланатын қасиеттер: тәртіп, кәсіби шеберлік және басқалар да әсер етеді. 1) жеке бастың айналасындағылардың құқыққа қарсы және бейморальдық іс-қимылдары жағдайында

қалыптасуы (отбасы, жолдастары); 2) бұрындары биморальдық іс-әрекеттер мен әртүрлі құқық бұзушылық жүйесі ықпал етудің заңда белгіленген шараларын қабылдағаннан кейін де қайталануын қоймаған; 3) адамның қоғамдағы орнын; 4) өз іс-қимылын теріс бағалағанға көну, өзін-өзі қорғаудың әлеуметтік-психологиялық тетіктерін пайдалану; қылмыс жасау жағдайындағы белсенділік және себептерсіз қылмыс жасау және т.б.

Сонымен қатар, құқық бұзуға бейім мінез-құлыққа әсер ететін келеңсіз әлеуметтік жағдайларды экономикалық, саяси, идеологиялық, мәдени-тәрбие салаларында, сондай-ақ әлеуметтік қатынастар саласында көруге болады. Мысалы, экономика саласында ол: жұмыссыздық, дағдарыс, өндіру мен тұтыну арасындағы қайшылық, еңбек түрлері, нысандары және жағдайлары арасындағы айырмашылықтар, материалдық қамтамасыз ету деңгейінің әртүрлілігі және т.б.

Мысалы, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметтеріне қарасақ, 2014 жылдың өзінде жүйке-психикалық ауру балалардың саны артып, 45 % құрап отыр. Ал, экономикалық жағдайдың нашарлауынан отбасыларына әлеуметтік қызмет көрсетудің көлемі ұдайы азаюда. Төлемақының көтерілуінен ондай қызмет көрсетуді пайдалану қиынға түсті. Жұпыны отбасыларының балалары (олар көпшілік) өздері қызығатын клубтарға, спорт секцияларына бару, сауықтыру лагерлерінде демалу, сауықтыру орындарында емделу мүмкіндігінен айырылды. Нәтижесінде олардың қолы бос уақыты қылмыстық сипат ала бастады, тіптен, криминологиялық әдебиетте «бос уақыттағы қылмыстылық» термині пайда болды.

Криминологиялық зерттеулерге сүйенсек, барлық «бос уақыттағы» құқық бұзушылықтың 80 %-нан астамы 16 сағат пен 24 сағат аралығында жасалады екен. Ата-ананың әлеуметтік қауқарсыздығы, әдепсіз өмір салты, маскүнемдік, әсіресе әйелдердің ішімдікке салынуы балалардың қауіпті ортаға түсу мүмкіндігін арттырды. Соттар жылына ата-ана құқығынан айыру туралы 23 мыңдай іс қарайды екен. Қамқоршы органдарға да соншалық іс түседі. Қазақстан Республикасы ІІМ есебіне жүгінсек, соңғы 6 жыл көлемінде Республика аумағында қылмыстың 42 %-ын жасөспірімдер жасап отыр. Отбасыларында, сондай-ақ мектепке дейінгі мекемелерде, оқу орындарында, балалар үйлері мен интернаттарда, жабық арнайы оқу-тәрбиелеу мекемелерінде балаларға қатыгездік көрсету, арнамысын таптау, психикалық және тәндік зорлық-зомбылық жасау

жиі кездеседі (барлық балалар жарақатының 70 %-ы отбасында, тұрмыста болған). Қатыгездікке шыдай алмай жылына 2 мыңдай бала өзіне өзі қол жұмсаған, 30 мыңға жуығы өз үйінен, 6 мыңдайы балалар үйінен және мектеп-интернаттардан кетіп қалады. Шамамен 5-7 мың жасөспірім қылмыстық озбырлықтың құрбанына айналады. Ішкі істер органдары жыл сайын 5 мыңнан аса балаға іздеу жариялайды. Балалардың жүріс-тұрысын ата-аналардың бақыламауы, оларды өз бетімен жіберуі, нені қызықтайтынын, қалай оқитындығын білмеу және т.б. немқұрайдылық педагогика тұрғысынан алғанда «қиын» баланың қалыптасуына жағдай тудырады, ол алғашында ұсақтан бастап (қарта ойнау, ішімдіктің, есірткінің дәмін тату, ұрлық және т.б.), кейін елеулі құқық бұзушылыққа барады.

«Жас адамдардың құқық бұзуға бейім мінез-құлқының алдын алудың негізгі бағыттары».

«Құқық бұзуға бейім мінез-құлқтың алдын алудың криминологиялық бағыттары» қарастырсақ.

Қылмыстылықтың алдын алу дегеніміз – бұл мемлекеттің, қоғамның, жеке және заңды тұлғалардың қылмыстылыққа жаңа адамдардың тартылуына, жаңа қылмыстық іс-әрекеттердің жасалуына, қоғамдық қатынастардың ары қарай криминалдануына жол бермеу мақсатында қылмыстылықтың детерминация және себептілік процесіне мақсатты ықпал етуі.

Жоғарыда аталған өзекті мәселелерді шешуде келесідей заңдар қабылдануы керектігін атап өтуге болады: «Жарлы отбасындағы баланың денсаулығын қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңы, онда ол балаларға тегін медициналық қызмет көрсету, тек оқушыларды ғана емес, мектепке бармайтын балаларды да ауық-ауық диспансерлеп тұру көзделсе; «Жас отбасына медициналық-санитарлық көмек туралы» Қазақстан Республикасы Заңы, онда отбасына, анаға және балаға көмек көрсетудің нақты нысандары көзделсе; «Азаматтардың қалпына келген денсаулығын қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңы. Бұл заң актілері жас ұрпақтың денсаулығын жақсарту үшін ғана емес, қоршаған ортаны сақтау үшін де керек: экологиялық апаттардың, табиғи зілзалананың ауыр зардаптарын жою, өнеркәсіп кәсіпорындарының атмосфераға әсерін болдырмау (оқу мекемесінің жанына ондай кәсіпорын тұрғызуға тыйым салынатын кез келді), ауру, жарым-жан бала туудың алдын алу және т.б. үлкен орын алады.

Қорытындыда жүргізілген зерттеулер нәтижесінде келесідей негізгі қорытындылар жасалынған. Криминологиялық теория

әлеуметтік биология ғылымымен үйлесімін тапқан жағдайда ғана табысты дами алады, себебі оларды ортақ мәселе – адам болмысын зерттеу мәселесі біріктіріп тұр. Желікпеліктің (маниакальность) қандай кейпі криминогендік мінез-құлықтың: агрессияның, қатыгездіктің, іш тарлықтың, сарандықтың және т.б. негізінде жатыр. Бұл табиғи теріс қасиеттер белгілі бір қолайсыз әлеуметтік жағдайларда үдеп, керісінше, тәрбиелеу, оқыту, моральдық-өнегелік құндылықтарға баулу нәтижесінде ол қасиеттерден арылуға болады.

Қоғам өміріндегі әлеуметтік-экономикалық келеңсіз мән-жайлар (жұмыссыздық, дағдарыс, кедейшілік, өндірістегі қиындықтар, еңбектену саласындағы қайшылықтар) құқыққа қарсы мінез-құлқтың себептері бола алмайды, олар тек адамның ондай мінез-құлқын қоздыратын, оның психикасының өзгеруіне себеп болатын жағдайлар ғана.

Руханилық пен имандылықтың қайта жандануы елдегі криминалдық жағдаймен тікелей байланысты. Келеңсіз үрдістердің біртіндеп жинақталуы қоғамның, әсіресе зиялылардың сапалық күйінен көрініс тапты.

Қазіргі тәрбиедегі басты мәселелердің бірі – еркін тәрбие мен мәжбүрлеп тәрбиелеудің шегін анықтау. Педагогикада адам бостандығының дәрежесіне қарай тәрбие процесінде гуманистік және авторитарлық бағыттар бөлініп алынады. Гуманистік бағыт адамды қоғамдық дамудың жоғарғы мақсаты және құндылығы деп қарастырады, ал авторитарлық, керісінше, адамды оның қоғамға қосқан үлесіне қарай бағалайды. Яғни, тәрбиенің қазіргі тұжырымдамасы осы екі бағытты ұстауы тиіс.

Жеке-дара сақтандыру ықпалының әдістері мен тәсілдерін қолданудың негізгі ұйымдық-тактикалық нысандарына келесілер жатады: сақтандыру мақсатында әңгімелесу, құқық бұзушының мінез-құлқын ұжымда талқылау, жасы толмағандарды қоғамға пайдалы жұмысқа тарту.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ной И.С. Методологические проблемы криминологии. – М., 1999. – 106 с.
- 2 Советский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энци., 1981. – 1029 с.
- 3 Психология. Педагогика. Этика: учебник для вузов. – М., 1999. – 257 с.

КӘМЕЛЕТТІК ЖАСҚА ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ІСТЕРІ БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

СИЛАМ Ж. Н.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

АВИЛХАН А.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасы ҚІЖК-нің 215-бабына сәйкес, 14 жасқа дейінгі куәгерден немесе жәбірленушіден жауап алуға қатысу үшін, ал тергеушінің қалауы бойынша 14 жастан 18 жасқа дейінгі куәгерден немесе жәбірленушіден жауап алуға қатысу үшін педагог шақыртылады. Кәмелеттік жасқа толмаған куәгерден немесе жәбірленушіден жауап алу кезінде оның заңды өкілдері қатысуға құқылы. 16 жасқа дейінгі куәгерлер мен жәбірленушілерге айғақ беруден бас тартқаны үшін және көрінеу жалған айғақ бергені үшін жауапкершілік туралы ескертілмейді, өйткені көрінеу жалған айғақ бергені үшін қылмыстық жауапкершілік 16 жастан басталады. Мұндай куәгерлер мен жәбірленушілерге іс жүргізудегі құқықтары мен міндеттері түсіндірілген кезде оларға тек шындықты ғана айтудың қажет екені атап көрсетіледі. Мұғалім, психолог тергеушінің, соттың рұқсатымен жасқа толмаған күдіктіге, айыпталушыға сұрақтар жоюға құқығы бар. Ал іс жүргізу әрекеті аяқталғаннан кейін оларға тергеу қимылының хаттамасымен танысуға ондағы жазбалардың дұрыстығы мен толықтығы туралы жазбаша ескерту жасауға, тергеушінің, соттық ұйғарымы бойынша кәмелеттік жасқа толмағанның жеке басын сипаттайтын іс материалдарымен танысуға құқық берілген. Кәмелеттік жасқа толмағандардың істері бойынша іс жүргізудің аталған ерекшеліктері мемлекеттің кәмелеттік жасқа толмаған күдіктінің (айыпталушының) құқықтары мен заңды мүдделерін тиісті қорғауды қамтамасыз етуге ұмтылыс жасап жатқандығын көрсетеді.

Кәмелеттік жасқа толмаған айыпталушылардың (сотталушылардың) құқықтық қорғау мәселелерінің үлкен маңызы бар. Кәмелеттік жасқа толмаған құқық бұзушылардың психикасы мен жасының ерекшеліктерін ескеріп, БҰҰ Бас Ассамблеясы 1985 жылы «Пекиндік Ереже» деген атпен белгілі «Кәмелеттік жасқа толмағандарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыруға байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымының минималды стандартты Ережелерін» бекітті, ол әрбір елдің заңдарында ескерілуі тиіс және осы санаттағы істерді тергеу және сот талқылауы барысында

қолданылуы керек. Осы Ережелерде мазмұндалған ұсыныстарға байланысты, қылмыстық іс жүргізу кодексінде бекітілген кәмелеттік жасқа толмағандардың істері бойынша іс жүргізу тәртібінде мұндай тұлғалардың жас ерекшеліктері мен құқықтық жағдайы ескерілген [1, 5 б].

ҚР ҚІЖК 11-бөлімінің нормалары кәмелеттік жасқа толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға, сотта жүргізудің тәрбиелік ықпал етуін қамтамасыз етуге бағытталған және кәмелеттік жасқа толмағандардың істері бойынша іс жүргізуде қолданылатын ерекше ережелерді көздейді. Оларда кәмелеттік жасқа толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қосымша кепілдіктер мазмұндалған, сондықтан іс жүргізу әрекеттерін реттейтін жалпы нормаларды ауыстырмайды, тек толықтырады. Бұл нормалар қылмыс жасаған сәтте 18 жасқа толмаған адамдардың істеріне қолданылады. Кәмелеттік жасқа толмағандардың қылмыстары туралы істерді қозғаудағы прокурорлық қадағалау, анықтау, алдын ала тергеу органдарының және соттың заңдылықты тура орындауы мен сақтауына кепілдік болып табылады. Кәмелеттік жасқа толмағандардың істері бойынша тергеуші іс жүргізген кезде: тергелушінің жасы (туған жылы, күні, айы); кәмелеттік жасқа толмағанның тура жасы туу туралы куәлікпен немесе төлқұжатпен расталуы тиіс. Кәмелеттік жасқа толмағанның жасын айқындайтын құжаттар болмаған жағдайда немесе олардың түп нұсқалылығына күмән келтірілген жағдайда, жас мөлшерін анықтау үшін ҚІЖК 240-бабының тәртібімен сараптама тағайындалады. Дегенмен сот медициналық сараптамасы кәмелеттік жасқа толмағанның жасын тура анықтап бере алмайды. Соттық тергеу тәжірибесі көрсетіп отырғанындай, медициналық сараптамасы тексерілушінің дене бітімі мен интеллектуалдық дамуына қарап, оның жасын шамалай анықтайды, мысалы, «тексерілушінің жасы (аты-жөні көрсетіледі) 14-17 жасқа сәйкес келеді». Мұнда қылмыстық қудалау органдары сараптамада болжанған жасты ескереді. Ал жылдың соңғы күні, яғни 31 желтоқсан туған күні болып есептеледі. Тұлғаның еркі, интеллектуалдық және психикалық даму деңгейі; кәмелеттік жасқа толмағанның жеке басын зерттеу барысында жасты анықтаумен қатар, оның жалпы даму деңгейін, яғни нақты жағдайға бейімделуін, өз тәртібін ақылмен баға беруі мен өз әрекеттеріне басшылық етуін анықтаудың маңызы зор. Мінез-құлығының ерекшеліктері, оның сұранысы мен қызығушылықтары; заңда істі тергеу процесінде сотты прокурорды, тергеушіні және анықтау

жүргізуші тұлғаны әрбір іс бойынша кәмелеттік жасқа толмағанның өмірі тәрбиелену жағдайын анықтауға, сондай-ақ қылмыс жасауға әсер еткен себептер мен жағдайларды айқын міндеттейді. Оны кәмелеттік жасқа толмағандардың іс бойынша кез келген жауап алу кезінде ескеру қажет. Тергелудегі адамға ересек адамдар мен басқа кәмелеттік жасқа толмағандардың ықпалының қандай екенін анықтау; кәмелеттік жасқа толмағандардан, сондай-ақ куәлер мен жәбірленушіден жауап алған кезде олардан айыпталушыға теріс ықпалын тигізетін қандай мән-жайларды білетіндіктерін анықтау керек. Ол үшін тергеуді қадағалайтын прокурор тергеушіден, кәмелеттік жасқа толмағанның ата-аналарынан, қорғанушыларынан, қамқоршыларынан, мұғалімдерінен, сынып жетекшілерінен, тәрбиешілерден, шеберлерден, көршілерінен, жолдастары мен жасөспірім қатарластарынан, сондай-ақ оның өмірі мен тәрбие жағдайын жақсы білетін басқа адамдардан міндетті түрде жауап алынуын талап етуі тиіс. Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясында, қылмыстық заңдарды бұзған немесе оны бұзды деп айыпталған әрбір баланың, оның кінәсі заңға сәйкес делелденбейінше кінәсіздік презумпциясы кепілдігіне ие болу керектігі көзделген. Балаға оған қарсы айып тағылғандығы жөнінде дереу және тікелей хабарлау керек, ал қажет болған жағдайларда оның ата-аналары немесе заңды қамқоршылары арқылы жеткізу қажет. Оған өзін қорғауға дайындалған және қорғауды жүзеге асырған кезде құқықтық және басқа да қажетті көмек көрсетілуі тиіс. Кәмелеттік жасқа толмағанның жасырын болу (конфиденциалдық) құқығы оған керексіз жариялылық келтірмеу үшін немесе абыройына нұқсан келтірмес үшін барлық сатыда құрметтелуі қажет. Бала құқықтары туралы Конвенцияда ешқандай бала әрекет немесе әрекетсіздік арқылы, оны жасаған сәтте оған ұлттық немесе халықаралық құқықта тыйым салынбаса қылмыстық заңдарды бұзған адам қылмыс жасаған деп танылмайды және оған айып тағылмайды деп көзделген. Егер күдікті немесе айыпталушы кәмелеттік жасқа толмаса, онда қандай ауырлықтағы қылмыс жасалғандығына қарамастан қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қорғаушының қатысуы міндетті. Егер кәмелеттік жасқа толмаған күдікті немесе айыпталушы ешқайда кетпеу туралы қолхат берсе немесе бір еудің қарауында болса, қорғаушы бірінші жауап алу кезінде жіберілуі тиіс. Егер кәмелеттік жасқа толмаған бала ұсталса немесе қамауға алынса, онда оны бірден адвокатпен қамтамасыз ету керек. Кәмелеттік жасқа толмағанды ата-анасы

немесе заңды өкілдері адвокатпен қамтамасыз етпесе, онда мұндай мүмкіндік болмаған жағдайда, тергеуші, прокурор және сот қорғаушының қатысуын қамтамасыз етулері тиіс. Кәмелеттік жасқа толмағандардың қылмыстары туралы істерде қорғаушыдан басқа оның заңды өкілдері — ата-анасы, қамқоршылары немесе қорғаншылары қатысады. Олардың мынадай құқықтары бар:

- кәмелеттік жасқа толмағанға не үшін күдік келтіріліп немесе айып тағылып отырғанын білуге;
- жауап алуға қатысуға;
- тергеушінің рұқсатымен кәмелеттік жасқа толмаған мен оның қорғаушысының тергеу іс-әрекеттеріне қатысуына;
- тергеу іс-әрекеттерінің хаттамаларымен танысуға және ондағы жазбалардың дұрыстығы мен толықтығы туралы жазбаша ескерту жасауға;
- өтінімдер мен қарсылықтар мәлімдеуге, тергеуші мен прокурордың іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағым жасауға;
- дәлелдемелер ұсынуға;
- тергеу аяқталғаннан кейін істің барлық материалдарымен танысуға, одан кез келген көлемде кез келген мәліметті көшіріп алуға құқығы бар.

Мұндай жағдайда заңды өкіл көптеген өкілеттіктерге ие болады. Бірақ оның іс-әрекеттері кәмелеттік жасқа толмағанның мүдделеріне зиян келтіреді немесе істі объективті тергеуге кедергі келтіреді деп есептелсе, онда тергеушісі; өзінің қаулысымен заңды өкілді іске қатысудан шеттеуі мүмкін. Егер айыпталушы немесе сезікті 16 жасқа толмаған болса, онда психолог немесе мұғалім іске міндетті түрде қатысуы керек [2, 92 б].

ӘДЕБИТТЕР

1 Мұқажанова А.Ж. Қазақстан Республикасының ұлтаралық қарым-қатынас қылмыстық жалпы адам заттық. – Алматы, 2010. – 5-бет.

2 Әбсаттаров Р.Б. Саяси тұрақтылық және ұлттық қауіпсіздік: жүйелік талдау // Абай атындағы Қаз ҰПУ-дің Хабаршысы. Әлеуметтану және саяси ғылымдар сериясы, 2009 жыл. №2.- 92 бет.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИМИРИТЕЛЬНОЙ ПРОЦЕДУРЫ В ПОРЯДКЕ МЕДИАЦИИ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

УАКАС А. Ж.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КАРИБАЕВА Ж. К.

магистр, ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

За последние несколько десятков лет медиация получила широкое распространение по всему миру. Применения медиации свидетельствуют о том, что эта процедура стала элементом правовой культуры большинства зарубежных стран. При этом проблемы медиации как способа урегулирования правовых споров становятся все более актуальными даже в тех государствах, где судебная система работает весьма эффективно. Рост популярности данной темы наводит на мысль о том, что медиация является всего лишь очередным модным направлением, открывающим новые перспективы на рынке. В то же время есть все основания полагать, что развитие примирительных процедур есть проявление некоторых более глобальных и закономерных процессов, связанных совершенствования национальных систем гражданской юрисдикции.

Итак, медиация – это процедура урегулирования спора, конфликта между сторонами при содействии медиатора, в целях достижения ими взаимоприемлемого решения, реализуемого по добровольному согласию сторон.

Термин альтернативного урегулирования споров впервые появился в США в 60-ых годах XX века. Возникновение альтернативного урегулирования споров было вызвано прежде всего потребностями реформирования американской судебной системы.

Медиация (в переводе с англ. означает посредничество) – это процедура примирения конфликтующих сторон, путем их вступления в добровольные переговоры с привлечением нейтрального лица (медиатора).

Сложность однозначного понимания медиации связана с широким спектром ее применения, разнообразием организационных форм, видов и моделей примирительной процедуры с участием медиатора. Между тем определение понятия исследуемого явления необходимо, во-первых, в целях обеспечения четких представлений относительно сути медиации, а во-вторых, для определения места этого института в системе права и законодательстве, что, в свою

очередь, будет обуславливать направления его дальнейшего развития и совершенствования.

В Республике Казахстан действует Закон «О медиации», который был принят 28 января 2011 года и регулирует общественные отношения в сфере организации медиации в нашем государстве, определяет ее принципы, процедуру проведения и статус медиатора. Законом «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам медиации» внесены соответствующие изменения и дополнения в Гражданский процессуальный кодекс РК. Статья 2 Закона РК «О медиации» предусматривает: медиация - процедура урегулирования спора (конфликта) между сторонами при содействии медиатора (медиаторов) в целях достижения ими взаимоприемлемого решения, реализуемая по добровольному согласию сторон.

Сферой применения медиации являются споры (конфликты), возникающие из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, а также рассматриваемые в ходе уголовного судопроизводства по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести, об уголовных проступках, если иное не установлено законами Республики Казахстан, и отношения, возникающие при исполнении исполнительного производства (ст.1 закона). Медиация при урегулировании споров, возникающих из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, должна быть завершена не позднее тридцати календарных дней со дня заключения договора о медиации. В случаях необходимости по взаимному решению сторон срок проведения медиации может быть продлен до тридцати календарных дней, но не более шестидесяти календарных дней в совокупности.

Медиация при урегулировании споров, вытекающих из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, находящихся на рассмотрении суда, должна быть завершена не позднее тридцати календарных дней со дня заключения договора о медиации. В случае необходимости срок проведения медиации может быть продлен сторонами до тридцати календарных дней, но не более шестидесяти календарных дней в совокупности с последующим направлением ими суду совместного письменного уведомления.

Договор о медиации по урегулированию споров, вытекающих из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, находящихся на рассмотрении суда, является основанием для приостановления производства по делу (ст. 23 закона).

При прекращении медиации, проводимой в рамках гражданского процесса, стороны обязаны незамедлительно направить суду, в производстве которого находится гражданское дело:

1) в случае подписания соглашения об урегулировании спора - указанное соглашение;

2) в иных случаях - письменное уведомление о прекращении медиации с указанием следующих оснований:

1) подписания сторонами соглашения об урегулировании спора (конфликта) - со дня подписания такого соглашения;

2) установления медиатором обстоятельств, исключающих возможность разрешения спора (конфликта) путем медиации;

3) письменного отказа сторон от медиации в связи с невозможностью разрешения спора (конфликта) путем медиации - со дня подписания сторонами письменного отказа;

4) письменного отказа одной из сторон от продолжения медиации - со дня направления медиатором письменного отказа;

5) истечения срока проведения медиации - со дня его истечения с учетом (ст. 26 закона).

Согласно ст.49 ГПК РК стороны могут окончить дело, рассматриваемое в суде, соглашением об урегулировании спора в порядке медиации, которое подписывается сторонами и утверждается судом. Обращение сторон к медиации возможно на любой стадии гражданского судопроизводства.

В соответствии со ст.ст.170,185 и 192 ГПК РК, председательствующий при подготовке дела к судебному разбирательству, а также в начале рассмотрения дела по существу разъясняет сторонам их право разрешить спор в порядке медиации и последствия такого действия.

Если стороны решили прибегнуть к процедуре медиации, согласно ч.1 ст.193 ГПК РК они представляют в адрес суда заявление или соглашение (договор) о проведении процедуры медиации, которые приобщаются к материалам дела, о чем указывается в протоколе судебного заседания.

Форма и содержание договора о медиации установлены ст.21 Закона РК «О медиации». Если стороны пришли к соглашению

о проведении процедуры медиации и заключили соглашение (договор) о проведении медиации:

– заявление сторон об их намерении воспользоваться процедурой медиации и один экземпляр соглашения о проведении медиации стороны передают судье, они приобщаются к делу.

– заключение сторонами соглашения о проведении медиации является основанием для приостановления производства по делу пп.7 ст.242 ГПК РК.

– производство по делу приостанавливается на срок – до прекращения медиации пп. 6 ст. 244 ГПК РК.

Если в ходе процедуры медиации стороны заключили медиативное соглашение:

– Соглашение об урегулировании спора, достигнутое сторонами медиации, подписывается сторонами и вступает в силу в день его подписания (ст. 27 закона).

– Один экземпляр соглашения незамедлительно передается сторонами судье для утверждения (ч. 5 ст. 27 закона).

– До утверждения соглашения об урегулировании спора в порядке медиации суд разъясняет сторонам последствия этого процессуального действия (ч. 2 ст. 193 ГПК РК).

– Суд выносит определение, которым утверждает соглашение и одновременно прекращает производство по делу. В определении должны быть указаны условия утверждаемого судом соглашения об урегулировании спора в порядке медиации (ч. 3 ст. 193 ГПК РК).

В случае утверждения медиативное соглашение приобщается к делу, о чем указывается в протоколе судебного заседания (ч. 1 ст. 193 ГПК РК).

Законодатель в данном случае предусмотрел возврат государственной пошлины (пп. 1-2 ст. 548 Налогового кодекса РК, пп.3 ч. 1 ст. 106 ГПК РК). И это является важным преимуществом процедуры медиации.

Суд может не утвердить соглашение об урегулировании спора в порядке медиации в случаях, когда медиативное соглашение противоречит закону или нарушает чьи-либо права, свободы и законные интересы (ч. 2 ст. 49 ГПК РК). В этом случае судья выносит об этом определение и продолжает рассмотрение дела по существу (ч. 5 ст. 193 ГПК РК).

На соглашение об урегулировании спора в порядке медиации, утвержденное судом, могут распространяться правила ст. 240 ГПК РК (изменение способа исполнения соглашения).

Медиативное соглашение возможно заключить также на стадиях рассмотрения гражданского дела в апелляционной и кассационной инстанциях.

При утверждении медиативного соглашения апелляционная инстанция отменяет вынесенное судом 1 инстанции решение и прекращает производство по делу в соответствии с пп.4 ст.247 ГПК РК.

При утверждении медиативного соглашения кассационная инстанция отменяет вынесенное решение и прекращает производство по делу (ст. 342 ГПК РК). Если суд отклонит соглашение сторон об урегулировании спора в порядке медиации, он рассматривает дело в кассационном порядке.

Если стороны в ходе медиации в рамках гражданского процесса не достигли соглашения либо отказались от медиации в связи с невозможностью решения спора, они извещают суд о завершении процедуры медиации и достигнутых договоренностях путем предоставления судье уведомления (заявления) о прекращении процедуры медиации с указанием причин прекращения, после чего суд выносит соответствующее определение, производство по делу возобновляются и дело рассматривается по существу.

Согласно пп. 2 ч. 1 ст. 153 ГПК РК, в случае, если определение суда о прекращении производства по делу в связи с утверждением соглашения об урегулировании спора в порядке медиации, вступило в законную силу, суд отказывает в принятии нового искового заявления о том же предмете и по тем же основаниям. Вместе с тем, если утвержденное судом медиативное соглашение не исполняется сторонами, стороны могут обратиться в суд за защитой нарушенных прав, предусмотренных медиативным соглашением.

Таким образом, медиация в гражданском процессе – это публичные отношения. Это практически то же самое мировое соглашение, но с участием посредника. Но поскольку здесь гражданско-правовые отношения, нет уголовного преступления, может быть предоставлена большая свобода проведению медиации и выбору медиатора.

ЛИТЕРАТУРА

1 Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2014 г.)

2 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 411-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.04.2015 г.)

МАЗМҰНЫ

3 Секция. Тарих, этнология және өлкетану 3 Секция. История, этнология и краеведение

3.1 Тарих 3.1 История

Акшамбаева Т. Н. 1822 жылғы Сперанский жарғысы	3
Байбуринова Т. Б. Великая Яса Чингисхана	9
Болкөева М. Л. Роль хана Абулхаира в присоединении Казахстана к России	14
Жидебаева С. Б. Әбілғазы Баһадүр шежіресі тарихи дерек ретінде	17
Жұмағұл Ф. Б., Батталов Қ. Қ. Әлихан Бөкейханов және модернизм	22
Молдакельдинова Г. С., Курмангазина Г. Ж. Қазақстанда мұражай педагогикасының қызметі	28
Мұқашева І. Б., Бейсембекова Н. Д., Қанатұлы М. 1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан Соғысы кезеңіндегі Қазақстан тарихының тарихнамасы (1941-2010 жылдар)	34
Омарова Н. Д., Өтепова Г. Е. Қазақстан тарихын зерттеудегі Ресей империясының заңнамалық актілерінің рөлі	42
Секебаева К. О., Мусина Ж. А., Каниева Д. А. Қазақстан мен Ұлыбритания елдерінің шай ішу дәстүріндегі айырмашылығы мен ұқсастығы	54
Умбетов Ә. М., Колумбаева З. Е. Мемлекет билігінде қазақ билерінің алатын орны	59
Хидирова М. Ш., Досымжанова С. Р., Акшалов А. Г. Берел қорғанының сайыпқыран қазыналары	65

3.2 Этнология 3.2. Этнология

Әбдіғалымов Қ. С. Тілектес ауылы: кеше, бүгін, ертең	71
Вайгандт Е. В., Мошна Н. И. Отношение современной молодежи к межэтническим бракам (на примере результатов исследования студенческой молодежи ПГУ имени С.Торайгырова)	78

4 Секция. Философия және мәдениеттану
4 Секция. Философия и культурология

4.1 Философия
4.1 Философия

Джумадиева Н. М.
 «Насевразийский» проект А. Г. Дугина
 в контексте Евразийства: философско-мировоззренческий аспект.....83

4.2 Мәдениеттану
4. 2 Культурология

Аргымбаева С. Р., Иканова А. Т., Мусина Ж. А.
 Свадебные традиции и обычаи Казахстана и Англии89
Kaidarova T. K.
 Ancient Kazakhstan and the Great Silk Road.....94
Қабден Р. А., Адирисова Г. К.
 Великий Шелковый путь и ислам как культурное наследие.....98
Мұхаметжан С. Қ., Уызбаева А. А.
 Ұлттық тәрбие – болашақ кепілі106
Секебаева К. О., Мусина Ж. А., Каниева Д. А.
 Қазақстан мен Ұлыбритания елдерінің
 шай ішу дәстүріндегі айырмашылығы мен ұқсастығы 111

5 Секция. Саясаттану және әлеуметтану
5 Секция. Политология и социология

5 Секция. Саясаттану
5 Секция. Политология

Токтасынова Т. Б., Акказин А. О.
 Терроризм және қоғамдық қауіпсіздік.....116
Балташева Ж. Е., Мошна Н. И.
 Трехъязычие в поликультурном пространстве
 в молодежной среде современного Казахстана
 – залог успешного будущего.....122
Бейсембекова Н. Д., Мұқашева І. Б., Қанатұлы М.
 Ұлт-ұлысқа ортақ үй – Қазақстан129
Бекше Д., Ельмуратов Г. Ж.
 Мемлекеттік тілді дамыту саясатына көз-қарас.....136
Болатұлы Н.
 «Ұлы Дала Елінің» ұлттық идеологиясы
 (Елбасы Н. Назарбаевтың «Мәңгілік Ел» идеясы контекстінде).....140
Булатова М. Н., Зозуля Т. Н.
 Этническая толерантность в условиях глобализации144

Зозуля Т. Н., Альмухамбетова Д. А.
 Непризнанные государства в глобализирующемся мире150
Канания М., Алтыбасарова М. А.
 Причины возникновения и пути решения сирийского конфликта154
Мейрамғалиева Б., Каппасова Г. М.
 Ұлттық идеядан Мәңгілік елге157
Мейрманов А. А., Молдабаева С. Қ.
 Терроризммен күресу және оларды алдын алу технологиялары163

5. 2 Әлеуметтану
5. 2 Социология

Голубева А. В., Легкая О. В., Туранова Г. Д.
 Защита прав ребенка в Республике Казахстан:
 проблемы и перспективы.....167
Даутова К. М., Амренова А. Ш., Ельмуратов Г. Ж.
 Грипп и общество: социально-экономические
 последствия и профилактика пандемий.....172
Досымжанова С. Р., Хидирова М. Ш., Акшалов А. Г.
 Жастар саясаты Елбасы назарында.....176
Жевоченко У. В., Жаябаева Р. Г.
 Девиация: позитивные и негативные отклонения
 от социальных норм184
Камасова Д. Н.
 Искусство как условие социализации молодежи189
Malikova F. M., Kabbasova A. T.
 Young people of Kazakhstan: problems of socio-economic adaptation196
Мидони Д. В., Туранова Г. Д.
 Роль популярных социальных сетей
 в развитии гражданского общества Казахстана
 (на примере Павлодарской области)200
Аргынбек Е., Салықжанов Р. С.
 Возможности адаптации молодежи на рынке труда.....208
Самат М.
 Девиантное поведение как аспект социологического исследования216
Ткачева А. И., Жаябаева Р. Г.
 Субкультуры: история и современность (исчезнувшие субкультуры).....223

9 Секция. Өнертану
9 Секция. Искусствоведение

Абдоллаев А. С., Айтбаев Е. Х.
 Қазақтың саз аспаптары228
Бегежанов С. Б., Сарваров П. С.
 Изучение транскрибирования музыки.....231

Жарылгасова Н. Г., Абдалимова Ж. С. Творческое самочувствие на эстраде.....	238
Жексембаева Ш. С., Смақова З. Н. Кобыз аспабының қазақ музыка мәдениет тарихындағы орны.....	242
Жумашева А., Анишева Г. М. Қазақ ұлттық музыкалық аспаптарының қазіргі жағдайы	249
Жұбанов Ғ. І., Смақова З. Н. Классикалық шығармаларды баянға лайықтаулар жөніндегі мәселелер.....	251
Касенова Т. М., Анишева Г. М. Детское музыкальное творчество	257
Омарова М. С., Негманова У. К.-К. Творческие проявления в основных видах музыкальной деятельности дошкольников.....	262
Хуандага Ж., Джуматаева А. И. Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы музыка өнері.....	265

15 Секция. Құқықтану

15 Секция. Юриспруденция

Ахметов Т. У., Какенова А. М., Жакишева А. Е. Что изменилось в новом Трудовом Кодексе?	272
Ахметов Т. У., Карибаева Ж. К. Этический кодекс?!.....	276
Ахметов Т. У., Какенова А. М., Григорьева Р. В. Из истории сравнительного правоведения Японии	280
Бубаев Е. Т. Посредничество как способ мирного урегулирования международных споров.....	285
Какенова А. М., Ахметов Т. У., Григорьева Р. В. Возникновение английского парламентаризма	292
Қисанов Д. А. Административная ответственность несовершеннолетних за употребление спиртных напитков	297
Молгаждарова А. Т., Ахмадиева А. Т. Қылыш міндеті кесу, ақыл-ой міндеті шешу.....	302
Омарханов Р. Д., Алтынғазина А. С., Қанатұлы М. Жас адамдардың құқық бұзуға бейім мінез-құлқы және оның алдын алу мәселелері	305
Силам Ж. Н., Авилхан А. Кәмелеттік жасқа толмағандардың істері бойынша іс жүргізу ерекшеліктері	310
Уакас А. Ж., Карибаева Ж. К. Применение примирительной процедуры в порядке медиации в гражданском процессе.....	314

**ЖАС ҒАЛЫМДАР, МАГИСТРАНТТАР,
СТУДЕНТТЕР МЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ
«XVI СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

11 ТОМ

Техникалық редактор Б. В. Нургожина
Корректорлар: З. С. Исақова, А. Р. Омарова
Компьютерде беттеген М. А. Шрейдер
Басуға 28.03.2016 ж.
Әріп түрі Times.
Пішім 29,7 × 421/4. Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 18,6. Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № 2734

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.